

**ИЗДАНИЕ НА ДЪРЖАВНАТА АГЕНЦИЯ
ЗА БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА**

**БЪЛГАРИТЕ ОТ ГОЛО БЪРДО,
РЕПУБЛИКА АЛБАНИЯ**

Традиции, музика, идентичност

Част 1

Веселка Тончева

София, 2009

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Алексей Константинов Жалов
д-р Константин Звездомиров Рангочев
д-р Росен Росенов Малчев

На първа корица: Детайл от риза – невестински костюм от село Големо Острени, обл. Голо Бърдо. Снимка: В. Тончева, август 2009 г.

Първо издание

© Веселка Милчева Тончева, 2009

© Държавна агенция за българите в чужбина, 2009
ел. поща: aba@aba.government.bg
www.aba.government.bg

© Импресарско-издателска къща „Род”, 2009
ел. поща: rod_sofia@yahoo.com
www.rod-sofia.hit.bg

Формат 16/70/100

Тираж 500

Печатница Тип-топ прес

ISBN 978-954-476-048-9

**EDITION OF THE STATE AGENCY FOR
BULGARIANS ABROAD**

**THE BULGARIANS
FROM GOLO BARDO,
ALBANIA**

Traditions, Music, Identity

Part 1

Veselka Toncheva

София, 2009

EDITORIAL BOARD

Alexey Konstantinov Zhalov
Konstantin Zvezdomirov Rangochev, Ph.D.
Rossen Rossenov Malchev, Ph.D.

On the first cover: Detail of a shirt – wife's costume from Golemo Ostreni village, Golo Bardo region. Photo: V. Toncheva, August 2009.

First edition

© Veselka Milcheva Toncheva, 2009

© State Agency for Bulgarians Abroad, 2009

e-mail: aba@aba.government.bg

www.aba.government.bg

© 'Rod' Impresario & Publishing House, 2009

e-mail: rod_sofia@yahoo.com

www.rod-sofia.hit.bg

ISBN 978-954-476-048-9

СЪДЪРЖАНИЕ

I. УВОДНИ ДУМИ	7
II. ОБЩНОСТТА	9
1. История	9
2. Религия	25
III. ТРАДИЦИОННА ОБРЕДНОСТ	32
1. Календарна обредност	32
2. Семейна обредност	47
IV. МУЗИКА	63
V. ИДЕНТИЧНОСТ	91
VI. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ДУМИ	118
VII. ЛИТЕРАТУРА	119
VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ	129
1. Песни	129
2. Словесни материали	209
2.1 Общността – история и религия	209
2.2 Календарна обредност	227
2.3 Семейна обредност	243
2.4 Музика	275
2.5 Идентичност	280
2.6 Фолклорен светоглед	292
IX. СПИСЪК НА ОСВЕДОМИТЕЛИТЕ	296
X. РЕЗЮМЕТА	298
1. Резюме на английски език	298
2. Резюме на немски език	300
3. Резюме на албански език	302

TABLE OF CONTENTS

I. PREFACE	7
II. THE COMMUNITY	9
1. History	9
2. Religion	25
III. TRADITIONAL RITES	32
1. Calendar Rites	32
2. Family Rites	47
IV. MUSIC	63
V. IDENTITY	91
VI. CONCLUSION	118
VII. BIBLIOGRAPHY	119
VIII. APPENDICES	129
1. Songs	129
2. Verbal Materials	209
2.1 The Community – History and Religion	209
2.2 Calendar Rites	227
2.3 Family Rites	243
2.4 Music	275
2.5 Identity	280
2.6 Folklore World Outlook	292
IX. LIST OF INFORMANTS	296
X. ABSTRACTS	298
1. Abstract in English	298
2. Abstract in German	300
3. Abstract in Albanian	302

I. УВОДНИ ДУМИ

Тази книга съдържа фолклорни материали, които са записани от българите в областта Голо Бърдо, Република Албания. Представена е традиционната култура на общността – традиционните песенност, обредност и светоглед, местни истории и спомени, както и снимков материал, който дава визуална представа за мястото и хората. Научният текст към материалите засяга важни аспекти от историята, религията, обредността, музиката, идентичността и въобще, от битието на местните българи.

Подбраните записи са от селата Стеблево, Кленье и малка част от Вормица, както и от изселници от Стеблево и Кленье в гр. Тирана и в гр. Дурьс (Драч).

В миналото селищата в Голо Бърдо са изследвани частично от различни български специалисти: езиковеди, историци, етнологзи и др., главно поради сложното обществено-политическо развитие на Балканите след Балканските войни (1912-1913 г.), когато е поставено началото на новата и независима албанска държава.

Днес цялостното обхващане на региона е също толкова невъзможно, но вече по други причини – обезлюдяването на региона и миграциите в градовете, „разпиляването“ на общността, живяла до преди по-малко от двадесет години затворено и единно, тежкият терен (и в географски, и в изследователски смисъл).

Идеята за провеждането на етнологско проучване в Голо Бърдо принадлежи на Алексей Жалов и възниква по време на ръководените от него експедиции на Българската федерация по спелеология в региона (1991-2008). През 2006-2008 г. в тях са включени етнологзи и фолклористи от Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“ и Институт за фолклор – БАН. Така от 2006 г. изследователското поле се разширява към етнологията, диалектологията, музикознанието и други дялове на хуманитаристиката и работата добива интердисциплинарни измерения.

Разбира се, изследванията на българите в албанското Голо Бърдо не биха били възможни без активното съдействие на организацията „Просперитет Голо Бърдо“ с председател Хаджи Пируши (със седалище в столицата Тирана). Тази структура, обединяваща българите от Голо Бърдо и Гора, развива дейности, свързани с разрешаването на проблемите, възникващи пред общността, и нейното легитимиране като българска в албанската държава.

Мисията на настоящата книга е да запознае както специалистите, така и по-широк кръг читатели с една българска общност в чужбина, чиято историческа съдба е особено сложна, непозната и, може да се каже, несправедлива;

да публикува за пръв път живата реч на тези наши сънародници, традиционната им музика, календарни и семейни празници, представи и вярвания, та дори и съмненията им по въпросите кои са, какви се чувстват, защо живеят в Албания и т.н. В текста се разглеждат различни страни от същността на българите от Голо Бърдо, но тези изследователски аспекти практически функционират в единство и в случая са „инструментално” разделени на нивото на рефлексията, за да могат да се изкажат по-ясно наблюденията, сравненията, размислите.

Публикуваните песенни образци и тяхното анализиране в текста са своеобразен акцент на това издание, тъй като до този момент интересът към общността на българите в Голо Бърдо е бил насочен към други страни от тяхната история и бит. Песенен фолклор не е записван, нотиран и публикуван¹ не само в България, но и в съседните западнобалкански страни (Македония, Сърбия, Черна гора), които имат контакти със славянското население в Албания.

В този смисъл, следващите редове са колкото актуални, колкото евристични, толкова и спасителни за културата на българската общност в Албания – оцеляла векове наред в условията на чуждоезиково и чуждоетнично обкръжение, подложена на предизвикателствата на модерния свят, изискваща подкрепа от нас, авторите и читателите от България.

¹ Някои от авторите, проучвали региона, публикуват единични песенни образци. Така например, произхождащият от областта Кукъска Гора, Република Албания, автор Н. Докле в своя сборник „Севни, бре ашик, севни, бре душо” обнародва 15 песни от областта Голо Бърдо (Вж. Dokle 2004), М. Харизанова (Харизанова 1997) и Е. Миланов (Миланов 2001) също публикуват по няколко песни, но всички те не са придружени с нотен текст.

II. ОБЩНОСТТА

1. История

Голо Бърдо² е област, разположена между днешните Република Албания и Република Македония, която на изток граничи с реката Црни Дрим (Црни Дрин), на запад – с реката Вида Звезда, южната граница опира до Ябланица, т.е. Дебърски Дримкол (днешен Стружки Дримкол), на север граничи с албанската област Грика Маде (дял от Булчиза), а на югозапад – с областта Черменика, населена с албанско население (Лиманоски 1992: 27). Географските граници на областта са маркирани от поречието на р. Луми и Окшунит и от билата на планините Ябланица и Радуч (Радук) (между двете планини е седловината Лакайца). Според македонски автори, е регистрирана информация за по-старо име на областта – *Дълго* (*Д'лго, Дулго, Долго*) *Брдо* и това се потвърждава в проучването, но и в „старите турски пописни тефтери” от 1583 г. (Светиева 2006б: 10, вж. Турски документи 2000). Н. Лиманоски дори посочва още по-ранен източник – „обширният пописен тефтер 508 от 1467 г.”, където Голо Бърдо е записано като *Vilayet – I Dolgo Brdo* (Лиманоски 1993: 258, вж. Турски документи 1976: 363-388). В български източници от края на 19 – началото на 20 в. това име не се среща, областта е назовавана Голо Бърдо³.

Първият автор, посветил отделно изследване на областта, описал я географски и етнографски, е д-р М. Филипович (на сръбски език), като според него, „тя се разполага северозападно от реката Дрим изцяло до Дебърско поле” (Филиповић 1940: 9). Именно той за пръв път установява съществуващото вътрешно делене на областта на Долно и Горно Голо Бърдо – първото идентифицирано още като Рамна гора (северния, по-нисък дял), а второто като Планина (южния, планински дял), оттам и назоваването на жителите съответно като поляни от Долно Голо Бърдо и като планинци (шопой) от Горно Голо Бърдо⁴ (Филиповић 1940: 9-10, вж. и Лиманоски 1993: 258). Според Й.

² Алб. Golloborda, Gollobordë или Gollobërdë.

³ В проведеното проучване в Голо Бърдо посочваната в македонските източници информация се потвърди: „*После Голо бърдо не се викат Голо бърдо, а на време турско – Дълго Бърдо. Не Голо, Дълго Бърдо, защо планини, ридои, дълго...*” Божин Фильоки, р. 1928 г. в Лакайца (дн. Р Македония), обр. 3 кл., майстор зидаро-мазач, гайдар (свирил по сватби); Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

⁴ А. Светиева пише, че селата Кленье, Стеблево и Гинеец са наричани Шопой, а Ворница и Пасинки – Поляни (Светиева 2006б: 10). По данни на В. Кънчов, „българските селяни от подримските дебърски села Луково, Ябланица, Селце-Жупа, Пискупщина, Дренук и Модрич се наричат от околните си съседи *кѐцкари*, прякор за присмех. А

Иванов, към 1916 г. крайната западна граница на българското племе е именно Дебърско: „от при Мавровските ханове, при кота 1550, границата слиза на юг при гребена на планината и от кота 1500 отива право на запад през долината на р. Радика, като оставя в българската област помашкото село Жерноница, пресича билото на Дешат планина и на запад стига до р. Дрин по хълма Кенук. От Кенук линията върви по р. Дрин на юг до срещу Дебър, минава западно от същата река и от притока ѝ Вида Звезда се възкачва на юг по хълма Грюка Маде (Голямата река), кота 1214, 1195, завива по гребена на Голо Бърдо и включва в българския дял следните села: Търново, Косовец, Себища, Боров, Стеблево, па стига при върховете кота 2312, 2282 над с. Ябланица. От тия върхове границата следва на юг по гребена на Ябланската планина и включва в българския дял целия Дрин кол, чиито всички села са български” (Иванов 1925: 46).

Информацията за точния брой на селищата, означавани като област Голо Бърдо, както и за техния етнически и религиозен състав, в различните източници не е еднаква. В описанието на населението в Македония и Одринско от 1873 г. голобърдските села спадат към каза Дебре (Дебър) и статистиката им е следната: *Ябланица* (120 домакинства, 18 помаци, 348 християни), *Модрич* (60 домакинства, 152 българи), *Дренук* (150 домакинства, 450 българи), *Трабища* (965 домакинства, 1350 помаци, 1030 българи), *Гиневиц* (*Гинец*) (90 домакинства, 118 помаци, 134 българи), *Клене* (100 домакинства, 120 помаци, 196 българи), *Стеблео* (150 домакинства, 200 помаци, 170 българи), *Острение* (*Острене*) (163 домакинства, 315 помаци, 108 българи), *Вербница* (*Върбница*) (30 домакинства, 97 българи), *Жетища* (35 домакинства, 25 помаци, 75 българи), *Отишани* (27 домакинства, 36 помаци, 54 българи), *Владомирица* (*Владомирово*) (17 домакинства, 42 помаци), *Мало Острение* (90 домакинства, 155 помаци, 103 българи), *Заборие* (90 домакинства, 245 българи), *Пасинка* (20 домакинства, 12 помаци, 56 българи), *Радовища* (*Радияни*) (35 домакинства, 52 помаци, 54 българи), *Требища* (150 домакинства, 265 помаци, 144 българи) (Македония и Одринско 1995: 173 -175).

Към 1900 г. В. Кънчов посочва следните селища в Дебърската каза, указвайки броя и състава на населението им: *Джепища* (300 – 165 българи християни, 135 българи мохамедани), *Върбница* (300 – 300 християни), *Требища* (2570 – 70 християни, 2500 мохамедани), *Гинеец* (210 – 210 християни), *Клене* (470 – 240 християни, 230 мохамедани), *Летен* (240 – 240 мохамедани), *Стеблево* (780 – 380 християни, 400 мохамедани), *Себища* (760 – 360 хрис-

жителите на селата Стеблево, Гинеец, Себища и Борово се именуват *улюфи*. Те много често употребяват тая дума в говора си, кога се обръщат към съседите си, напр. „А бе улюф, къде си ходил?” (Кънчов 1900: 31).

тияни, 400 мохамедани), *Борово* (280 – 280 българи), *Сопот* (600 – 600 арнаути мохамедани), *Забзун* (400 – 400 арнаути мохамедани), *Острени Големо* (530 – 30 християни, 500 мохамедани), *Острени Мало* (478 – 78 християни, 400 мохамедани), *Радомирица* (440 – 440 мохамедани), *Миреши* (30 – 30 мохамедани), *Отишане* (265 – 25 християни, 240 мохамедани), *Вичица* (130 – 130 арнаути мохамедани), *Голеица* (65 – 65 арнаути мохамедани), *Сърпето̀во* (120 – 120 българи мохамедани), *Пасинки* (124 – 24 българи християни, 100 арнаути мохамедани), *Тучепи* (180 – 20 християни, 160 мохамедани), *Торбачи* (130 – 130 българи мохамедани), *Търново* (540 – 540 българи мохамедани), *Радовеица* (120 – 120 българи мохамедани), *Заборье* (115 – 115 българи мохамедани) (Кънчов 1900: 261-262).

Руският изследовател на славянското население в Албания М. А. Селищев посочва като български села *Враница*, *Октиси*, *Вехчани*, *Ябланица* (където има и албанци), а като крайни български села в края на 90-те години на 19 в. са отбелязани *Борова*, *Себиштите*, *Трнова*, *Лешиничан*, *Торбачи* (Селищев 1931: 2).

При формирането на Албания като независима държава през 1912 г. в разгара на Балканската война, а след това и с реализирането на посланическата конференция на Великите сили в Лондон през 1913 г., се стига до поставянето на нова гранична линия. „В границите на Албания, очертани след мъчителни преговори между Великите сили, попадат и късчета от територията, която България тогава смята за свое културно-историческо и етническо пространство: Голо Бърдо, Поле, Мала Преспа” (Елдъров 2000: 5, вж. и Ристески 2006а: 27). Границите на Албания са начертани на 17 декември 1913 г. от международната дипломатическа конференция във Флоренция. Първоначално в България се разпространяват сведения, че през периода 1913-1915 г. в границите на новосъздадената албанска държава попадат 43 български села с над 2300 къщи от Дебърска, Битолска и Костурска каза, но според Св. Елдъров действителният брой на българските села, включени в Албания, е едва 14 с около 400 къщи от областите Голо Бърдо и Поле, Дебърско – тъкмо областите, които са обект на интерес в този текст (Елдъров 2000: 9). През 1916 г. в доклада на Й. Иванов като участник в комплексната научна експедиция в Западните краища на Македония, публикуван през 1925 г., се споменава, че „в Дебърско българският елемент е групиран в местностите: Мала Река, Поле (Дебърско), Жупа, Дримкол, Голо бърдо, следвайки по двете страни на Черни Дрин, с централно място гр. Дебър” (Иванов 1925: 44). Според Д. Гаджанов, чиято задача при участието в научната експедиция в Македония и Поморавието през 1916 г. е изучаване на мюсюлманското население и събиране на статистически сведения за числеността му, данните са следните: В Охридски

окръг, Дебърска околия голобърдските села са *Боров* (716 албанци), *Гиновец* (345 помаци, 129 българи), *Забзун* (1142 албанци), *Клене* (399 помаци, 285 българи), *Селище* (231-257 помаци, 136 българи), *Стеблево* (1185 помаци, 136 българи), *Големо Острене* (997 помаци, 5 българи), *Владимирица* (342 помаци, 22 цигани мюсюлмани), *Косовец* (52 помаци-албанци), *Лешничане* (464 помаци), *Любелаши* (143 албанци), *Мало Острене* (494 албанци, 70 българи), *Окиун* (241 албанци), *Посинки* (31 помаци, 68 българи), *Радовица* (229 помаци), *Серпето̀во* (97 албанци), *Тучене* (253 помаци, 24 българи), *Торбаче* (105 албанци), *Ябланица* (99 албанци, 939 българи), *Джепица* (166 помаци), *Отошани* (232 помаци, 16 българи), *Требица* (2383 помаци, 16 българи) (Гаджанов 1993: 260-262). Ст. Младенов, черпейки от статистически данни към 1916 г., също дефинира село *Борово*, но и северно належащите се *Косовец* и *Торбачи* като албански, а *Себище* по тези данни е смесено българско-албанско (Mladenov 1925: 66).

В поредицата от доклади и рапорти на Сребрен Поппетров от периода 1925-1931 г. за българите в Албания (публикувани от Св. Елдъров), посветени на необходимостта от българско образование и български свещеници, присъстват данни за селищата в региона (По-подробно вж. Елдъров 2000). В рапорт от 10 февруари 1925 г. Ср. Поппетров пише: „В югоизточните граници на Албания са попаднали около 30 чисто български села, повечето от които са имали училища, черкви, свещеници и учители, кога са били под турско управление” (Елдъров 2000: 123). Сред тях са селата от Дебърско: *Ърбеле* (38 къщи, 190 души), *Деояни* (10 къщи, 69 души), *Обоки* (25 къщи, 125 души), *Макеларе* (32 къщи, 160 души), *Кърчица* (45 къщи, 245 души), *Върбица* (37 къщи, 196 души), *Мелестрани* (12 къщи, 69 души), *Големострани* (2 къщи, 10 души), *Отишани* (2 къщи, 14 души), *Пасинки* (12 къщи, 56 души), *Тучепи* (6 къщи, 21 души), *Требица* (8 къщи, 68 души), *Гиноец* (35 къщи, 176 души), *Кленье* (40 къщи, 286 души), *Себица* (45 къщи, 180 души), *Стеблево* (40 къщи, 224 души) (Елдъров 2000: 123-124). По-късно в рапорт на Ср. Поппетров от 14 август 1930 г. четем: „Голо Бърдо се състои от селата: *Ланга* (17 къщи), *Забзун* (15 къщи), *Боров* (70), *Себица* (50), *Стеблево* (100), *Кленье* (80), *Гинеец* (70), *Требица* (600), *Връбница* (42), *Мал. Острене* (100), *Гол. Острене* (220), *Лешничани* (120), *Окиун* (200), *Смолница* (70), *Радовиш* (70), *Тучепи* (50), *Владимирици* (100), *Торбач* (25)” (Елдъров 2000: 222-223).

През 1938 г. Ст. Стаматов пише: „Границата между Албания и Югославия разделя приблизително Дебърско на две. В Албания останаха българи в 10 села – 8 Голо Бърдо, 2 Горни Дебър” (Стаматов 1938: 25). Той посочва кои са селата на албанска територия – *Стеблево*, *Кленье*, *Гинеец*, *Требица*, *Ворми-*

ца⁵, Мало-Острени, Тучепе, Пасинки, Кърчища и Ърбели (Стаматов 1938: 27), но не указва кои са двете дебърски села. М. Филипович през 1940 г. не просто изброява, а описва по-детайлно доста по-голям брой „голобърдски села в Албания – Стеблево, Себишите (Себишча), Кленье, Гиновец (Гиневец, Джиневец), Забзун, Борово, Окитун, Дряново, Смолник (Смолница), Лешничани, Големо Острене, Мало Острене, Требишите (Требишче), Пасинки (Пасинке), Српето̀во (Серпето̀во), Торбачи (Торбаче, Трбач), Извор (Извири), Голешита (Голешта), Врбница (Врмица), Тучепи, Влади́мирица (Ладими́рица, Ладоми́рица), Радови́шите (Радое́шита), Вичи́шта (Вичи́шча, Вичи́шче), Косовац, Любoлeзи (Любoлeш), Гори́ща, Черенец (Филиповић 1940: 31-40). Н. Лиманоски посочва същите села, като към тях са добавени Миреши, Ланга, Мал и Голем Окитун, Летен, Радомирица, Студеново, Ржаново, Тесни Камен (Лиманоски 1992: 28), а у А. Светиева присъстват селата, цитирани от Филипович, но без Черенец, Вичишта, Голешита и Косовац (Светиева 2006б: 11-12). Съвременните българските автори посочват същите села, като Е. Миланов изпуска Окитун, Дряново, Српето̀во, Торбачи, Вичища, Косовац, Любoлeзи, Горища, Черенец (Миланов 2001: 17-18), но включва Оржаново, а при Т. Бояджиев отсъстват Голешта, Вичища, Косовац, Черенец (Бояджиев 2001: 124). Важно е да се отбележи, че етнографската гледна точка към региона посочва като своеобразен икономически център на Голо Бърдо с. Требища (което и днес е жизнено и развиващо се селище), както поради териториална позиционираност, така и поради мащабите му – голобърдци⁶ ходят в Требища, когато е организиран пазар, с цел да продават продукцията си и да си купят каквото им е нужно (Ристески 2006а: 27).

При проучването на областта Голо Бърдо установяването на пълния списък от села в албанската част също не е лесно, тъй като събеседниците най-често знаят предимно съседните села и за тях е трудно обхващането на всички селища в региона. Спиро Марку от с. Вормица маркира селата, в които се говори „техният“ български език: *„Идет⁷ Стеблево, Кленье, Гинеец, после идет Требища како село, Вормица, после Острени мало, Големо Острени... Малиострени го викаме мие, Големо Острени, се две Острени – големо и*

⁵ В приложената към текста карта Ст. Стаматов е изписал името на селото като Върмица.

⁶ За регионалното назоваване на местното население е избран терминът „голобърдци“ (вместо голобърденци, голобърдчани и пр. варианти, използвани от други автори в България), тъй като това е назоваването, което използват те самите, и в този смисъл неговата употреба е най-коректна.

⁷ Цитатите в този текст са оформени графично чрез отбелязване на ударените гласни с опцията Bold (почерняне).

мало.(...) После от Мало **Острени** оиш во Тучепи, после влагаиш во Ладимерица, и тя село тука, **Пасинки**, по **Пасинки Миреши**, то е **албанско**. Бугарските до **Пасинки**. ”⁸ Според информацията, събрана при проучване от македонски изследователски екип (с ръководител А. Светиева), „македонският език се говори в 16 села – в Стеблево, Кленье, Гинеец, Требища, Ворница, Големо Острене, Ржаново, Радовеш, Лешничани, Койовци, Мало Острене, Тучепе, Ладомерица и Пасинки” (Светиева 2006б: 11-12). Опитът на самите голобърдци да си обяснят факта, че в областта има български, но има и албански села (*арнаутски*), е свързан с географските особености на региона, с наличието на река, която като граница „дели” българоезичните от албаноезичните селища. „Я оке мисля. До нас има друго село, що зборвет ка нас – ѝе Кленье. Зад нас, зад Стеблево, е Борово, що не зноит да зборвит бугарски ѝозик, а що ни делит нас – един извор що ворвит, меѓу село Стеблево и село Борово... Стеблевци знаят бугарски, по-преко е Себища, на куфия⁹, на граница со Кленье, Кленье е село зборвит бугарски, а Себища изполта¹⁰ зборвит бугарски, изполта зборвит арнаутски. Тука да одиш по-преко, идеш Гинеец – Гинеец зборвит бугарско, Требища по-долу зборвит бугарско, нашо, поидиш в Ладомерица – зборвит бугарско. Я мисля, поло ворвит оке, овие села зборвит бугарско, овие тука арнаутско – ове ворвит изворот посред ове села, едно село зборви арнаутско, едно зборвит бугарско. И що мога да мисля я. Я не зная.”¹¹

Както се забелязва, по отношение на имената на селищата в Голо Бърдо е налице вариантност в транскрипциите сред различните записвачи и изследователи. Така например, публикувайки български приказки от Дебърско, К. Шапкарев през 1892 г. цитира образци от голобърдските села с имена: *Себища, Малестрени, Дренук, Гъинее’цъ, Стебле’о* (Шапкарев 1892: 1-29). Тази вариантност в имената се отбелязва и от А. Светиева: „За *Мал Острени* може да се чуе и *Малестрени, Острене Маецко, Мало Острене, Острене*, за *Пасинки* – *Пасенки*, за *Стеблево* – *Стеблоо, Стебло, Стеблово*, за *Ладимерица* – *Ладомерица, Владимерица*, за *Койовец* – *Койовци*, за *Гиновец* – *Гинеец*, за *Требища* – *Требишча* и др. (Светиева 2006б: 14-15). Е. Миланов цитира имената на селата, уточнени с А. Чауши и Ф. Ибраими, произлизащи от

⁸ Спиро Марку, р. 1956 г. във Вормица, обр. средно, майстор, работил 25 години в пощата в Г. Острени, сега работи в общината в Требища; с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева.

⁹ граница

¹⁰ половината

¹¹ Виолета Муратова, р. 1955 г. в Стеблево, обр. висше, начален учител (25 години в Стеблево), от 1995 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

Голо Бърдо – Стеблево, Гиноец (Генеец), Кленье, Требище, Големо Острени (Големи Острени), Малестрени (Мало Острени), Ворница, Тучепи, Пасинки, Радоеща, Извири, Ладомерица, Голеица, Койовец, Лешничани, Оржаново, махалите Тръбчанище, Камен и Заборйе. Със смесено българско и албаноезично население са селата Себища и Смолник (Миланов 2001: 17-18).

По отношение на локализирането на голобърдските селища, останали на територията на Кралство Югославия (днешна Република Македония), също има разминавания в посочваната в различната литература фактология. Според рапорт на Ср. Поппетров (публикуван от Св. Елдъров), „от тая местност (Голо Бърдо – б. м.) в Сърбия са останали с. 1) *Дреново*, 2) *Жепища*, 3) *Модрич* и 4) *Отишани* (Елдъров 2000: 223). М. Филипович счита, че от Голо Бърдо в Югославия попадат *Дренок*, *Джепища* и *Отишани* и дялове от синорите на селата *Стеблево* и *Требища*¹². На стеблевско землище в Югославия група стеблевчани основали ново планинско село – Лакайца, а на требищко се появява ново селище Манастирец (Филиповић 1940: 10-11). А. Светиева също споменава за формирането на с. Манастирец на дял от синорите на Требища, който остава от страната на Кралство Югославия след Първата световна война (Светиева 2006б: 11-12). Сведенията за тесните връзки между Стеблево и Лакайца, за които споменава и М. Филипович (Филиповић 1940: 43), се потвърждават и от голобърдци: „Село ли е Лакайца или е местност? *Село. Место стеблевско, село Лакайца се вика. Не место стеблевско, туку македонско*. Какво значи стеблевско, тие са люди от Стеблево? *Да, от Стеблево...*”¹³ Съществуват дори спомени за преселвания в и от Лакайца преди Втората световна война: „*От Стеблево са бидени десет куки – ристияни ортодокси им викаме мие. Живеа во Лакайца, на люфтата*¹⁴ *се вратиа во Албания, пет-шес куки останае и са избегани сега, еден Цветко е останат, други нема, избегани са*. Значи тия са били десет куки, избегани са от Стеблево и са отидени во Лакайца пред 44-та? *Да, триесет и седумта, триесет и шеста. После се вратиа во Стеблево ени, ени бегаат в Скопие, в Струга*. Защо 36-та година са отишли да живеят у Лакайца? *Отишли тие имали, си имая земя нивна. Лакайца е стеблевска*.”¹⁵

¹² Всъщност, проучванията на М. Филипович са направени само на територията на Македония (тогава Кралство Югославия) – в селата Лакайца, Дренок, Джепища и Отишани. Осведомителите му са преселници, родени в Кленье, Стеблево, Себища и др. Основен събеседник му е Владимир Исакович, учител, родом от Стеблево, работещ в Скопие (Филиповић 1940: 3-4).

¹³ Есат Гини, р. 1936 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., горски работник, пенсионер; гр. Тирана, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

¹⁴ войната

¹⁵ Есат Гини, 31.03.2008, гр. Тирана.

Практически при поставянето на границата между Кралство Албания и Кралство Югославия имотите на много семейства и села се разделят по дължина и остават в друга държава (Вж. и Ристески 2006а: 30-31). По-интересното е, че в историческата ретроспекция на „затварянето” на границата по време на режима на Енвер Ходжа и последващото „отваряне” на границата в началото на 90-те години на 20 в. тези земи остават на чужда територия, т.е. селата или хората от „албанските” села на Голо Бърдо никога повече не ползват собствеността си. А днес връщането обратно на тази собственост е невъзможно. Такъв е случаят със стеблевски земи в Лакайца: „А сега тие земи са ваши? *Па наши са, ама нема документ, айде найди, коде да ги найда теа, стар бабо мой, после бил бабо мой, со що да ода да барам тамо, доде не имаш книга, можеш да барааш?*”¹⁶

В българската литература след началото на 90-те години на 20 в. се посочват следните села, причислявани към Голо Бърдо, но на територията на днешна Република Македония: освен Жепища, Отишан¹⁷, Дренук и махалата Лакайца, в която живеят преселници от село Стеблево, се включват Модрич, както и съседната на Лакайца Ябланица (Миланов 2001: 18). Според М. Филипович, Ябланица не спада към областта Голо Бърдо, а към Дримкол (Филиповић 1940: 3). Но по-рано през 1900 г. В. Кънчов пише: „Около Шар планина живеят в няколко купчини българо-мохамедани – *торбешии*. Те образуват три отделни купчини. Най-голямата е на югозапад от града Дебър и обхваща гребена на планинската верига, която дели коритото на Черни Дрим от коритото на Дявола. Тая торбешка купчина е продължена дори до Охридското езеро. В нея влизат 4 чисто торбешки и 11 смесени села с християни българи. Най-важни от тях са Требища, Голямо и Малко Острени и Ябланица. Последното лежи под едноимения си връх, най-висок в тая верига, която се нарича Ябланица планина” (Кънчов 1900: 45), т.е. В. Кънчов поставя Ябланица в същата група села. Макар, че въпросът дали Ябланица попада в областта Голо Бърдо изглежда на пръв поглед формален, мнението на един жител на Стеблево потвърждава все пак наличието на връзки между двете села и тяхното значение: „*Сме имали фара*¹⁸, *сме давале, сме земале, от Ябланица, имаме мие невесте земено от Ябланица, Стеблево со Ябланица, на куфия.*”¹⁹

Въпреки практически изкуственото разделяне на региона, той е бил относително единен (до затварянето на границата след 1944 г.). Една от причините

¹⁶ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁷ Е. Миланов ги назовава Жепища и Отишан, но днешните имена на селата са Джепища (Цепишта) и Отишани.

¹⁸ роднини

¹⁹ Есат Гини, 31.03.2008, гр. Тирана.

за съхраняването на българското население тук е груповата ендегамия по верска и етническа линия, която от своя страна е обусловена от затворения характер на географските единици като Голо Бърдо, югозападно от Дебър, Стружки Дримкол, Долна Река, средното течение на река Радика, Долна Дебърска Жупа и др. (Вж. и Лиманоски 1993: 321). До посочения период регионът е функционирал като своеобразна цялост, като единна територия и в културен смисъл, без оглед на разликите в религиозната принадлежност на населението към ислямската и християнската православна вяра. За голобърдци под „Градът” се е подразбирал (а и днес се подразбира) Дебър. С него е най-директната, най-кратката връзка (Вж. и Ристески 2006а: 28), той е обединяващ център за целия регион, Селищев го нарича албано-български град (Селищев 1931: 2).

Връзката между териториите след поставянето на новата граница се изразява и в доста активни миграционни движения след Балканската война, както и след Първата световна война от Голо Бърдо към Дебърски Дримкол (Светиева 2006б: 13). А. Светиева счита, че минималните културни разлики между Дебърски Дримкол и Голо Бърдо стават по-ясни като резултат от пограничния статус на територията след Балканските войни 1912-13 г., когато са прекъснати естествените комуникации (Светиева 2006б: 13), но всъщност тази връзка не е прекъсвана до 1944 г. В периода между двете световни войни, във времето на крал Зогу в Албания, населението от двете страни на границата я преминава относително свободно и обработва земята си от другата ѝ страна. Дори нещо повече, Голо Бърдо е третиран като граничен регион и голобърдци имат по-специфичен статус и съответно, свободи (Вж. Ристески 2006а: 31). По-възрастни жители свидетелстват за това време: „*Пред люфтата, люфта е дуйт*²⁰, *море, знаеш ти люфта е дют (...)* Как сте ходили до Лакайца през планина, имало е граница тамо, си одевте? *Си одевме, беше пуцено како сега, како вие, що сте булгари шетате све Европа, ние не можем да шетаме нищо.*”²¹ Действително хора от Стеблево са преминавали свободно границата, за да обработват земята си в съседната Лакайца, която тогава е сръбска: „*Що зафатив първо отделение*²², *борба водеше Сърбия со Италия. Сърбия я пана Италия, крал... го опреа*²³ *во Франция, се пуци границата тука во Стеблево, на Лакайца, сега ове що си беа сите, що си имаа земя, во Стеблево, стеблевско е това, си дойдоя да си работат, ливадето да я косат, да работат со стока, настани. Нивно беше.*”²⁴

²⁰ Втората световна война

²¹ Есат Гини, 31.03.2008, гр. Тирана.

²² Божин Фильоки е роден през 1928 г., в първи клас е бил около 1934-35 г.

²³ застреляха

²⁴ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

Личната история на Божин Фильоки илюстрира тъкмо тези свободни трансгранични „придвижвания“ – семейството му се преселва около 1924 г. от Кленье в Лакайца, където той се ражда (през 1928 г.) и откъдето обратно се връщат в Кленье през 1941 г. Причината за завръщането им е, че притежаваната от семейството земя е в Кленье, а на сръбска територия те обработват чужда земя²⁵. Началното образование, което Б. Фильоки получава, е на сръбски език, благодарение на което той научава и кирилица, а училището, което посещава, дори не е в Лакайца, а в съседната Ябланица: „... *имам три разреда сръбски що пиша, сръбски. Па Сърбия беше тука во Лакайца и ние одевме три саати наноze и три саати наназад во Ябланица от Лакайца, зац Лакайца тольку бе – пет-шеснаеsе къци...*”²⁶

Особено интересен е фолклорният разказ за поставянето на границата²⁷ – той е илюстрация на фолклорните механизми за тълкуване на историята и историческите събития. И това е разказ, който е познат в целия регион, т.е. той функционира като знание, разпространявано по устен път в различни варианти. Божин Фильоки разказва за решението на интернационална комисия, която е подведена от две незнаещи български език требишки снахи – албанки: „*Слушай, Лакайца е место стеблевско, от стеблевските, от времето комисията, кога се одели, кога дели... сакае тамо до Шопенце*²⁸ *да го напрает да влезит во Сръбско, кога дойдое во Требица, има сръбски комисии, имаше германски, имаше български, имаше сръбски, имаше англиски, и албански. Кога дойдое во Требица, Требица зборит чисто български македонски, исто како наси, биле ице по-убаво, зацо по-близо от нас Требица. Имаше ена жена, невеста от Големи Дебър, Пешкупия*²⁹... *Ова невеста беше мъжена во Требица, и ена друга така. И цо направиа ове требишките – изфолиа ове невести-*

²⁵ Интересна по отношение на етническото определяне е ситуацията, в която е било поставено това семейство. При преместването си в Лакайца те са наричани „българи“ (тъй като идват от „българските“ села в Албания), а при завръщането си в Кленье са наричани „сърби“ (тъй като идват от тогавашното Кралство Югославия). Този частен случай е симптоматичен за ситуативността при поставянето на тези етнически „етикети“. Повече за етническата идентичност вж. в частта „Идентичност“.

²⁶ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

²⁷ Понятията за граница сред голобърдци са „*межник*“, „*межда*“ (между два и повече имоти), „*синер*“, „*синор*“ (между две и повече селища и землищата им) и „*куфия*“, „*градница*“ (държавна граница) (Вж. и Ристески 2006а: 31).

²⁸ Шупензе (алб. Shupenze) е албанско селище в окръг Булчиза, разположено е близо до границата с дн. Р Македония в северната част на Голо Бърдо.

²⁹ Пешкопия (алб. Peshkopia) е албански град, център на окръг Дебър и на административна област Дебър. Разположен е в долината на Църни Дрим в западното подножие на планините Кораб и Дешат.

ве пред комисията, за да не зборат македонски ал бугарски, излезе ена от нив – нук дим булгар... щип. И тие се посукае. Еден от булгарите рече – како що добра невеста от требишките. Казвая по-стари от мене, како що кажвая. (...) И пощо така тие вратиа границата над Модрич, над Дренук, Гора, Радуч горе, от Радуч... над Стеблево и му зедаа целото поле на Стеблево...”³⁰ Подобен вариант цитира и Л. Ристески, според чийто осведомител в началото няма граница, но идва делегация „Француз, Србян и Албанец”, за да я постави. Тази делегация решава да попита минаващи жени какъв език говорят. Но, както и в цитирания по-горе вариант, „комисията” попада на жена от албанско семейство, живееща там. Отговорът ѝ – „нук ти, нук ди уш, не разбирам македонско, сорпско, (...) аз съм албанка” предопределил оставането на тези села в Албания (Ристески 2006а: 28-29).

И още един фолклорен разказ присъства в местните наративи и по своеобразен начин също „означава” границата. Той е свързан с топонима „Гробот от невестата” и граничното му ситуиране: „Дели куфията, градницата, делим кай гробот, има еден гроб тамо. (...) Невестата, после останали сватите и викаме мие местото – Сватите, Гробот от невестата, на куфия, кай делим Албания и Македония.”³¹ Разказва се, че сватбено шествие тръгва от Лабуница (дн. Р Македония) към Стеблево, водейки невеста на кон, „овие сватове я подсмеяли... невестава, ѝ се помоки³² невестата на коня, та се посрамотила. Убав и љеп е Господ, голъем той, ние не го виждаме, той виждат многу и чуе многу, той що ни напраи и не чуе. – А така рековте вие за невестата, бре! Е те дожд та ѝ ворнет³³, светкаици ѝ направет, тпу, шкруме сватои и невеста! И останало местото – На Сватите. И Гробот от невестата.”³⁴

Мотивът за вкаменена/замразена баба (невеста) е познат във фолклора на повечето европейски и някои неевропейски народи (Вълчинова 1994: 56). Вариантите му са анализирани от различни български изследователи – сюжетът е свързан със санкционирането на бабата от един от месеците (Сечко, Марта), тъй като тя се отнася неуважително към него (Вълчинова 1994, Моллов 2002), или наказването на жена от Господ, поради това, че не изпълнява конкретна забрана – какъвто е вариантът в легендата за Каябашкото блато (Моллов 2001). В разказа от Голо Бърдо сватове се присмиват на невестата, а както

³⁰ Божин Фильоки, 02.04.2008, гр. Тирана.

³¹ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

³² напикава се

³³ вали

³⁴ Исмаил Гини, р. 1933 г в с. Стеблево, обр. 7 кл., дървар, от 1995 г. живее в Елбасан; с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов.

отбелязва Г. Вълчинова, „най-често срещаните присмехулни изрази се отнасят към телесната долница и към нейните отделения” (Вълчинова 1994: 57), затова те биват наказани – „*ги фатила зимата*” и така намират смъртта си. Близък до голобърдския сюжет е познат в Кърджалийско, където се намира природният феномен „Каменна сватба”. Актът на „вкаменияване” е наказание за нарушеното правило да не се вижда лицето на невестата – вятърът духва булото на невестата и сватбарите виждат лицето ѝ. Във вариант на тази легенда причина за наказанието са грешните помисли на свекъра, пожелал булката след като видял лицето ѝ. Интересно е, че в Голо Бърдо съществува песенен текст с такъв мотив – свекърът, изпратен да търси жена за сина си, пожелава водената от него невеста, след като вижда лицето ѝ (Вж. №40, 41). Това наблюдение само би могло да затвърди представата за общи архетипи, реализирани в различни фолклорни варианти.

Важно за варианта от района на Голо Бърдо е, че невестата и сватове те намират смъртта си тъкмо на границата. Съществуването на този разказ би могло да се интерпретира като своеобразен механизъм за „набавяне” на история, с която границата да се свързва, и поради това локализирането на случката е именно там. Защото границата е ново понятие за това население и се нуждае от легитимиране в колективното съзнание. Възможно е обаче знанието за топонима „Гробот от невестата” да е наследено и обектът да е получил вторично историзиране след поставянето на границата. Но дори и за самите голобърдци истинността на този разказ е съмнителна: „*Оке ми кажве мене дедо. Я го питав защо ѝ викает оке, той оке ми имат речено. Како е навистинското, дотокму не го зноиме.*”³⁵

По отношение на конституирането на новата граница на Албания от международната дипломатическа конференция през 1913 г. Св. Елдъров отбелязва, че окончателното установяване на граничната линия в действителност става едва десетина години по-късно. Това най-вече се отнася за участъците северно от Охридското и южно от Преспанското езеро. По тази причина българските селища и числеността на българското население в Албания преди и след Първата световна война не са еднакви (Елдъров 2000: 9). На практика съществуват периоди на вариране на границите в частта край Голо Бърдо. Л. Ристески цитира информация, според която около Първата световна война (1914-1915) в паметта на населението останали спомени за границата, която деляла територията на два дяла, и дори минавала между селата Стеблево и Кленье (при сватба прехвърлили само невестата от Кленье през границата) (Ристески 2006а: 30). Голобърдци свидетелстват за размирните времена, за

³⁵ Исмаил Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

честата промяна на граничната линия, за присъствието на различни войски на територията на Голо Бърдо: *„Македония беше колония сърбска. И се велехме името Македония. (...) Сърбия беше. Пред това беше България, България е бидена и овде, в Албания. (...) По-напред Турция беше, Аустро-Унгария, Франция, кой не бе овде... Кой не дойде!“*³⁶ В местните разкази се откроява и знанието за италианско присъствие в региона – през 1939 г. Албания е окупирана и впоследствие анексирана от Италия. Факт е обаче, че в колективната памет споменът за България е особено устойчив: *„Българско. България поекъе е седена во местата наши. България е бидена два пота, три пота, колко, каццо ни казваше старите. Татко ми мой три години е биден войник, салдат, български, со стрица ми, двойцата (...) Во времето, първата война, во тай война, тога, стрико ми остана тамо, се разболи лошо от холера, не се врати и остана...“*³⁷

Връзката на местното население с България и въобще на Албания и България (чиито официални дипломатически отношения датират от 1914 г.) с променлива активност продължава до 1939 г., както свидетелстват всички документи, публикувани от Св. Елдъров (Елдъров 2000). След 1944 г. българите в Албания, респ. и живеещите в Голо Бърдо, са забравени – в голяма степен причината за това е режимът на Енвер Ходжа и „затварянето“ на границата: *„След люфтата, люфта е дуйт от четирийесет – четириесет и четири и тога се затвори куфията. Се затвори градницата.“*³⁸

В „Енверовото време“, както го назовават голобърдци, Албания е поставена в пълна изолация, особено след 1948 г., поради влошаването на отношенията между Албания и Югославия. Интересно е, че въпреки относително изолирания начин на живот на граничното население в Голо Бърдо, се срещат и събеседници, които са били напълно наясно с политическата ситуация: *„Едно време велехме – Енвер, Сталин, Тито, Димитров – велехме заедно, после се налютивме“*³⁹, *се отделихме. Сега си се сдруживме пак да си праиме муабет ка народ...“*⁴⁰ и още *„На четириесет и осма, кога що се разсипа Тито с Енвер Оджа, тольку строго се напраи тога, леле майко мила...“*⁴¹

До 1991 г. границите са изцяло затворени под специален режим, животът

³⁶ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

³⁷ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана. Знанието за България не е свързано толкова с присъствието ѝ на тези територии, а със съзнанието за произход. Вж. частта Идентичност.

³⁸ Есат Гини, 31.03.2008, гр. Тирана.

³⁹ разсърдихме се

⁴⁰ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

⁴¹ Божин Фильоки, 02.04.2008, Тирана.

в изолация е особено маргинализиращ за общността от Голо Бърдо, разположена в най-голяма близост именно до тези граници, по отношение на комуникации, инфраструктура, пътища. Съдбата на българите на практика е дори по-тежка от тази на албанците от вътрешността на страната, тъй като в Югославия остават не само техни земи, но и техни близки и роднини, с които години наред нямат никаква връзка: „Ябланица е во Македония, се ожени момичка от Стеблево, се затвори градница, остана непойдено тамо, имаше една момичка, остаре майка ѝ, не я *виде*, майка ѝ ѝ *излазеше* душата дока не... Керима се *викаше* тая, и рече *синот* – Иде Керима и тая *битиса*⁴², я *измамае*, а *излажия*, не си *виде* момичето *четири*е и осем *годин* *стоя* *градница* *затворено*... ”⁴³ Границата е пазена строго – опасана с бодлива тел, караули, патрули и т.н., а отношението към общността е особено подозрително. Това, според Л. Ристески, се дължи на съмнението в лоялността на голобърдци към албанската държава, поради слабо изразения им албански патриотизъм (Ристески 2006а: 32), но и на факта, че за албанската власт е напълно ясно, че те ще търсят контакт с роднините си в Югославия: „*Затворено, затворено. Туа беше стегнато времето, нас ни беше страв, я онде во Македония внукот*⁴⁴ *мой, но не иде*вме, *ни беше страв да поидеш тамо (...), ке поидиш со пасош*⁴⁵, *со... ама ке поидеше, те ставит* *мало време да стоиш тамо, татко ми мой е биден на времето* *Енверово во Македония е биден, со пасош и поседе той тамо две недели, на Югославия, ама тамо со милиция по него, да го видит да не прави нещо, да збори нещо, сега е по-слободно, сега си иде*ме, *си збориме, не бериме гайле*. ”⁴⁶

По време на режима на Енвер Ходжа не съществува официална забрана да се говори български език: „... *човек нема*т *речено* – *стоп*, *до тука, нема* *веке да го зборвите* *той йозик. Нема*т *речено. И денеска, що сум я в Тиран, що живеа, що работа, имат човек, що си зборвит со мене бугарско, си зборвит, си го знам – си го зборвам, не моит да ме заприт...* ” и като причина за това българите изтъкват официалното непризнаване на общността за малцинство: „*не побарал* *никой, заицо, ние не го има*вме *йозикот да се броит...* *ние не сме се броили* *миноритет. Не сме броени*. ”⁴⁷

И все пак граничното ситуиране на общността създава специфични усло-

⁴² свърши, завърши

⁴³ Фатиме Груда, р. 1963 г. в Стеблево, обр. основно, земеделие, от 1994 г. живее в Тирана; с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

⁴⁴ внук, но и племенник

⁴⁵ паспорт

⁴⁶ Спиро Марку, с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева.

⁴⁷ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

вия на съществуване на езика. Фатиме Груда разказва случай, в който при измерване на земята в граничната зона, сръбски войник брои на език, разбираем за голобърдци, но това разпознаване не може да се демонстрира: „... *броеше, ние меревме земята, метра, тоя...* *кя викаше – едно, два, три, четири, пет, броеше на онаквато, ние знаевме, туку не ни оставая, кя молчевме...*”⁴⁸ Реално езикът функционира като „домашен”, както поради устното му разпространение, така и в по-голяма степен, поради обществените и социополитическите обстоятелства. Официалният албански език се говори в публичното пространство, а за домашна употреба се ползва майчиният български език: „*Само кога кя одеа на школо – албанско, курси дома, в куки, песни, свавди, ти виде в стред Тирана – си пее тамо како си сакат, и на вактот Енверов...*”⁴⁹ Особено в държавните албански институции е било немислимо употребяването на собствения език, съществувала е реална заплахата от санкции. Това се отнася дори за музикантите, изпълнявали родните български песни по различни поводи за общността: „*На Културниот дом не ни оставая да пеем песни бугарски, само албански. Пеевме само по сватби и в дом, некаде каде седневме во работа и пеевме бугарски, во Културниот дом – не. За пропаганда агитацион дванаесе години в затвор.*”⁵⁰

В годините на пълна изолация на Албания съществува забрана за гледане и слушане на чужди медии, в т. ч. български и югославски, макар че голобърдци доста често са слушали радио „*ма со страв, не бевме слободни*”⁵¹. Важно е да се отбележи обаче, че този режим⁵² се е отнасял за всички албански граждани, т.е. няма специално отношение към българите като различна етническа група: „*На телевизия, радия, коа давая вакви емисии*”⁵³ – *мало беше запрено, немаше право ти да отвориш телевизор да гледаш Скопие, да гледаш Бугария, Бугария, София. Тие е бидено не само за нами, туку за свекой албанец, и той, шо беше во Тиран...*”⁵⁴

По време на режима на Енвер Ходжа инфраструктурата на Голо Бърдо като

⁴⁸ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

⁴⁹ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

⁵⁰ Байрам Бузиов, р. 1931 г. в Кленье, обр. основно, работил в Културния дом в Кленье, акордеонист (свирил по сватби); с. Стеблево, 17.06.2007 г., зап. В. Тончева.

⁵¹ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

⁵² Очевидно наслоеният в годините страх днес, след демократичните промени, може да бъде единствено обект на шеги. При разговор с братята Есат и Исмаил Гини от с. Стеблево И. Гини през смях ми каза да не снимам: „... *а бре шути, не иставай фотографш! Да не си... да ни фоли неко бяла!*” (02.06.2008, Стеблево).

⁵³ предавания

⁵⁴ Есат Гини, 02.06.2008, Стеблево.

граничен и маргинализиран регион е лоша – не съществуват асфалтирани пътища, а основната пътна артерия, свързваща селата от Голо Бърдо, е черен път, прокаран от италианците във времето на окупацията на Албания. През зимата достъпът до селата е силно затруднен, двата гранични пункта – Блато и Кяфасан са крайно неудобни за българската общност, тъй като не отговарят на познатите на населението кратки пътища, свързващи ги с днешна Р Македония. Въпреки това обаче, в периода на т. нар. „Енверово време” в Голо Бърдо има училища (в доста от селата те са до осми клас, а в Требища, Големо Острени, Кленье и Стеблево до преди демократичните промени са гимназии), болници, културни домове, кооперативи. Принципът на кооперативно стопанство, познат във всички бивши социалистически страни, функционира и в Албания след колективизацията през 1950 г. За българите в Голо Бърдо т. нар. „Кооператив” е системата, чрез която те са обработвали земята си и са гледали животни. По информация от стеблевчени, независимо, че характеризират региона си като „сиромашко, планинско място”, все пак в тяхното село Кооперативът е бил силен и в сравнение с други региони тяхното икономическо положение далеч не е било най-лошо: „Най-имашна. Кравите, крави си молзиме⁵⁵, му велíme (...), криза не видело селово наше, на Енверово, ама имат во Албания села, що лъеб и шекер немали да ядет, стоката му собра, копративете слабе, две пака макароне в денот му пажаше, колъку шо чинет две пака макароне, тольку му пажаше, много тегна народот...”⁵⁶ Кооперативът се разпада през 1991 г. след демократичните промени в Албания и българите, живеещи в Голо Бърдо, днес развиват животновъдство и земеделие както в периода преди колективизацията, за да могат да оцеляват.

В периода на демокрацията след 1991 г. границите се „отвориха”, но проблемите на голобърдци като албански граждани не се разрешиха, тъй като се появиха нови граници – ЕС, САЩ, западноевропейските държави, както и нови ограничения за пътуване (Ристески 2006а: 33). Както Л. Ристески отбелязва, днес, във времето на демокрацията, и в Албания, и в Македония на тази територия се случват сходни обществени, икономически и демографски промени. Според него се забелязва силна тенденция на депопулация, особено при християнското население (Ристески 2006а: 33). Дали това е така, е въпрос на демографски анализ. По-важното е, че маргинализирането на региона продължава. С обезлюдяването на цели села (напр. Гиневец, Вормица) комуникациите са още по-затруднени, в последните години са редуцирани и обществените структури – болници, училища и др. Всъщност, местните хора

⁵⁵ доим

⁵⁶ Исмаил Гини, 02.06.2008, Стеблево.

свидетелстват за миграционни процеси към градовете още във времето на режима на Енвер Ходжа през 50-те и 60-те години на 20 в., но действително явлението става масово след 1991 г.

Селата, в които беше проведено проучването – Стеблево, Кленье и Вормица, са значително обезлюдени именно поради миграция. За Стеблево, село, което се намира в Голо Бърдо „*со илядните години*”, и което според местните жители имало някога 500 къщи, се твърди: „*Сега избегаля свите. Сега има шестотини-седемстотини куки в Тиран. Идеме лете ние стари люде и си бегаме зиме.*”⁵⁷ Подобна е ситуацията в Кленье: от около 100-120 къщи в близкото минало, днес те са едва 22-23, от които „*четири куки са що идет от Тирана и седет тука (...) И бегат, на зима, снегои...*”⁵⁸ А с. Вормица днес има един-единствен постоянен жител – християнинът Спиро Марку. Градовете, в които са концентрирани голобърдци, са Тирана, Дуръс (Драч), Елбасан, Фиер и др. К. Фетаху споменава, че в албанската столица се формират общини с висока концентрация на жители⁵⁹ от Голо Бърдо, като например „*Кодра е прифтит*” с около 70-80%, „*Догана*” с 35-40%, „*Али Деми*”, „*Алияс*”, „*Киностудио*” и др. (Фетаху 2006а: 19). Животът на българите от Голо Бърдо в градовете, и особено в столицата, практически илюстрира единството на общността – те населяват цели квартали, поддържат връзки помежду си и тази общностна колективност се изразява на различни нива: от функциониране на съхранени елементи от традиционната обредност в градски условия (например, правенето на сватбена погача в събота вечер), до обединяването около организации с различна идейна насоченост и юридически статут. Изследването на българската общност от Голо Бърдо в градски условия обаче представлява отделен проблем и изисква специални проучвания.

2. Религия

Религиите, които изповядват голобърдци, са християнство и ислям, като по-голям процент са мюсюлманите⁶⁰. Според някои изследователи, процесът на ислямизация започва доста късно. Н. Лиманоски дава сведение, че през 1519 г. във всички села на Голо Бърдо (или Долго Бърдо) живеят само хрис-

⁵⁷ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево

⁵⁸ Георги Плаушко, р. 1940 г. в с. Кленье, обр. 4 кл., майстор, работил във фабрика, не е напуснал Кленье; с. Кленье, 05.06.2008, зап. В. Тончева.

⁵⁹ Авторът ги нарича македонци.

⁶⁰ В този текст е избрано назоваването „българи мюсюлмани”, а не „българи мохамедани”, тъй като „мохамеданин” не е познато название в Голо Бърдо. В този смисъл стремежът е към по-голяма близост с употребяваната от самите голобърдци терминология.

тиянски семейства. Той счита, че смяната на религията се случва във втората половина на 18 в. и дори по-късно (Лиманоски 1993: 258, вж. Турски документи 1976: 363-388). Друг автор, Ст. Стаматов, посочва конкретна причина за приемането на исляма – налагането през 1832 г. (т.е. 19 в.) на военен данък „бедел“ само за християните, „понеже няма да отиват войници. (...) Тоя данък изплашил християните и затова те почнали да се потурчват“ (Стаматов 1938: 23). Авторът твърди, че за християнското население този данък се оказва много тежък, дори непосилен, и това става причина за приемането на исляма. Знае се, че по това време, например, цялото село Лешничани, Голо Бърдо, а в други села отделни семейства, стават мюсюлмани. Започват и активни миграции към гр. Дебър и други населени места от днешната Р Македония⁶¹ (Стаматов 1938: 23). Голям брой семейства се установяват още по на изток и югоизток, в съвременните територии на България и Гърция. Н. Лиманоски съобщава, че приели исляма родове от селата на Голо Бърдо са населени не само в селата на Стружки Дримкол – Ябланица, Лабуница, Боровец, Окиси и Подгорци, но и по-далече, в Солун. Родовете, преселени в Дебър, вече напълно са албанизирани, но пазят знания за поселищния си произход чрез фамилните си имена – Острени, Клєня, Требища, Торбачи, Серпетова и др. (Лиманоски 1993: 260). Същият автор посочва като пример случая на Милан Башоски, р. 1924 в с. Дренук, живеещ в Скопие – той разказва, че неговите прадеди са напуснали Гинеец (в днешната албанска част на Голо Бърдо) и са се заселили в Дренук (в днешната македонска част на Голо Бърдо), за да избегнат ислямизация. Впоследствие техни близки и роднини от Гинеец, вече приели новата вяра, им идвали на гости за християнски празници като Спасовден, Великден и др. (Лиманоски 1992: 29).

Промяната на религията от християнска православна в ислям в колективното съзнание се сигнифицира като смяна на етническата идентичност: ислямското се възприема като тъждествено на турското: „*Во време турско се потурчия. И денес и денес им е иминята – турчин.*”⁶² Трябва обаче да се подчертае, че назоваването на мюсюлманите като „турци“, а на християните като „каури“, е характерно единствено за вътрешно-общностната комуникация на българите от албанската част на Голо Бърдо. Не се употребява (само) названието „помаци“, познато в България първоначално като име на ловешките българи мюсюлмани, а по-късно прикрепено имитативно към българите, изповядващи ислям, в Родопите от Стою Шишков и Васил Дечов в края на 19 – началото на 20 в. Голобърдските българи мюсюлмани не се (само)назовават

⁶¹ През 1889 г. Ст. Веркович отбелязва, че през 70-80-те години на XIX в. селата Вишица и Голеица са „българо-християнски“ (Веркович 1889: 323-324).

⁶² Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

и „торбеши“ – термин, употребяван в Р Македония за тях, както и за техните събратя от голобърдските села на изток от днешната албанско-македонска граница. Още през 1916 г., като участник в научната експедиция в Македония и Поморавието Д. Гаджанов установява, че „не всички потурчени българи се наричат „помаци“. Наистина в стара България, Родопите и Струмишко наричат ги помаци, но в Скопско те носят друго име: казват се „торбеши“. В Шар планина те са „българо-мохамедани“, а в Кавадарско нито българите, нито мохамеданите знаят името „помак“. Там те се наричат „турци“. В Кичевско и Дебърско ги наричат „турци“...” (Гаджанов 1993: 268).

Знанието за общото османско минало на региона не противоречи на знанието за предосманската принадлежност към християнската религия: *„Ду дванайсета година е бидена Туркия овде, петстотини години... (...) И во Бугария е бидено, све Европа турско, све Балкана, османи. (...) Свето село, свия народ е биден ортодокс, не овде, во све Албания...“*, а общото между православни християни и римокатолици се описва особено сполучливо: *„Има католик, горе на северна, на Шкодра⁶³, тамо са били католик... (...) католик и ортодокс се от една вера – делени, како син и татко.“⁶⁴*

В определен момент от историята на региона между християнското и мюсюлманското население в Голо Бърдо се пораждат напрежения. В. Кънчов пише: „Тая мухамедано-българска ивица е запазила християнските български села по долината на Черни Дрим, обаче напоследък самите торбеши много притеснявали своите еднокръвни християнски съседи и ги принуждават да се изселят“ (Кънчов 1900: 45). В дописка във в. „Дебърски глас“ от 12 април 1909 г. се споменават насилията на албанци⁶⁵, но и на българи мюсюлмани над християнското население от селата в Дебърско. Съобщава се, че селата Мало и Големо Острени „са завзети от помаци (потурчени българи), в тия села вече и българин християнин не останал, освен две къщи от последното“ (Извори 2002: 95). Днес в някои от голобърдските села в Албания все още има

⁶³ Шкодра (на алб. Shkodër или Shkodra) е град в Северозападна Албания, разположен на източния бряг на Шкодренското езеро. Населен е с албанци католици и е своеобразен център на католицизма за цяла Албания.

⁶⁴ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

⁶⁵ В същата дописка четем: „Много други села така са били завзети от арнаутите и българите са избягали, като оставили къщи и недвижим имот и се преселили кои в Дебър, кои в други градове из Македония, кои в чужбина, и това станало неотколе – отпреди 20-30 години, след Освобождението на България. Така са завзети селата: Вичища, Голеища, Пасинки, Радоеща, Мало и Големо Острени (Голо Бърдо). Вичища е било чисто българско село от 50 къщи. Сега цялото село е завзето от Мустафа Джека от с. Горица (Малесия), брат на Азис Джека. (...) Вечещани са се изселили в Дебър и във Видин“ (Извори 2002: 95).

спомен за християните и тяхното изселване: „... има кристияни и во Требища е **имано**, са избегани, тие кристияните избегани, местото го викат Ѓьорѓийче, има марко куки, чивлик, там беа ени Стоян се вика, ени Борис, демек кристияните тамо така се викат, имаше един Алексо го викае, туе кристиянци и туе имат **имано села**, во Требища, сега немаат останато, си са пойдени...”⁶⁶ Пазят се спомени, че в с. Стеблево мюсюлманите са започнали да обработват земите на избягали християни – „дека **туека немаат ни деца останати**. А името от земите **нивни** и е. Се знае. Со име са си **били**. (...) ... велевме ние, кога **одевме** да работаме по **нивните**, на **каурските**, ниви са **теа** – **каурски**, от **овде**...”⁶⁷ В разказите на голобърдци се съдържа сведения и за гоненията, на които християните са били подложени: „... я колко **що** го имам **почуено**, **йе бидено вакво**, **каури се бидени** во село Себища, Себища имат **станато**, имат **изтерано**⁶⁸ и **биле биле изтерано изтерано** со **якост**... **становите се местеа**, не сме **овдешни**, кой знаит какво.(...) Кога станале тие от село, село **ворви** от Себища, **поминали изворите**, **поминали тежко**, **дошли** во Борово, не... не му отворила врата, не сакали да **седет** туе. Стеблево ги **проновило**, ги **приело**, и са **забоцани** туе, са **седени**, во **малана порва**, **първата маала** – се викат **Соска маала**, кай **Сабриан**⁶⁹, туе, се **бидени** само две **куки каури** (...), другите – **три-четири-пет куки са бидени** в друга **маала**, се викат **Леска**, **що се викат**, **средна маала**...”⁷⁰

За наличието на християнско население в изследвания регион има различни свидетелства – в кондика на манастира „Св. Йован Бигорски”⁷¹, в преписи от 1863 г. се споменават поклонници от селата Стеблево, Дренук, Отишани, Джепища и други, в които и днес живеят християни (Филиповић 1940: 19). Й. Иванов също се позовава на документи от посочения манастир и публикува имена на села, „някага българохристиянски, а сега мохамедански, с матерен език български или албански, в покраината Голо Бърдо (Албания) – Борово (сега помаци, т.е. мохамедани с български език), *Големо Острени* (помаци, с 2 къщи християни), *Тучени* (помаци, с 5 къщи християнски), *Отишане* (пома-

⁶⁶ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

⁶⁷ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

⁶⁸ изгонени

⁶⁹ Има предвид Сабри Мурати, кмет на с. Стеблево, който живее в посочената махала.

⁷⁰ Виолета Муратова, 04.04.2008, Тирана.

⁷¹ Манастирът „Св. Йоан Кръстител”, известен като Бигорски (поради материала, от който са скалите в региона и от който е направен манастирът – камъка „бигор”), се намира между Гостивар и Дебър, дн. Р. Македонија. Основаването му се датира през 1020 г.

ци, 2 къщи християнски), *Тръпчанище* (помаци), *Сърпето* (помаци, които говорят повече албански), *Заборье* (помаци, преди 30 години християните се изселили в Солун) и др.” (Иванов 1925: 45). Описвайки броя на населените места и къщите след установяване на границата през 1912-1913 г., Св. Елдъров указва, че тези села в религиозно отношение се числят към диоцеза на Дебърската митрополия на Българската екзархия, която отдавна поддържа в тях български църкви и училища (Елдъров 2000: 9-10).

Според данни от различни години, мюсюлманите превъзхождат числено християните в региона – информация от 1912 г., цитирана от Н. Лиманоски, сочи, че по това време в 16 населени места в Голо Бърдо живеят 8400 мюсюлмани и 1700 християни (Лиманоски 1993: 260); според рапорта на Ср. Поппетров от 1930 г., в Голо Бърдо живеят 15000 българи мохамедани и само 1500 православни българи в 5 села (Елдъров 2000: 235); в малко по-късната обща статистика на християнското българско население в Голо Бърдо и Поле (Албания – Дебърско), съставена от драгомана на легацията А. Пецев, към 1932 г. християнските села са: *Върмица* (38 къщи, 191 жители), *Требища* (6 къщи, 40 жители), *Тучети* (1 къща, 3 жители), *Пасинки* (12 къщи, 63 жители), *Мало-Острени* (14 къщи, 69 жители), *Гиневец* (21 къщи, 98 жители), *Кленье* (29 къщи, 112 жители), *Стеблево* (9 къщи, 38 жители), *Кърчища* (22 къщи, 112 жители), *Ърбеле* (15 къщи, 70 жители) (Елдъров 2000: 277).

Трябва да се отбележи, че основен обект на докладите на Ср. Поппетров, както и на други завеждащи българската легация в Албания, е именно поддържането на българските православни църкви в региона, както и опитите за постигане на обучение на майчиния български език. В статистическите данни на Д. Илиев от 1929 г. за българското население в Голо Бърдо и Поле са посочени свещениците, действали в православните храмове в българските села в региона. За Голо Бърдо – в *Стеблево* (храм Св. Никола), *Кленье* (храм Св. Петка), *Гиневец* (храм Св. Никола) и *Требища* (храм Св. Никола) служи поп Миленко⁷², във *Върмица* (храм Св. Георги), *Малестрене* (храм Св. Георги), *Гол. Острене* (храм Св. Георги) и *Тучете* (храм Св. Георги) служи свещеникът Т. П. Арсо от Дебър, в *Пасинки* (храм Св. Йоан) и *Себища* (храм св. Петка) – свещеникът Нове Христов (Елдъров 2000: 184). Както и към 30-те години на 20 в., така и по-късно, във времето на режима на Енвер Ходжа един свещеник обслужва няколко села: „*от Кленье идеше попот во Стеблево, поп стеблевски немавме ние, поп Тодор идеше..*”⁷³ В разказите на голобърдци предста-

⁷² Поп Миленко и днес присъства в разказите на българите от Голо Бърдо – дядо е по майчина линия на Божин Фильоки от с. Кленье.

⁷³ Садете Пируши, р. 1954 г. в Стеблево, обр. полувисше, медицинска сестра, от 1977 г. живяла в Елбасан, от 1997 г. е в Тирана; гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева.

вата за християнството и исляма и тяхната последователност във времето се определя чрез храмовете на двете религии: „*Сефте имало църква, после имало джамия, имало две вери – ортодокс ристяни и мюслимани.*”⁷⁴ В селата със смесено население (като Стеблево и Кленье) в немалък период църквата и джамията са функционирали едновременно.

Откритата религиозна дейност на християнските и мюсюлманските институции, както и религиозните практики, продължават до 1967 г. От тогава датира официалната държавна забрана на религиите в Р Албания. „Верският живот угасва през 1967 г., когато всички църкви и джамии са затворени. Завързват минаретата и ги събарят” (Лиманоски 1992: 32). Религиозните храмове – и църкви, и джамии, се разрушават по особено агресивен начин, превръщат се в обиталища за домашни животни: „*Слушай що напраи Енвер Оджа, во църквите фоли козе и волови, и седа, що седа ено време и паднаа. И така остана.*”⁷⁵ И такава е действително ситуацията днес, голяма част от храмовете са разрушени – в с. Стеблево от църквата са останали само основите, джамията също се разпада; в с. Вормица църквата е в окаяно състояние и т.н.

Забраната на религиите се изразява и в натиск върху функционирането на религиозните практики, респ. върху функционирането на празничния календар. Но за това ще стане дума при разглеждане на традиционната обредност. Тук вниманието ще бъде насочено към едно друго интересно наблюдение – своеобразното примиряване на религиите. От една страна, то би могло да се интерпретира като резултат от наложената забрана – денонсирането на религиите като идеологически инструмент за сплотяване на албанската нация. От друга страна, ако се вслушаме в гласа на самите голобърдци, то ситуацията може да не се тълкува като пряка последица от призива на Е. Ходжа „Религията ви е албанец!”, а по-скоро като следствие от историческата съдба на местното българско население – съжителстване заедно и мислене за общността като цялост: „*Радост, ядост, ядене, пиене, свадби, рожачка, умирачка – све заедно... Различна религия не пречи? Никогаши на век мие не сме правели вака да се карае. Ти ортодокс – я мюслиман (...). Свите стеблевски си ворвят како братя и сестри – ристяни и мюслимани.*”⁷⁶ Доказателство за това е и съвместното празнуване на празници: „*За мльогу годин Великден кай ристияниве, за мльогу годин Байрам кай мюслиманите. Свите заедно.*”⁷⁷ Мирното съотнасяне на религиите се свързва с представи у някои от по-възрастните голобърдци, според които Бог е един, всички сме създадени еднакви,

⁷⁴ Есат Гини, 01.04.2008, гр. Тирана.

⁷⁵ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

⁷⁶ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

⁷⁷ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

а религиите са „измислени”, за да противопоставят хората: „*Я одам в джамия, другият оди на теке, и секој ка рече – Господа, за Господа, ти ка оиш в црков и ка кренеш рацете – за Господа... домезан*”⁷⁸ *едно сме*”⁷⁹ или „да се криовият двойца люди – едно женско и едно мажско, зашто излегов я инаков, ти – инаков? Ние едно сме. И ти кашто си родена, майка ти кашто те родила – таке си, човек ти – човек я, зашто ти ристян, я... за да се даваме, да се карае един с другио, да се грабиме, да се биеме... Имам много държави, што праит люфта, виж што се праит во... Арабия...”⁸⁰

Възможна е и още една интерпретация – безпроблемното съжителство на двете религии да е своеобразно отражение на модела на религиозна толерантност, валиден за цяла Албания – религиите, изповядвани в Албания, са ислям, православно християнство и римокатолицизъм. При малки и относително затворени общности, каквато е българската общност в Голо Бърдо, обикновено религиозните напрежения са провокирани „отвън”, те по-рядко се пораждат в рамките на общността. В този смисъл е възможно да се допусне, че такова влияние от албанска страна не е имало и резултатът е мирното съ-съществуване на двете религии. И все пак, сред голобърдци се среща и позицията, че религиозното примиряване е резултат тъкмо от политиката на Е. Ходжа, а отношението, което се изразява към онези времена, е по-скоро с положителен знак: „*То беше убаво, што нами ни напраи той (Е. Ходжа, б. м.) едно. И муслиmani, и кристьяни велеше – да немаат да се караат людие, да се сакаат, тоа беше убава работа...*”⁸¹ Днес, от дистанцията на времето (повече 40 години след забраната на религиите и почти 20 години след демократичните промени в Албания) трудно може да се говори категорично или обобщено за характера или степента на религиозност на българите от Голо Бърдо. Още повече, че поколенията след 1967 г. са с атеистично възпитание. Факт е, че в някои от селищата поради обезлюдяване храмовете са запуснати, изоставени или разрушени, но е факт и че в други селища след 1991 г. се възстановяват храмове или се строят нови – например, в с. Кленье с финансова помощ от Гърция на мястото на старата църква „Св. Петка” е направена нова (в момента в селото живеят само двама християни), възстановена е църквата „Св. Никола” в с. Гиневец (селото е напълно обезлюдено), в с. Требища и с. Големо Острени са е построени нови джамии и др.

⁷⁸ означава

⁷⁹ Зенел Гаджа, р. 1931 г. в с. Стеблево, обр.4 кл., работил като агроном, от 1955 г. живее в Тирана; с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов.

⁸⁰ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

⁸¹ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

III. ТРАДИЦИОННА ОБРЕДНОСТ

Тази част на текста е по своята същност дескриптивна, но изборът на този подход се аргументира с намерението да се представи, макар и не особено детайлно, но в относителна цялост, традиционната календарна и семейна обредност на българите в Голо Бърдо. В основата стои конкретното проучване на селата Стеблево, Кленье и Вормица, на места и в сравнителен план с източници, частично и спорадично засягали тези въпроси (за региона). Изложението представлява реконструкция на обичайно-обредната система от периода до 1967 г., когато влиза официалната забрана за извършване на религиозна дейност в Р Албания, както и за времето до началото на 90-те години на 20 в., когато в областта настъпва демографски срив. Обредността е представена такава, каквата е запазена в спомените на голобърдци. Затова и „думата” ще имат самите те – тези, които са „живели” тази култура.

1. Календар

Преди да се говори за традиционния календар на голобърдци, трябва да се отбележи социокултурният и политическият контекст, в който той е съществувал след 1967 г. Забраната на религиите като официална държавна политика рефлектира във функционирането както на християнските, така и на мюсюлманските обредни и обичайни практики: *„Енвер Ходжа забрани, я памта. Великден ка го преевме – со музика, со топани⁸², кя играме, кя се береме, попот пееше туйе, све си имаше, кя си играме сите млади тyeка, по куки праиме яйца цървени вапцаме⁸³, после па да идем... Водици, Водици шетаме по куки, праиа мазници⁸⁴, яболки, погачи со шарени работи праеа старците по куките, шетаме по куки на Водици. (...) После откога Енвер ми торнати, немаше, не правеа, памта я”⁸⁵ или „години по-напред ни издуквее фестите⁸⁶, Гюрgevден да не се праи, Байрам да не се праи, Летник, Невруз... едно-друго, да не се прави, не ни остава.”⁸⁷ Освен че силно редуцира празничната система, забраната провокира тайното реализиране на празниците и спазване на правилата на традиционната култура. Рафмие Авдиу от с. Стеблево си спомня случаи от нейната младост, когато моми и невести се събират, за да*

⁸² тъпани

⁸³ боядисваме

⁸⁴ баници

⁸⁵ Спиро Марку, 05.06.2008, Вормица.

⁸⁶ празниците

⁸⁷ Рафмие (Рахбие) Авдиу, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., земеделие, от 1967 г. живее в Дуръс (Драч); с. Стеблево, 20.06.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

ходят скришно „*натрева*” преди изгрев на Гергьовден и въпреки пазещите ги представители на властта (които дори отсядат в домовете им), успяват да се „измъкнат” от селото – „*ке запееме на тумбана горе, кога ќе чуе – о бо бо избегале!*”⁸⁸ Разбира се, след това съпрузите, бащите или братята на участничките в обредната практика са извиквани в общината, където са заплашвани със санкции.

Този модел на идеологически натиск далеч не е изолирано явление в Албания, във всички страни с комунистически режим в този период се развиват сходни процеси. Държавната стратегия за контрол е свързана с непрекъснато наблюдаване от представители на властта: „*Па идеа да видет дали праите нешто – дали мазник, или баклава, и иде да се пулат да не праиме за деноите.*”⁸⁹ Натискът се изразява и в провокации и „проверки”: „*И Рамазан кога постет еден месец в годината – скришом, майките наши скришом постиа, да не ги зноит никој, не ядет ду на четири саата пред сабале до на пет саата навечер... Ич нищо, ама ги вардиа, кој постит, кој... провоковие, зашто те отидо в копратива работает, немаше приватски*”⁹⁰, *свите беа, го провоковие жените – напий се мало вода, фоли ове... да види дал постет ал не.*”⁹¹ В спомените на голобърдци това е „тежко време” на лишението от свободен избор, на заплахата от затвор, на страх и непрекъснато следене, но въпреки това традиционната им календарна обредност оцелява, макар и в някои случаи силно трансформирана. Периферното ситуиране на общността в близост до границата е от една страна „удобно”, поради отдалеченост от столицата и други големи градове, в които е концентрирана властта. От друга страна обаче, общността е обект на още по-строг контрол тъкмо поради граничната зона, както и поради етническият състав на населението в региона (макар и това в най-малка степен да е фактор).

Описанието на празничната система на българите от Голо Бърдо трябва да започне с **християнския празничен календар**, тъй голяма част от празниците се практикуват и от мюсюлманите – като съвместен живот на двете религиозни групи на всекидневно и празнично равнище или като възможна остатъчност от предмюсюлманския период (поради късното приемане на исляма). В проучването не се откриха признаци за отдаване на преимущество на християнското над мюсюлманското (в селищата със смесено население или сред изповядващите исляма). Изследвайки мюсюлманите от съседния на Голо Бърдо регион Долна Река, Н. Лиманоски посочва интересен случай от с. Ску-

⁸⁸ Рафмие Авдиу, 20.06.2008, с. Стеблево.

⁸⁹ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

⁹⁰ частни

⁹¹ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. София.

дринье – при съвпадане на Байрам и Гергьовден един стар човек от селото казал – „на Байрам му мрдат гозот, де таму-де ваму, а Гюргьовден стално”⁹² си го доржет денот, да одиме в планина” (т.е. да празнуваме Гергьовден – б.м.) (Лиманоски 1993: 337).

Информацията за местните християнски празници, която се съдържа в българските източници, е по-скоро епизодична. Е. Миланов споменава: „От всички българи в Голо бърдо се празнуват традиционните и християнски празници като *Летник*, *Гюргевден*, *Василица*, *Великден* и *Митровден*” (Миланов 2001: 19). Г. Цонева пише, че се празнуват обичаите *Водимечка*, *Василица* (14.01), *Летник* (13.04), *Бабите*, *Великден*, *Еремия* (14.05) и *Митровден* (Цонева 2001: 11), както и че „како дни са чуени *Еньовден*, *Петровден*, *Илинден*, *Петковден*, но не се празнуват” (Цонева 2001: 13). Г. Благоев разглежда *Лъетник*, *Гюргевдан*, *Йеремия* като празнувани от християни (а и от мюсюлмани) (Благоев 1999). Освен посочените празници в християнския календар, трябва да се спомене, че, както и М. Филипович още през 1940 г. отбелязва, почти всички християнски семейства в региона празнуват „*слава*” или „*служба*”, имат семеен светец покровител, когото почитат, а всяко село, в което живеят християни, има празник на селския храм, свързан с определен светец (Вж. Филиповић 1940: 68-69). Важно е също да се подчертае, че в Голо Бърдо, така както е по цялата българската етническа територия, традиционната земеделска година се дели на две: „*За место планинско, що сме ние, ние го велиме – шес месеци зима, шес месеци лъето. Лъето е от Гюргевден до Митровден, от Митровден до Гюргевден, на осум нандор*”⁹³, *единайсти – Митровден, на шес – Гюргевден, май.*”⁹⁴

На **Митровден** (Св. Димитър Солунски Чудотворец, 26.10./08.11., Димитровден), който в Голо Бърдо се празнува на 8 ноември, християните правят „*питулици*” – обредни хлябове с масло. Н. Лимански съобщава, че при мюсюлманите в Р Македония хлябът се меси срещу деня и се оставя в нощвите да преспи, за да има винаги хляб в къщата (Лиманоски 1993: 338). В Голо Бърдо от направените във всеки дом „*питулици*” се взема по малко от всеки член на семейството, а останалото се изнася навън, на двора „*демек – на... Господа*”, т.е. „*майката от кукята кя молеше на Господа...*”⁹⁵ Мюсюлманите правят същото, което според фолклорните представи е заимствано, тъй като християнските празници са „*по-убави*”. Възможно е обаче това да е остатъчност от общия предислямски живот на общността.

⁹² действително

⁹³ ноември

⁹⁴ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

⁹⁵ Спиرو Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

На **Никулден** (Св. Николай Мирликийски Чудотворец, 06.12./19.12., Никулден), освен задължителната риба, на трапезата присъства и специален обреден хляб – „*Шарен. Со просфор*”⁹⁶, като просфор⁹⁷ са имали почти всички християни по домовете си.

Божич (Рождество Христово 25.12./07.01., Коледа) се празнува на 7 януари – „*Пряят пости до Божич шес недели, постиш как за Великден, шес недели.*”⁹⁸ Празникът трае 3 дни – 6, 7 и 8 януари. М. Филипович съобщава, че в някои села в Голо Бърдо през Божич ходят коледари – мюсюлмански деца, които посещават и християнски къщи, но в с. Стеблево не си спомнят да е имало коледари (Филиповић 1940: 71-72).

Християнското празнуване на **Василица** (Св. Василий Велики, 01.01./14.01., Васильовден) на 14 януари включва правене във всеки дом на т. нар. „*василичка погача*” с паричка (Филиповић 1940: 72) – „*майка ни кя ни го делеше, кольку бевме в къщи, кольку джагурия*”⁹⁹, *све, свата фамилия кольку беше, кя го делеше лебот и кому що кя му паднеше, кя се завъртеше оке назад и таа кя рече – ове парче чиво е? Абилино, ове е Ильветкино, ове е Исметино, ове е Заимово и кому що му паднеше лекот*¹⁰⁰ – оооо, имат *кисмет година!*”¹⁰¹

⁹⁶ Мария Райко, р. 1941 г. в с. Ърбеле (Дебърско), обр. основно, земеделие, омъжена в Стеблево; с. Стеблево, 19.06.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

⁹⁷ В православната традиция просфори са малки кръгли пшенични хлебчета, направени от две парчета заквасено тесто, върху които е нанесен специален печат с определени символи. Те участват в религиозното тайнство Евхаристия. Действията с тях се извършват далеч от очите на вярващите – в олтара, където преди Светата Литургия се извършва „претворяването” на хляба и виното в тяло и кръв Христови. Но под названието просфор (просфора, просфорник) се подразбира и самият печат, с който се украсява хляба. Просфорните печати са ключов елемент на църковния живот, в тях се влагат строго определени религиозни символи, формата им е канонична, но все пак има и различия. В определени региони на българската етническа територия те се използват само в църквите, а в други са задължителен инвентар на всяка къща. Домашните просфорни печати се ползват за различни видове обредни и празнични хлябове. На много места всяка християнска къща има своя просфорник, който съхранява в домашния иконостас, редом до иконата покровителка на дома. При домашните печати формата не е строго определена – освен християнски символи, се изписват и фамилни инициали, населени места, години (Вж. Мишкова 2007).

⁹⁸ Митре Райко, р. 1937 г. в с. Стеблево, обр. основно, земеделие, не е напускал Стеблево; с. Стеблево, 19.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

⁹⁹ Деца. В Стеблево и Кленье под „деца” се разбират само децата от мъжки пол, а общото название за двата пола е „джагурия”, „джагурета”.

¹⁰⁰ Лек, леки – албанската парична единица.

¹⁰¹ Садете Пируши, 10.06.2008, София.

За поставянето на паричката споменава и М. Новковски при изследването на голобърдското село Джепища, което е на територията на Р Македония (Новковски 2006: 130). Погачата се украсява по специфичен начин с отпечатащи от пръстен, както се оформя погачата за сватба, т.е. хлябът е строго ритуален.

По информация от с. Стеблево през нощта християнски жени ходят с погачи „на вода” – при чешма, чието корито се загражда, за да е пълно с вода. „*Погаче носеа тамо и пеея, не знам какви песни – Дай ми Боже дар берикет... и на турци, и на каури, го пеея кауриите... Каурска беше таа феста...*”¹⁰² Мюсюлманите също индиректно участват в празника, например, не работят нищо през целия ден и „*ке седевме сва нощ, ке чакавме, ке идеха кауриите да пеят, ке видевме невестата, убаво, много убаво.*”¹⁰³ При мюсюлманите в днешната Р Македония се прави задължително качамак, деца обикалят по домовете и събират ябълки, орехи, боб, пари (Лиманоски 1993: 340).

На 19 януари в Голо Бърдо се празнува **Водици** (Кръщение Господне, 6.01./19.01., Йордановден, Богоявление). Според публикацията на М. Филипович, в Стеблево след службата на Богоявление свещеникът и литията отиват на чешма, където се прави водосвет и се хвърля кръстът. След това литийното шествие се връща в църквата. Пее се – „*Дай ми, Боже, дар – берикет, и во село и во планина!*” (Филиповић 1940: 78). Спомените на една мюсюлманка от Стеблево съдържат подобно наблюдение: „*на отзади кя викае, свите кя пеея жените, после кя викае можите и жените заедно – Господе, поможи! Таке викае, саде песмете пеее жените, тие одеа и жени, и можии на Водице, одеа на чешмата. И кя пеея жените и после... велеа свите одено, по свека песма – Господи, поможи!*”¹⁰⁴

Филипович споменава още и че във всяко село обикновено има един или повече кръстове в един род или в няколко рода. В Стеблево, например, е имало 5 кръста (Филиповић 1940: 73-74), а в голобърдското село Джепища (в дн. Р Македония) – 2 кръста (Новковски 2006: 130). Когато в селото няма свещеник (в различни моменти от историята на региона не е имало свещеници във всички села – като пример Филипович посочва Себища, Кленье и Гиневец преди Балканската война), кръстът или кръстовете се носят в църквата – например, в Стеблево кръстът, увит в босилек и поставен в котле с вода, е ношувал в църквата срещу Богоявление (Филиповић 1940: 75).

Практиката за хвърлянето и изваждането на кръста при християните във всички селища на Голо Бърдо се осъществява от т. нар стар и нов „кум”. За

¹⁰² Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹⁰³ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹⁰⁴ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. София.

обредната роля „кум” споменава и М. Филипович – това е домакинят на „*прославата*” (празненството), като от предходната година се знае кой ще бъде кум през следващата година – „*Со ред си го правиме селото, годинава го има я, догодина ќе доеш ти, со ред селото куките, цело село си го знае.*”¹⁰⁵ Обредното действие изисква предаване на кръста: „*Сега година – я, после предавам я корстот и го земам ове, сега ове е новиот кум, я съм стариот, зац предавам корстот.*”¹⁰⁶ Изваденият от водата кръст се поставя в бакърче с вода и босилек, от което се пие за здраве: „... *ти кя го пуциши, кя го зема я, после кога кя извада кърстот, кя фоля, имаше тенджерче мало со босилек, по-старите, кя се напиет вода от босилекот, от кърстот...*”¹⁰⁷ С това бакърче се обикаля от къща в къща, като в него всички пускат пари или дават дар за църквата. А от водата на чешмата, в която се хвърля кръстът, се взема, носи се у дома и се пази една година: „*Я чуваш една година, не се разсипва тая. Тая вода е причестна.*”¹⁰⁸

И старият, и новият кум правят гошавка в домовете си, на която идва почти цялото село¹⁰⁹ – „*го имав я кърстот годината, я следната година ќе дадам еден ручек*”¹¹⁰ и една вечера, стар кум се вика в година я (...) и туке кя прае кай мене джумбуши кя праеше, селово идеше кае мене, цело село туе кай мене, кя праи джумбуш, кя пее...”¹¹¹ Трапезата на Водици е „*софра светийованова, свети Йован беше кум на софра. Ко корстиа во река Йордан на свети Йован*”¹¹². Приготвят се много и разнообразни ястия: „*Мазници ќе праят, кинати мазници, тепция кя я полнат, кя варем меса, кя варе пченка, кя фоли граф*”¹¹³ во пченката, кя *изфоли туршия...*”¹¹⁴

Според М. Филипович, на тази трапеза са се изпълнявали „водичарски” песни, които имат „ритуален и етически характер и съдържание” (Филиповић 1940: 77) – посветени на св. Йован и др., но най-вече юнашки песни. Авторът отбелязва, че жените пеят повече епически песни, но се изпълняват и т. нар. „женски песни”. Антифонният начин на изпълнение Филипович нарича „хо-

¹⁰⁵ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

¹⁰⁶ Божин Фиљоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

¹⁰⁷ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

¹⁰⁸ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹⁰⁹ За гошавка при стария и новия кум споменава и М. Филипович (Вж. Филиповић 1940: 76).

¹¹⁰ обяд

¹¹¹ Божин Фиљоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

¹¹² Божин Фиљоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

¹¹³ боб

¹¹⁴ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

рово” пеене – една група отпоява един стих, друга – следващия (Филиповић 1940: 77-78).

Стеблевчани си спомнят, че за последен път кръстът е хвърлян „*пред два-тринаесет години*”, защото „*нема люде, нема кой*”¹¹⁵.

Танасовден (Св. Атанасий Великий, архиеп. Александрийский, 17.01./31.01., Атанасовден), според голобърдци, се е празнувал само от „*егюпците*”, т.е. циганите, а според Н. Лиманоски сред мюсюлманите от Река, Дебърско, и Жупа задължително се приготвят сърми, както и нещо сладко.

Поклади¹¹⁶ (Неделя Сиропустна, Сирни заговезни) поставя началото на Великденския пост, който трае „*седум недели*”. На Поклади християните в Голо Бърдо палят големи огньове във всяка махала и „*чукат филиан*” – игра с предложителни елементи: „... *филян за филианка, филианка за филиана. Цуцата*¹¹⁷ *Митрева за детето Константиново... (...) чукаме с едно древо, правено тако... со йъглиня, йъглиня замает от таму и чукает на каменот, ако напраи глас – а, ке го зема цуцето Митрево филианка.*”¹¹⁸ За това гадаене споменава и М. Филипович, който пояснява, че ако ударът на дървото върху камъка „пукне” добре, това означава, че девойката, за която е предназначен, обича младежа, хвърлил филиан (Филиповић 1940: 80). Мюсюлманите посещават също християнския празник, а задължителната обредна храна включва: „*месо, що имаш, яйце, све, мазници преевме*”. В последващия пост „*не се яде, що е мърсно – мас, що има кърв, не се яде. Яйце може ли да се яде, там крвв нема? Нема кърв... има кокошката кърв, що го носи яйцето.* (смях) *Саде риба се яде во поста.*”¹¹⁹

Специфичен и особено важен празник за региона е **Лъетник**. Празнува се на 14 март (с вариант 1 март) и обозначава приближаващата пролет. Позовавайки се на редица автори, Г. Вълчинова пише: „Сред населението на Югоизточна Сърбия, както и във Вардарска и Югозападна Македония месецът (март – б.м.) е познат като „Летник”. Същото название има и 1 март в Охридско и Дебърско” (Вълчинова 1994: 40). Названието „Летник” за 1 март е прието дори у албанците мюсюлмани в Косово, тъй като, според Ю. Иванова, е заето от съседното славянско население (Иванова 1977: 316).

М. Филипович отбелязва, че Летник се празнува и от православни, и от мюсюлмани (това се отнася и за голобърдските села в Р Македония (вж. Нов-

¹¹⁵ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹¹⁶ За Поклади вж. и Филиповић 1940: 79.

¹¹⁷ момиче

¹¹⁸ Ферит Бушати, р. 1940 г. в с. Стеблево, обр. основно, дървосекач, нормировчик, от 1994 г. живее в Тирана; с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

¹¹⁹ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

ковски 2006: 131) и е свързан с редица поверия – на този ден първо трябва да се види птица, за да е лек като птица човек през цялата година; в джоба трябва да има паричка, за да има пари през годината; по домовете се носи дрянова пъпка (който пръв дойде в дома, трябва задължително да носи), а за предпазване от отвъдни същества (като вампири и др.) възрастните жени усукват на Летник червен и черен конец¹²⁰, който се скъсва на Гергьовден и се поставя на зелено (Филиповић 1940: 79). За връзването на усукан бял и червен конец при мюсюлманите в днешната Р Македония споменава и Н. Лиманоски, нарича се „маняк” или „мартинка” и в него се вплита метална паричка или дрян, поставя се на шиите на децата, но се слага и на добитък. В Стружки Дримкол децата ги носят, докато не видят лястовица, тогава ги оставят на разлистен трендафил; или пък до Гергьовден, когато също се слагат на цъфнал трендафил (Лиманоски 1993: 331).

Сред българите от Голо Бърдо е познато назоваването „моняк”, а практиките са сходни: усуканият червен и бял конец се поставя на децата и се носи „до Гюргьовден, на ден Гюргьовден на шес май, до тогаш не гу изфрляш. Во една трендафила го меташ.”¹²¹ На този ден се връзват люлки и младите хора се люлеят. Г. Благоев съобщава и за други практики (върху материал от селата Големо Острени и Севљево¹²²) – увиване около кръста на растението „повида”, за да не ги боли при работа на нивите, украсяване на вратата на къщата с дрянови и лескови клонки, постилане на черга на двора, върху която се слага в кръг въже и вътре се натрошава хляб, за да ядат кокошките и „да не бегат от кукуята” (Благоев 1999: 102). Както пише Лиманоски (Лиманоски 1993: 329-330), самият ден се нарича „запотки”, тъй като млади невести и девойки с по-възрастни жени събират основно дрянови, но и дъбови и върбови пъпки, които поставят на вратите на къщата, при добитъка, дори ги гълтат за здраве. В Стеблево и Кленье действието се нарича „потненье”, а самите дрянови пъпки – „потки”, като в посочените села тази практика е особено типична за гергьовденската обредност. И според М. Филипович, „потката” е дрянова пъпка, обвита в слама, кукуряк и „гороцвете”. „Потки” се слагат на нивите, в къщата, при добитъка¹²³ (Филиповић 1940: 80). В голобърдското село Джепища (дн. Р Македония) сутринта на този ден се бере също дрян и леска.

¹²⁰ Именно такава е информацията, дадена от Филипович – цветовете на усукания конец са червен и черен.

¹²¹ Митре Райко, Мария Райко, 19.06.2008, с. Стеблево.

¹²² Авторът вероятно има предвид Стеблево, тъй като село с име Севљево в Голо Бърдо не съществува.

¹²³ М. Филипович дава информация и за поставяне при добитъка на яйце, боядисано на Велики четвъртък (Филиповић 1940: 80).

Младите се качват на дрян, държат се за пъпка от леска и изговарят: „*Да съм здрав като дрян, да съм лесен като леска!*” (Новковски 2006: 131-132).

На трапезата на Летник задължително присъстват „*исе*” („*лешници, ореси, смокини, ябулка*”), боядисани яйца, „*леп со шекер*” или други сладки тестени изделия, жито. Според Г. Благоев, обредната същност на „*вапцани яйца*” и „*леп со шекер*” отвежда към великденската обредност, дори той привежда цитат от жител на Големо Острени, който потвърждава този паралел – „*Вие Великден му викате, ние Лъетник*”, но едновременно с това в обредите на Летник авторът открива отглас от практиките на християнските празници Младенци и Благовец (Благоев 1999: 103-104). И това вероятно има своето основание – например, в с. Джепища се вярва, че каквото се направи на Летник, това ще се прави през цялата година, дори е позната практиката да се лъже на Летник, а не на първи април (Новковски 2006: 131-132).

Представите за **Блощонье** (Свето Благовещение, 25.03./7.04., Благовец)¹²⁴ са в унисон с разпространените на цялата българска етническа територия. Празнува се на 7 април, яде се риба, а когато кукувицата закуква, не трябва да е „на гладно”. В Стеблево на този ден се посещава параклис извън селото: „*На рида, на върх рида имаше сърква малечка. И одевме туека на седем април.*”¹²⁵

Според Н. Лиманоски, **Лазарица** (Лазаровден, Лазарица, Лазарница, Лазар, Лазарова събота, събота преди Великден) се празнува две седмици след Летник и в миналото е празнуван от ислямизирани жители на голобърдските села в днешна Р Македония, а днес (към 1993 г.) го празнуват в Джепища и Отишани – Дебърско (Лиманоски 1993: 331). За свързването на Лазарица с Летник свидетелства и Г. Благоев в своето проучване. Той счита, че това е локално смесване на двата празника поради близостта им във времето (Благоев 1999: 104). В селата Стеблево и Кленье времевата обвързаност на празника не е към Летник, а „*Лазарица е една неделя пред Великден*”¹²⁶. Още М. Филипович споменава за ходене на лазари и лазарки – момчета и момичета, като някъде ходят само момчета, а някъде и момичета и момчета на възраст до 10 години. Лазарките пеят, а лазарите – не, те само събират дарове. Филипович съобщава още, че обичаят се прави в петък преди Лазаровата събота (Филиповић 1940: 80). Дори в спомените на стеблевчани самият петък е наречен Лазарица: „*не петок пред Великден, еден петок по-напред е Лазарица.*”¹²⁷ Очевидно обред-

¹²⁴ За Благовец сред мюсюлманите от Река и Стружки Дримкол вж. и Лиманоски 1993: 331.

¹²⁵ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹²⁶ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹²⁷ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

ността на Лазарица има своята вариантност, тъй като например, в Требища са лазарували мюсюлмански момичета и не само в своето село, но и в съседните Гинеец и Кленье, в голобърдското село Джепища, останало в Р Македония, са ходели само „младинци“ (Вж. Новковски 2006: 132), а в Стеблево са ходели също само момчета и не само по християнски къщи, както пише Филипович, а и в мюсюлмански: „*Во свекоя куя, и яйца. И муслиманска и им дават. За берекет.*”¹²⁸ Дарените яйца обикновено се боядисват за Великден.

За **Цветници** (Вход Господен в Йерусалим, неделята преди Великден, Цветница) не е съхранен спомен за някакви практики. Единственото, което се празнува, е „*на Цветници некой, що има име, му одиш да му пиеш ракия, на визита, на друго нема що...*”¹²⁹ М. Филипович споменава, че на Цветница, както и на Благовещение, се яде риба – за целта в началото на века със сушена риба са се снабдявали от Солун (Филиповић 1940: 80).

Подготовката за **Великден** (Възкресение Христово) започва на Велики четвъртък, когато се „*вапцват*” яйцата в задължителен червен цвят – „*кървата Ристосова*” и се поставя „*потка*” от дрян и кукуряк на къщата. В близкото минало боята е с естествен произход: „*Боя се прави и от вино – црвена боя, се праи, ама старо вино да е, ке остане на древо, и та боя е, бъчва от вино, ке остане, три години вино, четири години е седено вънтре, ке остане, от тея вапцват, стържеш го, що ке остане и те боя е, сега боята я купим.*”¹³⁰ Първото боядисано яйце се запазва и с него се извършват определени действия – М. Филипович пише, че първите яйца се хвърлят по нивите на Гергьовден (Филиповић 1940: 81), а по информация от с. Стеблево, първото яйце от Велики четвъртък се съхранява и когато вали град, се оставя навън – „*ша прекине*”.

Велики петък е „*най-голем ден, зощо велíme на Велики петок не треба да работиш никаквата работа, най-голем ден*”¹³¹, на този ден дори мюсюлманите не работят. Друго обредно действие, извършвано от християните, е обръщането на огледалото – „*гледачкана я въртиме ничком, да не се види, що е*”, което би могло да се свърже с погребалната и поменна практика за покриване на огледалото след смърт в къщата, позната на други места от българската етническа територия. В събота се приготвя трапезата за Великден – „*яденье, пиенье, меса, работи, месо ке колиш, мазници ке праиш*”. Обикновено за този празник се коли агне. Посещаванете на черква, според Митре Райко, в с. Стеблево не е в събота вечерта, а в неделя сутрин – отиваш „*да се прекръстиш,*

¹²⁸ Митре и Мария Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹²⁹ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹³⁰ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹³¹ Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

да се причестиш, (...) Носиме яйца и менваме, ти ќе ми дадеш мене, я ќе ти дадам тебе.”¹³² Оставя се яйце и за черквата. По отношение на връзката между Летник и Великден Г. Благоев изтъква, че откриването на елементи от великденската (а и на други пролетни празници) обредност в Летник е резултат от приемането на исляма и необходимостта от пренасянето на практики към друг празник, какъвто е именно Летник и превръщането му в своеобразен център на новоизграждащия се „народен мюсюлмански календар” (Благоев 1999: 105).

Гюргевден (Св. Георги Победоносец, 06.05., Гергьовден) е сред най-значимите празници за българите в Голо Бърдо – празнува се и от християни, и от мюсюлмани. В селата, чиито селищни храмове носят името на св. Георги, се прави общоселски празник, посещаван от съседни села (както това се отнася и за други празници на селищни храмове в региона). Такава е практиката в с. Вормица: „На Гюргьовден ягне колиме, мие село наше го праи Гюргьовден – иде на гости, кя **идет** кай нами другите наши, кя ги **нагостим**, идеше **тетките** мои, **вуйкови** мои, **братя**, **сестри**, **ке иде на гости**, селово наше го **праеше**, Гюргьовден го **праеше**, **курсе** Иванден, **Свети Йован** ги **правеа** Пасинки, кя **идеме** тамо кай ними, **како села...** **кристиянци**, а па тия **ке дойдат** на Гюргьовден кай нами.”¹³³ Коленето на агне в някои случаи се възприема като курбан, в други не, отбелязва Г. Благоев. Той допуска, че поради влиянието на исляма, типичният за християнската традиция жертвен обред е с неясни параметри в този регион и че курбанът на Гергьовден е изместен от жертвения обред на Курбан Байрам (Благоев 1999: 106-107).

В с. Стеблево хората се събират на оброчното място „Вакуф”, в местността „Селище”, където има стар дъб и извори. Селската общност почита мястото като свещено обредно пространство: „...**напред Вакоф** ни **е бидено** со **древ**и големи **како ореси**, **се има онде** **древ**и, **не одеше човек** да **носи** едно **тресче** и **онде на Вакоф**, **не одеше човек**, да **си без дърва...** да **немаш** да **се огриш**, там **не одевме** да **земаме...**”¹³⁴ На самия ден преди изгрев слънце само жени – млади моми и невести ходят „**напрева**” на Вакуф¹³⁵ – „**одевме** **неогреяно** **сонце** да **си измиеме** на **водана**, **го имаваме** **ние**, **младе невесте**, **мумички** – **тея** **ке одеа**, **наутро** **тамо** **ке се измиевме** и **от тамо**, **од овде** **до тамо** – **со песме**, **от тамо**

¹³² Митре Райко, 19.06.2007, с. Стеблево.

¹³³ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

¹³⁴ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹³⁵ Вакуф или вакуф (тур. *vakıf*) е недвижим или друг редовен доход в Османската империя и други ислямски страни, част от който отива за издръжка на определена мюсюлманска религиозна институция. Вакуфите са неотчуждаеми по мюсюлманското право. В съвременния турски език вакуф означава „благотворителна фондация”.

до дома – со скаканье, со песме *идевме дома, идевме дома дванаесет саатот идевме, да ручаме идевме со песмите, песмите нашиенски.*”¹³⁶

За обредната практика – бране преди изгрев на гергьовско биле, споменава и М. Филипович (Филиповић 1940: 80). Младите жени от различните махали дори се съревновават „кой *кя излезит по-напред и праевме со маали, коя маала кя излезит първа, за да пейт, се беревме на едно гумно*”¹³⁷, *гумно, се беревме тамо, свете облечени – невесте, мумичке, облечене во рува, пей песме, играй...*”¹³⁸ На извора се носят цветя, набрани по пътя, оставят се дрехи, разчупва се хляб за здраве, а за жени, които не са могли да дойдат (обикновено за родилки до 40-тия ден, наричани тук „леунки”), се взема и се носи вода. Във всеки дом по-възрастните жени приготвят баници, „*бурек*”¹³⁹, с които посрещат младите жени на обяд. Празнуването на оброчното място Вакуф продължава до обяд с песни и хорá, но както вече бе отбелязано, в него участват само жени. Във възстановения след 1991 г. Гергьовден в доста по-масовото празнуване (присъединяват се мигриралите в градовете стеблевчани) се включват и мъже. Това в известен смисъл противоречи на традиционните представи: „*Жене, жене, саде жене, маже не, сега одат маже, сега видам мажи и мене ми иде чудо*”¹⁴⁰...”¹⁴¹

Всъщност цветето, което жените берат най-много, когато ходят „*напрева*”, е кукуряк, както и тревата „*млекарица*” – „*стоката да спечелит мас*”¹⁴² *повеќе от таа трева*”¹⁴³, защото се вярва, че на Гергьовден с раззеленяването „идва млякото”. Затова и, както съобщава Г. Благоев, рано сутринта се извеждат животните на паша, а на трапезата се слага мляко и прясно избита извара (Благоев 1999: 106). Централно място в гергьовденската обредност заема дрянът – берат се пъпки и се носят на домашните – гълтат се, „*да си яко како дрен*”. Важен ритуален момент е споменатото (във връзка с Летник) „*потнење*” и ролята на т.нар. „*потки*”. В изследването си на славянското население в Албания М. А. Селищев установява, че думата *rótkę* в албанския език има славянски произход и от сръбско-черногорски означава пограничен камък на

¹³⁶ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹³⁷ Гумно или харман е място, където се е вършало житото.

¹³⁸ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. София.

¹³⁹ Бурек (бюрек, бьорек) – традиционен вид тестено ястие от точени кори с различни плънки (подобно на баница), познато по земите, влизали в състава на Османската империя.

¹⁴⁰ странно

¹⁴¹ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹⁴² масло

¹⁴³ Байрам Бузиов, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

земен участък, но авторът смята, че българското съответствие допълва битовото значение на това отграничаване и смисълът му е заговор, магическо действие против нещастие (Селищев 1931: 182). Като „*потнене*” в Стеблево дефинираха именно такива апотропейни или осигуряващи плодородие и благополучие действия на Гергьовден – редене на „*кукурци со све корене*” и „*дренои разцутени*” около „*птинот*” (съд за биене на масло), „*за да имат све лъето, да имат мљеко, да имат мас, сиренъе*”¹⁴⁴, както и поставяне от цветовете, кукуряка и дряна на външната врата на къщата. „*Потненъето*” включва и лепене в дома и на вратите на „*вощец*” – „*зноии ти вещец, вещец е оня, що излагат от медон кога го тишчиш и едно, що се лепит отзади...*”, а това се прави „*да имат убаина све лъето*”. „*Вощец*” се лепи и на „*петлиците*” (илиците) на всяко дете от къщата отново за здраве и с добри благопожелания.

На **Спасовден** (Възнесение Господне, 40 дни след Великден, Спасовден) литийно шествие обикаля нивите и на християни, и на мюсюлмани. Собствениците излизат на нивите си и очакват шествието, като свещеникът прочита молитва за всеки. Участниците в групата са посрещани във всеки дом с трапеза. На тази трапеза, според М. Филипович, задължително присъства „*ошмара*” (каша) (Филиповић 1940: 71). В Стеблево е разпространено схващането, че от Велики четвъртък до Спасовден седем четвъртъка не трябва да се работи полска работа по нивите, тъй като това е предпазна практика против градушка.

Спомен за празнуването на **Еньовден** (Рождество на св. Йоан Кръстител, 24.06., Еньовден) в проучваните села почти не се е съхранил. М. Филипович публикува сведения за поклонничество на жители – православни и мюсюлмани – от голобърдските села Стеблево, Гиневец, Кленье, Борово, Окштун и Забзун в манастира св. Йован Владимир край Елбасан на 24 юни. Манастирът се смята за чудотворен, тъй като историята за създаването му съдържа чудесни елементи. Св. Йован взема отсечената си глава в ръка и с нея отива до мястото, където намира смъртта си и където е манастирът. Свещеният дъб, който се намирал там, му се покланя. Според М. Филипович, във фолклорните наративи се говори още, че по време на Световната война (вероятно има предвид Първата световна война) италианците правят опит да отнесат кивота на св. Владимир, но не могат дори да го повдигнат. Мотивът за летяща глава на светец, интерпретиран от Р. Малчев като „начин за пренасяне на святост”, устойчиво присъства в балканското културно пространство в различни варианти (Вж. Малчев 2000; Малчев 2001; Димитрова 2008).

¹⁴⁴ Садете Пируши, 10.06.2008, София.

Интересна е информацията от с. Стеблево по отношение на назоваването и възприемането на 22 юни – „*Денеска е куйнокс, куйнокс е вортит се кун зима, денес Вортулум се вика, куйнокс. Се куси денот, кя зема нокъва.*”¹⁴⁵ Симетрично на 22 декември, когато е най-дългата нощ и от този ден нататък започва увеличаването на деня, т.е. върти се към лятото, 22 юни представлява въртенето към зима – най-дългият ден започва да намалява за сметка на нощта. Сравнението, което използват местните хора, за да илюстрират фиксираността на съотношението между деня и нощта, преди да започне промяната, е „*денов и нокъта седот на едно место, ка пилено во яйцено кога сеит, ни зимат, ни кусит.*”¹⁴⁶

Петровден (Св. апостоли Петър и Павел, 29.06./12.07., Петровден) се свързва с предхождащия го Петров пост (според голобърдци с продължителност около 3 седмици), завършващ с празника, на който задължително се коли кокошка или по-едро животно. Вярва се, че до Петровден се пускат пчелите, за да се делят кошерите.

Илигден (Св. пророк Илия, 20.07./02.08., Илинден) се празнува на 2 август, смята се, че това е „*сред лето*” и след Илигден птиците отлитат на юг – „*пилено бега ду на Илигден*”. На св. Илия е храмовият празник на с. Гинеец (днес напълно обезлюдено) – „*Се собират булгариве на свети Илия во Гиневец, село, на Свети Илия се собират тамо со оркестри, со све. (...) има църков во две села по нас, има църков, се берет люди.*”¹⁴⁷ В близкото минало празникът е посещаван от християни и мюсюлмани от целия регион Голо Бърдо.

До Илигден се събира „*бульмет*” – мляко от овцете, бие се масло, прави се сирене и кашкавал, за да се плати на човека, който ги пасе от Гергьовден. А от Илигден до **Боройца** (Успение на Пресвета Богородица 15.08./28.08., Голяма Богородица) се събира мляко за себе си, „*от тога векъе кусит овците млеко. Край, край, нема вече повече.*”¹⁴⁸ След Богородица се подготвя сеитбата за следващата година.

Мюсюлманският празничен календар обхваща **Рамазан Байрам, Курбан Байрам и Невруз**. В общността на българите от Голо Бърдо двата Байрама са познати като *Голем* и *Мал(и) Байрам*, съответно Рамазан Байрам и Курбан Байрам (за с. Требища ги отбелязва и Г. Цонева, вж. Цонева 2001: 13), като „*ениот беше четири дни, ениот беше три дни*”¹⁴⁹. Рамазан Байрамът е предшестван от едномесечен пост и молитви. За този ден се купуват нови

¹⁴⁵ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

¹⁴⁶ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

¹⁴⁷ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

¹⁴⁸ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

¹⁴⁹ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

дрехи, приготвят се мазници и баклави и „*кя се беревме после де кай ениот, де кай другиот. Ручекот го ядавме сами, свекой сами дома и после кя одевме, се беревме кай ениот, кай другиот, кя одевме кай свиот фис*¹⁵⁰, *свата маала кя праевме визите*¹⁵¹, *кя одевме, кя идие, кя се мешае людите. Имаше ена личнотия.*”¹⁵² Празникът се споделя и с християните, както те споделят Великден с мюсюлманите – раздават се приготвените за Рамазан Байрам „*колачина*¹⁵³ *со алва*” – „*ке умесиш колаче, лебче, како мало лебче, малецко... му редевме алва (...)* *Печи браино, со мас ке я изпечеш браино, шекер и вода после, ке я извареше, кя се напраи, и бела не е, и църна не е, да я изпечеш со мера, цървена.*”¹⁵⁴ Такава халва приготвят и християните за свои празници.

За Курбан Байрам българите мюсюлмани в Голо Бърдо принасят в жертва овен или овца – „*кульбан*”, за да осигурят благополучие за семействата си. От кръвта на животното се слага червена точка върху челата на децата, запазват се рогата, тъй като се вярва, че те имат апотропейна функция за дома (Благоев 1999: 108-109). Разделянето на месото е на две части – една за дома и домашните (дясната) и една за бедните, което, както отбелязва Г. Благоев, не е според класическата ислямска традиция, която повелява разделяне на три части – за бедните, за роднините и за семейството (Благоев 1999: 109). Авторът счита, че това е народно тълкуване на ислямския канон. И още една разлика открива Г. Благоев – в класическите ислямски вярвания байрамският курбан играе роля на водач на душите в Съдния ден, докато при българите мюсюлмани в Голо Бърдо това по-скоро е ориентирано към земния живот, за осигуряване на здраве и благополучие на семейството и дома в този живот, а не в отвъдния (Благоев 1999: 109).

За произхода или религиозния характер на **Невруз** българите мюсюлмани не разполагат с почти никакви знания. Празнува се 12 дни след Летник (на 12 или на 25 март), подобно на Гергьовден само от жени – „*Мие овде, в село, се сберевме свете, в некое место, в неко падинче, ке игравме, ке пеевме, феста имаше.*”¹⁵⁵ Хората, които се играят, са „на песен”, нямат инструментален съпровод. Типично за празнуването на Невруз¹⁵⁶ е приготвянето най-често на

¹⁵⁰ род

¹⁵¹ посещения

¹⁵² Садете Пируши, 10.06.2008, с. София.

¹⁵³ Колачина, колаци – малки обредни хлебчета (в някои случаи във формата на геврек).

¹⁵⁴ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹⁵⁵ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹⁵⁶ Празникът Невруз (Nawrūz – перс. „нов ден”) се чества в деня на пролетното равноденствие, когато е началото на персийската нова година (приета като граждански

„*комат со коприва*” или „*со киселица, со компире, пера от кромид, шчава, како им викаме оне зеленчуциве. (...) И праиме со зелье.*”¹⁵⁷ Интересно е, че го празнуват и мюсюлмани, и християни, но сред мюсюлманите епизодично се среща знание за бекташийския произход на празника: „*Невруз е от бекташините, го праиме и мие, муслимани що сме. И тие се муслимани, туку... как се кажве, друга, друга ... бекташин.*”¹⁵⁸ А на въпроса дали те са бекташи, отговорът е „Не, но го правим”. Вероятно произходът на празника се корени в един значително по-ранен етап от историята на региона, а и на общността.

2. Семейна обредност

В този дял на текста ще се опишат с различна степен на детайлност **раждането и родилна обредност, сватба и погребални и поменни практики** в българските голобърдски села (върху материали от с. Стеблево и с. Кленье).

По информация от с. Стеблево бременността на жената не се афишира: „*скришино ода я, не му казвам.... не знаят тие сом трудна...*”, полагат се усилия да не се разпознава и този факт се прикрива дори от родителите: „*Майка ми мене не е узнала ко сум трудна....родила детено... я се стегнеф... Не знаеше таа...* „*Въж не идеш, мори – рече – по-често?*” (пита я майка й). *Я рекоф: „Како да ида ... от свекор ми от свекорва ми...*”¹⁵⁹ Според правилата на традиционната култура, бременната жена не ходи на погребение.

Раждането обикновено става у дома с помощта на свекърва, етърва или на по-веща жена от селото и именно тази жена връзва пъпа на детето с конец. Първото къпане на детето се извършва от свекървата. След това на посещение идват близките на родилката: „*ка доеше майка ми... и бабо ми, брача ми, идея свите, како не?!*”¹⁶⁰

Два месеца след раждането родилката не пере, макар че в Стеблево тя се счита за нечиста 3 седмици след раждането – тази представа се среща у мю-

празник през 11 в.) Празнува се от тюркските народи в Централна Азия, в Турция, в Кавказко-Каспийския регион, а също и в Близкия изток. Символ е на възраждането на природата и плодородието. Той е сред най-важните религиозни празници на алевитската общност в Турция и в други страни, но честването му има регионални и етнически особености. В България българи мюсюлмани, турци сунити и шиити, татари отбелязват началото на пролетта с празниците Невруз (Нифруз, Наврез), Март докузу, Къркчибук, Кърклар – обикновено на 9 или 21-22 март, но и на други близки дати, например 25 или 27 март (Вж. Бояджиева, Петкова 2003 и цит. лит.)

¹⁵⁷ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. София.

¹⁵⁸ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. София.

¹⁵⁹ Хамида Авдиа Гини (Джини), р. 1936 г. в с. Стеблево, без образование, земеделие, домакиня; с. Стеблево, 05.06.2006, зап. М. Стаменова.

¹⁶⁰ Хамида Авдиа Гини (Джини), 05.06.2006, с. Стеблево.

сюлманите, а при християните срокът е 40 дни. В голобърдското с. Джепища (на територията на Р Македония) при християните се вярва, че родилката не трябва излиза от дома до 40 дни, не трябва нищо да изнася и нищо да дава назаем, за да не ѝ „избяга” млякото (Новковски 2006: 125). Кърменето продължава до година (година и половина).

М. Новковски съобщава, че при мюсюлманите името на детето се дава на третия ден след раждането (вечерта) в присъствието на ходжа, а след една година канят кума на детето, който отрязва от косата му. Тази коса се съхранява от майката (Новковски 2006: 125). В с. Стеблево косата се увива в хартия и се скрива в зид: „*Завиеме у книга и пикнеме я тамо, да не я гази со ноги.*”¹⁶¹ Старинната инициационна практика за отрязване на коса е позната и в други краища на българската етническа територия. В Стеблево два дни след раждането се дава име на детето: „*Кога се роди, на дни му го кладоиме името. (...) ... заколимe агне... се сбрае... свекор ми имаше.... люди мои...*”¹⁶² Замесва се хляб, който се разчупва над главата му, приготвят се сладки неща. При прохождането на детето се прави отново погача и гощавка.

* * *

Сватбата при българите от Голо Бърдо съдържа всички елементи на традиционната българска сватба (Срвн. Жежел-Каличанин 2008, Иванова 1984). В относително затворената общност на голобърдци е налице сравнително строга регламентираност на правилата и възможностите за женитба. Например, позволенето за брак между четвърти братовчеди (до трети не е разрешено) е именно резултат от вътрешно-общностния принцип на ендогамия, който функционира дори на селищно равнище: „*От четвърта упреки ние можевме и женевме... од внатре натре не излагаше мумичка и дете, немаше да... туку се праеа, женели мажеле внатре внатре внатре. Во село наше. От четвърто вече можеш да се женеш.*”¹⁶³ Друго строго правило е невъзможността вдовци и вдовици да се женят/омъжват повторно: „*кай нас жената, коя ѝ умреше мажот, я ворзваше главата тука, со ризата, ду над веждите, немаше преможвано, немаше да трошат челяд и да се врацат пак кай бабо и майка. От старо го велеа, го знам от старите, нашата старица веле оке – Майкино кя сеиш, кае кя те слезит коньот*”¹⁶⁴. В случаите, когато жената е

¹⁶¹ Есат Гини, 05.06.2008, с. Стеблево.

¹⁶² Хамида Авдия Гини (Джини), 05.06.2006, с. Стеблево.

¹⁶³ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁶⁴ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана. Тълкуването на тази реплика е свързано с воденето на невестата на кон към новия ѝ дом, т.е. там, където я остави конят – там е нейният дом (дори и когато мъжът ѝ е починал).

още твърде млада и няма деца, след смъртта на съпруга ѝ е прието да се изчака 6 месеца, за да се види дали ще се роди дете – „*Ак се родит чедо – немат враќане веќе.*” Ако в този срок не се роди дете, изборът дали ще остане в това семейство или ще се върне при родителите си, е неин: „*Шаит тая сакат да живееет во тая куќа, не сакат да менвет люди други, немат кој да я изфоли от куќа надвор. Кя работат со кукните люди, кя живот. И имат свекор, имат свекорва, имат девери, имат челяди от деверта... ка що Господ го донеси. (...) Ако сака да не живи та тука (...) що имат кукня имащина, кя делит, как що... по право... кя земит, ак сакат таа да се враќат назад кай бабо ѝ. (...) Рубата, що я имат правено, пол кя я земат назад, порстени, що са готвени за нея, кя земит половината по нея.*” Връщайки се в бащиния си дом, тя може отново да се омъжи, но отношенията ѝ със семейството на първия ѝ съпруг се прекратяват: „... ние го викаме – *тея приятелицина разсипана. Тие немат оденџе – иденџе.*”¹⁶⁵

Сватбените обредни действия при българите християни и мюсюлмани в Голо Бърдо са идентични или имат минимални разлики. Ключовите ритуални моменти са съпроводжани от строго обредни песни, изпълнявани от жени, и функционирали съвсем до скоро, а в някои случаи съхранени дори и днес, включително и в градски условия. Паралелно с женското обредно пеене в други моменти от ритуала участват и музиканти инструменталисти – местни цигани, наричани „егюпци”: „*Ние имаваме тупачи, свирачи (...) егюпците селски. Свеко село имат имано нивните егюпци*”¹⁶⁶, в устойчивото съчетание на две свирки (т.е. зурни) и два тъпана. Важно е да се отбележи, че музикантите са били единствено цигани: „*Тя бежа за музика, никой немаше за музика в наша страна.*”¹⁶⁷

Сватбата при българите от с. Кленџе и с. Стеблево започва във вторник (сряда) с пресяване на житото, ходене на воденица, където се мели житото, и замесването на обредните хлябове вечерта. Ходенето на воденица е придружено с песен – Вж. „Одете со здравџе, воденичари, баш приятели” (№13). Разглеждайки традиционната култура от голобърдското село Джепища (днес в Р Македония), М. Новковски споменава, че подготовката за сватбата започва със събиране на дърва за печене на хляб, последвано от ходене „на жито”, т.е. житото се носи на воденица да се смели (Новковски 2006: 126). Този, а и други напълно идентични моменти в сватбата на голобърдските български села от двете страни на днешната албанско-македонска граница, са доказателство, че регионът е единен и по отношение на традиционната обредност.

¹⁶⁵ Виолета Муратова, 04.04. 2008, гр. Тирана.

¹⁶⁶ Виолета Муратова, 04.04. 2008, гр. Тирана.

¹⁶⁷ Байрам Бузиов, 03.04.2008, гр. Дурџс (Драч).

Последващото действие в схемата на сватбения ритуал е замесването на хлябовете (винаги нечетно число – 7, 9, 11) – „...*редевме момиче со несвършено*¹⁶⁸, *девойче, как го викате, да не е свършеница, таа да меси, да печи, две-три, да месит лебои, много, ќе яде леб народ, идеше маалата...*”¹⁶⁹ Замесването е придружено от обредна песен, изпълнявана от жени – Вж. „Замесивме лебоите, ай наша невесто” (№14).

Обредните хлябове нямат специална украса за разлика от погачата, приготвяна в събота вечерта преди сватбата, която е „шарена”. Тези хлябове „*во вторник се замесват, во среда на утро се печат, кя идат нокъта тие, во стредата се печат, в четвртокот се разтурват.*”¹⁷⁰ „Разтурването” или „*подельването*” на хлябовете всъщност е раздаване от обредния хляб на близки роднини и побратими или на хората, които ще са „помагачи” на сватбата, тъй като „*йе лъеб пеян от свавда*”, но и поради ясната функция на това действие: „...*кя го донеса у тебе, кя ставиме софрата, на лебот, на стредата от лебот ќе кладиме соль, тука кя делиме лебот изполо, косанице лъебче кя земеш ти, що си домакиня, косаница*¹⁷¹ *лъебче кя зема я, кя косна лъеб и соль и кя речиме – ... благи збор. Яиме тука леб и соль, да го имаме зборот благ...*”¹⁷²

В сряда, четвъртък и петък (или в четвъртък и петък) вечер се играят „*фильджани*” – игра с пръстени. Играе се с десет чаши за кафе – фильджани, като под една от тях се скрива пръстен и се гадае къде е: „*Во стреда навечер можите се берат, играят фильджан. Со пръстените. Во четвърток навечер пак жените пеят, можите играят фильджан, со порстени. Во петок навечер пак се прави джумбус как и турци, как и каури – енакво, нема дельване никакво поекъе.*”¹⁷³

Играта на фильджани е съпроводена от песни: „*И му пее после кой ќе го најде пръстенот. (...) И кя пеевме и за невестата – Кой ти го најде...*”¹⁷⁴ Вж. „Кой ти го купи порстенот твой, мори, порстенот твой” (№15), „Ке би синойка на свавда” (№16), „Девойче белой цървено, джанъм” (№17). Тази игра не е типично сватбено занимание, тя се реализира и в друг празничен, както и във всекидневен, контекст в Албания.

¹⁶⁸ Да не е сгодено. „Свършеница” – годеница.

¹⁶⁹ Хатидже Мурати, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 3 отд., земеделие; 18.06.2007, с. Стеблево, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

¹⁷⁰ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁷¹ залък

¹⁷² Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁷³ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁷⁴ Байрам Бузиов, 03.04.2008, гр. Дурьс (Драч).

В събота сутринта се коли животното, което ще се приготвя: „*Се колит волои, по верата, що си требет тебе, кольку душа имаш да раниш, кя колиш телци, вола, овциня, кольку що ти требит, ти требале сто кила месо, ти требале двеста кила месо...*”¹⁷⁵ Обикновено като помощници са участвали т. нар. „изметчи” – както отбелязва и П. Домазетов, това са съседи и близки роднини, които вечерта преди сватбата правят веселба (Домазетов 1987: 343).

В събота се носи обяд на музикантите и на практика започва тяхното участие в сватбата: „...*послента се носит ручекот на топаните, мие велиме кай майсторите, кай егюпците, тие, що имат свирки и топани, (...) кя одит кя земит топаните...*”¹⁷⁶ В целия регион (и трансгранично) очевидно практиката е една и съща – в с. Джепища в събота около обяд идват „тъпаните”, които при посрещането се даряват (Новковски 2006: 126). А в съседните села в Стружка община Ябланица, Боровец, Лабунище и Октиси (Р Македония) музикантите идват сутринта, но също се посрещат и се водят в къщата, където ги гощават (Домазетов 1987: 343).

В описанието на традиционната сватба в днешната Р Македония съботата е посочен като ден, в който се приготвя сватбеното знаме (Жежелъ-Каличанин 2008: 32). В българските села в Голо Бърдо байракът се „реди” в четвъртък или събота в дома на момчето. Байрактарят е близък роднина на семейството, трябва да е младо момче с живи родители. Отиването за байрака се съпровожда с музика, тъй като той се съхранява в една къща в селото: „*Байракот, имаше една кукя, де одеше еден байрак во Стеблево, байрак, албанскиот байрак, одевме тамо со тупаните, (...) земевме байракот, одеше едно дете, едно момче со байракот, най-напред той и свите по него, тупаните тупат, тупат, дома, кай момчето.*”¹⁷⁷ Това, че за байрак се употребява албанският национален флаг, е сравнително късно явление. Р. Иванова отбелязва, че платът, от който се прави сватбеното знаме, трябва да е бял и червен, т.е. бяла и червена кърпа или бяла кърпа и червен пояс (с различни варианти в различните региони), но и в България „с разрушаването на традицията нерядко за сватбено знаме се използва националният трикоълор – бяло, зелено и червено” (Иванова 1984: 62).

Независимо, че на практика това е националното знаме, сватбеният байрак има специфична украса: „*Имат три китке, по-долу на свите, киткиве се... (...) со вълнени конци сучени, долги може да са десет, дваесете, триесет сантиметра, тольку и се стегнати и са ворзани на цепците от байракот,*

¹⁷⁵ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁷⁶ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁷⁷ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

на крайоите. А овде на ворвот на байракот редите цвеќа, стредното цвете реди, се барат едно момче яблокото по-големо, згора над китката цвеќе се редит туе.”¹⁷⁸ Може да се допусне, че правенето на знамето голобърдци са съпровождали с обредна песен – вж. „Изникнало филан древо в девойкини двори” (№18), тъй като Р. Иванова цитира подобен пример – „Израсло ми дърво високо”, изпълняван именно в този момент (Иванова 1984: 63). Донасянето на знамето в дома на момчето е белязано от изиграването на хоро: „Туека го внесевме байракот на кьошето от куќата, да се вида, и после ова свите играе оро...”¹⁷⁹

Голобърдци разказват, че в миналото танцовата практика е била под знака на половото разделение: „Тука во село наше са играни можии тежко. Тежкии играла на можии, не имат имано по-старо, по-старо, некогаши, не се мешали жените, дека играли жени, немало можии да влагат во оро...”¹⁸⁰ Едно „тежко” хоро задължително се изиграва и при пристигане на музикантите в дома на момчето, като дори то е било разделено по полов признак. Последвано е от ритуално плащане: „Тука откя ќе дойдат дома со топаниве и со свиркиве, ѝе бидено свеяно, кя се игра едно тежко игране туека, (...) тука егюптинот го вортит топанот ничком и кя плащат... за теа тупане, да се не исполнит, имат имано некогаши, една куфия¹⁸¹, олку треба да се соберит от играчиие, тога го пцовиет домакиноот. Дур не го и кладит париве, да се исполни, що е кладено по пазарот, нема, не тупат... що кя се исполнит пробата...”¹⁸²

Преди вземането на байрака се донася чеизът („ковчегот с рувата”) на невестата – носят го приятели, които се посрещат с „ручек” – „Све, све. Ткаеш, шиеш, плетеш. За фарата от мажот, да му даваши, да му носиши. За мажот беше първа работа, туку... Дарови. За фарата от мажот, за фарата от свекор, како го викате вие, за фарата от свекорвата...”¹⁸³ В събота се извършва и каненето на гостите за сватбата. То отново е регламентирано по отношение на близостта на роднинската връзка: „Слушай – я и Аджия сме първи братучеди, майка му Аджиова и бабо ми мой са брат и сестра, разбираши, ние сме порви... джагурия Аджиови и моине – втори братучеди, а трети са – рожбата нивна... До трета се вика на свавда.”¹⁸⁴

¹⁷⁸ Виолета Муратова, 04.04.2008, с. Стеблево.

¹⁷⁹ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

¹⁸⁰ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁸¹ Граница; тук в смисъл на горна граница за сумата, която трябва да се събере.

¹⁸² Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁸³ Хатидже Мурати, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 3 кл., земеделие; с. Стеблево, 18.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

¹⁸⁴ Виолета Муратова, 04.04.2008, Тирана.

Правенето на погачата („погача навечер со пръстен нашарана”¹⁸⁵) е съществен момент от ритуала, прави се в събота вечер в дома на момчето. На погача ходят канени, но и неканени гости: „... ам в собота после нокъта, нокъта, **идет** викано и невикано, кой сакает, да ти **изпие** едно кафе, да ти я сторит аурлия, що се праши... Немат гайле. Можите кафе, жените шекер.”¹⁸⁶ Това е момент от сватбата, в който присъстват немалък брой обредни песни – целият процес на замесване и украсяване на погачата е съпроводен с песен (Вж. №19-22).

Замесването и оформянето на погачата е ключовият момент от вечерта – прави се от младо неомъжено момиче под звуците на обредните песни и се „шари” със специален пръстен: „Порстенот за погача е правен. Имам, свекървава го имала, в Тиран го имаме и кя я дупиме погачата. Шарена погачата и ке я печиме и ке **играме** оро то около, шарено оро – и мъжко, и женско.”¹⁸⁷ На практика цялата вечер преминава в хорá. Като емблематична песен, на която се е играло хоро, голобърдци сочат „Оро се вие край манастира” (№23). В днешната Р Македония веселбата при момчето се нарича „кумова вечер”, свекървата с погача (поставена в сито) върху главата си заиграва хоро (Жежелъ-Каличанин 2008: 30). Традиционно погачата в голобърдските български села се прави в събота вечер, но в последните години, особено след мигрирането по градовете, традицията се променя: „А сега задниве години, отка заземвая невести, оттамо дойдоя по градои дойдоя тамо, погачава, що се правеше во събота навечер, я праят во петок навечер, защо зетот кя иде кя **дадит** ручек кай девойкава, се праи ручекот от девойкава се прави в собота, а кай момчето се прави в неделя.”¹⁸⁸

Паралелно в съботната вечер в дома на момичето също има гости. Според една информация, погача при невестата не се прави: „Тамо кай невестата погача – не, **правеа** и тия ручек во другата кука и да си прави све, що сака, туку не со топани, ручек и редко имат некои музика”¹⁸⁹, но според друг събеседник паралелно се правят две погачи в двата дома: „Две праими ние, еднава овде кай **мажот** погачава, сега ова кай невестава, кога ке **избегат** невестава от дома, ке я **кориши** парчелиня, парчелиня... Кой я корши? Жена, ке я **кориши**, от тепция, ке я **сдробит**, ке я **замет** жената тепсиява и ке я **излезет** на патон,

¹⁸⁵ Сузана Бузиева, р. 1967 г. в Стеблево, обр. средно, омъжена в Кленъе, от 1990 г. живее в Дуръс (Драч); гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева.

¹⁸⁶ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁸⁷ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

¹⁸⁸ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁸⁹ Ферит Бушати, 20.06.2008, с. Стеблево.

ке бегает хората, ке земаат свите по едно косаче, да видат погачата от невестата.”¹⁹⁰

В традиционната сватба в днешната Р Македония погачата, наричана „свакя”, се меси в събота и в двете къщи (Жежелъ-Каличанин 2008: 29). Очевидно е сходството в практиките за правене на погача при младоженеца и погача (или вечер) при невестата у голобърдци с тези на момината и момковата вечер в българската традиционна сватба (Вж. Иванова 1984: 76-84).

В съботната вечер в Голо Бърдо се прави и приготвянето на невестата: „После жените се берет, ке нижат дулакот”¹⁹¹, на старо – сега со бел фустан. Тука се ниже дулакот, на дулакот ... кя седнет и кя го кладет сборот, после кя редет... злато, синджири, що има рувото наше, ... кя редат, огледало, кя се берет хората, мие викаме сватови, и вие така трева да викате.”¹⁹² Косата се оформя по специфичен начин, с т. нар. „протци” – усукване на косата пред ушите: „Седем, туе седем, туе седем, протци, седем, девет, по косата, каква я имаш косата. Ако имаш убаа коса – повеќе.”¹⁹³ Това е и „вечерта на къната” при мюсюлманите: „Накъна, ке идеме накона, го знаиме ние.”¹⁹⁴ Къносват се ръцете на булката в червен цвят – „цървен, кармъзъ”, като това се прави от специална жена, обикновено от рода на невестата. Ритуалът, наречен „къна геджеси”, в традиционната сватба на турците в Разградско се счита от М. Василева за начало на сватбата (Василева 1969: 168). При българите от Голо Бърдо ритуалът на къносване и плетене (правене на „протци”) не е съпроводен с песен. Възможно е такива песни да са съществували, както е в различни краища на българските земи сред мюсюлмани и християни (Вж. Кауфман 1976: 42-45), но да са забравени.

В неделя преди обяд е ритуалното „вземане” на невестата от дома ѝ, шест-вието е само от мъже, без младоженеца – това отбелязват и М. Новковски за с. Джепища (Новковски 2006: 128) и П. Домазетов за стружките села Ябланица, Боровец, Лабунище и Октиси (Домазетов 1987: 344). „Сватовете” идват да я вземат на коне (които в днешната Р Македония са наикитени вж. Новковски 2006: 126): „Сефте на старо жени никогаш не одели сватице, само можии, одеа можии со кони и оружани”¹⁹⁵, (...) защо се земање и пари некогаш, на старо, зато се одеше оружани, (...) одеа много момии, одеа дайовците”¹⁹⁶, вуйко-

¹⁹⁰ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

¹⁹¹ Дулак (дувак) – булото, с което се покрива невестата.

¹⁹² Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁹³ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

¹⁹⁴ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

¹⁹⁵ вџорџени

¹⁹⁶ вуйчовци

вците, одеше домакино – кукникот от кукята... Зетот не оден, тука невестата я чакаше дома, не одеше по невестата.”¹⁹⁷ Както отбелязва Р. Иванова, в българската традиционна сватба също дори и близо да живее момата, сватовете ходят за нея яхнали коне, а сватиците на коли (биволски и други) (Иванова 1984: 88).

Пътят до дома на невестата и обратно е озвучен с музика (зурни и тъпани), но самият ритуал в дома ѝ е съпроводен с обредна песен – вж. „Триста сватой пушаме” (№24). Невестата се извежда от дома ѝ от брат или братовчед, което е напълно сходно с традиционната сватба от днешната Р Македония – при извеждането на невестата първо се изнасят съндъците с чеиза, товарят ги на кон или кола, а след това брат ѝ я извежда в двора, за да се прощават и той я предава на младоженеца. (Жежелъ-Каличанин 2008: 33-34). На територията на Р България по-често приготвената вече невеста се извежда от девера (или деверите) (Иванова 1984: 101). При т. нар. „попрацане” на невестата специална песен е посветена на родителите и най-близките ѝ роднини – вж. „Да ти е живо, бабо ти, ори невесто” (№25). Р. Иванова споменава, че задължителен елемент на раздялата са благословиите на моминия род (Иванова 1984: 107).

Невестата се води на кон, покрита с „дувак” (дулак)¹⁹⁸, от двете страни я държат двама момци (братя, братовчеди или побратими). В ритуала на водене на невестата към новия ѝ дом се открива сходство със сватбата в съседните на Голо Бърдо села в Стружко. Там роднините на невестата я качват на коня и я крепят до новия ѝ дом – обикновено това са братята, ако няма братя – вуйчовци и стриковци (Домазетов 1987: 344). Обредни песни се пеят както при вземането на невестата и качването ѝ на коня, така и при слизането ѝ от коня. Песента, изпълнявана в Голо Бърдо при слизането на невестата, е „Е те облак, ор невесто, и роса по него” (№27), а в стружките села при влизането на невестата в двора на новия ѝ дом се пее „Слези, моме, слези, душо, од на брза коня” (Домазетов 1987: 344).

Обредна песен се изпълнява при посрещане на невестата в новия ѝ дом: „Добре дойдовте, оре лични приятели” (№26). Специална песен има и за родителите на момчето: „Весели се, радувай се, бабо от бекара” (№28).

При въвеждане на невестата в новия ѝ дом се реализират поредица от ритуални действия, които за територията на днешната Р Македония теоретично са изведени така: слизане на невестата от коня (сваляне от свежъра и девера); посрещане на невестата от страна на свежървата; прекрачване на прага на но-

¹⁹⁷ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

¹⁹⁸ „...покриено беше на годината петдесета, петдесет и пет, тога беше, тога имаше дувак, ама тоа беше откога дойде партията не остана дувак вече...” Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

вия дом; въвеждане на невестата; обредни действия в дома (удряне на оджака, действия при нощвите, сядане на невестата в средата на стаята и поставяне в скута ѝ на мъжко дете с живи родители и др.); водене на невестата в отделно пространство или място, където ще е изолирана и т.н. (Жежель-Каличанин 2008: 12). В албанската част на Голо Бърдо при влизането си в дома на момчето невестата получава от свекървата замесено от брашно и вода меко тесто, с което трикратно мазва на вратата (отгоре), „за берикет, да имат куки, да земаш берекет, да донесит невестата. Много убаво.“¹⁹⁹ А на някои места в България свекървата води младоженците първо до нощвите, където невестата оставя хлябовете, а след това обикалят огнището (Иванова 1984: 120). В Стеблево след пристигането на невестата я водят на гумното, където обикалят три пъти в дясна посока: „*Кога ќе доит во гумното домашно, три пота ќе вортит окол... Ка ороно. Ка вортит ороно.*“²⁰⁰ В някои региони на територията на България младоженецът, невестата и кумът яздешком обикалят три пъти около корито, покрито с рогозка и черга, с палешник отгоре (Иванова 1984: 117). Друго ритуално действие в Голо Бърдо, след като невестата слезе от коня, е провирането три пъти на мъжко дете под коня, което побратимите си подават. Това се случва под звуците на обредни женски песни (пет моми, невести и по-възрастни жени)²⁰¹. Тази практика е позната и в с. Джепища (в дн. Р Македония) – когато невестата слезе, през коня три пъти прехвърлят мъжко дете, което е придружено с песни (Новковски 2006: 126).

Венчаването при християните става в къщата на момчето. Има случаи, в които венчавка не се осъществява, но самият сватбен ритуал има узаконяващо значение и дори и в тези случаи семействата на българите от Голо Бърдо не се разпадат, независимо от съпътстващите семейния им живот обстоятелства. Това голобърдци изтъкват като своя специфична характеристика: „... да се разделет никогаш, на век. Ако си проновиеш²⁰², ќе ме отбереш да ме земаш – *излегов лоша, излегов убава, зеде, зеде, докрай!*“²⁰³ Венчаването е съпроводено с поредица от обредни действия – редене на хлябове на главата на невестата (1, 3, 5) и ритуално замесване на тесто в нощвите – „*я терает, како што е на нозе невестата, со роката да замеси тесто*“²⁰⁴, ритуално трикратно сядане на покритата с дувак невеста върху палешник (желязната част на ралото) с мъжко дете на ръце – „*палешник, мие го велиме, ралово, ќе седне три*

¹⁹⁹ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

²⁰⁰ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

²⁰¹ Такава песен българите от албанската част на Голо Бърдо не си спомниха.

²⁰² приемеш

²⁰³ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

²⁰⁴ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

пота невестата (...) на skut и редат едно детуле, мислам сакат да речит, че първо да е мъжко.”²⁰⁵ Сядането върху палешника при християни и мюсюлмани се прави по различно време, но устойчиво присъства в схемата на обряда. Моделът на поставяне на мъжко дете на ръце или в скута на невестата с цел да има мъжка челяд е познат и в македонската част на Голо Бърдо – в Джепища (Новковски 2006: 127), в селата на Стружки Дримкол (Домазетов 1987: 345), както и в други региони на днешната Р Македония (Жежел-Каличанин 2008: 35). Практиката е позната и в България – пред огнището дават на невестата да държи мъжко дете с живи родители (с варианти от Благоевградско – едно мъжко, едно женско и после пак едно мъжко дете, или мъжко и женско дете) (Иванова 1984: 120).

Сватбената трапеза се прави в неделя и продължава до късно вечерта. Обредната храна включва: „*чорба, во казани. Вода, сол и кромид. Пилаф, ориз. Графче. Софрата графче сака. Со графче они ќе се наядат. На се е месото...*”²⁰⁶ Мюсюлманите в близкото минало дори на сватба не са употребявали алкохол: „..... не се пие. Немаше навремето (...) Ницо, воица, мошеница”²⁰⁷, како не, ако сакаш пий вес ден мотеница...”²⁰⁸ По време на трапезата хората продължават, а невестата и младоженецът имат специален танц: „*Саде двоица, ќе играет, ќе играет тия двоица, ќе играт, ќе му фолат пари свите...*”²⁰⁹ На трапезата песенният репертоар е бил доста разнообразен – от от т. нар „службарски” трапезни песни до по-популярни образци, познати в региона.

Преди брачното свождане невестата стои „*подпрена на плячките*”²¹⁰ *нейзини, що донесла от бабо ѝ, подпрена кърши сонце сеи*”²¹¹, а близки жени ѝ пеят обредна песен: „*Ой невесто е здрава дошла, добре дошла, ка ти се чинеше, зашто троти бабо ти, зашто троти майка ти, ка я троти майка ти, ка я троти татко ти, що я троти майки ти, що я троти... але ти е жально... Тая да се намурти*”²¹² *да заплачи...*”²¹³

²⁰⁵ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

²⁰⁶ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

²⁰⁷ „Мошеница”, „мошеница”, „мотеница” – мътеница. Традиционна напитка, подобна на айран, получавана след избиването/извличането на маслото от млякото (най-често от равни количества прясно и кисело мляко).

²⁰⁸ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

²⁰⁹ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

²¹⁰ дрехите

²¹¹ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

²¹² намръщи

²¹³ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

При мюсюлманите преди младоженецът да влезе при невестата ходжата му „чете“ („*Беше оджата кай вратата тук – будубудубуду... велеше нещо...*”²¹⁴) в присъствието на близките му роднини и побратими (само мъже), а невестата стои затворена в стаята, тя не участва в този ритуал. Пред вратата се разиграва и ритуалното „недопускане” на момчето, придружено със символичен бой (леки плесници „*како традията*”) и замеряне с гнили плодове: „*Со музика докрай и после затворят зетот навечер во нокята, го затворяват зетот во кукята, дур не го намаваат, не го пуцат кай невестата, го вардят, за да го маваат, да го биет...*”²¹⁵. Тези действия са придружени с обредни реплики: „*Кае оиш, му велет, що оиш тамо...*”²¹⁶. Ритуалното му изцапване има своята функция: „*да влезет неубав кай невестата*”, а и за да поеме тя ролята си на съпруга: „*Невеста кя го перит сабайле. Си има невеста млада.*”²¹⁷ Известно време след като младоженецът влезе при невестата зад вратата, им се подава нещо сладко „*нещо баклава, нещо благо. (...) На двоицата, едно нещо, симболик.*”²¹⁸

В понеделник сутринта невестата става преди всички и се приготвя да дарява близките и роднините си. Следва ритуалното ходене за вода, в което тя е придружена от малко момченце и момиченце, както и от роднини на младоженеца: „*кя оит мажи, жени, близните, дайовци, муджовци, вуйковци, свекорот, свекорвата, золвите, братя, сестри, що имат роднина и туа невестата кя му турват вода на свите.*”²¹⁹ Ритуалът включва трикратно целуване на ръка на всеки гост, даване на дар и получаване на пари: „*Ке му турит вода да се мие. Невестата тура вода. Со стомниче. Секой се мие и кя плаща. (...) Ама му дава тая – възглавник везан, нещо... На овие. Тея плаща после, за теа то праи тая, за да ѝ платит...*”²²⁰ Размерът на „плащането” зависи от степента на роднинска близост: „*кя носиш – злато, от близните, що по-близен – то по-млогу. Тогаиш. Дает, вуйкот, имаше джобата най-тежка, вуйкот, да дава най-мльогу, поекъе от стрица, вуйко е поекъе от стрица, стрицо е по бабо, вуйко е по майка, така е. По майка поекъе, по-близо.*”²²¹ Д. Маринов съобщава, че обичай от миналото е невестата да полее на всички да се измият, а в замяна те ѝ дават пари или подаръци (Маринов 1892: 137). Раздаването на

²¹⁴ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

²¹⁵ Сузана Бузиева, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

²¹⁶ Сузана Бузиева, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

²¹⁷ Байрам Бузиев, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

²¹⁸ Ферит Бушати, 20.06.2007, с. Стеблево.

²¹⁹ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

²²⁰ Сузана Бузиева, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

²²¹ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

даровете става под звуците на музиката, след което музикантите си отиват. Моделът на водене на невестата за вода, даряване, а след това изпращане на музикантите е познат навсякъде в региона (Новковски 2006: 127, Жежелъ-Каличанин 2008: 34), както и в по-широк ареал – на територията на България (Иванова 1984: 132).

В следсватбените обичаи важно място заема т. нар. „*првиче*” (Жежелъ-Каличанин 2008: 12). В Голо Бърдо три дни (с вариант една седмица) след сватбата невестата с близките роднини на момчето (без младоженеца)²²² ходи „*на порвиче*” (*на порвице*) при родителите си. Това също е устойчива практика, позната на територията на Голо Бърдо (от двете страни на албанско-македонската граница) и в цяла днешна Р Македония (Новковски 2006: 128, Домазетов 1987: 348, Жежелъ-Каличанин 2008: 35), както и в България, където е известна като „*повратки*”, „*поврътки*”, „*поврънки*”, „*одратки*”, „*възвратки*” и др. и се реализира обикновено на следващата неделя (Иванова 1984: 139).

Невестата се облича в хубави нови дрехи („*Ако да има кеф, ако сака селско, ако не – со плячки убави*”) и в шествието тя е позиционирана най-отзад – „*тая е невестата – да се познаи, има и мльогу облечени ка нея...*”²²³ При посещението при майка си невестата трябва да замеси сладка погача, от която задължително раздава на роднините на съпруга си: „*людиве от мажот, фисот от мажот сакат погача от майка й... Се праит со шекер и й велят свите – дай... й барае свите, за благо.*”²²⁴ Родителите на невестата я посрещат с трапеза – „*яденье, месо, све, баклави.*”²²⁵

Наблюденията, направени върху съвременното състояние на сватбата, нямат системен характер, но показват, че опитите да се съхрани традицията и в градска среда се изразяват във функционирането на определени елементи от сватбата – например, правене на погача (и изпълняване на съпътстващия песенен репертоар) или обличане на традиционната носия (от съответното село, откъдето произхождат преселниците) и в градските сватби: „...*во Тирана, си чуваме во гардеробот, долап, обесено, и кога имат свавда, си се облакам и си ода.*”²²⁶ Това се възприема като особен знак за заявяване на „различност”, респ. на идентичност. Констатацията обаче е, че в градските условия, в които е поставена сватбата, все по-трудно е съхраняването на традиционния ритуал:

²²² В българската традиционна сватба обикновено на това посещение ходи и младоженецът, придружен от най-близки роднини – родители, девери, зълви. Държи се броят на гостите да е нечетно число (Иванова 1984: 139).

²²³ Сузана Бузиова, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

²²⁴ Сузана Бузиова, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

²²⁵ Хатидже Мурати, 18.06.2007, с. Стеблево.

²²⁶ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

„*Се мочат и овде тие да го доржат, за да негинит, домашното дойдено, ама овде по-друго е, не можеш да ги правиш свите работи.*”²²⁷ Това се отнася не само за сватбата – традиционната обредност постепенно замира поради множество фактори от различен характер, сред които е и нарушаването на затвореността на общността след демократичните промени и миграциите в градовете.

* * *

В погребалните и поменни ритуали от целия регион Голо Бърдо (в Р Албания и Р Македония) се наблюдават множество контаминации на християнски и мюсюлмански практики до степен на синкретична цялост – не само в обредността на мюсюлманите се откриват устойчиви християнски елементи (които биха могли да се отдадат на предислямското минало), но и в християнската обредност в някои случаи се наблюдават елементи от мюсюлманската традиция, които вероятно са резултат от съвместния живот. Установява се един относително унифициран модел на погребението и помените, който е валиден за практиките и на двете религиозни групи.

В приготвянето на починалия в с. Стеблево няма изискване къпането и обличането да се прави от човек от същия пол, докато за с. Джепища (Голо Бърдо, Р Македония) М. Новковски съобщава, че това действие се извършва от ходжата с помощта на човек от същия пол. В с. Стеблево християните погребват починалите в ковчег, който се прави, а не се купува. В миналото се е слагало платно: „*ние та напред му редехме платно, два метра платно...*”²²⁸, а според информация от с. Джепища мъртвите са погребвани без ковчег, увити с бяло платно (Новковски 2006: 129). Н. Лиманоски твърди, че и в двете области на Голо Бърдо – югозападно от Дебър и на север областта Гора, близо до Кукъс (Албания) – мъртвите се погребват в изработен в дома дървен ковчег (Лиманоски 1883: 345-346). В българските села в Голо Бърдо (Албания) починалият се облича в специално приготвени за това дрехи: „*Пантоли, кошуля, фанела, сдола... свежо*”²²⁹. И Новковски споменава, че в с. Джепища православните обличат покойника в нови дрехи (Новковски 2006: 128). Покрива се с цветя (карамфили). Ръцете му се скръстват, а в джобовите му се поставят монети – „*Живот далга... негде не платил... да му ги побарат... на той век да плати...* (смее се). *Таки праиме ние...*”²³⁰. Както навсякъде на българската

²²⁷ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

²²⁸ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), р. 1931 г. в с. Кленье, обр. 3 кл., земеделие; с. Стеблево, 30.04.2006, зап. М. Стаменова, К. Рангочев, А. Жалов.

²²⁹ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево.

²³⁰ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево.

етническа територия, и тук функционира забраната починалият да се оставя сам: „*Со чоек до него (...) А що знам я .. сам не го остајаме, не чини - мачка до прескочи, нече... зато...*”²³¹ Освен пазенето на покойника, задължително е и пазенето в мълчание на изкопаният гроб до самото погребение: „*Един турчин имахме и един каурин – ристиянин. (...) га го изкопае гробот и седа тук да вардает (...) Тук седат, докато се клае чоекот.*”²³²

В Стеблево има спомен, че са оплаквали починалите – практика, позната в целия регион и сред християни, и сред мюсюлмани, но това са правели само близки на починалия жени, а не специални жени – оплаквачки. Н. Лиманоски го нарича „*куканье*”, а жените, които оплакват „*тъжачки*”. Оплаква се в деня на смъртта, три поредни петъка след това, на помен (на 6 седмици) и на година (Лиманоски 1993: 345). Оплакването е ставало на български език: „*Майка ми моя, ми починал брат ми, майка ми плачит, да я чуеш нея, таа не прогорува ни еден лаф друг, само наше, шес години си плака...*”²³³

При изнасяне на ковчега от дома всички присъстващи се редуват – дори мюсюлмани на християнско погребение. В селото ковчегът се носи на ръце до гробищата. След като се закопае починалият, не се обръщат назад. Християните поставят на гроба кръст, цветя. Вярва се, че каквото цвете е обичал човек приживе, тъкмо то пониква на гроба му: „*Имаше мерак тя (свекърва ѝ) босилеко да садит и излезе на гроба.*”²³⁴

В с. Джепища обяд се дава и преди изнасянето на починалия от дома, вечерта се прави вечеря за по-близките, на която трябва да присъства задължително жито и халва (Новковски 2006: 129). На трапезата след погребението в Стеблево, която също се прави на обяд, трябва да има заклано животно, приготвено с боб, с ориз. На погребалната трапеза не се пие алкохол: „*Не пием, защото как запият, ќе запеем ту! (сmee се) Таки ракияна те тера ти да пейш!*”²³⁵ По информация от с. Ябланица (Р Македония) след смъртта се принася жертва – курбан, като ако починалият е мъж, се коли овен, ако е жена – овца. Дори по-рано курбанът се е правел в джамия, а месото в същия ден се е раздавало по къщи – като задушница за починалия (Лиманоски 1993: 346). Това наблюдение само потвърждава тезата за единството на региона, независимо от държавните граници. На погребалната (а и на поменната) трапеза

²³¹ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево.

²³² Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево.

²³³ Хаджи Пируши, р. 1949 г. в Стеблево, обр. висше, работил в Металургичен комбинат в Елбасан, от 1997 г. живее в Тирана, председател на дружество „Просперитет Голо Бърдо”; гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева.

²³⁴ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево

²³⁵ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево

присъства житото. Обредният хляб на погребалната трапеза е шарен – „*колачина со кърст*”, шари се со „*просфора (проскора)*”.

В Стеблево и от християни, и от мюсюлмани „помен” се прави 6 седмици след смъртта (така се заявява, а не 40 дни): „*викаме на шесте недели ке идет то комшиите, сваето. И че праиме мазник... (...) Мазник, и граф че праиме, месо че праиме, пиляф со месо, таки...*”²³⁶ В съседното село Ябланица (на територията на днешната Р Македония; според някои изследователи също голобърдско) също на шест седмици се прави „*задушница*”, в дома се месят „*колачина*”, върху тях се поставя халва²³⁷ и се носи по домовете (Лиманоски 1993: 346). На този помен дрехите на починалия се раздават на гробищата. Следващите помени (в предходен ден преди датата) са на 6 месеца, на година, на две, на три и т.н. Н. Лиманоски пише, че при мюсюлманите от Голо Бърдо в Р Македония²³⁸ на гробища обикновено се ходи до година срещу петък и понеделник, а на децата се дава халва и „*тиганицы*” за душата на умрелия (Лиманоски 1993: 345). В Стеблево на гробища се ходи в неделя след обяд (т.е. срещу понеделник). На Спасовден също се ходи на гробища, носи се жито, разменят се „*мазници – ти мене – я тебе*” и се дроби кисело мляко с хляб, „*та да се мешаат умрелите... да ги ранат*”.

Лиманоски твърди, че след смъртта на близък човек жените в Голо Бърдо носят на главите си бели кърпи, шамии, но също така се носи и черно. В Стеблево се жали в черно обикновено до годината, но, според някои събеседници, в миналото цветът за жалене е бил не черен, а тъмно червен.

В Стеблево се практикува погребването върху предишен гроб: „*редиме ние чоек на чоек*”, но трябва да са минали най-малко 3 години. Измиват се старите кости и се поставят до покойника. Не е позната практиката за второ погребение в общ гроб или костница. Починалите некръстени се погребват извън гробищата: „*... тие шо са некорстени...некорстен, го редат настрана...не со свите...*”²³⁹

Като обобщение може да се каже, че календарната и семейната обредност на българите в Голо Бърдо по своите основни параметри, структурно и съдържателно е единна с българската традиционна обредност и това единство се наблюдава на различни равнища. Голобърдските обреди, обичаи и празници маркират познатите на българската етническа територия модели.

²³⁶ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево

²³⁷ В албанската част на Голо Бърдо практиката да се раздава обреден хляб (колачина) и халва се свързва и с Рамазан Байрам.

²³⁸ Авторът ги нарича македонци.

²³⁹ Тодорка Мирческа Райко (баба Русаица), 30.04.2006, с. Стеблево.

IV. МУЗИКА

Този дял на текста ще представи традиционната музика на българите от Голо Бърдо (Албания) върху материал от селата Стеблево и Кленье. Обект на анализи и разсъждения е преимуществено песенният фолклор, но ще бъде засегната и инструменталната практика в региона, за която е открита информация. Както вече беше споменато в уводните думи, записването, и по-конкретно нотирането, на този песенен фолклор е първото по рода си за общността на българите в Голо Бърдо – това е един непознат в музикално отношение материал не само в България, но и в днешна Република Македония (чиито представители също провеждат изследвания в областта Голо Бърдо).

Песенният фолклор, изпълняван в Голо Бърдо, се дефинира като български и се легитимира чрез българския произход: „...*ние от България сме, како по, овие що ни е мила и музиката бугарска. Такви песни пеем.*”²⁴⁰ И това се отнася и за християни, и за мюсюлмани, тъй като песенният им репертоар е единен. Тази етническа дефиниция на музиката, свързана със самоопределянето на общността, обаче не може да се разглежда изолирано, защото българските селища в Голо Бърдо са поставени в албанския езиков и културен контекст, а той се идентифицира като „чуждото”, „другото” и това се употребява в собствените механизми за оразличаване и отграничаване: „*Цело Голобърдо само бугарска музика слушат, не албанска, ни никаква.*”²⁴¹ Както пише И. Пелева, „каквито и техники за автоописание да използва, каквито и „субстанциални” свои особености да изтъква като конституиращо го, едно „аз” – или едно „ние” – неминуемо постулира (в по-твърд или по-мек режим на формулировките) наличието на граници, отвъд които битийства не-своето, различното” (Пелева 2001: 135). Общността защитава своето „ние” дори и когато е извън собственото си пространство (при мигриране в градовете) и един от начините е тъкмо съхраняването на музиката, песните, в които е кодирано самозаявяването: „*Во Драч ние сме свите голобърдски люди, има трийсе куки, саде песни бугарски си пееме и чуваме, саде песни бугарски.*”²⁴² Налице е идентифициране на България и българската музика, защото България е „родината”, с която се свързва произходът, но тя е по-скоро имажинерен образ за тази общност. Малцина са тези, които са ходили в България и разполагат с конкретно знание за нея. В този смисъл на музиката се отрежда роля на своеобразен медиатор, чрез който се аргументира отношението към България: „*Ние я сакаме Бугария! От ста-*

²⁴⁰ Байрам Бузиов, 17.06.2007, Стеблево.

²⁴¹ Сабри Мурати, р. 1966 г. в Стеблево, обр. основно, кмет на с. Стеблево; с. Стеблево, 17.06.2007 г., зап. В. Тончева.

²⁴² Байрам Бузиов, 17.06.2007, Стеблево

ро време. Кога пеет телевизия, тога радио имавме, не телевизия, ме разбираш? Кога пеее пеячките бугарски, сърцето да ти растит! Сърцето да ти растит. (...) Я сакаме многу Бугария мие.”²⁴³

Традиционната песен с етнически „етикет” „българска”, като един от знаците за етническа принадлежност, а оттам и като част от механизмите на самоопределянето, би могла да бъде убедително доказателство именно за тази принадлежност²⁴⁴. Още повече, че албанските (*арнаутски*) песни не са част от традиционния „инвентар” на общността, знанието за тях се придобива в по-ново време чрез медиите (радиото): „Песми се пеели бугарски от старо, от старо, кай нас, арнаутско що имам чуено – по радио...”²⁴⁵ Едновременно с това обаче българските песни, чути също по радио, се разпознават като идентични със своите: „Македония, людето Македония велат поекъе край нас сте македонци. Македония вели – вие сте македонци. А вие какво мислите? По јазикот мие велиме, ко пеит на радио песни многу убави, са како наши, како место наше, ваши песни са како мие во село наше, а македонски – не.”²⁴⁶

„Срещата на живо” на българи от Голо Бърдо с българска традиционна музика след демократичните промени („со Булгария се ворзвавме откако се мена државата, отка падна комунизмата”) на емпирично равнище затвърждава знанието им за етническата връзка с България. Българки от Стеблево, Голо Бърдо със съдействието на Агенцията за българите в чужбина участват в Осмия национален събор на българското народно творчество в Копривщица през 2000 г.: „Пеяхме две песни, стеблевски, тамо ги чув я – ... Благоевград, имаше свете песни, коишто ги пееме ние во Стеблево, да, теа песмете... Ние изпејавме “Заспала Дара, преспала” и “Навали ори девојко во ливагъено”, ова песма я пее и Благоевград, мие я чувме песмата, що таман я пеевме мие, свете песни, што ги има во Стеблево, ги чув тамо я, на фестивал, старе песме...”²⁴⁷ Песента „Заспала Дара” (№ 66) се приема в целия регион за типично стеблевска и е в характерниј метрум 7/8 (от типа 3-2-2). „Навали девојко” (№61) е в 2/4, но песента „Три години, Кате, болен лежа” (№71) е върху

²⁴³ Исмаил Гини, 02.06.2008, Стеблево

²⁴⁴ Извън посочената категоричност на етническото определяне има случаи, в които произходът на песенните образци не е јасен; единственото сигурно е, че песните „принадлежат” на общността: „Мие дека сме пеели дома, чиниме, дека са наши песни. Кой пејал, от кай се доени, един Господ знаит...” (Виолета Муратова, 04.04.2008, Тирана).

²⁴⁵ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана

²⁴⁶ Амед Тамизи, р. 1940 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., музикант, фотограф, дјолгерин, сега народен лечител (билки), с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов.

²⁴⁷ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. Софија.

същата мелодия, поставена в 7/8. Може да се каже, че и двата примера са в унисон с традицията на Югозападна България.

Близостта между българските песни и песните от днешна Македония се отчита и от изпълнителите и това по своеобразен начин ги противопоставя на албанските песни (които най-малкото са на „друг“ език, освен че се отличават и в музикално отношение): *„Али сите песни и български, и македонските немат голема разлика, за да ги пееш. Аз имам чуено много български песни, македонски..., па за мене македонските, българските са ми много лесни, лесни, защо я зборов той язык. А албанските беа тежки, защо я ги имам учено, бев партизан, не знаев еден лаф, шестнаесет годишен, партизан.“*²⁴⁸ Установяването на близост, сходство или вариантност на песенни образци, изпълнявани „отвъд границата“ – в дн. Република Македония и в България, е резултат не само на географски, но в много по-голяма степен на диалектни и по-конкретно на музикално-фолклорно-диалектни фактори. Изкуственото държавно-политическо разделяне на една територия (от една страна, Голо Бърдо, поделено между днешните републики Албания и Македония, а от друга и самата историко-географска област Македония като относително единна говорна и музикалнофолклорна област), едва ли може да заличи нейното изначално културно единство, въпреки дистанцията от времето, когато са започнали и са се реализирали процесите на разделение и последващите ги регионални центробежни и центростремителни етнокултурни движения в Западните Балкани.

Изпълняването на песни, произхождащи от България и днешна Р Македония, в албанската езикова и културна среда не е било забранено (дори по време на режима на Е. Ходжа): *„Во Кленье, и надвор“*²⁴⁹, *слушай яз пеев български песме, македонски песме. Никой не ми рече – не пей!“*²⁵⁰ Но албанският гражданин, произхождащ от Голо Бърдо, Цв. Мазнику си спомня, че голобърдски фолклорни групи са участвали на фестивали на регионално ниво със собствените си песни, но не на майчин език, а преведени на албански²⁵¹ (Мазнику 2006: 23). Това означава, че песенният фолклор на тези българи е функционирал като български само за „собствена употреба“, съществувал е в оригиналния си вид само в рамките на относително затворената всекидневна и празнична система на общността. Това от своя страна е фактор за съхраненост на обредни песенни образци от сравнително по-ранни културни пластове.

²⁴⁸ Божин Филъоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

²⁴⁹ навън

²⁵⁰ Божин Филъоки, 01.04.2008, Тирана.

²⁵¹ Същото важи и за носиите – не е било допускано представяне със собствените носии. В това свое наблюдение авторът приема езика и носиите за македонски.

Песенният репертоар, който ще бъде разгледан, не изчерпва цялата традиционна песенност на двете села, в които е извършено проучването, но все пак в голяма степен илюстрира основните параметри на песенния фолклор изобщо от региона. Анализът на песенни образци трябва да започне с важното уточнение, че в селата Стеблево и Кленье не бе открит традиционен двуглас, но в граничните села в съседната Вардарска Македония също не се открива традиционна песенна диафония. Дialeктното единство на региона в музикално-фолклорно отношение, за което стана дума по-горе, обяснява и липсата на двуглас в албанските голобърдски села. Интересно е обаче, че традиционната празничност е била, а и днес е озвучавана от инструменти в устойчивото съчетание на две зурни и два тъпана, чието музициране е двугласно. Може да се предположи, че регионът е едногласен (което се доказва от наличието единствено на едногласни строго обредни песни), а двугласната инструментална практика на зурните и тъпаните е пренесена от циганските музиканти, които са и единствените ѝ носители.

В опита за класифициране на разглеждания песенен фолклор много ясно се открояват два пласта – условно казано, по-ранен и по-късен. Предвид музикалното съдържание може да се постави доста категорична граница между обредните песни (календарна или семейна обредност), които са с по-архаично звучене, песните без обредна функция и тези, чийто интонационен облик е градско-селски и се отнасят към по-късни музикални пластове²⁵². И макар че обредните песни днес се откриват съхранени предимно само като знание и отдавна са изгубили функционалността си (с малки изключения, като например, сватбените песни при правене на „погача“ в съботната вечер), все пак тъкмо обредната функция е предпоставяща музикалните им характеристики – тесен тонов обем, специфично формулно музикално мислене, изкристализиране на няколко основни мелодико-ритмически модела, върху които се „разполага“ целият репертоар на съответния обред.

По информация от с. Стеблево изпълнителски песните са били диференцирани по полов признак: *„Жените друга, ние друга песма. Женски песме други се тия, можки – други.“*²⁵³ Обредните песни са само женски, „мъжките“ песни са баладите, трапезните песни и др. Това е свързано и с обособяването

²⁵² Такъв е избраният принцип на подреждане на песните в частта с материали – от обредни към празнични и всекидневни песни, от по-стари към по-нови пластове, от по-архаични селски песни към по-нови градско-селски, градски и популярни песни, заучени чрез медиите.

²⁵³ Ферит Тамизи, р. 1943 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., бирник в Стеблево; с. Стеблево, 04.06.2008, зап. В. Тончева.

на мъжки и женски изпълнителски стилове, в българския музикално-фолклорен контекст, анализирани от Д. Кауфман (вж. Кауфман 2008), но записаният материал от Голо Бърдо не може да бъде разглеждан по този начин, тъй като наблюденията не са достатъчно задълбочени.

Централен корпус от песни, изпълнявани в Стеблево и Кленье, е свързан с гергьовденската обредност поради особено важното място, което празникът заема в календара и на християни, и на мюсюлмани. Ритуалното ходене само от жени (моми и млади невести) „*напрева*” преди изгрев слънце на Гергьовден е било придружено с песен – на път за оброчното място *Вакуф* (в с. Стеблево), където носят набрани по пътя цветя; на самия *Вакуф*, където се раздава обреден хляб, бере се дрян, ритуално жените се измиват на извора и също се пеят песни, и откъдето вземат вода, за да я носят по домовете си, отново с песен.

Строгата обвързаност на песните с конкретен обреден момент е забравена, но при вглеждане в посочваните като „*гюргевденски*” песни може да се отбележи специфичното им звучене – семпла мелодическа линия в квартов или квинтов амбитус и два относително устойчиви модела, които се репродуцират с вариантност в различни образци и които в стилизиран вид изглеждат така:

Модел 1 – „Я на бордо сонце” (№5), „Милвет ми се два братя родяни” (№6), „Сустал ми Гюро под Солуна града” (№8), „Бога моли бошнячка девойка” (№9)²⁵⁴

Нотен пример 1

Модел 2 – „Каж ми кажи де мори Тоде”, (№1) в безмензурен вариант (а) и „Янкула ми, Секула ми” (№3), „Три години Ендекая” (№2) в мензурален вариант съответно в 2/4 (б) и 7/8 (в), като е важно да се отбележи, че хороводните песни са изпълнявани и на други празници, освен на Гергьовден.

²⁵⁴ Тази песен е изпълнена в още два варианта – единият е мензурален вариант на посочения, а вторият е записан само като текст (№ 10, 11).

Нотен пример 2

а) **Rubato**

Пр. 2

б)

в)

И в двата примера квартата като мелодически интервал има важна структурна роля – в първия модел началният низходящ квартов скок между III степен и подосновния тон с възходящо запълване и последващият възходящ квартов скок, запълнен низходящо до основен тон, практически оформя цялата мелодия-формула, а във втория модел по-скоро е обратното – началното низходящо движение в рамките на кварта (със засягане и на квинтов тон) е последвано от възходяща кварта. Началният квартов скок от първия модел почти не се среща в песенния фолклор на Югозападна България и днешна Р Македония – той придава особена яркост и мелодическа специфичност на песните, но от друга страна би могъл да се разглежда като белег за архаичност и съхраненост на българската песенна традиция от албанската част на Голо Бърдо.

По сходен начин в сватбената обредност могат да се изведат един или няколко мелодико-ритмически модела, реализиращи се в различни образци. Музикалният компонент в сватбения ритуал е своеобразна илюстрация за съхранени старинни пластове в семейната обредност. Тук накратко ще бъдат разгледани функционално обвързаните песни в сватбата от Голо Бърдо, т. нар. „протоколни песни” по Н. Кауфман (вж. Кауфман” 1976: 14-20). Образецът, изпълняван при ходенето на воденица и меленето на житото – Вж. „Одете со здравье, воденичари” (№13) по музикални белези е хороводна песен в типич-

ния за региона метрум 7/8 (от типа 3-2-2), с относително широк тонов обем (чиста квинта).

Песенните образци, предназначени за „замесването на хлябовете”, имат ритуално звучене – Вж. „Замесивме лебоите, ай наша невесто” (№14) – в тесен тонов обем (амбитус кварта) се разгръща модел, който и в мелодическо, и в метроритмическо отношение е много ярък. Метроритмическото последование 5/4-5/4-7/4 е особено типично за сватбената обредност в изследваните села.²⁵⁵

Играта на „*фильджани*” в сряда, четвъртък или петък е съпроводена от песни: „*И му пее после кой ќе го најде пръстенот. ...И кя пееме и за невестата – Кой ти го најде...*”²⁵⁶ – Вж. „Кой ти го купи пръстенот твой” (№15), „Ке би синойка на свадва” (№16), „Девојче белой и цървено, джанъм” (№17).

Информация за песен при приготвянето на сватбеното знаме в Стеблево и Кленье не бе открита (Н. Кауфман споменава, че този тип песни са типични за Тракия и по-малко се срещат в Югозападна България – вж. Кауфман 1976: 40), но може да се допусне, че такъв образец е имало. Р. Иванова цитира подобна песен – „Израсло ми дърво високо”, изпълнявана именно в този момент (Иванова 1984: 63), а в репертоара на сватбарския музикант Байрам Бузиев присъства песента „Изникнало филан древо в девојкини двори” (№18). Възможно е тъкмо такъв да е словесният модел на песента, съпровождаща това действие. Но е възможно и друго – К. Църнушанов цитира песен „Израсло ми е зелено дърво” (№280) от Велешко, която се изпълнява „когато младоженката се облича в деня на сватбата” (Църнушанов 1956: 154-155), т.е. възможна е вариантност в прикрепеността на образца към съответния момент от сватбения ритуал (или подготовката му). А в музикално отношение примерът от Голо Бърдо е отново посоченият вече мелодико-ритмически модел 5/4-5/4-7/4 в хроматичен вариант (както и в №13).

Нотен пример 3

Строго ритуалният и относително съхранен и в съвременни условия мо-

²⁵⁵ Сватбените образци, записани в тази комбинация от метруми, биха могли да се нотират и като безмензурни в темпо *Rubato*, тъй като изпълнението им по-често е бавно (тържествено) и с дълги цезури между фразите (в мензуралното записване – между тактовете). Изборът да се поставят в метрум е с цел подчертаване на ясната вътрешна пулсация, която съществува, и то именно очертаваща метрумите 5/4-5/4-7/4.

²⁵⁶ Байрам Бузиев, 03.04.2008, гр. Дурьс (Драч).

мент на замесване и украсяване на погачата в събота вечер в дома на момчето (с варианта и в дома на момичето) е съпроводен задължително с песен. За този репертоар категорично се знае, че е местен, предаван по наследство, той е особено консервативен – свързан е само със сватбената обредност и не се изпълнява при никакви други обстоятелства. Независимо от това обаче, в някои случаи се наблюдават съмнения и те са свързани с географското и диалектно единство на региона: „*Тука после кога се печет погачата навечер имат песме... не зная от стара, какви се, знаеш сме чули на радиона, пеят и они от онде градница, и пеят и тия, е сега – се наши, се нивни... я не може да знам.*”²⁵⁷ Както вече беше отбелязано, областта Голо бърдо на практика е разделена между държавите Албания и Македония. В този смисъл допускането, че отвъд границата репертоарът е сходен, има своето основание.

Песните, изпълнявани при правене на погача, се развиват в рамките на един относително ясен мелодико-ритмически модел, който търпи вариантност в по-голяма степен в метроритмическо отношение – напр. в познатата метроритмична схема 5/4-5/4-7/4 („Замесихме погачата” №19, където е в диатоничен вариант, различен от цитирания в Нотен пример 3) – (а), в 13/8 („Радост чинило, сина женило” №20) – (б) и в 7/8 („Ой мори белей погачо” №21, „Ори сваке мори” №22) – (в), а мелодически е относително устойчив.

Нотен пример 4

Пр. 4

а)

б)

в)

The musical notation consists of four staves. The first staff is labeled 'а)' and has a 5/4-5/4-7/4 time signature. The second staff is labeled 'б)' and has a 13/8 time signature. The third staff is labeled 'в)' and has a 7/8 time signature. The fourth staff is unlabeled but follows the same melodic pattern. All staves are in treble clef and show a sequence of eighth and quarter notes with some rests and ties.

²⁵⁷ Виолета Муратова, 04.04.2008, гр. Тирана.

Мелодическият модел съдържа един начален квартов скок между подосновен тон и III степен и неговото низходящо запълване (в низходяща посока винаги с II „ниска“ степен или с нестабилна II степен). Репертоарът от песни „на погача“ беше записан не само от Байрам Бузиов и Виолета Муратова, но и чрез преки наблюдения върху изпълнението на група възрастни жени при правене на погача в Тирана (квартал „Кодра е прифтит“) сред преселници от с. Стеблево. Едновременното им изпълнение със силнозвучащия запис, на който гостите играеха хорá, не попречи на около едночасовото им пеене – очевидно спазването на традицията е особено важно, дори и в новия „формат“ на сватбата в албанската столица, модернизирана по отношение на редица елементи, сред които озвучаването.

Вечерта на „погачата“ се играят хорá: „*Навечер погачата, се берат свите и грат ора, долги ора, и можии, и жени, свите*. На какво и грат? На каква мелодия? *Лъсна, ситна, дробна, кротка. Дробно оро, кротко, да одат сите, полека, не со лъетане... имат и со лъетане. Лъето е по-бързу. А дробно? Дробно е по-яваши яваши...*”²⁵⁸ Една от хороводните песни, изпълнявани от голобърдци в този момент, е „Оро се вие край манастира“ (№23) – в 7/8 (от вида 3-2-2). Тя е познатата и в България в различни диалектни варианти.

Друга песен, сочена като песен „на хоро“ в сватбата, е изпълнявана в с. Кленье в следния вариант:

Ай вино пие леле, вино пие, вино ем ракия, леле леле,
вино ем ракия,
ой на ракия, бре, на ракия, много мераклия, леле леле,
много мераклия,
ой коня ява, леле, коня ява, коня аджамия, леле леле,
коня аджамия.
Ай я го носа на момино порти, леле леле,
на момини порти,
момините порти, момините порти, бейе затворени,
бейе затворени,
ой бейа затворени, много преключени, леле леле,
много преклучени.

Очевидно песента е позната в региона – цитирана е като типична хороводна песен в традиционната сватба на територията на днешната Р Македония и е със сходен словесен текст (публикувана е без нотен текст):

Море вино пиям, вино пиям, вино ем ракия, леле леле,
вино ем ракия.

²⁵⁸ Байрам Бузиов, 03.04.2008, гр. Дурьс (Драч).

(Жежель-Каличанин 2008: 179)

Обредни песни се пеят както при вземането на невестата и качването ѝ на коня, така и при слизането ѝ от коня. В последния случай песента мелодически и ритмически е напълно сходна с един от образците, изпълнявани при замесването на хлябовете. На практика целият обреден песенен репертоар интонационно е „разположен” върху няколко мелодико-ритмически модела, което е типично за строгата обредност. Песента, изпълнявана при слизане от коня, повтаря метроритмичната формула 5/4-5/4-7/4 в хроматичния (а не в диатоничния) вариант – Вж. „Е те облак, ор невесто, и роса по него” (№27). Текстово очевидно този образец е строго свързан с обредния момент, във варианта от с. Стеблево се пее:

Я не слага вит йонага от борзаго коня.

В съседните села от Стружко – Ябланица, Боровец и Лабунище (Р Македония) текстът на песента при влизането на невестата в двора на новия ѝ дом е следният:

Ниту слегва, ниту слегва ни в куки ви влегва (...)

(Домазетов 1987: 344)

Н. Кауфман и И. Манолов също цитират песни със сходен текст от Юго-

западна България (Благоевградско) – „Спадни, Маро, от враната коня”, „Слегни, моме, от враната коня” (Кауфман, Манолов 1994: 463).

Обвързаност на песенните образци с конкретния ритуален момент може да се наблюдава и при самото посрещане на невестата в новия ѝ дом – такъв е примерът „Добре дойдовте, оре лични приятели” (№26). Специална песен в този момент се изпълнява и за родителите на момчето и тя отново е в многократно посочваната метроримична формула 5/4-5/4-7/4 („Весели се, радувай се” №28). Мелодически тя обаче е малко по-различна от цитираните по-горе – отново началото ѝ маркира възходяща кварта, но между VI степен под основния тон и II степен, а структурно е напълно идентична.

Нотен пример 5

В този образец също се наблюдава устойчива словесна формула, позната в различни краища на територията на Р Македония:

(...) Весели се, радувай се, татко от детето.

Весели се, радувай се, майка от детето (...)

Байрам Бузиов, 03.04.2008, Дуръс (Драч)

Радовой се юнакова майка

Що ти иди от врата (...)

Песен на свекървата, с. Крапа (Жежелъ-Каличанин 2008: 145)

Радувай се, юнакова майко

син ти идет како сиви сокол,

сноа носит како яребица (...)

Пее се, когато сватове пристигат с невестата, с. Галичник (Църнушанов 1956: 164)

Песни с идентично словесно съдържание могат да се открият и в други региони на българската етническа територия, например в Родопите, което затвърждава устойчивостта на словесния модел – вж. „Радувай се, момкова мале” (Стоин 1934: №170), „Радувай се, момкова майка” (Стоин 1934: №171) от Пещерско.

Централен момент с музика в сватбата е трапезата. Като сватбена трапезна

песен, изпълнявана в цяло Голо Бърдо, може да се посочи „Пукнала майка треснала” (№30), която се открива повсеместно в сходни текстови варианти:

Пукнала майка, треснала,
защо ме роди убава, леле /2
не мога да ода в чаршия.
не мога да ода в чаршия, леле
од оне пусти, мори, беяри
сва нок на клюбот седейе
люта ракия, мори, пиейе /2
нищо за мезе немайе, леле
мене за мезе, мори, барайе.
(...)

Байрам Бузиов, 03.04.2008, Дуръс (Драч)

Жежелъ-Каличанин цитира вариант от Лабуница като пример за „кралски службарски, песни на сватбена трапеза”:

Пукнала, майче, треснала,
защо ме малой омажи,
од двонайсе години;
Мажачка, пуста црначка
од свекър и од свекрва,
од золба и од айтрва,
од мужа и од девера.
Свекорот сака, майчице,
нозете да му г' операм,
свекрва сака, майчице,
в главата да я попоштиш,
ятрва сака, майчице,
со неа ден да работиш,
золвата, сака, майчице,
косата да му искупаш,
деверот сака, майчице,
навечер да го покриеш,
мужот ми сака, майчице,
со него любов да водиш.

(Жежелъ-Каличанин 2008: 181)

По-близък до голобърдския изглежда публикуваният от М. А. Селищев вариант:

Да тресниш, майко, да пукниш,
Зашто ме роди калешо,

Не мож да ида но вода
 От тийе пусти бећари (бек'ари)
 На кланца вода студена
 Люда ракия пийее...
 От мене мезе сакае
 От моите бели грандушки.
 (Косенец, Браство, XXII, 1928, 113) (Селищев 1931: 315)

Песенният репертоар, изпълняван на сватбената трапеза, е разнообразен. Н. Кауфман отбелязва, че в много региони в България трапезните песни са имали стереотипни мелодии, напр. в Западна България това е т.нар. „сватовски глас” – строго определена сватбена мелодия, на която са се изпълнявали почти всички песни на трапеза. Но авторът на „Българската сватбена песен” споменава и че „докато в миналото на сватбената трапеза са пели само песни, тясно свързано със събитието, винаги със сватбена тематика, по-късно тази тематика вече не е задължителна, запяват се обикновени трапезни песни, а някъде на сватбарската трапеза запяват и песни от други видове – седенкарски (в Родопите), градски и пр.” (Кауфман 1976: 68). Това наблюдение може да се отнесе и към сватбения трапезен репертоар в Голо Бърдо – в по-ново време той се „отваря” жанрово, но и „национално” – изпълняват се не само местни песни, но и песни с произход от България, дн. Р Македония, дн. Р Сърбия, дори албански. Интересно е, че в някои от ритуалните моменти консервативността на обредната песенност се запазва (както се отбелязва, „на погача” се пее и днес в Тирана), докато трапезата е „място”, на което „навлизат” дори песни, научени от българските медии: „*Ние си имавме песни на сватба що пеевме, али македонски, български, аз повече български, ги казваше радиото Варна*²⁵⁹, не знам кой... и я ги паметвех, кя ги слушав два-три пъте, кя ги научев, си пеев слободно...”²⁶⁰

Сред трапезните песни на сватба, но и в друг празничен контекст (например на т. нар. „слава” или „служба” на светец), се изпълнява една типична за много широк ареал песен при вдигането на наздравица. За този образец споменава и М. Филипович, давайки следния пример:

Ајд, да речемо порво!
 Порви је Господ на небо
 Њему се молимо
 И му се поклонуеме

²⁵⁹ В историята на българското радиоразпръскване Радио Варна е първото регионално радио, което излъчва в ефир още през 1934 г. (след Родно Радио в София) и е възможно това твърдение на Б. Фильоки да не е случайно.

²⁶⁰ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

Радуј се, Богородице!
При следващата наздравица:
Ајд да речиме фтора!
Фтора Богородица
Први је Господ на небо и т.н.
При третата:
Ајд, да речемо трета!
Трета Света Троица,
Фтора Богородица и т.н.
Стига се до седем:
Четврта евангелија...
Пет анђели на небо...
Шест месеци пол година...
Седам дана в неделата... (Филиповић 1940: 70)

Този тип „кумулятивна” структура е изследвана неведнџ (Вж. Тончева 2004 и посочените там автори). Очевидна е врзката с „литургични” текстове. А. Бобев анализира приписки върху стари ръкописи от Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” в София, в които присъстват такива броилки, а именно Ркп. №726 – на л. 21-22, Ркп. II Д 6 (БИА – НБКМ) – късен препис на „Чудеса Богородични” (XIX в.), където под заглавието „Молитва Благоутробная” съществува препис на същата броилка (Бобев 2004). Текстовете, които авторът цитира, са близки до посочения „фолклорен” вариант на Филипович. Според А. Бобев, те носят очевидните белези на една религиозна дидактика и е възможно предположението за използването им като мнемонични помагала в някое килийно училище. Такава функция обаче би могла да се допусне, ако не се познава записът на Кузман Шапкарев от 1850 г. със заглавието „Поповска песен” (Шапкарев 1968: 132), който е особено близък до варианта от Голо Бърдо:

Да речиме първо:
Първ е Господ на небо,
Нему се молиме
И Му се поклонваме
И Него Го славиме
Да речиме второ:
втора Богородица...
трета Света Троица...
четир евангелиста...
пет са рани Христови...
шестокрилати ангели...

сидум църкви Христови...
девет ликой ангелски...
десет поели Божи...
дванаесет апостоли...

В бележка към песента К. Шапкарев пише: „Преди 30-40 години старите свещеници в Охрид, кога присъстваха на някоя брачна, светителска или каква да е било гостба, преди да се започнеха от гостите увеселителните световни песни и свирби, тие, свещениците изпейваха предварително настоящата песен, останала вероятно от българско време; а с това даваше се сигнал след нея да следват веселбите, песните, свирбите и хороигранията.” (Шапкарев 1968: 132). Според В. Янкова, песента „може да се отнесе най-вече към празници от лиминален тип: към сватбата като празник на прехода на индивида от един социален статус в друг и към службата (курбана) като семейно-родов празник на светеца-покровител, макар и да се допуска това да става и при други случаи на гощавка” (Янкова 2003: 264). За авторката информацията поставя акцент върху гощавката и трапезата като неизменни аспекти на празника. И тъкмо това е мястото, на което песента с разглеждания мотив се е изпълнявала сред българската общност в Голо Бърдо, а трябва да се обърне внимание и върху това, че записът на К. Шапкарев е от Охрид, т.е. регионалното разпространение на образа²⁶¹ е особено устойчиво.

В песенния репертоар на сватбените песни от голобърдските села Стеблево и Кленье присъстват и образци, които изпълнителят дефинира като сватбени, но без да укаже конкретното им място в обряда: напр. „Машала, лепа невесто, мори” (№31), „Синой сум се налютила” (№32) и „Угрияла месечина в наши двори” (в три мелодически варианта) (№33). Първият образец е свързан с невестата и вероятно с обредни действия около или с нея и е в 13/8 (3-2-3-2-3) – метрум, типичен за песенния фолклор от македонската музикално-ди-

²⁶¹ Прави впечатление, че вариантите от Голо Бърдо и от Охридско са относително стабилно свързани с книжовните „литургични” текстове, но съществуват и по-„фолклорни” варианти (в които обаче посочената текстова връзка не е изгубена) – напр. записаната от В. Стоин през 1926 г. в Белоградчишко като народна „Евангелска песен”, но поставена в раздел „Религиозни” в сборника „От Тимок до Вита” (Вж. № 1462, Стоин 1928). Очевидно този модел е доста по-универсален, отколкото изглежда на пръв поглед, тъй като Н. Кауфман открива текстова и интонационна близост между посочената песен от Северозападна България и пасхална песен, традиционна за шпаньолските (сефарадските) евреи в България, която е структурирана на кумулативен принцип с разширяваща се форма чрез прибавяне на нова строфа и повторение на всички вече изложени. Песента е „Йенсу пйенса” и се е изпълнявала в предпразничната вечер в домашен кръг или на общи веселия (Кауфман 1985:122).

алектна област. Във втория се открива познатият модел 5/4-5/4-7/4, което със сигурност го свързва със сватбената обредност, тъй като това е модел, който се реализира само в този тип песни. В третия пример, който всъщност е предложен от изпълнителя в 3 варианта, също може да се разпознае посоченият метроритмически модел – в б) и в) вариант, а текстът „месечина угреяла наши двори” е също особено показателен за сватбените обредни текстове, свързани с невестата. Много е вероятно поради замиране на строгата сватбена обредност, мястото на тези образци да е забравено, но музикалните и текстовите им белези със сигурност ги отправят към тази група.

Днес сватбеният песенен репертоар в градски условия не се изпълнява (с малки изключения) и това е причина за забравянето му: „*Има го забравено. Овие десет-петнаесет години не ги пеят овие песни.*”²⁶² Музикалният съпровод е инструментален, а в по-ново време и в градски условия сватбата е озвучена от записана и технически възпроизвеждана сватбарска или етнопоп музика.

В традиционното празнуване, и в гергьовденския, и в сватбения репертоар присъстват и хороводни песни – в региона до началото на 90-те години на 20 в. е функционирало хоро на песен, което, наред с инструментално съпроводените хора, е било част от различни празници в селото (както и от сватбата). Сред песните на хоро, свързани с конкретен обред (или празник), могат да се открият образци, които имат сравнително тесен тонов обем, семпла структура и илюстрират едно по-старо музикално мислене – вж. напр. „Митано, моя золвице” (№12). Някои от образците са интонационно доста сходни с хороводни песни от Югозападна, Средна Западна, Северозападна, дори Средна Северна България.

Сред обредните песни, които все още се помнят, присъства и песен на Пеперуда, чието музикално съдържание напомня църковно песнопение – Вж. „Дай ми Боже тивка роса” (№34). Може да се предположи, че интонационното (пък и словесно) влияние от литургичната песенна практика се е осъществило по време на едновременното или последователно извършване на каноничния християнски молебен за дъжд и обряда Пеперуда, за което говори и рефренът „амин, Господи, поможи” в пеперударската песен. Може дори да се допусне, че той е добавен по-късно във фолклорния песенен текст, поради различната му метроритмическа пулсация – рефренът (3+2) нарушава двувременната пулсация на песента. Разпространеният възглас „вайдудуле верала верала” сред българите мюсюлмани в днешна България, а и сред мюсюлманите от областта Голо Бърдо в Р Македония (вж. Лиманоски 1993: 342) не е познат

²⁶² Байрам Бузиов, 03.04.2008, гр. Дуръс (Драч).

в Стеблево и Кленье, което не означава, че в други селища не съществуват варианти на такива пеперударски песни.

По-голямата част от репертоара на селата Стеблево и Кленье се състои от песни, които нямат ясно функционално определение – дефинират се като изпълнявани във всекидневен или в празничен контекст (който не изисква строго обредно обвързване на музиката). Възприемат се като универсални образци, част от песенния фонд на региона (или на съответното село). Сред тях има ярки в музикално или текстово отношение песни, някои от тях доста популярни в цялата област Голо Бърдо. Такъв пример е „Митровата” (вж. №35, 36), която според сведения от Стеблево се е изпълнявала само от мъже. Песента е в нетипично широк амбитус (нона). Д. Кауфман прави следното наблюдение върху мъжкото пеене на българите мюсюлмани (т. нар. „помаци”) в България: „... мъжкият пол още от ергенска възраст навлиза смело във вокалната традиция и завладява до дълбока старост почти всички музикално-изпълнителски и музикално-творчески позиции. Затова и мъжките помашки песни са развити в широк тонов обем, богато орнаментирани” (Кауфман 2008: 41). Според авторката, изпълнителският период при жените от тази конфесионална група е значително по-кратък (след омъжване те спират да пеят), което е определящо за звукоизвличането и въобще за характера на песенния репертоар (например тесния тонов обем). В Голо Бърдо забраната вероятно не е била особено строга, тъй като местните жени в началото на 21 в. нямат такъв спомен, но е очевидно, че една мъжка песен като „Митровата” е в значително по-широк тонов обем и по-орнаментирана от песните в женския репертоар.

Вариант на текста на тази балада публикува Н. Докле на латиница в гр. Призрен (Dokle 2004: 44-46)²⁶³. Записан е през 1988 г. в гр. Кукъс (Албания) от осведомител, произхождащ от Голо Бърдо. Близък текстови вариант на песента публикува Н. Кауфман (Кауфман 1968: 94, №137), където обаче героят е Янче, но сюжетът е напълно идентичен (срещата с чумата в Скопие и последващите действия). В музикално отношение обаче сходство не се наблюдава – песента, документирана от Н. Кауфман, е в 3/4 и в по-тесен тонов обем. Записана е в Благоевградско, което е показателно за разпространеността на мотива в доста широк ареал. Това не е единичен случай – могат да се посочат и други примери, познати на територията на днешната Р Македония и изпълнявани в албанската част на Голо Бърдо. Такъв пример е „Стана я дадоа на ару, на стару”, публикувана от К. Църнушанов (Църнушанов 1956: 179, №338) и присъстваща в репертоара на Байрам Бузиов от с. Кленье (вж. „Синой сум

²⁶³ Трябва да отбележа, че нито една от останалите 14 песни, публикувани от Докле, не бе записана при проучването в Стеблево и Кленье.

се налютила” №32), или „Змия в пазува” от Велешко (Църнушанов 1993: 187-188, № 354) с голобърдски вариант „Синойкя дойдов от гурбет” (№52). Във втория случай прави впечатление, че и двата варианта, макар и мелодически да не са особено близки, са в един и същи метрум – 13/8. Този метрум е добре познат в македонската музикалнофолклорната област, вкл. и в Голо Бърдо.

Като популярна песен в региона М. Бело посочва „Шетат ми се дете аджамия” (№37), считана от нея за „бисер” на българското народно творчество от Албания (Бело 2004: 117-120). Тя публикува запис на текста на песента от 1960 г., който се намира в Архива на Института по фолклор в Тирана. Песента е цитирана от авторката „на български”, но с „албанска азбука” и представлява балада, в основата на която стои фолклорният мотив за среща на брат и сестра и за риска от кръвосмешение. Любопитен е фактът, че в албанските архиви присъства такъв образец, при все че във времето на режима на Е. Ходжа не е съществувал особен изследователски интерес към общността на българите от Голо Бърдо. Като събирач е посочен Ф. Ходжа, а песента е изпълнена от Фатиме Лила (70 г, домакиня от с. Стеблево). Още по-интересно е, че възрастната жена, чийто запис се публикува в настоящата книга, е снахата на Фатиме Лила – Лутфие Лила²⁶⁴ (р. 1924 г.). За съжаление, не е възможно диахронното проследяване на музикалното съдържание на песента (тъй като записът от 1960 г. е само текстов), а това би било показателно за механизмите на предаване на традиционната песен и за евентуалните промени, които тя търпи, но все пак могат да се сравнят текстовете на двата варианта, отдалечени един от друг с около 50 години (Вж. „Шетат ми се дете аджамия” №37 и Бело 2004: 119-120). При едно сравнение ясно се откроява устойчивостта на текстовия модел. Варианти на мотива за брат и сестра, които разкриват роднинството си преди (след) кръвосмешение, могат да се открият в редица сборници с народни песни, но авторката М. Бело посочва сбирката на братя Миладинови (Български народни песни, Загреб, 1861) като една от най-старите, в която присъстват подобни образци. Заключение, че мотивът е разпространен на територията на Р България и Р Македония обаче се допълва и от информацията, че той е познат и в албанския фолклор, и то в съседни на Голо Бърдо албански села,

²⁶⁴ По време на проучването в Голо Бърдо и Тирана не се откри възможност за среща с Лутфие Лила поради влошеното ѝ здравословно състояние, но преди няколко месеца нейната дъщеря Садете Пируши със съпруга си Хаджи Пируши записаха известен брой песни от баба Лутфие и ги донесоха в България. Те са дешифрирани и добавени към записаната сбирка. Трябва да се припомни, че Хаджи Пируши се самоопределя като българин и е лидер на организацията на българите „Просперитет Голо Бърдо”, чиито действия са насочени към утвърждаване на българското самосъзнание сред населението от Голо Бърдо и Гора.

като мотива за Али Борджалия (Бело 2004: 119). В малко по-различен вариант, сюжетът за възможно кръвосмешение между брат и сестра се открива и в песента „Кинисала ми девойка” (№38).

Още един разпространен баладен мотив може да се наблюдава в песен от Голо Бърдо – „Никола ошъл в меане” (№39). Той е познат почти във всички диалектни варианти в България и става дума за убийството на невестата поради лъжата на свекървата (Вж. например Български народни балади 1993: №868, 869, 870).

Що се отнася до песните без обредна функция, чието музикално и текстово съдържание ги отнася към по-късни пластове, тази част от репертоара маркира една тенденция на градско-селски тип песенност, характерна за втората половина на 19 в. и първата половина на 20 в. за Македония като музикално-фолклорна област. Д. Кауфман отбелязва, че става дума за „многоетажност” на фолклорната музикална култура в пиринския диалект, която се формира не само от естествените промени вътре в района, но и от значителните разселвания от Вардарска и Егейска Македония към Пиринския край. Резултатът е размесване на многогласни стилове с едногласни, градски стилове се надстрояват над селския, мъжете изземват репертоар от жените и обратно, появяват се нови стилове на основата на старите градски, налице е и влияние на селските изпълнителски стилове върху македонския градски стил (със своето по-открито, по-напористо звукоизвличане и някои елементи от старата орнаментация) (Кауфман 2008: 47-48). Авторката установява, че „едни и същи мелодии (и текстове) се изпълняват с различна емоция, различни орнаменти и различно звукоизвличане в Пиринска Македония (най-близко до селския открит стил), във Вардарска Македония (по-градски) и в Босна (изключително деликатно, с богато, но нежно орнаментиране) (Кауфман 2008: 48).

Ако общността от българи в Голо бърдо е живяла изолирано по отношение на собствено албанците в Р Албания, то с днешната Р Македония общуването е било значително по-интензивно – както вече беше отбелязано в първия дял на този текст, селата от двете страни на границата измерват разстоянията помежду си с няколко часа ходене пеш. Развитието на градската музикална култура (както и взаимодействието ѝ с традиционната селска музикална култура) на територията на дн. Р Македония започва още през втората половина на 19 в. и контактът на голобърдци с тази култура практически се е реализирал доста преди разделянето на областта през 1912 г. Това обяснява наличието и на градски и градско-селски в интонационно отношение образци в репертоара на „албанските” села, както и въобще на развитието на сходни процеси в музикално отношение. Посочените типове песни са били и са особено предпочитани за всякакъв вид делнични и празнични ситуации, когато не се касае за

обредност. В този условно обособен пласт песни преобладаващият метрум е 7/8 (от типа 3-2-2). Те са както диатонични или хроматични (в духа на местната песен), така и повлияни от мажоро-минорната система. Като пример може да се посочи песента „Болен лежит млад Стоян” (№70), която е в мажор и интонационно маркира един точно определен тип градски песенен фолклор, познат в днешна България с етикета „македонски” песни, сред които немалък брой са и авторските песни, композирани в този дух. А точно този пример е познат в сходен текстов и музикален вариант и в Югозападна България. Мелодически те имат специфичен облик и в някакъв смисъл са разпознаваеми – например, в тях се открояват типични каденцови фигури, които им придават характерно звучене.

Като относително нов песенен образец се посочва популярният в региона „Силни топани бувайе” (№75), записан от Е. Миланов през 1995 г., изпълнен от Исмет Толя от с. Големо Острени. Публикуваният от този автор текст (Миланов 2001: 19) е доста близък до варианта, изпълнен от Байрам Бузиов от с. Кленье:

Станав си рано пред зора,
за да си одам на гора,
силни топани бувайе,
моего село, мори, будейе.
- Не дай ме, майко, во Гьорица, леле,
по нокя седам доица,
тог дай ме, майко, в Стеблево, мори,
за они пусти, мори, бекяри.
Весден на клюбон седейе, мори,
люта ракия пийейе,
люта ракия пийейе, мори,
мезе пред ними немайе,
мезе пред ними немайе, леле,
мене за мезе, мори, барайе.
В Гьорица имат работа,
в Стеблево имат музика.²⁶⁵

Станаф си рано пред зора
за да си ода в Рамна гора.
Силни топани бувайе
нашено село го будейе.
Пукнала майка треснала
защо ме роди мори убава.
Защо ме роди убава
за да мо'да пойда в Острени.
Да не мо да пойда в Острени
оние пусти бечяри.
Вез ден ракия пийейе
от мене мезе барайе.
По-добро седам вдовица
отколи да ода в Горица.
В Горица има работа
в Острени има музика.

Цитирана и от М. Харизанова, тази песен, според авторката, се изпълнява в голобърдските села Острени, Мало Острени, Тучепи, Требища. (Вж. Харизанова 1997: 64). Това, че тя присъства и в репертоара на с. Стеблево и с. Кленье, на практика доказва единството на песенния фолклор, репродуциращ се в рамките на една затворена общност. Още повече, че, както е видно, е налице

²⁶⁵ Байрам Бузиов, 17.06.2008, с. Стеблево.

подмяна на името на съответното село, в което се изпълнява – познат и у нас модел за „припознаване” на песента като собствена (на селото). Образецът има очевидно текстово сходство, вероятно по-точно е да се каже заемка от или контаминиране с познатата като трапезна песен „Пукнала майка, треснала” (№30). Съдейки по изпълнението на Байрам Бузиов, в музикално отношение двете песни са почти идентични, дори изглежда, че се възприемат от изпълнителя като едно цяло. Но според местните хора, песента е нова, т.е. текстът ѝ е нов и ако това е така, не е изненадващо заимстването на текстови и музикални модели от по-стари местни образци.

В песенния фолклор от Голо бърдо се откриват както популярни у нас и в днешната Р Македония мелодии (например мелодията на „София, София, име големо” (№78), на която в България се изпълняват песни с хумористичен или еротичен текст²⁶⁶), така и популярни песни, познати и в двете държави. По този начин може да се наблюдава вариантността, която се поражда на локално равнище, доколкото има вариантност в разпространените относително устойчиви текстово и музикално песни. Такъв пример е „Пропаднала Шар планина” (№84), у нас позната като „Навали се Шар планина”. Вариант на този образец от Воденско е публикуван под заглавие „Потфатила Шар-планина” още през 1890 г. в СбНУНК в раздел „Разни народни песни от Македония”, „събрал и наредил на ноти Г. Д. Лъжев” (Сборник за народни умотворения 1890: 145). Публикуваният от М. Харизанова текст от албанската част на Голо Бърдо е със същото заглавие, изпълнява се и днес в региона (Вж. Харизанова 1997: 64) и е напълно идентичен в мелодико-ритмическо отношение с познатия във Вардарска и в Пиринска Македония вариант. Дори ареалът на разпространение е още по-широк – песента е позната и в Косово:

Навали се Шар планина
и увати три чобана,
први чобан јој се моли:
- Пусту мене, Шар планино,
имам мајку, ће ме жали!
Други чобан јој се моли:
- Пусту мене, Шар планино,
имам сеју ће ме жали!
Трећи чобан јој се моли:
- Пусту мене, Шар планино,
имам жену, ће ме жали!
Проговара Шар планина:

²⁶⁶ Байрам Бузиов „нагласил” текста на песента за едно посещение във ферма на гости от България.

- Љуба жали дан до пладне,
сестра жали док се уда,
мајка жали дор до века!

(Народна књижевност Срба на Косову 1980: №397),
както и в албанската част на областта Гора²⁶⁷, където обаче музикалният ѝ облик е друг.

Сред популярните песни, документираните в Голо Бърдо, присъства и „Кога зашумят шумите, буките“, но в с. Стеблево тя е изпълнявана както с текста, разпространен в България и Р Македония, така и със сватбен текст (Вж. „Ена невеста на висок чардак седеше“ №85). Друг подобен пример е песента „Пилено ми пее“, в България и Р Македония позната в седемвременен метрум (3-2-2), а в Голо Бърдо записана в тривременен метрум. Могат да се посочат още редица примери – върху мелодико-ритмическия модел на „Години, луди млади години“ в Стеблево се пее „Да станиш ютрей по-рано“ (№81); „Айде воденичаре, сомели ми житото“ (№87) се изпълнява в деветвременен метрум, както е и у нас; „Елено моме Елено“ (№86) също е в напълно идентичен с разпространения в България и Р Македония вариант; „Море пиле, славей пиле“ (№88) е позната в устойчивия си вариант и др.

Влиянието на българските и македонски медии (радио и телевизия) от средата и края на 20 в. не е маловажно в тази група песни. Въпреки забраната, голобърдци са имали достъп до тези медии и така са се заучавали популярни образци именно от по-късни музикални пластове, авторски песни в народен дух и т.н.

Например, Ферит Тамизи споделя, че е научил песента „Три години, Кате, болен лежа“ (№71) от телевизия: „*Имам чуено на телевизия една друга. Ова требит да я пеит и во Бугария. Сум я зел от телевизия. От коя телевизия – от бугарска или от македонска? Бугарска, от Бугария.*”²⁶⁸ Песента има параметрите на разглеждания градско-селски тип.

По подобен начин Божин Фильоки „попълва“ репертоара си с българска песен, научена от радиото: „Тодоро, Тодоро, вечерала ли си,/вечерала ли си, вино пила ли си”²⁶⁹. Очевидно това е бил един от възможните модели за разширяване на репертоара.

²⁶⁷ При наблюдение и документиране на Гергьовден в с. Шишавец (Шишеец) през 2008 г., разположено в Кукъска Гора, т.е. в албанските горански села (които са по-малко на брой от селата, разположени в областта Гора на територията на Косово), тази песен бе изпълнена, но в друг мелодико-ритмически вариант, различен от познатия в България и в дн. Р Македония.

²⁶⁸ Ферит Тамизи, 04.06.2008, с. Стеблево.

²⁶⁹ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана. (Текстът е без мелодия.)

По отношение на метроритмическата характеристика на песенния фолклор от Голо Бърдо (върху наблюдения на селата Стеблево и Кленье) може да се обобщи, че доминиращият метрум е 7/8 (7/16) (от типа 3-2-2), но са застъпени също и 9/8 (2-2-2-3), 2/4, 11/8 (2-2-3-2-2), 5/8 (2-3), както и по-редки случаи на 13/8 (3-2-3-2-3), 12/8 (3-2-3-2-2). Интересен е единичният случай на редуване на 13/8 (3-2-3-2-3) и 7/8 (3-2-2) в изпълненията на Лутфие Лила („Никола ошъл в меана” №39, „Сустанал бе ми Сюлейман” №42).

Мелодически разглежданият репертоар е диатоничен или хроматичен, песните се развиват в амбитус чиста кварта, чиста квинта, в редки случаи до чиста октава. При обредните песни тоновият обем е по-тесен и ясно се открояват мелодико-ритмически формули, което е типично за музикалното мислене в обреден контекст.

По формалните си белези местната песен не се отличава от българската народна песен по цялото ни етническо землище. Прави впечатление, че някои от безмензурните песни (и особено обредните) са структурирани чрез многократно вариативно повторение на една сравнително кратка мелодическа редица. Това би могло да илюстрира структурно-интонационната връзка с оплакванията, тъй като оплаквателната традиция е била особено устойчива в региона²⁷⁰.

От този обзор върху песенния фолклор на селата Стеблево и Кленье може да се заключи, че той е относително единен в целия регион, т.е. изпълнява се един устойчив репертоар (с отделни селищни варианти) с ясни музикални белези, отличаващи го от песенния репертоар на съседните албански села. Това се отнася особено за обредните песни, които условно бяха определени като по-архаичен пласт в песенния фолклор.

Песните на българите от албанската част на Голо Бърдо не търпят влияние от страна на албанския музикален фолклор – общността е живяла сравнително изолирано до началото на 90-те години на 20 в. и е запазила местната традиционна песен в относително съхранен вид. Сравняването на песенни образци от Голо Бърдо в Р Албания с техни варианти от териториите на България или дн. Р Македония едва ли би помогнало на днешните регионални, пък и световни, политици да докажат своите хипотези за произхода на голобърдци, тъй като понятието, което в случая е водещо в дефинирането на разглеждания репертоар, е музикално-фолклорният диалект. Голобърдските песни имат диалектните белези на „македонската” песен (като регионално определение – историко-географско, говорно, музикално-фолклорно), но предаваното по

²⁷⁰ В досегашната работа не бяха записани оплаквания. Тази задача очаква своето изпълнение.

традиция знание за български произход насочва към *етническата* им дефиниция, която има значение за общността и очевидно е устойчива, независимо от историята и всички провеждани политики от края на 19 и през 20 в. на Балканите, отнасящи се до тези територии.

Трябва отново да се подчертае, че музикалните характеристики на местната песен нямат отношение към тези политики, нито към днешните опити за манипулиране на произхода и етническата принадлежност на голобърдската общност в Р Албания, но по-задълбоченият поглед към традиционната музикална култура в този регион сочи, че тя (в определен свой дял) е съхранила относително по-архаични музикални белези на съответния диалект в сравнение например със съседните селища на дн. Р Македония.

* * *

Сведенията за инструменталната практика в Голо Бърдо (върху наблюденията на селата Стеблево и Кленье) не са особено детайлни. Познатите в региона инструменти, с които основно е била озвучавана, а и днес се озвучава всяка празнична ситуация (в селищата, които са жизнени), са зурната, тук назовавана *свирка* или *цурла*, и тъпанът (*топан*) в устойчивото съчетание на две зурни и два тъпана (традиционно разпространени също в различни региони на Р Македония и България – за зурнаджийската традиция в Югозападна България повече виж у Пейчева, Димов 2002). Майстори на инструментите най-често са цигани (*егюнци*) и почти винаги те са и изпълнители. Комбинацията от два тъпана и две зурни е функционално свързана и със сватбената обредност – под техния съпровод в близкото минало протичат хората при приготвянето на погачата в дома на момчето вечерта преди сватбения ден (в събота); заедно с „музиката“ сватбеното шествие отива до дома на невестата, за да бъде „взета“ в деня на сватбата и отведена в новия ѝ дом; със зурнаджийска музика е съпровождана и празничната трапеза, както и танцовата практика след това – специалното хоро на младоженците пред всички гости се е изпълнявало под звуците на тези инструменти и т.н.

Всяко село е имало „своите“ музиканти, които активно са участвали в празничния живот. В много от селищата тази традиция замира в началото на 90-те години, когато голяма част от населението емигрира в градовете като резултат от променените обществени и социални условия. В последните няколко години се прави опит за ревитализиране на традицията и в тези практики участват и инструментални формации – например в с. Стеблево в последните години християни и мюсюлмани се връщат, за да празнуват Гергьовден на оброчно-то място *Вакуф*, където гостуват музиканти със зурни и тъпани от с. Големо Острени.

Между „шупелъка“²⁷¹ и „свирка“ (зурна) за местното население съществува ясна функционална разлика – освен че са различни по вид и звук, твърди се, че първата се е използвала основно от овчарите и на нея се изпълняват конкретен тип овчарски мелодии, докато втората заема централно място в обичаи и празници: „... шупелъка е **инаква**, свирката, **тъпаните**, **инаква** беше (...) Шупелъка го **викавме**, **саде едно стапче**²⁷² **дълго рушвено**, **що свири**, **свиреа овчарите**, **по тумбене** (...) **коа** **ке я писне** **и ти** **ке я чуеш** **и** **ке се чудиш**.“²⁷³

Наред с „шупелката“ в местния инструментариум се включва и кавалът, който също е широко разпространен и който има сходни функции: „... **после зафатиа** много да **свират** на **шупелъка**, на **кавал**, на **такива неща**... **Сефте** **я** **со брата** **ми** **Бойко** **во Драч** **имам еден брат**, **жив е** **още**, **и той** **свири добър**, на **шупелъка**, на **кавал**. **И мие** **тамо** **со бравите**²⁷⁴ **и седне навечер** **оке обойцата**²⁷⁵ **свиревме**...“²⁷⁶, но все пак „шупелъка е **друго**, **кавал** **йе** **друго**. **Шупелката** **е по-мало**.“²⁷⁷ По спомени на Б. Филъоки кавали са се купували от съседните „македонски“ голобърдски села, на изток от албанско-югославската (дн. албанско-македонската) граница – в с. Ябланица се е правел панаир на св. Илия, където се е предлагала стока от различни региони и тъкмо там той си купува кавал (разбира се, в периода преди 1944 г., когато местното население свободно преминава границата и общува помежду си).

Интересна е епизодичната информация от с. Стеблево за наличие в близкото минало на инструментална практика за свирене на два кавала („**кавли**“), за която се твърди, че има местен произход – „**ги правели старите люде наши**“. Двата кавала са изработвани от едно парче дърво като две отделни тръби – всяка със съответните пръстови отвори, различна дължина и различен диаметър: „**два кавали дълги** **от седумдесет-осумдесет сантиметри**. **И еден човек свиреше**, **ама еден по-кус**, **по-мал**, **еден по-дълг**.“ Интересно е обаче, че са с един общ отвор за въздуха: „... **два като залепени**, **ама еден по-кус**, **еден по-дълг**, **ти дуваш** на **еден**, **ама музика**, **двата прави музика**“²⁷⁸. По отношение на музикалните им параметри се подчертава различното им звучене (макар и едновременно) – „**два гласа** – **еден по-танк**, **еден по-дебел глас**. **Еден као**

²⁷¹ Свирка, позната под това наименование в Македония, Сърбия, Косово и др.

²⁷² пръчица

²⁷³ Рафмие Авдиу, 20.06.2007, с. Стеблево.

²⁷⁴ овците

²⁷⁵ двамата

²⁷⁶ Божин Филъоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

²⁷⁷ Сабри Мурати, 17.06.2007, с. Стеблево.

²⁷⁸ Сабри Мурати, 17.06.2007, с. Стеблево.

жена, еден – маж, *мажот* има *дебел глас*, жената *имат* *тънък глас*”²⁷⁹, което предполага и различната им функция – единият води мелодията, а другият „*си го чакат*”. Практиката за свирене на „чифт кавали” е позната на територията на България, и на днешната Р Македония, но се касае за свирене на два инструмента. А в случая, когато двете тръби са изработени от едно цяло парче дърво, по-скоро става въпрос за друг инструмент – „двойнка”, „глашница” или „двойниче”, който обаче има по-различни размери. Тази инструментална практика кореспондира много често с песенна диафония – среща се предимно в двугласно пеещи региони. Трябва да се припомни, че наблюденията в Стеблево и Кленье, извършени в началото на 21 в., не потвърждават наличието на песенен двуглас.

Божин Фильоки от с. Кленье е изпълнител на гайда, но тя не може да бъде причислена към типичния инструментариум за региона. Много е вероятно в по-ранен етап, преди разделянето на областта Голо Бърдо между Р Албания и Р Македония, когато регионът функционира като единно пространство (в различни отношения), инструментът да е бил значително по-разпространен – и в селищата, намиращи се в днешна Албания. Случаят на Божин Фильоки е особено показателен за своеобразното „възстановяване” на вече познатата инструментална практика и в „албанското” Голо Бърдо, тъй като неговото семейство мигрира на изток от днешната граница, в селище от тогавашното Кралство Югославия (на територията на днешната Р Македония), а по-късно се връща обратно в родното Кленье²⁸⁰. Това трансгранично „движение” осъществява практически връзката между села от региона и съответно реализира механизъм за „набавяне” на знание за местната традиция: „*Я имав виждано по-напред, свиреа тамо во Ябланица, ние одевме со стока и виждаме що свират. Майка му от еден внук мой, Йованка от Ябланица е, стрико нейзин знаеше на гайда, идеше во Лакайца много пото и я – той кя свиреше и я седа до него и пуля му се.*”²⁸¹ Така всъщност се стига до поръчването на гайда извън Албания – сестрата на Б. Фильоки е омъжена в Ябланица и именно тя му купува първата гайда: „... *на той ми я прати сестра ми от во Ябланица (...), и пуцив я писмо – не ти сакам я нищо, ни палто, ни..., само да ми пуциши гайда.*”²⁸² След време тя се „разсипва” (инструментът има определен „живот”, особено мехът) и Б. Фильоки поръчва втора гайда, вече от Охрид.

Системата, по която Б. Фильоки се обучава да свири на гайда, е самоучителна, тъй като в албанските голобърдски села инструментът не е особено

²⁷⁹ Сабри Мурати, 17.06.2007, с. Стеблево.

²⁸⁰ Вж. частта за историята на общността.

²⁸¹ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

²⁸² Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

познат: „... *па и се научив и немаше кой да ми каже, да ме поучи...*” За поддържането на гайдата си музикантът се снабдява с части от други области на Албания, в които също живеят българи – напр. от гр. Корча, Преспанско: „... *гледав овде во Корча, и гледав, и прашав, и купев от овие пискаляни*”²⁸³. *И така од мойот... и сега отзади свират тольку љепо, не знам како да ти изкажам.*” Независимо, че занаятът на Б. Фильоки е строител – зидаро-мазач, на практика той се препитава и като музикант, тъй като с годините натрупва опит и умения: „*На гайда имам свирено много време. (...) како годин немам запаметвено добро, али има триесет годин коде свира на гайда (...) и с нея се занимавах много време и поминав љепо.*”²⁸⁴

В албанския културен контекст, гайдата не е била приемана твърде добре, тъй като е инструмент с чужд „етнически” произход: „*одев на фестивал, правев ката година со гайда, али гайдата до време не я примае, не я сакае... Защо? Била българите... Била българска ова. Не е бидена, я имана и местото. Не я сакае от едно време, после ме пуцна тука от Тирана, зашто седа я, ме барае за на фестивали. После ме пуцна во Тирана. Вие имате тамо гайда...*”²⁸⁵ Интересно е, че не само инструментът, но и изпълняваните от гайдата мелодии са дефинирани като „български”, тъй като са свързани с местните песни, които в представите на голобърдци също са български.

Терминът, който се употребява за мелодия и от музиканти, и от немусиканти, е „мекам” (т.е. макам) – „*Мекам велиме мие, мекам от песма. Вие не знам како велите. Мекам – мелодия.*”²⁸⁶ В българската музиколожка литература, според Л. Пейчева и В. Димов, феноменът „макам” е слабо проучен. Привеждайки различни дефиниции, авторите установяват, че в художествената реч понятието „макам” се свързва с две музикални явления – мелодия и интерпретация, и се използва в турската и българската народна музика, православните църковни песнопения, както и в музиката, изпълнявана от цигани (Пейчева, Димов 1999: 51). Според различни автори (Д. Христов, Ст. Джуджев), „макам” означава „тоналност” или „лад”, но очевидно фолклорните представи не винаги, даже много често, не съвпадат с теоретичните постановки – за хората от Голо Бърдо „мекам” е мелодията на песента. Б. Фильоки дори си спомня, че за да бъдат допускани до фестивали, музикантите от Голо Бърдо използват „мекамите” (т.е. мелодиите) от българските песни, а „*после кя ги местевме по албански*”. Прилагането на терминологичния апарат на музикознанието към фолклорната музика и представите за нея не винаги е адекватно, пора-

²⁸³ Пискуни; пискун е стройката на гайдата, поставяна между гайдуницата и меха.

²⁸⁴ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

²⁸⁵ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

²⁸⁶ Ферит Тамизи, 04.06.2008, с. Стеблево.

ди различното съдържание, което народният изпълнител влага, което от своя страна се дължи на различните мисловни модели и понятиен апарат, с които той борави. Л. Пейчева установява, че „метаезикът, чрез който музикалната фолклористика теоретически интерпретира фолклорната музикална практика, е външен по отношение на традиционната народна музика и би могъл да упражнява известно теоретическо „насилие“ върху нея, когато я описва и тълкува” (Пейчева 1991: 15). Затова и се наблюдават тези разминавания в съдържанието на употребяваните термини.

По отношение на инструментариума в Голо Бърдо трябва да се отбележи, че като част от една по-широка тенденция на разпространение на европейски инструменти на Балканите, в местната инструментална практика попада и акордеонът²⁸⁷. Наред с устойчивата комбинация на две зурни и два тъпана, акордеонът в съчетание например с гайда също е звучал на голобърдските сватби. Божин Фильоки и Байрам Бузиов, изпълнители съответно на гайда и акордеон, години наред „играят роля“ на инструментална (и вокално-инструментална, тъй като се изявяват и като певци) „формация“, участваща в сватбите на цялата област Голо Бърдо. И независимо, че съчетаването на нетемперирани с темперирани инструменти не е особено удачно, рецепцията към този „дует“ е особено положителна: *„Тука во Кленье, само я, **има**в и еден другар Байрам Бузиов, ние с него заедно **оде**вме, **има**вме дружество силно, и обойцата ние **пее**вме заедно, по свавди. После той ка що ми **дой**де мене гайдата, ми **прати** сестра ми, и той купи физармоника²⁸⁸ и после обойцата – той физармоника, я – гайда. Е гайда и физармоника добре ли звучи? Много **лъ**епо.“*²⁸⁹

От този първи и не особено задълбочен поглед върху инструменталната практика на българите от Голо Бърдо може да се заключи, че по своята същност тя е единна с тази в днешната Р Македония, което е белег за диалектното единство на региона, но от друга страна, отразява и тенденции, характерни за музикалния живот на Балканите.

²⁸⁷ За навлизането на акордеона и утвърждаването му в българската инструментална практика вж. Пейчева 2006.

²⁸⁸ акордеон

²⁸⁹ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

V. ИДЕНТИЧНОСТ

Идентичността на българската общност в Голо Бърдо попада в полезре- нието на обществения, а и на изследователския интерес едва след 1989 г. пора- ди редица исторически и социално-политически предпоставки. Най-важните от тях с регионално значение са: демократичните промени в България (1989 г.) и Албания (1990 г., 5 години след смъртта на Енвер Ходжа); разпадането на СФРЮ; референдумът за обявяване на независимостта на Р Македония и отделянето ѝ като самостоятелна държава от СФР Югославия (1991 г.); при- знаването на суверенитета на Р Македония от страна на Р България на 15 януари 1992 г. (Не бива да се забравя, че именно България е първата държава в света, която извършва този акт, и то под конституционното ѝ име, и така отключва процеса на международното легитимиране на новата държава.) и пр. Ето защо, преди да се изложат възгледите по въпроса за идентичността на голобърдци, е необходимо да се маркират основните публикации за тях в Р България и Р Македония, с уговорката за еднозначността по отношение на етническото дефиниране на общността – съответно, като *българска* у нас и *македонска* в Р Македония.

Извън всякакво съмнение е, че преди създаването на т. нар Първа Юго- славия (Кралство на сърби, хървати и словенци) през 1918 г. Голо Бърдо е възприеман само и единствено като български регион (в Кралство Албания и в Кралство СХС), но в случая акцентът ще бъде поставен върху съвременно- то състояние на етническата идентичност на голобърдци. От днешна гледна точка, въпросът е значително по-усложнен, тъй като историко-политическите обрати в съдбата на това население водят до наслоявания в съзнанието, които са и причина за процесите, протичащи днес.

В литературата до Първата световна война интересът към българите от Голо Бърдо е доста активен. След 1944 г. обаче, със затварянето на границите, се прекъсва и контактът на България с тази общност и информация почти липсва. От този период Св. Елдъров споменава една-единствена публикация в областта на историографията на автор от Института по балканистика – БАН (Елдъров 2000: 8)²⁹⁰. Както бе посочено, общественият и научен интерес се възроди след 1989-1991 г. В съвременната българска научна литература при- състват няколко сборника, посветени на *българите* от Голо Бърдо (Българите извън България 1997; Алманах 2001; Алманах 2005), както и историческото изследване на Св. Елдъров, чийто обект са българите в Албания в периода 1913-1939 г. (Елдъров 2000). Почти всички статии и студии по темата (публи-

²⁹⁰ Бобев 1985.

кувани в посочените или други сборници, както и книги) засягат относително частни проблеми: отразяват няколкото експедиции, осъществени сред тази *българска* общност (след 1991 г.), през призмата на различни изследователски аспекти (Бояджиев 1997а, б; Миланов 2001; Мангалакова 2004; Тончева под печат а; Тончева под печат), предлагат поглед към историческата съдба на общността в определен период (Елдъров 2000; Елдъров 2001а; Елдъров 2001б), разглеждат езикови и лингвистични проблеми (Асенова 1997; Харизанова 1997а; Харизанова 1997б; Асенова 2005; Петкова 2005; Христова 2007), представят топонимията в региона (Жалов 2005), запознават частично или по-детайлно с традиционната култура на някои от селата в Голо Бърдо (Благоев 1999; Цонева 2001; Тончева под печат в), засягат традиционната песенност (Жалов 2008; Тончева под печат б). Прави впечатление, че във всички тези текстове по подразбиране населението на Голо Бърдо се приема за и се назовава *българско*. В случаите, когато се засягат аспекти на идентичността, фокусирането обикновено е върху статута на българската общност в Албания (официално тя не е призната за малцинство) и по-рядко върху самозаявяването. Изключение прави статията на Г. Благоев, чийто обект са традиционните празници и обичаи на българите мюсюлмани от Голо Бърдо (Благоев 1999), но в която се отчита нерядкото самоидентифициране на нашите сънародници като „македонци” под влияние на пропагандата на днешната Р Македония, както и статията на Т. Мангалакова (Мангалакова 2004), която регистрира променливата идентичност и полемизира българските и македонските претенции за влияние в тази област (а също и в областта Преспа, чиято историческа съдба е сходна)²⁹¹. Но така или иначе, за колебания в етническото самоопределяне рядко се говори, а още по-малко за динамика в идентичността под влияние на различни стимулиращи фактори (за които ще стане дума).

В Р Македония (с изключение на книгата на д-р М. Филипович, публикувана на сръбски език в Скопие, във времето на т.нар. Втора Югославия – Кралство Югославия, 1929-1945 г.) (Филиповић 1940), в периода 1945-1991 г. Голо Бърдо е обект на относително слаб научен интерес. Във всички последващи публикации голобърдци са назовавани и са интерпретирани като *македонци* и като част от *македонската* диаспора на Балканите. *Македонците* от Голо Бърдо попадат в изследователската територия на Н. Лиманоски, който задълбочено проучва македонците мюсюлмани и тяхната история, традиции, култура (Лиманоски 1992; Лиманоски 1993), тъй като общността в Голо Бърдо е преимуществено изповядваща ислям. През 2004 г., като резултат от съвмест-

²⁹¹ Но която, трябва да се отбележи, цитира събеседниците си от Мала Преспа и Голо Бърдо в „превод”, т.е. не на диалекта, който говорят, а на книжовен български език.

на работа на македонски и албански етнологзи и изследователи, се реализира проучване в албанската част на областта Голо Бърдо, чиято главна цел е да се идентифицират механизмите, които са допринесли македонското население да устои в пределите на Албания и покрай неговата неизгодна позиция от турското средновековие до началото на 20 в., и особено в последните 80 години, които народът идентифицира като *сръбско, българско, Зогово и Енверово* време, както и в съвременни условия, в т. нар. *демокрация* (Светиева 2006: 14). Резултат от този проект е сборник (Голо Бърдо. Живот на граница 2006), в който македонски и албански автори (последните произхождащи от Голо Бърдо) изясняват конкретни проблеми, свързани с идентичността и статута на *македонците*, живеещи на границата на Албания и Македония, в областта Голо Бърдо (Светиева 2006; Мазнику 2006; Фетаху 2006а; Фетаху 2006б; Трпески 2006), с традиционната им култура и по време на социалистическия период (Здравев 2006; Цветановска 2006; Ашталоска 2006; Црвенковска-Ристеска 2006), с религията и религиозното съжителство (Цварку 2006; Ибрахими 2006), с границата и нейното историзиране в културната памет на общността (Ристески 2006), с езика и народната терминология в региона (Ристески 2006б).

Македонските източници еднозначно назовават голобърдци *македонци* (с изключение на изследването на Д. Трпески (Трпески 2006), чийто обект е именно проблемът за дивергентността в етническата идентичност на голобърдци), като акцентът се поставя ясно върху произхода и езика, безусловно приемани за *македонски*, и поради тази причина употребявани като идеологически инструмент в аргументирането на етническата принадлежност на общността в Голо Бърдо: „Тази област е малцинствена. Там живее една голяма македонска малцинствена общност, която отговаря на всички критерии, за да бъде дефинирана като етническа група на македонския народ. Тя има свой език – македонският език“ (Мазнику 2006: 21). Особено настоятелно се експлицира устойчивата конструкция „майчин език“, чиято съхраненост в чуждата езикова среда го легитимира като важен идентификационен маркер за етничност: „Македонският майчин език, като един от най-значимите етнически белези за славяно-македонския етнически произход на населението от Голо Бърдо, успешно се съхранява на територия, в която образованието, администрацията, информирането и всичко друго се провежда на албански език. Голяма роля и заслуга за това имат жените. Редки са случаите на образование на деца от женски пол от селата в градовете. Освен това, в дома и навсякъде след завършването на училище се говори на майчиния език“ (Лиманоски 1992: 33-34).

Такива са най-общо наблюденията върху съществуващата научна литература за Голо Бърдо в България и днешната Р Македония. Категоричната

употреба на етнонимите *българи* и *македонци* във всяка от страните обаче се оказва в по-голяма степен теория – на практика генерализирането на етническото дефиниране на тази група е значително по-трудно. Защото самоопределянето в много от случаите е доста нееднозначно, а и, както се оказва – манипулируемо. Например, сред мюсюлманите в Голо Брдо се регистрира (само) назоваването „*турци*” (поради съотнасянето на религиозната принадлежност с тази на господстващия етнос в Османската империя). Християните са (само) назовавани „*каури*”, което от своя страна отговаря на спомена за безправния им статут в същата държава. Това, разбира се, функционира само в рамките на общността. Но изявления като: „*Мешани са бидени селата. Во Стеблево е бидено и турци, и българи, и македонци*”²⁹² само показват колко е проблематично самоопределянето на общността днес. Дискутирането на понятието „етническа група” съвсем не означава, че етническите групи са хомогенни, те могат да имат вътрешно-етнически конфликти (Heckmann 1992b: 58), а следователно това не означава автоматично, че трябва да са непременно напълно единни в избора си на идентичност.

Позовавайки се на Фр. Барт, Д. Трпески разсъждава върху дефиницията за етническа група (доколкото под този термин той подразбира колективност в локални рамки) и смята, че голобърдци отговарят на определени критерии за такова дефиниране (Трпески 2006: 57). Могат да се посочат различни определения за етническа група, но най-общо трябва да се каже, че с този термин се означават човешки групи, които са свързани чрез културна хомогенност, или групи, чиито членове имат общи културни или социални традиции, предавани от една генерация на друга (Вж. Heckmann 1992b: 56).

Всъщност, определянето на една група има смисъл само по отношение на други групи, или още по-точно казано, групата става група, когато се разглежда като притежаваща общи характеристики и обща съдба, но благодарение на наличието на други групи в нейното обкръжение (Ташфел 1990: 173). В случая на общността от Голо Бърдо по-скоро се касае за отношенията на групата с други групи, но и с националното мнозинство в държавата, от която тя е част. Само така тя се разпознава като различна и могат да се артикулират ясно признаците, които я превръщат в група със своя идентичност (за понятието идентичност вж. Ериксън 1996), следваща свои норми на живот, създаваща своя особена култура и т.н., значимо различаващи се от обществено валидната нормираност на живота, от доминиращата култура (Вж. Грекова 1998: 125). Така се формира и колективната идентичност на групата, тъй като, според общоприети схващания, представите за идентичността, изградени на базата

²⁹² Божин Филйоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

на индивида, могат да се отнесат и към колективни носители, към различни човешки общности (Аретов 2001: 6-7). От своя страна, етническата идентичност, според някои изследователи е възможна само в групов контекст, т.е. като групова идентичност (Perchinig 1988: 131). Едновременно с това идентичността представлява мрежа от идентичности, т.е. е множествена (по А. Смит) и в структурата си има своя йерархия. В тази йерархичност религиозната и етническата принадлежност стоят някъде в основата и са определящи (Аретов 2001: 12). Етноложкият и антроположкият поглед към идентичността най-често се фокусират тъкмо върху една „средна плоскост“ – от семейството до етническата принадлежност (Juhani 1988: 115).

Ако приемем очевидното на пръв поглед твърдение, че етничността би следвало да се съдържа в етническата идентичност (Bauböck 1988: 3-5), то теоретичните постановки за етничност²⁹³ са важни, когато изследователски обект е етническа група и се обговаря идентичността ѝ. Независимо, че съществуват и твърдения, че исторически-временното, общественото и ситуативното значение на етничността е вариативно (Heckmann 1992b: 58), или че етничността е резистентна в модерното общество (Bauböck 1988: 10). По-важното е, че етничността конструира съвместност и общност, като много често се подхранва от колективния спомен за разграничаване, натиск и съпротивление (Turner 1994: 172). За да се разберат специфичните форми на етничността, Баубък предлага хипотези, които обаче са предназначени за индустриалното общество: сред тях е твърдението, че в капиталистическия свят етническото съзнание тенденциозно се редуцира от съзнанието за локална или регионална идентичност или че политическото мобилизиране чрез национализъм изкоренява етничността от определени ниши на обществото (Bauböck 1988: 11).

Всичко това насочва към въпросите за модерното значение на етничността и за запазването/възникването на етническите малцинства в процеса на утвърждаване на националните държави. А. Смит дефинира шест атрибута на етническата общност (или *ethnie*, ако се използва френският термин) – колективно собствено име; мит за общи прадеди; споделени исторически спомени; един или повече отличителни елементи на обща култура; обвързаност с определено „отечество“; чувство за солидарност, обхващащо значителни сегменти от населението (Смит 2000: 35). Според Хекман, етнически хетерогенните групи, населяващи една територия, се превръщат постепенно в етнически от-

²⁹³ Според някои автори (до 80-те години на 20 в.), съществува разлика в съдържанието на понятията *Ethnicity* и *Ethnizität*, т.е. че в англезичното и в немскоезичното пространство понятието има различна семантика. Етническото самоопределяне, разграничаването от чуждите групи може да се интерпретира по различен начин и е в основата на различни концепции (Вж. Tselikas 1986: 47 и цит. лит.)

носително хомогенно население, т.е. образуването на националните държави е резултат от етнически обединителните процеси, белязано е от едновременността и зависимостта на диференциране и обединяване, а твърденията за техния изначален произход и съществуване са част от митообразуването на национализма (Heckmann 1992b: 59, 65). Смит откроява два възможни вида етнически общности – „латерални” (странични), при които усещането за общност е свързано със съсловния дух и при които липсва социална дълбочина, и „вертикални”, които са по-компактни и „по-народни” – при тях социалното разделение не е подкрепено от културни различия, напротив – характерната историческа култура спомага обединяването на различните класи около общото наследство и традициите, особено когато съществува външна заплаха. Става дума обаче по-скоро за исторически и социални процеси, отколкото за фиксирани типове (Смит 2000: 74-77).

Нацията може да се дефинира като наименовано население, което споделя обща историческа територия, общи митове и исторически спомени, масови публични култури, обща икономика и общи юридически права и задължения на всички членове (Смит 2000: 27). От друга страна, етническото понятие за нация я дефинира като народ със „собствена” държава (Heckmann 1992b: 66). Тогава защо се наблюдават случаи на нетолерантност на национални държави към етнически малцинства? Един от възможните отговори е, че националните държави възприемат етническите малцинства като проблем, като заплаха за идеята за етнически единна държава, проблем, който може да се разреши чрез асимилиране и/или чрез контрол (Heckmann 1992b: 69). Това от своя страна отправя към въпроса – как се дефинира малцинството, респ. етническото малцинство. Общовалидна и универсална дефиниция за малцинство е трудно да се даде, обикновено дефинирането е в определен контекст или е операционализирано за определена цел (още повече, че дефинирането и на понятието мнозинството не е по-малко проблематично, а много често тъкмо малцинството обуславя битието на мнозинството).

Понятието за малцинство се появява в края на 19 в. и съдържа пейоративност в квантитативен аспект, т. е. в количественото съотношение на малцинството към мнозинството (Kraas-Schneider 1989: 46-47). За разлика от дискусиите от 20-30-те години на 20 в., днес понятието се употребява много повече с качествена (квалитетна) дефиниция (Perchinig 1988: 136), както и по-често в политически, отколкото в социологичен дискурс (Bauböck 1988: 14). В опитите за дефиниране на малцинството доминиращи са различни белези – то може да е расова, културна, религиозна или национална група, която има общи същностни белези (които я правят група). Както обобщава Краас-Шнайдер – едно малцинство има или особени етнически, религиозни, културни, езикови,

исторически, традиционни, расови, персонални, национални, както и белези на произхода, или комбинация от белези, в отличие от останалите членове на същото общество (Kraas-Schneider 1989: 49).

Това, което е важно за настоящия текст, са белезите на етническата група, разглеждана като малцинство в рамките на една държавна система.

В социологията често има понятийна дихотомия, която означава малцинствата като етнически, за да ги различи от националните (Vauböck 1988: 16). Всъщност, проблемът за „етническо” и „национално” малцинство изисква собствено изследване. Тук само ще отбележа, че това разминаване се появява след Първата световна война, когато някои от националните граници се разминават с етническите. „Национално малцинство” няма ясна дефиниция в европейски контекст и не съществува консенсус относно тълкуването на термина. В различни препоръки на Съвета на Европа и на Европейския Парламент са маркирани различни белези, които дефинират националното малцинство, но те не се единни и утвърдени. В България няма легална дефиниция на термина, която да е съобразена с българското право.

И така, етническо малцинство ли е българската общност от Голо Бърдо? На този въпрос категорично може да се отговори утвърдително. Ако „малцинство” насочва към общност, която има своя идентичност и се отграничава от голямата социална структура на държавата, тъй като едва ли е правомерно да се говори за малцинства там, където подобна структура отсъства (Аретов 2001: 9), то със сигурност голобърдци са малцинство в Република Албания. Малцинство са, тъй като притежават собствено чувство за общност. Наистина, в своя статус те се дефинират чрез доминиращата албанска националност (която е и тяхна националност), но същевременно притежават етническо различно самосъзнание, при тях активно работят механизми за съхраняване на другостта и за отграничаване от мнозинството или от другите подобни по тип групи в албанското общество.

Официалната статистика в Албания е на практика доста неясна, както и Д. Трпески отбелязва, и трудно може да се приеме за вярна, тъй като след Втората световна война при преброяване и описване на населението не се дава възможност за етническо самоопределяне. И днес медиите съобщават различни проценти за живеещи в Албания албанци, македонци, българи, турци и т.н., но всичко това доста често обслужва нечии държавни и/или политически интереси (Вж. Трпески 2006: 56). Според данни от официалното преброяване през 2001 г., в етническия състав на населението попадат 95 % албанци, 3 % гърци и 2 % други (власи, роми, сърби, черногорци, македонци, българи). Тези цифри обаче са спорни, тъй като, според Т. Мангалакова, в анкетните карти, попълвани от преброителите, не присъства графа за религия, език и на-

ционална принадлежност (Мангалакова 2004: 286-287). По конституция признаването на малцинство в Р Албания се легализира с двустранни международни договори, а такъв договор между Тирана и София не е подписан. Към момента само в един документ на Министерството на икономиката на Албания от 2003 г., свързан с дейността на работна маса по Пакта за стабилност, е споменато, че в Албания има българско малцинство. За сметка на това обаче, има признато “македонско” малцинство, концентрирано основно в областта Мала Преспа. Ясно е, че България и днешната Р Македония имат различна концепция както за етническата принадлежност, така и за числеността на населението в Голо бърдо (и в Преспа), но е факт и че в държавната българска политика след 1989 г. се избягват категоричните декларации за положението на българско малцинство в Албания (Мангалакова 2004: 288, 292). Така или иначе, общността от Голо бърдо е назовавана *българска* в научната литература, в публичното пространство и в медиите в България, респ. *македонска* в Р Македония.

Очевидно е, че етническата идентичност на българите от Голо Бърдо е проблематична, особено в по-ново време, и тъкмо поради тази причина е обект на наблюдение и разсъждения в тази част на текста. По-горе бе спомената еднозначността в интерпретирането на етническата дефиниция (и в научен, и в публичен контекст) у нас и в Р Македония. Все пак обаче, в литературата и от двете страни на места се прокрадват (или дори заявяват) колебанията в етническото самоопределяне на голобърдци. Опитите за конструиране на етническа идентичност у населението в Голо Бърдо могат да се отнесат към средата и края на 19 в., както и в началото на 20 в. и към появата на националните държави на Балканите (Много често е налице липса на съответствие между държава и нация и това се илюстрира от наличието на множество „многонационални” държави днес (Смит 2000: 27).

Д. Трпески отбелязва, че голобърдската общност много често е била и е обект на политиките на различни балканските държави, а изследванията за нея и населяваната от нея територия най-често са пристрастни и с тенденциозен характер, като целта е етническата група да се представи като част от една или друга балканска нация. Според този автор, най-важна роля в последните 100-150 години има турската, сръбската, българската и албанската пропаганда. Трябва обаче да се акцентира върху твърдението на Трпески, че „в последно време с независимостта на македонската държава, в определена степен има и нейно влияние върху тези територии” (Трпески 2006: 58). Македонският етнолог отчита променливия характер и дивергентността на идентичността като резултат преди всичко на историческото минало, но и на съвременните механизми за налагане на влияния от модерните държави от региона, и не

скрива претенциите на една от най-новите държави на „балканската сцена” – Р Македония към общността от Голо Бърдо. Той обръща внимание и на диференцираността и единството на етническата група в миналото, които днес далеч не са така устойчиви, което също е причина за „случването” на различни етнически идентичности, които са в противоречие помежду си (Трпески 2006: 58). В заключение Д. Трпески обобщава, че за общността от Голо Бърдо не е ясно коя етническа идентичност е доминантна, но като се имат предвид днешната динамика и политически условия, както и принадлежността към албанската държава, албанското гражданство има най-сериозни изгледи да надделее. Много е вероятно тази прогноза да се окаже вярна, макар и с уточнението, че проучванията от началото на 21 в. показват, че голобърдци се заявяват по-често като българи.

* * *

Теоретичните твърдения по отношение на етническата идентичност в Голо Бърдо (изказани от автори и в България, и в Р Македония) са изведени въз основа на проучвания в региона, но всяко такова проучване обхваща различни населени места и различни социални, възрастови, религиозни и пр. групи. Към момента няма цялостно изследване на общността с работа във всички селища на региона, както и сред мигрантите в градовете – Тирана, Елбасан, Дурас и др. Същевременно, записите отразяват различната нагласа на местните хора към изследователите, както и на изследователите към общността (като цяло) и към всеки осведомител поотделно. Затова и нито една от гледните точки и на българските, и на македонските автори не може да бъде приета за напълно обективна. В следващите страници се предлага интерпретация на този проблем, при която научната коректност към записания материал и позициите на събеседниците изискват обективното разглеждане на целия спектър от възможни нюанси в самозаявяването и самоопределянето.

И тъй като ще бъдат спазвани стриктно правилата на научната обективност, в началото трябва да бъде поставена ясно заявената българска идентичност – артикулирана чрез произхода и езика, като особено устойчива позиция на определена част от представителите на изследваната група.

„Ако нещо отличава етничността от другите колективни идентичности, това е нейната ориентация към миналото” (Ганева-Райчева 2004: 104). Тази мисъл би могла да бъде продължена с твърдението, че ориентацията към миналото може конкретно да се изрази в знания или представи за произход, който често е митологизиран в колективната памет. Немалка част от жителите на Голо Бърдо се заявяват категорично като българи, мотивирайки това самоопределяне тъкмо чрез българския си произход: *„Нашето потекло, казва той, е*

бугарско чисто, нашено потекло от целава община Голо Бърдо, той, викат, е бугарско, така е казвано от старите.”²⁹⁴ Моделът на живеене в относителна изолация, който е валиден за голобърдци (и е географски предпоставен, но не само), е съдействал в голяма степен за съхраненост на етническото съзнание в сравнително устойчив вид (това важи особено за периода преди 1991 г.). Затворените етнически общности образуват и развиват своеобразен етнически „анклав” поради изолацията от чуждото обкръжение и противостоянето им срещу възможни обществени и културни влияния. Следствията от тези отношения се отразяват и в състоянието на традиционната култура, в т. ч. и музикалната култура – в изолацията малцинственият етникум запазва специфични стилови елементи, които в родината-майка вече са изгубени (Horáková 1996: 201-202). Възможностите за съотнасяне *мнозинство – малцинство* предлагат две полюсни позиции: асимилиране и гетоизиране. И двете крият опасност от просто фундаментализиране на идентичността (Pelinka 1998: 44).

В случая на общността от Голо Бърдо по-скоро се касае за естествено гетоизиране, което обаче е причина за активната памет за етническия произход. Връзката на общността с България се препотвърждава в редица наративи: „Имаше в наше село жени, що се колнеа, клетва кога се колне – *Жи ми Господ (...)* *Овие народ голобърдски имат велено Майка Бугария! Чуели са от стари – Жи ми майка Булгария*²⁹⁵ (...) *Там работат наши люди, оттамо живиме ние...*”²⁹⁶ или „*Детето от хала ми моя, леля, кога излезе радиото на първо радиото, гу пушаше во Бугария, пушаше да се чуе во свето село – А бре неут майка Бугария!*”²⁹⁷ Припознаването на България като родина-майка мобилизира механизмите на етническата идентичност именно чрез маркерите на произхода. Очевидно е, че това знание в колективната историческа памет е част от инструментариума на самоидентификацията.

Приема се, че една група е свързана с конкретен регион, ако населява съответната територия най-малко три поколения. Традиционното знание за произход на общността от Голо Бърдо се изразява и в представата за „автохтонност” (според една от възможните типологии на малцинствата, вж. Nemetek 2001: 24), която отново е свързана с българския произход. Дори нещо повече, срав-

²⁹⁴ Сабри Мурати, 17.06.2007, с. Стеблево.

²⁹⁵ „Жив ми Господ”, „жива ми майка” и днес са устойчиви кратки словесни форми в днешната Р Македония (за заклеване). В случая интересното е, че в съчетанието присъства именно България.

²⁹⁶ Байрам Бузиов, 17.06.2007, с. Стеблево.

²⁹⁷ Кямила Чауши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. средно специално, работила в детска градина, бюфет, частно, от 1998 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева.

нението с българските общности извън България, които обаче са резултат от миграционни движения, затвърждава „автохтонната” връзка на групата с мястото: „*Ние сме специални от българите надвор, що живеят, специфични. Се другите се бидени и от България са избегани, имаат отворено, се направи млягоу, млягоу се позинает, курсе мие тие родени, тие живени, тие растани, тие... све, све, тие... и да го доржиш йозиков, таман ми е специфичните, саде тольку трябва да помага, да се ближеет.*”²⁹⁸

За разпознаването като група, свързана с едно пространство, са важни взаимодействията с континуитета на другите, но за конструирането на собствена групова идентичност е още по-важно възприемането на своята единност, едновременност и континуитет във времето (Вж. Fuchs 1996: 67). Всъщност, при опитите за изясняване на понятието „малцинство” трябва да се отбележи, че именно групи като общността от Голо Бърдо, при които е осмислено самодефинирането или дефинирането на чуждото (в относително по-ранен етап), могат да се разглеждат като малцинства.

Етническата връзка с България се пречупва през призмата на неясен и обективизиран прочит на историята, в който обаче присъства България: „*Бугария е бидена три пъти тука. После Сърбия я изтера. (...) Се останати наши люди тука стари. И така останавме мие.*”²⁹⁹ Но все пак е факт, че в модела, чрез който се обяснява живеенето на общността на „своята” територия, става дума за „оставане” на българите в родното си пространство.

Проблемът е в това, че на Балканите съществуват доста и различни интерпретации на едни и същи исторически събития, което е тема на друга дискусия. Именно и по тази причина трудно може да се приеме твърдението на А. Светиева, че употребата в историческите натативни от Голо Бърдо на понятия като „сръбско, българско, Зогово или Енверово” време нямат директна връзка с реалното значение, а по-скоро са „народен” начин за означаване на исторически периоди, свързани с ярки случки, събития, личности, дати и т.н. (Светиева 2006: 17). Например, С. Марку от християнското село Вормица твърди, че църквата³⁰⁰ „Св. Георги” е „българска”, тъй като е строена в „българско време”. Вероятно построяването ѝ може да се датира около средата на 19 в., а по това време Албания е част от Османската империя. Такива примери на практика поставят под съмнение твърдението на А. Светиева.

Наред с произхода и историята, основен фактор за идентифициране на групата като етническа, но и белег, който по най-категоричен начин формира

²⁹⁸ Садете Пируши, 10.06.2008, гр. София.

²⁹⁹ Сабри Мурати, 05.06.2008, с. Стеблево.

³⁰⁰ Повече за църквите в региона вж. Ибрахими 2006.

чувството за принадлежност към нея, със сигурност е езикът.³⁰¹ Заявяването на езика като български в някои от случаите е подкрепено от познания за историята, както и е очевидно отъждествяването на езика с етническото дефиниране: „... *после да зборваш български, българи ни викае. Българи, па и тамо по работите, що бев я – булгар! Българи, па ни посмевае – сте българи, па не можем да бидем албанци ние, защо Албания иляда и деветстотин и дванайстата година се отвори, до тога немаше... Турция беше до тога, турски зборвая. Кемали крена знамето тамо во Вльора и от тога завадия школа, албански школа, що се напраи концеланско... после се отвори школо, па тамо во Кленье, во Стеблево, во Требища, не знаея, кога одеа на школо децата мали, зборвая български.*”³⁰²

В дискусиите за политиката за малцинствата се отделя най-голямо внимание на езиковия критерий. Към езика също могат да се приложат концепциите на двата крайни подхода – от една страна, механизмите на протичащата „асимиляция”, а от друга – задачата за устойчива самоидентификация, утвърждаваща езика на групата или малцинството. (Perchinig 1988: 134). Езикът на голобърдци, дефиниран от немалка част от тях като български, е противопоставян по своеобразен начин на официалния албански (наричан в общността „арнаутски”), който се научава едва в училище. Във възрастта преди това единственият, който се говори, е майчиният: „*Старите наши, бабо не знаеше арнаутски, само бугарски, ние нашколо научивме арнаутски, не знаевме...*”³⁰³ Божин Фильоки от с. Кленье например научава албански едва на 16-годишна възраст, когато е партизанин (преди това живее в Лакайца, която след Първата световна война принадлежи на Кралство Югославия (до 1929 г. – Кралство на сърби, хървати и словенци): „*Па я не знаев арнаутски. Кога го научи? На иляда четириесет и четвъртата – партизан. Бев партизан и го научив ова албанско, па не чисто и денеска не збора чисто. Тога заватиф, защо я школо немам албанско...*”³⁰⁴

Субективното усещане за принадлежността към групата (Аретов 2001: 13) се заявява чрез съзнанието за произхождане от нея и чрез езика, който тя говори. Едновременно с това сред българите в албанската част на Голо Бърдо се срещат мнения, че и албанският е „техен” език: „*Яз сум родена во Стеблево, нана и бабо мои, майка и татко са родени тука в Стеблево, са живевани во Стеблево, тука плакле и пеяли песни за свавде на български йозик.*

³⁰¹ Обикновено като основни фактори се посочват езикът и религията, но в случая религиозната принадлежност не е така силен фактор за етническата идентичност.

³⁰² Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

³⁰³ Фатиме Груда, 22.06.2007, с. Стеблево.

³⁰⁴ Божин Фильоки, 01.04.2008, гр. Тирана.

И арнаутсково го имаме наше, защо така и зборваме, ка се рождает от майка, кога зафатет да зборваат, се зборват ѝозикот, що зборвала нана моя, бугарскиот.”³⁰⁵ Така или иначе, етническата характеристика на езика за много от жителите на Голо Бърдо е еднозначно българска: „*Ние ни македонско збориме, ни сръбски, само български.*”³⁰⁶ Доминиращото значение, което се отдава на езиковия компонент при изследване на етническата идентичност, се аргументира с тезата, че точно тази идентичност може да се разглежда като многоизмерна концепция, чиито размери и отношения още не са обхванати напълно, но при която езикът играе централна роля (Вж. Tselikas 1986: 63).

Специфичната форма на съществуване на българския език на голобърдци само като устен му предопределя и специфичен модел на развитие. Високата степен на съхранеността му се дължи на относителната изолация, в която е живяла общността. Резултат от това са запазени в езиковия фонд архаични думи и изрази от старобългарския и среднобългарския период: „... *имам среща со преподавателка от България кай нас, имат интервю земаат, имат нека дума, тя казват – оооо, злато, миличко, как может тая дума да живеет овде в Албания. Има много думи.*”³⁰⁷ Според българските изследователи, езикът, който се говори в Голо Бърдо, спада към най-западномакедонските български говори (Миланов 2001: 19). В днешната Р Македония говорът на голобърдци се интерпретира като македонски: „Селата в Голо Бърдо са истинска мека за лингвистите, т.е. за македонистите, които имат възможност да чуят типично старославянски изрази, които при нас са забравени или вече са непознати” (Лиманоски 1992: 34) Но и македонските изследователи отчитат, че консервирането на този „голобърдски говор на македонския език” (Светиева 2006: 15) се дължи на природната изолираност на областта, на локацията му в държавните граници на Албания и обкръжението с албанско население, на невъзможността той да се трансформира чрез писмено фиксиране или чрез обучение по майчин език, както и на дългогодишната забрана за контакт със съседните села, част от областта, които са на територията на днешната Р Македония. От друга страна, това, че езикът се разпространява единствено по устен път, променя рецепцията към него за някои от местните хора и го прави неясен като етническа характеристика: „*Язик наш не се чита, не се пишит – ни бугарски, ни македонски јазик, що говорим.*”³⁰⁸ Нефиксираността му в писмен вид го превръща в „собствен”, но и „ничий” език, разположен някъде между езиците, към които е ясно, че има отношения на родство и неродство.

³⁰⁵ Виолета Мурати, 04.04.2008, гр. Тирана.

³⁰⁶ Байрам Бузиов, 17.06.2007, с. Стеблево.

³⁰⁷ Хаджи Пируши, 30.03.2008, гр. Тирана.

³⁰⁸ Амед Тамизи, 02.06.2008, с. Стеблево.

А. Светиева (при проучването на македонския изследователски екип) също прави наблюдението, че част от интервюираните имат чувството, че техният език е специфичен и различен, докато други са запознати с това, че такъв говор има в непосредствена близост, в днешната Р Македония (Светиева 2006: 15). Но сред голобърдци се появи и такава гледна точка към очевидното родството с „македонското” (в езиков план): *„Исто се разбираме и со македонците, ама языков ваш е по-чист. Языков, що зборите вие ви разбираме по-чисто от македонското, македонското како да мешкат мало, не мой да разберим, има мешкано, и сръбско, тамо и албанско се збори, я кога ода кай внукот мой, той си го има учено языкот от татко му, ени лафои не му разбирам, се насмея – не знам що вели (...) от старите знам, що са бидени поекъе бугари и языкот, що велиме мие сега, що збориме, поекъе на бугарско е языков наш.”*³⁰⁹

Приемането на употребата на един език като съществен елемент на идентификация не е безусловно, но освен като комуникационен медиум, езикът може да се разглежда и стилизира като културна символна система в съдържанието на етничността (Вж. Perchinig 1988: 134). От езиковите знания, в случая дефинирани като български, логично може да се изведе груповата идентичност на българската етническа общност. Не е тайна, че общността в Голо Бърдо, в процеса на конструирането на своята съвременна идентичност (защото „идентичността засяга по-скоро процеси и механизми на изграждане, отколкото на елементарно утвърждаване” (Бокова 1998: 5), е обект на интереси и влияния от страна и на Р Македония, и на България. Факт е обаче, че немалка част от събеседниците заявява българското си самоидентифициране в най-голяма степен чрез езика, и няма никакво съмнение каква е етническата му характеристика, още повече че това се аргументира с наследствено предаваното знание или спомен от детството: *„Майка ми моя, кога велевме каков збор збориме – бугарско, не велеа никогаш македонско. Како зборвите вие – бугарско! Таке.”*³¹⁰ и още *„На арнаутски от коа кя учеше, поекъе на бугарски се збореше. И коа растевме маецки, зборовме бугарски.”*³¹¹

Тук е мястото да се подчертае, че албанската политическа класа по-скоро не заема категорична позиция по въпроса за етническата и езикова идентичност на голобърдци. Т. Мангалакова цитира албански представител на неправителствена организация в Тирана, който заявява, че населението в Голо Бърдо е малцинство, но то очевидно не е напълно еднозначно в самоопределянето си и за албанците е „трудно” различаването на „българи” от „македонци”.

³⁰⁹ Спиро Марку, 05.06.2008, с. Вормица.

³¹⁰ Кямила Чауши, 30.03.2008, гр. Тирана.

³¹¹ Сафет Гини, р. 1963 г. в Стеблево, обр. основно, работи в строителството, от 1989 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 31.03. 2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

„При разговори с политици от Албания на тема българско малцинство няколко респонденти разказват една и съща история – как българският и македонският посланик ходят в Голо Бърдо и Мала Преспа, а местните хора сменят идентичността си според случая. Тези респонденти съветват под формата на шега в крайна сметка ние самите – българи и македонци – да се разберем по въпроса за националната принадлежност на населението от тези райони” (Мангалакова 2004: 289). Една възможна позиция на голобърдци по въпроса за политическите боричкания, свързани с тяхната идентичност, като че ли се съдържа в думите на стеблевеца Сафет Гини, представител на младото поколение изселници в албанската столица Тирана: *„Tea da si podeлят сами държавиве. Да си ги поделат, ние не сакаме да знаиме...”*³¹²

Нагласата за максимална обективност в изследването на общността на голобърдците, заявена категорично в настоящето изследване, предполага въпроси, свързани не само с България, но и с днешната Р Македония, и етническото дефиниране на голобърдците като „македонци” е един от тях. Това предполага по-детайлното представяне на позицията на македонските изследователи към изявата на българщината в албанската част на Голо Бърдо.

Българската памет, самоопределянето като българи, българският език и пр. общностни характеристики на повечето голобърдци, според македонските изследователи, далеч не могат да се интерпретират като знак за българска идентичност. Те са резултат от третиране с „механизмите на вещата българска пропаганда, която се е развивала интензивно на няколко интелектуални и социални нива в продължение на около един век” (Светиева 2006: 16). „Голобърдци са били изложени на всички видове политизация на етническата идентичност, както и други македонски малцинства в съседните територии. Принос към този натиск имат и глобалните политически интереси” (Светиева 2006: 16). По-конкретното твърдение на А. Светиева е, че назоваването на езика като български, и то от по-възрастни хора, е свързано с т. нар. „време бугарско”, когато на територията на Голо Бърдо е имало български войници, а в с. Пасинки е бил разположен български щаб в периода около 1928 г.³¹³ Аналогично, според авторката, това се свързва с „изпробваните механизми на българска пропаганда в Македония” (Светиева 2006: 15-16). Струва ми се доста опосредствана връзката между присъствието на българи на територията на Голо Бърдо и назоваването на езика от местните жители като български. Звучи несериозно тезата, че там, където е имало български войници по вре-

³¹² Сафет Гини, 31.03. 2008, гр. Тирана.

³¹³ Трябва да се отбележи, че в посочването на 1928 г. авторката се позовава на разказа на местен човек, а не на документи, т.е. много е вероятно годината да не е исторически достоверна, а да се касае за 1918 г.

ме на войните през 20 в., е била променена или манипулирана етническата принадлежност на локалните общности. Още повече, че точно през Първата световна война българската армия владее Голо Бърдо не повече от три години. В същото време Светиева подчертава, че при проучване на региона са чути доста изказвания как са се отнасяли българските и сръбските войници към мюсюлманите и към православните, така че, заявява тя, не става дума за някакво етническо чувство или етническа солидарност при употребата на термина „бугарски език” (Светиева 2006: 15-16). За какво става дума обаче така и не става ясно...

В противовес на това, материалът, събран в Голо Бърдо, и частично представен в тази книга, запознава с една гледна точка, според която отношението към България е само и единствено позитивно: „*Стари наши никога не рекле – от Бугария сме видели лошо, ни муслимани, ни ристияни, каури, що викаме, от Бугария не видели лошо, а от Сърбия....*”³¹⁴ Очевидно е и разграничаването между България (Царство България) и Сърбия (Кралство Сърбия; от 1918 г. – Кралство на сърби, хървати и словенци) в историческия план на формирането на отношението към посочените държави – според стеблевци, селото им е горено три пъти от сърбите в периода 1916-1921 г.³¹⁵ К. Пърличев дава сведения за сръбските насилия в Македония (вкл. и в Голо Бърдо) в периода 1913-1915³¹⁶, а според М. Филипович селото е горяло през 1913, 1915 и 1920

³¹⁴ Емин Мурати, р. 1934 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., работил в счетоводство, от 1991 г. живее в Тирана; 04.04.2008, гр. Тирана, зап. К. Рангочев, В. Тончева.

³¹⁵ Разказът за трикратното изгаряне на Стеблево от сърбите беше записан многократно в селото, без да е налице конкретизация кога точно се е случило това, но посоченият тук период е по информация на Емин Мурати, 04.04.2008, Тирана.

³¹⁶ Смъртно изтезавани или убити от сърбите от гр. Дебър са 64 души, от околията – 200 души. К. Пърличев дава следните сведения за жертвите: с. Борово – 34 души, с. Могорче – 20, с. Торбаче – 15, с. Требища – 13, с. Клене – 3, с. Гиновец – 2, с. Модрич – 4, с. Дренук и с. Джепища – по 1, с. Нерези – 3, с. Мало Папрадник – 1, с. Голямо Папрадник – 2, село Пискупщина – 3, с. Житинани – 1, с. Горенци – 2, с. Новак – 1, с. Коджаджик – 3, с. Брежани – 1, с. Ябланица – 5, с. Брощица и с. Баланци – по 1, с. Гари – 5, с. Радоеща – 1, с. Тучепе – 1, с. Голямо Острени – 2, с. Осолница – 3, с. Лесничани – 8, с. Окшун – 12, с. Жупа-селце – 12, с. Елевци – 39. Всичко в Дебър и околия – 264 души. В град Дебър са опожарени 290 къщи, а в околията: с. Кривци – 44, с. Куки – 12, с. Горно Вичица – 11, с. Долно Вичица – 7, с. Борово – 5, с. Требища – 2, с. Гиновец – 1, с. Елевци – 5, с. Папрадник – 2, с. Извири – 5, с. Серпетово – 11, с. Горно Косоврасти – 2, с. Долно Косоврасти – 73, с. Голеища – 7, с. Торбаче – 28, с. Окшун – 7, с. Лесничани – 36, с. Коняри – 7, с. Аме – 15, с. Клене – 123, с. Могорче – 60, с. Борово – 100, с. Забзун – 120 и с. Стеблево – 160. Всичко изгорени къщи в Дебър и околията – 1133 (Вж. Пърличев 2001).

година. (Вж. Филиповић 1940: 32). Дори в местните наративи „сърбин“, „серб“ придобива пейоративно значение именно поради тези причини: „*Стеблево вечно така е бидено, изгонато е три пъти Стеблево, изгорено три пъти... (...). Изчезнале ората и доише пак. Ние нямаме дума по-мръсна от сърби. Ние казваме, я памна малък, на еден момент, яс ке се сърдев и майка ми казваше – бегай, бе сърбин! Най-крайна дума за нас. Велиме – лош како серб.*”³¹⁷

Както вече нееднократно бе отбелязано, голяма част от събеседниците, записвани в периода 2006-2008 г., артикулират ясно български произход и език доминиращо чрез традиционно предаваното знание за това, обективизирано в колективната памет на общността. Светиева и Трпески обаче обясняват появата на това самоопределяне с една съвременна ситуация, свързана с демокрацията, когато според информация от тяхното проучване, в Голо Бърдо са идвали български изследователи, а България е предлагала материална помощ за обучение на деца и младежи в България. А това предложение е особено примамливо, тъй като се появява в размирните и доста трудни първи години след падането на режима на Енвер Ходжа (Светиева 2006: 15-16). Трябва да се подчертае, че тази част от твърденията на македонските учени е напълно неприемлива, тъй като се базира на процеси от последните петнадесетина години, а за толкова кратък период от време едва ли могат да се променят вековните традиционни представи на голобърдци за произхода и езика им.

Отговорът на въпроса на какъв език се развива вътрешната комуникация – „мие збориме по наше... по бугарско... аке ко сега“, срещащ се сред значителен дял от популацията в Голо Бърдо, се интерпретира от Д. Трпески като основа за формиране на българските дружества в Р Албания – „Иван Вазов“ и „Просперитет Голо Бърдо“. Тяхната цел, според този автор, е да извършват посредничество при записване на студенти в университети в България или да спомагат по-лесното снабдяване с български паспорт (Трпески 2006: 59). Малко по-надолу обаче се чете следното: „Също така, Македония с помощта на определени неправителствени организации направи възможно посредничеството при записването на студенти в македонските университети и индиректно поддържа политическото организиране на жителите, които са по произход македонци“ (Трпески 2006: 59-60). Очевидно става дума за идентичен модел на публични отношения между Р България и Р Македония и общността от Голо Бърдо в условията на демокрация. Защо тогава българската дейност в Голо Бърдо да е причина за българско самоопределяне, а огледално този модел да не е работещ и за македонската пропаганда? Очевидно изследователите от днешната Р Македония имат избирателен подход в опитите да си обяснят българската идентичност на голобърдци.

³¹⁷ Хаджи Пируши, 30.03.2008, Тирана.

Отношенията между всяка от двете държави и населението от Голо Бърдо се коментират с голяма доза подозрителност реципрочно от българските и македонските изследователи. „Интересен факт, който потвърждава опитите за конструиране на етническа идентичност у населението от Голо Бърдо, е това, че много често за времето на своите посещения в Албания високите функционери от България се интересуват и питат за българите от Голо Бърдо и Преспа. Такива прояви показват, че и правителството на Република България вижда някакъв интерес в наличието на население в Република Албания, което би се идентифицирало като българско” – пише Д. Трпески (Трпески 2006: 59). Т. Мангалакова излага българската гледна точка: „Представители на неправителствени организации, на МОН, ДАБЧ и изследователи констатираха, че Македония работи активно с населението от Мала Преспа и Голо Бърдо, което пътува безвизово в Македония, а македонският посланик в Тирана от няколко години обикаля Мала Преспа и раздава македонски паспорти” (Мангалакова 2004: 292). Всяка от двете позиции е подкрепена от цитирани интервюта с местни хора (Вж. Трпески 2006: 58-59; Мангалакова 2004: 284-285)³¹⁸.

Придържането към обективността изисква тук да бъде цитирано актуалното мнение на една млада жена, представителка на голобърдската общност: *„Преди да дойде България, преди да кажат така отворено, са носили по нещо да помогат на хората, особено в Требища, македонци, по някакъв начин малко, съвсем малко, хората са били бедни. Какви сте вие? – Македонци! И повече тия села там. Требища. В Стеблево много рядко или почти никога не можеш да чуеш това.”*³¹⁹ Напълно е възможно споделянето на едно такова наблюдение да е резултат например от срещата с български изследовател, но в случая осведомителката е завършила висшето си образование в България и се самоопределя като българка. В разговор с български журналист обаче преди няколко години тя споделя, че голобърдци смятат, че говорят диалект, но не знаят какъв е той: „В Голо Бърдо, когато при нас идват македонци, казват на хората, че говорят македонски, когато идват българи, казват, че този диалект е български” (Мангалакова 2004: 285). Как тогава да бъде разглеждана и най-вече дефинирана съвременната етническа идентичност на голобърдци?

„Според есенциалисткото разбиране идентификацията се осъществява

³¹⁸ В македонските източници голобърдци говорят за пропагандата на България, която много често е подвеждаща и обещава нереални неща (български паспорти, работа в българското посолство в Тирана), а в българските – за Р Македония, която работи с общността по-агресивно от България.

³¹⁹ Алма Чауши, р. 1974 г. в с. Стеблево, обр. висше – в Албания педагогика, в България – право (СУ „Св. Климент Охридски”), живее в Тирана; гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева.

чрез разпознаването на общ произход, споделени характеристики с група или личност или с някакъв идеал. Свързва се със солидарност и привързаност в групата. В контраст с тази дефиниция дискурсивният подход разглежда идентификацията като конструиране, като никога незавършващ процес, тясно зависим от конкретната ситуация” (Ганева-Райчева 2004: 17). Към проблема за конструирането на идентичност сред етническото малцинство в Голо Бърдо вероятно е по-удачно да се приложи дискурсивният подход. Процесът далеч не е приключил. Още повече след конституирането на днешната Р Македония като нова, самостоятелна държава на Балканите, с което, както заявяват и македонските изследователи, за пръв път се откри възможност и тя да участва в конструирането на етническа идентичност на населението от Голо Бърдо (Трпески 2006: 59-60).

Въпросите за етничността стават особено актуални през 60-те години на 20 в. и продължават да са такива и до днес. Параметрите на понятието „етническа идентичност” много често са причина за национални политики, превръщат се в проблем на самоопределението и самозащитата. Все още обаче в изследователските дирения и научните тези не е станало ясно дали етническата идентичност е в някаква степен дадена „първоначална” действителност или е нещо, което може да бъде създадено стратегически и опитно (Вж. Уейгърт 1990: 128-129). В този смисъл, проблемът с формирането на такава идентичност у общността в Голо Бърдо е отворен, защото историческите обстоятелства за около един век (след като Албания обявява независимост от Османската империя през 1912 г.) се променят многократно и създават условия за протичане на процеси тъкмо свързани с „избор” на идентичност.

От друга страна, „участието” в този процес (без да има значение на коя от двете страни – българска или македонска) генерира очаквания. Например А. Светиева споделя, че по време на техния престой в Голо Бърдо неприятни моменти за екипа са били честите молби и подсещения на голобърдци за съдействие за отварянето на граничния пункт „На порти”, затворен още в началото на режима на Енвер Ходжа (1948) и свързващ възможно най-пряко албанските с македонските голобърдски села (Вж. Светиева 2006б: 17). Участниците в българските експедиции или други български посетители в региона се сблъскват с подобни проблеми, макар и насочени към придобиването на български паспорти от голобърдци. Саморазпознаването като „българи” или като „македонци” не е достатъчно, то се нуждае от легитимация от страна на съответната държава: *„Ние го имаме чувано насила бугарскио, ама Бугария нищо не зной за нас, не зной, дека сме бугарци!”*³²⁰

³²⁰ Сабри Мурати, 17.06.2007, с. Стеблево

В. Ганева-Райчева отбелязва, че в дискурса за малцинствата са се наложили две предубеждения. Според едното, съхраняването и поддържането на етническата идентичност (чрез езика, фолклора, религията, традициите и др.) зависи единствено от осигурените от съответната държава възможности за това (Ганева-Райчева 2004: 131) или в случая – от „избраната“ държава, чрез която се идентифицира етнически тази общност. В редица публикации се споменават трудностите, които срещат нашите сънародници в някои съседни страни при опитите си да изразяват българската си принадлежност. Важно е да се подчертае обаче, че осигурените от държавата предпоставки, разбира се, са важни за поддържането на националната/етническата идентичност, но не са единствените.

Другото предубеждение е породено от исторически събития и процеси, довели да създаване на отрицателни конотации в значението на думата „асимиляция“. Тя винаги означава насилствено „поглъщане“, политика на принудително претопяване на малцинствени групи (Ганева-Райчева 2004: 131). В случая на голобърдци „заплахата“ от асимилация на културата, и особено на езика като важен елемент от концепцията за културата на една общност, мобилизира ние-чувството: „*Имаме доржано йозикот от старите, от четирейсет и пет години комунизма требаше да се забораवेशе свете, сме одържале. Овде во Тирана се заборава. Кога беше народот, се доржеа свите и се доржеше, ак ке избегаиш... се губи.*”³²¹ Асимилацията, наред с акултурация, интеграция, интеркултурен диалог и т.н. са понятия, в които се концептуализират дилеми от типа “ние-те” (Кръстева 1995: 112). Тъй като процесите на идентификация се обвързват със създаването на континуитет или на релационни отношения (Вж. Бокова 1998: 6), изгубването на единството и затворения характер на общността от Голо Бърдо (след 1991 г.) създава условия за промени и в идентичността.

С цел изясняването на етническото самоопределяне на населението в Голо Бърдо, както и поради претенцията на този текст за максимална коректност към материала и въобще към отразяването на състоянието на проучваната общност, трябва да се спомене и тази позиция на определени нейни представители, която представя езика си като междинен: „*Е. Г. Ние го викаме български. З. Г. Велиме булгари. Е. Г. Българско... и македонско влагат.* Е сега българско ли е или македонско? *Е. Г. Е старо макидонско, оригинално е ове, що збориме ние*”³²² или „*И по йозиков со македонски ние се разбираме млогоу льепо, ама со бугарскиот – мало млого, мало млого, туе, туе*”³²³ Т. Мангала-

³²¹ Сафет Гини, 31.03.2008, гр. Тирана.

³²² Есат Гини, Зенел Гаджа, 02.06.2008, с. Стеблево.

³²³ Исмаил Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

кова цитира споменатата по-горе Алма Чауши, завършила висшето си образование в България: „Баба ми, която не знае добре албански, беше любопитна да чуе български език, като се връщах през ваканцията от България, и когато ѝ четях книга, казваше, че нищо не разбира. Но тя разбираше текстовете на българските песни” (Мангалакова 2004: 285).

Налице е привидно противоречие – някои от събеседниците назовават езика си български („бугарски”), но очевидно имат проблем с разбирането на съвременния книжовен български език, респ. възприемат македонския книжовен език като по-близък и по-понятен за тях. Но това е разбираемо, защото в основата на последния, създаден с политически декрет на 2 август 1944 г. в манастира „Прохор Пчински“, стои западнобългарският говор, разпространен както в пределите на България, така и извън днешните ѝ граници. Факт е, че голобърдци разбират и други славянски езици, което също провокира колебанията в етническата дефиниция на езика им³²⁴: „*Кога дойдоя тия от Кроация, можевме да им разбираме на язикот, словените не, не можем, има друга, ка на руски, не можевме да се разбираме. Со кроатите се разбиравме, со Македония се разбираме, со вас Бугария се разбираме. И во Гърция имат една Македония и с ними так и говорим ка нас...*”³²⁵ И все пак: „*Ние бугарски велиме, збориме бугарски, па со македонци се разбираме, ние сме на градница, зате се разбираме, туку ние све язик бугарски велиме. Во куки що збориме не може да речиме ни македонски, ни руски, саде бугарско, ама албанци сме.*”³²⁶

Реално в много кратки периоди, а и частично, в региона се е осъществявало образование и на сръбски книжовен език, и на български книжовен език, и на македонски книжовен език. Н. Лиманоски дава следните сведения: „Във всички села в Голо Бърдо от 1913 до 1915 г. обучението в училищата се провежда от местни учители на сръбски език. От 1915-1916 на български език, а от 1916 до 1924 отново на сръбски език. От 1924 до сега обучението се осъществява на албански език, освен от 1947 до 1949³²⁷, на македонски, но само за селата с жители македонци християни (Лиманоски 1992: 33-34). Всъщност, тази информация не е съвсем точна – Н. Лиманоски пропуска някои важни

³²⁴ А както е очевидно от цитата, съществуват и колебания по отношение на статута на Македония като област или държава.

³²⁵ Амед Тамизи, 02.06.2008, с. Стеблево.

³²⁶ Енвер Авдиу, р. 1945 г. в с. Стеблево, обр. средно, строителен техник, от 1956 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева.

³²⁷ Този факт отбелязва и Л. Ристески. Резултат от първите години на приятелство между Тито и Ходжа е правото на основно образование на македонски език за населението от Голо Бърдо. Това продължава до 1948 г. – от тогава голобърдци се образуват само на албански език (Ристески 2006а: 33).

факти. Според Т. Бояджиев, първото албанско правителство от 1912 г. се отнася благосклонно към българския произход на населението от Голо Бърдо и запазва изградените по време на Османската империя български училища – такива има в пет села в региона по това време. „Важен момент от българо-албанските отношения в по-ново време е Втората балканска конференция, проведена през 1932 г. На нея албанската и българската национална делегация подписват заключителен протокол, в който се заявява, че албанската делегация признава съществуването на българско малцинство в Албания и приема като свое задължение да поиска от правителството да разреши откриване на училища в градовете и селата, където българското население е преобладаващо. В тези училища обучението е трябвало да се извършва на български език, а албанският да бъде задължителен. Макар че българо-албанският протокол не се приложил на практика, той е важен юридически и обществен документ, който ясно подкрепя етнографските и етническите права на България над славянското население в Албания. Той изразява убеждението и на много изтъкнати албански културни дейци и учени и на албанския народ, които смятат, че славяните в Албания са българи” (Бояджиев 1997: 125). На практика всички доклади на Ср. Поппетров и другите управляващи легацията ни в Албания са свързани с желанието за постигане на обучение на български език в училищата (Вж. Елдърров 2000). През 1945 г. е подписана албано-югославска спогодба, според която в някои български села в Албания, в т.ч. и в Голо Бърдо, се отварят „македонски” училища, които функционират до 1948 г. (Ташев 1994: 147-149) (разминаване с годините, които Н. Лиманоски посочва). Т. Бояджиев твърди, че македонско училище през посочените три години е имало само в с. Ворбница и то е закрито, поради липса на интерес (Бояджиев 1997б: 125-126). През 1992 г. след обявяването на независима Република Македония (през 1991 г.) се подписва македоно-албанска спогодба за отваряне на „македонски” училища в Голо Бърдо, но при условие, че това бъде поискано от местните жители. Такива училища и до днес не са отворени (Ташев 1994: 147-149).

Както беше отбелязано, македонският книжовен език се е изучавал в Голо Бърдо след политическото решение за неговото създаване през 1944 г. и кодифицирането и обявяването му за официален език на Народна република Македония в състава на Федеративна народна република Югославия през 1945 г. И вероятно в това е голяма част от проблема – преди 1945 г. за жителите на Голо Бърдо просто такова понятие като „македонски език” не е съществувало. Днес обаче съществува независима държава Македония точно с този официален книжовен език, чието съседство вече е достатъчно силен фактор, влияещ и върху самоопределянето на някои от голобърдци: „А сте бугари вие или сте македонци? Какви сте? *Исто македонци...* Стеблево викат бугари че

са. *Не. Не моит да бидет, ние сме блиско вака на линиява с Македония, Радуч ни делим.*”³²⁸ Както отбелязва и Д. Трпески, влиянието на Македония е манифестирано тъкмо чрез близостта на територията до македонско-албанската граница (Трпески 2006: 59-60).

Оказва се, че идентичността на голобърдци, поставена на междудържавното поле между България и днешната Р Македония, е въпрос на избор: „*Й. Ф. Защо* (Македония – б. м. В. Т.) *им даде школо на македонците во Преспа... Г. П. Тие си го барае, ние не сакавме македонски, саде бугарско, со Требища имаме инако, Стеблево, Гинеец, Кленье збориме бугарско, що го разбираме све, а тие Джебича... поекье збореа на македонски.*”³²⁹ (Заб. Джебича е сред голобърдските села на територията на днешна Р Македония.) Може да се заключи, че традиционно предаваното знание за България и българския език в колективната памет се употребява като инструмент в „борбата” за идентичност. Макар че А. Смит говори за националната (а не за етническата) идентичност, той очертава два подхода, които биха могли да се отнесат и към общността от Голо Бърдо: единият подход разглежда връзката на индивида с нацията като избор, другият – като принадлежност (Смит 2000: 25-27). За голобърдци българският произход е ясен, но поради сложната историческа съдба, както и поради новите политико-държавни процеси на Балканите, вероятно може да се говори в по-голяма степен именно за ситуация на избор. И тя намира конкретен израз например в организации – културни и политически дружества на българите в Албания („Иван Вазов”, „Просперитет Голо Бърдо”) и такива на македонците в Албания („Преспа”, „Братство” (на македонците от Голо Бърдо), „Гора”), съществуващи и работещи паралелно, употребяващи сходни модели и подходи.

Една солидна част от научните изследвания показва, че идентичността има своята значимост като многообразие от категоризации на индивида от страна на Аз-а и другите, които се променят в зависимост от ситуациите и влияят върху поведението (Вж. Уейгърт 1990: 133). Оказва се, че сред голобърдци съществува вътрешна категоризация, свързваща избора на етническа идентичност с религиозната принадлежност: „*Ние сме читирейсе е пет години, како говориш – да те питат некой албански, бугарски велим. Курсе другине*

³²⁸ Георги Плаушко, р. 1940 г. в с. Кленье, обр. 4 кл., майстор, работил във фабрика, не е напуснал Кленье, с. Кленье, 05.06.2008, зап. В. Тончева.

³²⁹ Йованка Фильоки, р. 1962 г. в с. Стеблево, обр. 8 кл., работила в кооператива, от 1989 г. в Тирана, сега има частен магазин; Грозда Попи (Попоска), р. 1958 г. в с. Стеблево, обр. 8 кл., работила в кооператива, от 2 години живее в Дуръс (Драч) (Драч), омъжена в Ърбеле; гр. Тирана, 02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев.

ортодоксиве велят македонски. Ние – бугарски, по старо така останато.”³³⁰ Тази заявка изисква допълнително детайлно проучване – в балканския културно-исторически контекст този подход за съотнасяне на религия и етничност има редица примери и в този смисъл е възможно да се наблюдава такова вътрешно разслоение, независимо от единството на групата и съществуващата религиозна толерантност. Всъщност, интересът към идентичността на голобърдци е насочен в по-голяма степен към начините на изразяването ѝ и в по-малка – към същностната ѝ основа (както отбелязва В. Ганева-Райчева, това е етнологичка тенденция в последните години, Вж Ганева-Райчева 2004: 18). В изясняването на параметрите и аспектите на идентичността на голобърдци този текст се доверява именно на техния собствен „образ” за себе си. Като част от тази „визия” е и представата на другите за тях. Но не изказана от тези „други”, а отново от тях самите.

За колективната идентичност е важно колкото чувството за „принадлежност към”, толкова и чувството за „различие от” (Вж. Кръстева 1995: 112), и тъй като тя се основава на съзнанието на групата за себе си, но и като преценка и описание от другите, то назоваването „отвън” е важна част от тази представа на другите. Според самите голобърдци, те са били наричани „българи” в миналото: „... *кога сме слегвали ние в село, оние ке одеа на друго село, нас не знам защо ни викая – бугарите да слезат, абе бугари*”³³¹, така ги наричат и днес: „...*арнаутите бугарци викат нас, велят – бугари сте, арнаутите кажат на албански и ни велят бугари, не ни велят македонци...*”³³². Това назоваване отново се обвързва с езика като важен сигнификантен белег: „*нами ни велят бугари. Се зборвит арнаутски йозик – нас ни викат българско, ове, що говориме ние българско.*”³³³

В годините на „демокрация” обаче се налага и още едно, вече по-дистанцирано назоваване: „А сега албанците викат ли ви, че сте българи? *Не викат българи, голобърдци. Това значи, че някакви такива – дали македонци или българи, не могат да преценят – голобърдци.*”³³⁴ Изборът на национално неутрално назоваване³³⁵ отразява от една страна промените в настроението на албанското мнозинство към общността от Голо Бърдо, но от друга, тъй

³³⁰ Сафет Гини, 31.03.2008, гр. Тирана.

³³¹ Байрам Бузиов, 17.06.2007, с. Стеблево.

³³² Амед Тамизи, 02. 06.2008, с. Стеблево.

³³³ Есат Гини, 02.06.2008, с. Стеблево.

³³⁴ Алма Чауши, 30.03.2008, гр. Тирана.

³³⁵ Отчитайки дивергентността в етническата идентичност на жителите на Голо Бърдо, в текста си македонският етнолог Д. Трпески също ги назовава голобърдци (Трпески 2006).

като доста често и самите те в градския контекст на столицата Тирана (където са мигрирали) се назовават „голобърдци”, е симптоматично и за едни други тенденции – на изявяване на регионалното и локалното за сметка на националното или етническото. В условията на глобализация се изостря съзнанието за регионална и локална принадлежност. В Тирана например съществува организация „За Стеблево”, издаваща свой вестник („Стеблево”³³⁶) на албански език, с периодични ежемесечни изяви във визуални албански медии. Експлицирането на локалния произход очевидно е важно за съхраняване на съзнанието за принадлежността към мястото. А в албанската езикова и културна среда на столицата опасността това съзнание да се размие или да бъде изгубено е голяма. Локалните и регионалните идентичности също са широко разпространени, тъй като локализъмът и регионализъмът притежават свойство да обединяват. Макар, че, както отбелязва А. Смит, регионите лесно се разпадат на по-малки територии, а те – на отделни селища (Смит 2000: 14).

Последният въпрос, свързан с идентичността на общността в Голо Бърдо, който ще се разгледа в този текст, е свързан с продуцирането на собствена митология като инструмент в процеса на конструиране или утвърждаване на идентичност. Както отбелязва Н. Аретов, „всяка идентичност се оформя около някакво *идентификационно ядро*, което включва белези за отличаване, за тъждественост и непрекъснатост, кодирани в някаква, казано най-общо, митология. Тя може да се открие както при индивида, така и при общността (Аретов 2001: 18-19). В случая интерпретирането на широко разпространени сред голобърдци наративи като своеобразна митология е в „подкрепа” на собствената значимост, респ. на собствената идентичност. По отношение на една от характеристиките на етническата общност – наличието на споделени исторически спомени, А. Смит отбелязва, че те могат да приемат формата на мит. Всъщност, за много предмодерни народи границата между мит и история често е замъглена или дори не съществува (Смит 2000: 37).

В случая това размиване се изразява в исторически неясно (или по-скоро митологично) припознаване на известни и значими личности като произхождащи от Голо Бърдо. Особено предпочитан е разказът за Мустафа Кемал Ататюрк³³⁷ – основателят на модерната турска държава. Според официалната биография на Ататюрк той е роден през 1881 г. в Солун. Фолклорните наративи в с. Стеблево обаче предлагат друга версия за произхода му. В тях се разказва

³³⁶ Друга организация издава вестник „Голо Бърдо”.

³³⁷ Освен Ататюрк, с произход от Голо Бърдо в местните наративи присъстват и братя Миладинови. Такава информация дава и Н. Лиманоски, според когото техните деди са живели в Стеблево, но в края на 18 – началото на 19 в. се преселват в Струга поради ислямизацията и натиска, който им е оказван (Лиманоски 1992: 29).

за стеблевски майстор на име Али Бали (от рода Балевци), който работел в Истанбул. Пиейки в една механа, от съседна маса турчин „*му побарал*“ майката и в изблик на гняв майсторът го убива. Арестуват го и го водят при „президента Ататурко“, който го пита: „*Що стори, що направи, си убил човек!*“³³⁸ След обясненията на Али Бали управникът му налага твърде особено и леко наказание, което не е адекватно на извършеното деяние, защото се оказва, че майсторът и президентът са от едно и също село: „*Ти си от Стеблево – на ти овие пари да ми направиш чешмата на филин место. И аз сум стеблевски – му рече! За дваисет и четири саата да се търгниш от во Турция. (...) И му даде дванаесет напољони алтѣн, и му рече – да ми я направиш чешмата на Филин – Терзиѣца се вика. Я направил, много убава.*“³³⁹ В модела на устно предаваната история достоверността на този разказ се потвърждава чрез произхода на знанието за нея: „*Яз ова история я знам от еден старец, що умре на сто години. Керим Бояджия. (...) Керим е умрен на шейсет и една година* (през 1961 г. б. м.)“³⁴⁰, както и от самата чешма като знак за истинността на случилите се събития (такава чешма действително съществува в Стеблево, но е обновена с модерна конструкция).

С Мустафа Кемал Ататюрк и местната топонимия е свързана и историята, която предава Н. Лиманоски. Тя е разказана от 68-годишния Назиф Нура от с. Стеблево, живеещ в гр. Тирана, и е преразказана от режисьора Есат Мислиу, родом от същото село. В нея също сюжетът е свързан с традиционното знание за потеклото на Ататюрк от Стеблево. След като години наред стеблевчанинът Ценко Мустафа (от Леска маала) работи в Солун като косач и се връща в родното си село веднъж годишно, той взема решение да напусне Голо Бърдо с цялото си семейство – с родителите, жена си, двамата си сина и четирите си дъщери. Синът на единият от синовете му е особено буден, той завършва военната академия в Истанбул. Това всъщност е Мустафа Кемал, по-късно наречен *Ататурко*.

Мъжете от Стеблево често пътуват в Измир, Анкара, Истанбул, където работят като дюлгери³⁴¹. Дюлгерска група стеблевчани се среща с Ататюрк, работейки в резиденцията му (а разпознаването става чрез езика). След ус-

³³⁸ Емин Мурати, р. 1934 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., работил в счетоводство, от 1991 г. живее в Тирана; 04.04.2008, гр. Тирана, зап. К. Рангочев, В. Тончева.

³³⁹ Емин Мурати, 04.04.2008, гр. Тирана.

³⁴⁰ Емин Мурати, 04.04.2008, гр. Тирана.

³⁴¹ Голобърдци са известни като дюлгери, работили почти навсякъде на Балканите. Информация за това се съдържа в рапорта на Д. Илиев от 9 март 1929 г., публикуван от Св. Елдъров (Вж. Елдъров 2000: 180-183), както свидетелства и М. Филипович (Вж. Филиповић 1940: 48-50).

тановяване на общия произход от Голо Бърдо и конкретно от Стеблево, Ата-тюрк пита позната ли е фамилията Мустафа в селото. Историята продължава с това, че в Стеблево Ценко Мустафа не бил забравен, остатъците на къщата му стоели, знаела се дори нивата му – „Ценкова бука”. Кулминация на разказа е молбата на Мустафа Кемал да се пази дядовата му къща, тъй като той щял да си дойде някога. Нивата заръчва да се даде на най-бедния човек. От тогава нивата се предава от човек на човек, а основите на къщата стоят. Когато разказвачът на преданието започва да си строи къща, решава да си вземе няколко камъка от руините, но баща му го спира с думите, че това е Ценковата къща, тя не трябва да се разтуря, тъй като собственикът ѝ ще се върне някой ден. Така завърша историята – Ата-тюрк така и никога не се върнал. Огнището му е покрито с трева, но камъните стоят и го чакат... (Лиманоски 1992: 29-30).

В колективната памет този разказ е придобил истинност. В историческите източници такава информация не се открива, произходът на рода на Ата-тюрк от Голо Бърдо не е коментиран от биографите му (вж. Балкански 1996)³⁴², но независимо дали е исторически коректен, сюжетът е важен за общността, защото е обозначаващ и в някакъв смисъл оценностяващ. А това отново е свързано с идентичността на голобърдци, със сложните процеси на конструирането или утвърждаването ѝ.

От всички размишления, от всички категорични или разколебани позиции може да се каже, че етническата идентичност за общността в Голо Бърдо е важна, тя е организиращо понятие, тя е катализатор за механизмите, действащи в общностното колективно самоосъзнаване и самозаявяване. Но тя е и процес, който протича и днес и в чието „случване” участва и „*майка Бугария*”, с която голобърдци свързват произхода, историята и езика си.

³⁴² За местните разкази, свързващи Мустафа Кемал Ата-тюрк с Голо Бърдо, споменава и Р. Цветкова-Печеникова (вж. Цветкова-Печеникова 1993), но тя се опира също на фолклорни наративи, а не на конкретни исторически сведения.

VI. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ДУМИ

Българите от Голо Бърдо живеят вече почти един век административно и териториално в границите на Албания (и като кралство, и като република). Традиционната им култура, функционирала относително пълноценно в изолирано, затворено пространство до 1991 г., вече се трансформира в друга по тип социокултурна система. Миграцията в градовете е причина за забравяне на традиционните песни, на обредността, на местните приказки и разкази. Самоопределянето обаче остава. Докато е жив споменът за произход от Голо Бърдо, заявяването на голобърдци като (етнически, езиково, културно) различни, ще го има.

За нас тази общност безспорно е българска. Но предаването по традиция знание за български произход не само не изключва необходимостта от изучаването на местната културно-историческа памет, но и го превръща в императив за българската държава, за българската наука, за всеки любознателен българин, най-малкото защото има значение за самата общност на голобърдците. Защото за почти един век от 1912 г. насам многобройните промени, на които е подложена областта, не са успели да изтрият българщината в нея. Те са обаче фактор за разколебаване на етнокултурната и езикова идентичност, среда за формиране на нови идентичности.

Затова връзката с нашите сънародници в Албания не бива да се губи, а трябва непрестанно да се подновява. За някои читатели тази книга е запознанство с тях, за други – поредна среща, а за самите българи от Голо Бърдо е възможност да си припомнят многовековното родство с България, запечатано в традиционните им знания и култура.

VII. ЛИТЕРАТУРА

Албания и албанските идентичности 2000: Албания и албанските идентичности. Изследвания, съст. А. Желязкова, МЦПМКВ, С.

Алманах 2001: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 1, С.

Алманах 2005: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 2, С.

Аретов, Н. 2001: Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век). Към постановката на проблема. – В: Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век), ч. 1, С., 5-53.

Асенова, П. 1997: Българо-албански интерференции в Голо бърдо, Албания. – В: Българите извън България. Сборник с материали от международен симпозиум Бургас – юни 1997, Велико Търново, 124-127.

Асенова, П. 2005: Местни имена от Голо бърдо, Североизточна Албания. – В: Езиковедски проучвания в памет на проф. Йордан Заимов, С., 41-53.

Ашталкоска, А. 2006: Предбрачни сексуални односи во народната култура на Голо Брдо, табу-тема и реална состојба. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 93-107.

Балкански, Т. 1996: С българско име и с българска кръв, Велико Търново.

Бело, М. 2004: Една народна песен от с. Стеблево (Голо Бърдо, Албания). – Македонски преглед, кн. 2, 117-120.

Благоев, Г. 1999: Традиционни празници и обичаи на българите мюсюлмани от Голо бърдо (Източна Албания). – Българска етнология, кн. 3-4, 100-114.

Бобев, А. 2004: Книжовно-фолклорни текстове в ръкописи от Народната Библиотека „Св. св. Кирил и Методий”. – В: Годишник на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл”, Т. 4, С., 205-211.

Бобев, Б. 1985: По въпроса за българското национално малцинство в Албания след края на Първата световна война. – Векове, №4, 40-45.

Бокова, И. 1998: Културна идентичност – образи на отъждествяване и оразличаване. – Български фолклор, кн. 1-2, 4-21.

Бояджиев, Т. 1997а: На експедиция в Голо бърдо. – Българистика и българи, кн. 3, 23-26.

Бояджиев, Т. 1997б: Българите в Голо Бърдо (Албания). – В: Българите извън България. Сборник с материали от международен симпозиум Бургас – юни 1997, Велико Търново, 124-127.

Бояджиева, Ст., Св. Петкова 2003: Ден за почитане на мъртвите при българите мюсюлмани в Тетевенско. – Български фолклор, кн. 2-3, 45-69.

Български народни балади и песни с митически легендарни мотиви 1993: Авт. колектив: Лиляна Богданова, Стоянка Бояджиева, Николай Кауфман, Катя Михайлова, Любомира Парпулова, Светла Петкова, Стефана Стойкова. Ред.: проф. Тодор Ив. Живков, отг. ред.: ст. н. с. Стоянка Бояджиева, СБНУ, Т. 60, ч. 1. С.

Василева, М. 1969: Сходства и отлики в българската и турската сватба в група села на Разградски окръг. – ИЕИМ, Т. XII, 161-191.

Веркович, Ст. 1889: Топографическо-етнографическият очерк Македонии, С.

Вълчинова, Г. 1994: Сечко и Марта – формирането на един митологичен комплекс в българската народна култура. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура, Т. 2, С., 33-77.

Гаджанов, Д. 1993: Мюсюлманското население в новоосвободените земи. – В: Научна експедиция в Македония и Поморавието – 1916, С., 231-283.

Ганева-Райчева, В. 2004: Българите в Унгария – проблеми на културната идентичност, С.

Голо Брдо. Живот на граница 2006: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија.

Грекова, М. 1998: Всекидневни представи за „малцинство“. – В: Общности и идентичности в България, (съст. и ред. Кръстева, Анна), С., 118-137.

Дешамп, Ж. К. 1990: Социалната идентичност и отношения на власт между групите. – В: Идеи в социалната психология, С., 170-184.

Димитрова, Цв. 2008: Преданията за гибелта на цар Иван Шишман в Самоковско в контекста на средновековната владетелска идеология и книжнина. – http://liternet.bg/publish23/cv_dimitrova/predaniiata.htm

Домазетов, П. 1984: Народните верувања кај македонците муслимани од струшките села Јабланица, Боровец и Лабуниште. – В: Македонци муслимани, Скопје, Културно научни манифестации на македонските муслимани, 231-244.

Домазетов, П. 1987: Свадбата, свадбените обичаи и песните кај македонците муслимани од населбите на струшка општина: Јабланица, Боровец, Лабуниште и Октиси. – В: Историја, фолклор и етнологија на исламизираниите македонци, Скопје, Републичка заедница на културно научните манифестации на македонските муслимани, 337-349.

Елджеров, Св. 2000: Българите в Албания 1913-1939. Изследване и документи, С.

Елджеров, Св. 2001а: Българите в Албания (1925-1928). – В: Алманах на дру-

жество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, С., 55-59.

Елдъров, Св. 2001б: ВМРО в Албания (1925-1928). – В: Алманах на дружество “Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, С., 61-73.

Ериксън, Е. 1996: Идентичност. Младост и криза, С.

Жалов, А. 2005: Топоними от с. Стеблево, Голо Бърдо – Албания. – В: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 2, С., 77-83.

Жалов, А. 2008: Български песни от с. Стеблево, Голо Бърдо, Албания (предварително съобщение) – В: Етнология на пространството, Годишник на Асоциация „Онгъл”, Т. 6, ч. 2, С., 329-335.

Жежел-Каличанин, Т. 2008: Македонски свадбени обичаи и песни, Скопје.

Здравев, Ѓ. 2006: Народната носија во Голо Брдо. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 35-51.

Ибрахими, Д. 2006: Православните цркви во областа Голо Брдо во Албанија. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 108-114.

Ибрахими, Л. 2005: Историјата на едно начинание за един народ в две држави. Студентите от Голо Бърдо и Преспанското езеро и тяхното връщане към корените на майка България. – В: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 2, С., 133-135.

Иванов, Й. 1925: Българско-албанската етнична граница. – Македонски преглед, год. I, кн. 4, 36-48.

Иванова, Р. 1984: Българската фолклорна сватба, С.

Иванова, Ю. 1977: Албанци. – В: Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Весенние праздники, Москва, 316-325.

Извори за българската етнография 2002: Из българския следосвобожденски печат 1900-1912, С.

Историја, фолклор и етнологија на исламитите македонци 1987: Историја, фолклор и етнологија на исламитите македонци, Скопје, Републичка заедница на културно научните манифестации на македонските муслимани.

Кауфман, Д. 2008: Женското и мъжкото във фолклорно-музикалната ни култура. – Български фолклор, кн. 2, 40-49.

Кауфман, Н. 1976: Българската сватбена песен, С.

Кауфман, Н. 1985: Песенният фолклор на българските евреи в миналото. –

В: Годишник на обществена културно-просветна организация на евреите в НРБ (Централно ръководство), година XX, С., 113-147.

Кауфман, Н., И. Манолов 1994: Народни песни от Югозападна България – Пирински край., Т. 2, С.

Кауфман, Н., Т. Тодоров 1968: Народни песни от Югозападна България – Пирински край , Т. 1, С.

Кръстева, А. 1995: Етничност, национална идентичност, гражданство. – В: Идентичности (съст. Кръстева, А., Ив. Кацарски, Н. Богомилова, Пл. Макариев), МЦПМКВ, С., 111-164.

Кръстева, А. 1996: Свое и чуждо: български прочит. – В: Универсално и национално в българската култура, МЦПМКВ, С., 11-47.

Кънчов, В. 1900: Македония. Етнография и статистика, С.

Леви, С. 2001: Между различieto и еднаквостта. – В: Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век), ч. 1, С., 219-226.

Лиманоски, Н. 1992: Етнологички мотиви и белешки од Голо Брдо – В: Сборник. Етнологија, нова серија, бр. 1, Скопје, Музеј на Македонија, 27-37.

Лиманоски, Н. 1993: Исламизацијата и етничките промени во Македонија, Скопје, Македонска книга.

Мазнику, Цв. 2006: Етнокултурата во Голо Бърдо (Голó-Бордо) (Реалност и проблематика) – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, Скопје, 21-25

Македонија и Одринско 1995: Статистика на населението от 1873 г., Македонски научен институт, С.

Македонци муслимани 1984: Македонци муслимани, Скопје, Културно научни манифестации на македонските муслимани.

Малчев, Р. 2000: Старобългарските амулети-коне, яздени от мъжка глава, и фолклорните текстове за светци с отрязани глави от западните български земи. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, Т. 7, Велико Търново, 431-435.

Малчев, Р. 2001: Новооткрит цикъл фолклорни легенди за св. Иван Рилски. – В: Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”, т. 91 (10), ЦСВП „Ив. Дуйчев”, С., 163-167.

Мангалакова, Т. 2004: Българите в Мала Преспа и Голо Бърдо. – В: Проблеми на мултиетничността в Западните Балкани. Теренни проучвания, МЦИМКВ, С., 276-297.

Маринов, Д. 1892: Старина – Жива старина. Етнографическо (фолклорно)

изучаване на Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Берковско и Врачанско, III, Русе.

Миланов, Е. 2001: Българите от Голо Бърдо и Гора. – В: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 1, С., 17-26.

Мишкова, И. 2007: Просфори (печати за хляб) / Prosphora, С.

Моллов, Т. 2001: Легендата за Каябашкото блато в контекста на българските космологични представи. – <http://liternet.bg/publish/tmollov/kaibash.htm>

Моллов, Т. 2002: Тодорини кукли. – <http://liternet.bg/publish/tmollov/kukli.htm>

Народна книжевност Срба на Косову 1980: Лирске песме I. Антологија, приредио др. Владимир Бован, Приштина, Јединство

Новковски, М. 2006: Цепишта. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 115-133.

Огнянов, М. 2005: Един възрожденски свят в Тирана. Спомени и размисли. – В: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 2, С., 85-132.

Пейчева, Л. 1991: Фолклорно знание за музиката. (По материали от Кюстендилско и Станкедимитровско). – Български фолклор, кн. 1, 15-26.

Пейчева, Л. 2006: Модерни инструменти, традиционна музика (Акордеонът, циганите свирачи и преобразуването на фолклорна музика от България). – Българско музикознание, кн. 3, 27-60.

Пейчева, Л., В. Димов 2002: Зурнаджийската традиция в Югозападна България, С.

Пейчева, Л., В. Димов 1999: „Сладката музика” (Български музиканти за понятието макам). – Български фолклор, кн. 3, 51-59.

Пелева, И. 2001: Екзотичният друг – присъствия и употреби в дискурсите на българския XIX век. – В: Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век), ч. 1, С., 135-148.

Петкова, А. 2005: Говорът на село Стеблево, Голо бърдо (Албания). – В: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 2, С., 69-76.

Пешев, О. 2004: Какво е славянското население в Албания. – България – Македония, III, 2004, №6, 17-18.

Пърличев, К. 2001: Сръбските жестокости в Македония (1912-1915), С.

Ристески, Љ. С. 2006 б: Речник на народна терминологија од Голо Брдо. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 134- 156.

Ристески, Љ. С. 2006а: Живот на граница. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 26-34.

Сборник за народни умотворения 1890: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. II, С.

Светиева, А. 2006а: Вовед. – В: Голо Брдо. Живот на граница., 7-9.

Светиева, А. 2006б: Голо (Д'лго) Брдо и голобрдци (нашинци). – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 10-18.

Селищев, А. М. 1931: Славянское население в Албании, С., изд. Македонско-го научногo института.

Сефтерски, Р. 2005: Докладите на Йордан Иванов от 1916 г. за българо-албанската историко-етническа граница в Западна Македoния. – В: Алманах на дружество „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 2, С., 25-59

Смит, А. 2000: Националната идентичност, С.

Стаматов, Ст. 1938: Град Дебър и неговото основаване. Първо приложение на периодичното списание „Дебърски глас”, С.

Стоин, В. 1928: Народни песни от Тимок до Вита, С.

Стоин, В. 1934: Родопски песни. Нотирал и записал В. Стоин. – В: СбНУ, Т. 39.

Ташев, С. 1994: Българите в Албания (1913-1993). – В: Етническият проблем и националният въпрос на българите, Пловдив, 141-162.

Ташфел, А. 1990: Социалната идентичност и междугруповото поведение. – В: Идеи в социалната психология, С., 139-169.

Тончева, В. 2004: Структурни и композиционни особености на един кумулативен песенен модел. – В: Юбилейна научна конференция на тема „Градът” (по повод 100 години Русенски музей), Известия на Регионален исторически музей – Русе, Т. VIII, Русе, 325-338.

Тончева, В. под печат а: Българите от Голо Бърдо, Република Албания. – В: Годишник на Асоциация „Онгъл”

Тончева, В. под печат б: „Саде песни бугарски си пееме...” Песенният фолклор на българите от Голо Бърдо, Албания. – Български фолклор, 2009

Тончева, В. под печат в: Сватба и сватбени песни от областта Голо бърдо, Република Албания. – В: Годишник на Асоциация „Онгъл”

Трпески, Д. 2006: Дивергентност во етничкиот идентитет на голобрдците од Албанија. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 56-60.

Турски документи 1976: Турски документи за историјата на македонскиот народ, Т. 3, Скопје.

Турски документи 2000: Турски документи за историјата на македонскиот народ, Т. 8, кн. 2, Опширен пописен тефтер на Охридскиот санџак од 1583 година (превод, редакција и коментар: д-р Александар Стојановски), Скопје.

Уејгерт, А. 1990: Вљеждането на идентичноста во социолошката психологија. – В: Идеи во социалната психологија, С., 104-138.

Фетаху, К. 2006а: Голо Брдо и голобрдците денес. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 19-20.

Фетаху, К. 2006б: Правата на македонците во Албанија. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 52-55.

Филиповић, М. 1940: Голо Брдо. Белешке о населјима, пореклу становиштва народном животу и обичајима, Скопље.

Хаджиниколов, В. 1997: Българското население в Албания в миналото. – Македонски преглед, XX, №4, 17-46.

Харизанова, М. 1997а: Един български говор от Албания. – Българска реч, III, №1-2, 58-61.

Харизанова, М. 1997б: Един български говор от Албания. – В: Българите извън България. Сборник с материали от меѓународен симпозиум Бургас – јуни 1997, Велико Търново, 61-64.

Христова, Е. 2007: Говорот на Голо бърдо, Албания, в системата на българските диалекти. – В: Македонски преглед, бр. 3, 43-53.

Цварку, В. 2006: Примери на заемно разбирање и соживот помеѓу етносите и верите во Голо Брдо (Голо-Бордо). – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 62-65.

Цветановска, Ј. 2006: Селото и семејството во традициската култура на Голо Брдо – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологско друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 66-72.

Цветкова-Печеникова, Р. 1993: Хиляди българи в Голо бърдо пазят етническото си самосъзнание. – Македонија, 24, 5.

Цонева, Г. 2001: Требиш (Требище, Требища – област Пешкупия) Традиционен костюм. Календарни празници и обичаи. – В: Алманах на „Огнище” – културно-просветно дружество, Българите в Албания и Косово, Т. 1, С., 7-14.

Црвенковска-Ристеска, И. 2006: Селската заедница и семејството кај македонците од делот на Голо Брдо во Република Албанија во социјалистичкиот

период. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнолошко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 73-92.

Църнушанов, К. 1956: Македонски народни песни, С.

Шапкарев, К. А. 1892: Сборник от български народни умотворения. Част втора – Простонародна българска философия или български народни приказки, верования, пословици, гатанки, игри и пр. Отдел I – Български приказки и верования с прибавление на няколко македоновлашки и албански, Книга VIII, София, събрал и издава К. А. Шапкарев.

Шапкарев, К. А. 1968: Сборник от български народни умотворения, Т. 1, С.

Янкова, В. 2003: „Поповската песен” от Охридско и христианизацията на етничния хронотоп. – В: Известия на историческия музей Шумен, кн. 11, Шумен, 263-270.

Barth, F. 1969: Ethnic groups and boundaries. The social organization of cultural difference, Universitetsforlaget, Oslo.

Bauböck, R. 1988: Ethnizität, Minderheiten und Staat. – In: Bauböck, Rainer, Gerhard Baumgartner, Bernhard Perchinig, Karin Pintér (Hg.) ... und raus bist Du! Ethnische Minderheiten in der Politik, Wien, Verlag für Gesellschaftskritik, 3-22.

Bauböck, R., G. Baumgartner, B. Perchinig, K. Pintér (Hg.) 1988: ... und raus bist Du! Ethnische Minderheiten in der Politik, Wien, Verlag für Gesellschaftskritik.

Bielefeld, U. 1992: Fremdenfeindlichkeit, kulturelle Diversifizierung und Homogenisierung. Die Virulenz des “Problems des Anderen” nach dessen Beendigung. – In: Ikus Lektüren. Nr. 3-4, Institut für Kulturstudien, 9-22.

Brandl, R. M. 1993a: Ein ethnosemiotischer Ansatz zum “Kontext als Text” aus musikanthropologischer Sicht. – In: Danuser, Hermann, Tobias Plebuch (Hg.) Musik als Text. Bericht über den Internationalen Kongress der Gesellschaft für Musikforschung Freiburg im Breisgau 1993, Band 1 – Hauptreferate, Symposien, Kolloquien. Kassel, Basel, London, New York, Prag, Bärenreiter, 234-235.

Dalos, G. 1998: In der Fremde wie zu Hause. – In: Entweder-und-oder. Vom Umgang mit Mehrfachidentität und kultureller Vielfalt, Hg. von Eva Müllner für KulturKontakt Austria, Wien, Drava Verlag, 13-19.

Danuser, H., T. Plebuch (Hg.) 1993: Musik als Text. Bericht über den Internationalen Kongress der Gesellschaft für Musikforschung Freiburg im Breisgau 1993, Band 1 – Hauptreferate, Symposien, Kolloquien. Kassel, Basel, London, New York, Prag, Bärenreiter.

Dittrich, E. J., F. O. Radtke (Hg.) 1990: Ethnizität: Wissenschaft und Minderheiten, Opladen, Westdeutscher Verlag.

Dokle, N. 2004: “Sevni, bre ashik, sevni, bre dusho...”, Prizren, 2004.

Elschek, O., A. Elscheková 1996: Theorie und Praxis der Erforschung der

traditionellen Musik der Minderheiten. – In: *Echo der Vielfalt/Echoes of Diversity. Traditionelle Musik von Minderheiten/ethnischen Gruppen / Traditional Music of Ethnik Groups/Minorities*, Wien, Böhlau, 17-30.

Fuchs, B. 1996: “Tune Yourself of Your Rots”. Musikalische Identitätsarbeit. – In: *Echo der Vielfalt/Echoes of Diversity. Traditionelle Musik von Minderheiten/ethnischen Gruppen / Traditional Music of Ethnik Groups/Minorities*, Wien, Böhlau, 65-76.

Greverus, I. M. 1995: *Die Anderen und Ich: vom Sich Erkennen, Erkennt- und Anerkanntwerden; kulturalanthropologische Texte*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Greverus, I. M., K. Köstlin, H. Schilling (Hg.) 1988: *Kulturkontakt Kulturkonflikt. Zur Erfahrung des Fremden*. 26. Deutscher Volkskundekongress in Frankfurt vom 28. September bis 2. Oktober 1987, (Notizen – Die Schriftenreihe des Instituts für Kulturalanthropologie und Europäische Ethnologie der Universität Frankfurt am Main), Teil 1, Teil 2.

Heckmann, F. 1992a: *Ethnische Minderheiten, Volk und Nation: Soziologie inter-ethnischer Beziehungen*, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.

Heckmann, F. 1992b: *Ethnos, Demos und Nation, oder: Woher stammt die Intoleranz des Nationalstaats gegenüber ethnischen Minderheiten?* – In: Bielefeld, Uli (Hg.) *Das Eigene und das Fremde: Neues Rassismus in der Alten Welt?*, Hamburg, Hamburger Edition, 51-78.

Hemetek, U. 2001a: *Mosaik der Klänge. Musik der ethnischen und religiösen Minderheiten in Österreich*, Schriften zur Volksmusik, 20, Wien, Verlag Böhlau.

Horáková, J. 1996: *Lieder der Kroaten in der Umgebung von Bratislava im Kontext der westslowakischen Volksliedkultur*. – In: *Echo der Vielfalt/Echoes of Diversity. Traditionelle Musik von Minderheiten/ethnischen Gruppen / Traditional Music of Ethnik Groups/Minorities*, Wien, Böhlau, 201-213.

Kraas-Schneider, F. 1989: *Bevölkerungsgruppen und Minoritäten: Handbuch der ethnischen, sprachlichen und religiösen Bevölkerungsgruppen der Welt*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag Wiesbaden.

Lenhardt, G. 1990: *Ethnische Identität und sozialwissenschaftlicher Instrumentalismus*. – In: Dittrich, Eckhard J., Frank-Olaf Radtke (Hg.) *Ethnizität: Wissenschaft und Minderheiten*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 191-213.

Mladenov, St. 1925: *Bemerkungen über die Albaner und das Albanische in Nordmakedonien und Altserbien*, *Balkan-Archiv*, I.

Pelinka, A. 1988: *Minderheitenpolitik im politischen System Österreichs*. – In: Bauböck, Rainer, Gerhard Baumgartner, Bernhard Perchinig, Karin Pintér (Hg.) *... und raus bist Du! Ethnische Minderheiten in der Politik*, Wien, Verlag für Gesellschaftskritik, 23-27.

Pelinka, A. 1998: Das Ende der Fiktion. Multikulturelle Idylle oder Akzeptanz der Mehrfachidentität. – In: Entweder-und-oder. Vom Umgang mit Mehrfachidentität und kultureller Vielfalt, Hg. von Eva Müllner für KulturKontakt Austria, Wien, Drava Verlag, 38-44.

Perchinig, B. 1992: Europäische Migrationspolitik. – In: Hierl, Tobias (Red.) Fremde Heimat: Emigranten/Immigranten (= Knappe Güter, Bd.3), Wien, Verlag Austria Press, 71-79.

Pettan, S. 1999: Minderheitenmusik und Instrumentalisierung. – In: Entweder-und-oder. Vom Umgang mit Mehrfachidentität und kultureller Vielfalt, Hg. von Eva Müllner für KulturKontakt Austria, Wien, Drava Verlag, 96-101.

Pettan, S. 2001: Musik – ein Mittel, das Grenzen aufbaut und zerstört – eine Fallstudie aus Kroatien. – In: Probst-Effah, Gisela (Hrsg.) – Musik kennt keine Grenzen. Musikalische Volkskultur im Spannungsfeld von Fremden und Eigenem; Tagungsbericht Wien 1998 der Kommission für Lied-, Musik- und Tanzforschung in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde e.V., Band 14, Essen, Die Blaue Eule, 242-253.

Reiterer, A. F. 1988: Periphere Identität. – In: Bauböck, Rainer, Gerhard Baumgartner, Bernhard Perchinig, Karin Pintér (Hg.) ... und raus bist Du! Ethnische Minderheiten in der Politik, Wien, Verlag für Gesellschaftskritik, 168-176.

Stokes, M. 1994: Ethnicity, Identity and Music. The Musical Construction of Place, Oxford, Providence.

Thurner, E. 1994: Ethnizität – Differenz aus Tradition. – In: Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft, 2, 163-175.

Toncheva, V. под печат: Bulgarians from Golo Bardo, Republic of Albania – Identity, Tradition, Music. – In: "Miscellanea Bulgarica", Wien.

Tselikas, E. I. 1986: Minderheit und soziale Identität: Soziale Wahrnehmung und Realitätskonstruktion bei Schweizer und Ausländerkindern; Der Egoökologische Ansatz und seine Anwendung, Königstein, Verlag Anton Hain (Hochschulschriften: Sozialwissenschaften); 21.

VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ

1. ПЕСНИ

Песенният репертоар, записан от селата Стеблево и Кленье, е нотиран към тонова основа „ре“, както е прието в българското етномузикознание (а в края на всеки пример е отбелязана абсолютната височина, от която е изпълнен). Редът на песните е условно маркиращ „движението“ от обредни към празнични и всекидневни песни, от по-стари към по-нови пластове, от по-архаични селски песни към по-нови градско-селски, градски и популярни песни, заучени чрез медиите.

Важно е да се отбележи, че дешифрамите (нотните текстове) на песните са в някаква степен стилизирани по отношение на орнаментиката, тъй като това е първото публикуване на песни от този регион и по преценка на записвача в случая е по-важно да бъде уловен „скелетът“ на песента, а детайлното отразяване на орнаментирането, интерпретационните специфики и конкретния стил на пеене в известен смисъл биха затруднили „четивността“ на представяните тук песенни образци. Не на последно място, този подход при нотирането е мотивиран и от факта, че песенната сбирка може да послужи на самата общност на българите от Голо Бърдо за възстановяване и ревитализиране на песенния репертоар от проучваните селища, а тази публикация е засега единственото му фиксиране в писмен вид.

Гюргевденски песни

1. Кажи ми, кажи, де мори Тоде
2. Три години, Ендекайо, поляк шета
3. Янкула ми, Секула ми
4. Ангула ми, рече, Секула ми
5. Я на бордо, сонце, я зад бордо
6. Милвет ми се два братя родяни
7. Милвет ми се два братя рогини
8. Сустал Гюро под Солуна града
9. Бога моли да бошначека девойка
10. Бога молит, лялено, бошначка девойка
11. Бошняк сака девойка
12. Митано, моя мори, золвице

Сватбени песни

13. Одете со здравье, воденичари
14. Замесивме лебоите, ай наша невесто
15. Кой ти го купи порстенот твой
16. Ке би синойка на свавда
17. Девојче белой цървено, леле
18. Изникнало филан древо в девојкини двори
19. Замесивме погачата
20. Радост чинило, сина женило
21. Ой мори белай погачо
22. Ори сваќе, мори, Бекирице
23. Оро се вие край манастира
24. Триста сватои пуштаме
25. Да ти е живо бабо ти, ори невесто
26. Добре дојдовте, оре лични приятели
27. Е те облак, ор невесто, и роса по него
28. Весели се, радувай се, татко от детено
29. Вино пие, вино ем ракия
30. Пукнала майка, треснала, леле
31. Машала, лепа невесто, мори
32. Синой сум се наљутила не сум вечерала
33. Месечина угрејала в наши двори

Песен за дъжд

34. Дай ми, Боже, тивка роса

Други песни

35. Кинисал ми Митре да ми оди
36. Митре ошел на тугина
37. Шетат ми се дете аджамия
38. Кинисала ми девојка
39. Никола ошъл в меане
40. Синан бег барал невеста
41. Побара ми Скендер бег
42. Сустанал бе ми Сюлейман, леле

43. Сустанал бе ми Сюлейман во пусто поле
44. Спремай си, спремай, ай шулеп ле, борзнана коня
45. Майка Дзулялю думаше
46. Посабери, Алиль, понабери
47. Болен ми лежит млад Стоян
48. Фата идет от Дунав на вода
49. Йей ой ти ори Цвето, мори, ори арнаутке
50. Ей майка те задало, йори Гюльсе, многу надалеку
51. Севдалина моме, шо ти глава боли, леле
52. Синојка дойдов от гурбет, майко
53. Ой Стояне, мори, млад Стояне
54. Гледай ме, гледай, севдо
55. Ой ти пиле, пиле соколово
56. Стояне иде, джанъм, от Елбасан
57. Айде, айде, брате, да вечераме
58. Майка има едно чедо
59. Ори Митро, моя мисльо
60. Оро белейе в росне ливагье
61. Навали, девойко, навали
62. Али си дома, ой девойко, али си сама
63. Едно пиле затворено, ой бенджам пилено
64. Ливада е росна
65. Кажи Яно, кажи душо, коя вечер яз да дойда
66. Заспала Дара, преспала, леле
67. Попаднале ми азбие
68. Яли не ти рекоф, море Фато, оде не чакай ме
69. Де девойче църнокосиче
70. Болен лежит млат Стоян
71. Три години, Кате, болен лежах
72. Пилено ми пейе, бре млада невесто
73. Потем си вървеше, мамо, едно лудо младо
74. Малай моме, али знаеш, моме, шо ѝе севда
75. Станав си рано пред зора
76. Роди, мамо, още ено бекяра
77. Провеял ми силен ветар, мори, од море
78. София име големо
79. Стоянице, мори, млада невесто
80. Край Вардаро росна трева раснит

- 81. Да станиш ютрей по-рано, е бре джанъм
- 82. Камбана бие, мамо, камбана бие
- 83. Лелина моме, лелина мори ле
- 84. Пропаднала Шар планина
- 85. Ена невеста калеша
- 86. Елено моме, Елено
- 87. Айде, воденичаре, сомели ми житото
- 88. Да те чуйе славен юнак

№ 1

Rubato

1

Ка - жи ми, ка - жи, де мо - ри То -

де, ко - я е ко - ла

Кажми ми, кажи, де мори Тоде, коя е кола.
 Ако е кола, де мори Тоде, Гюргевденова,
 да ми донесиш, де мори Тоде, грудка мазова.
 Ако е кола, де мори Тоде, Илигденова,
 да ми донесиш, де мори Тоде, грудка сиренье.
 Ако е кола, де мори Тоде, Митровденова,
 да ми донесиш, де мори Тоде, грудка снегова.

*Мирветка Бакица Агуши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обл. Голо бърдо, обр. 4 клас,
 работила в кооператива; с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов*

№ 2

$\text{♩} = 40$

2

Три го - ди - ни, Ен - де - ка - йо,

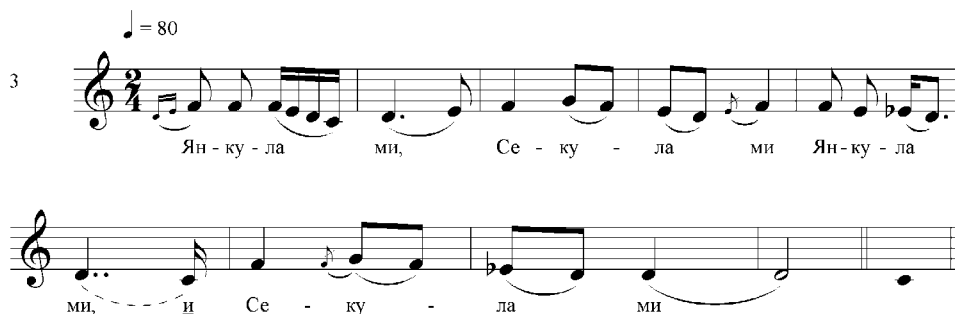
по - ле як ше - та во тво - е - но,

Ен - де - ка - йо, пус - то се - ло

Три години, Ендекайо, поляк шета
 во твоено, Ендекайо пусто село.
 пусто село, Ендекайо, Оржаново.
 Нигде тебе, Ендекайо, те не видох,
 само еднаж, Ендекайо, се стретивме.
 Само се стретивме, Ендекайо, в сараено,
 в сараено, Ендекайо, в ливадъено.
 Сонце ни угрея, Ендекайо, и туека ни замина,
 месечина нова дойде, Ендекайо, и се разделивме.

Кямила Чауши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. средно специално, работила в
 детска градина, бюфет, частно, от 1998 г. живее в Тирана; Мирветка Баки-
 ца Агуши; гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

№ 3

Янкула ми, Секула ми /2
 цървено ми вино пиеш /2
 со него се не веселиш /2
 - Мила сестро Ангелино, /2
 како да се я веселя, /2
 шо ми мене разтекло, /2
 от водите брей замани.
 Много лудо ме оженавте, /2
 иш по-лудо ме своршивте, /2
 ме пушивте на порвиче. /2
 Си одевме дур во гора,
 дур во гора Иванова,
 ливада Богданова
 и намерихме едни власи,

едни власи едни арбанаси,
едни турци, едни арнаутци.
Тие мене мене ми зборвейе
едни влашки, едни арбанашки,
едни турцки, едни арнаутски,
я не знаем джулап да му дада
ни ти влашки, ни арбанашки,
ни туй турцки, ни арнаутски.
Невеста ми джулап даде
и туй турцки, арнаутски,
и туй влашки, арбанашки,
Я сиромав си не знаех
ни ти турцки, ни арнаутски,
ни ти влашки, на арбанашки.
Отидовме тамо, ми седнае на дно софра,
на но софра во децата.
Я опитае невестата:
- Ти ове дете,
яли ти е най-мал девер,
яли ти е от комшие?
Нито ми е най-мал девер,
нито ми е от комшие,
туку ми е порви ризик,
порви ризик невестински.

Кямила Чауши, Мирветка Бакица Агуши, гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

№ 4

- Ангула ми, рече, Секула ми
цървено ми вино пиеше,
со него се не веселиш.
- Мори сестро Вангелино,
како да се я веселя,
шо ми мене разтекло
от лудите бре замани,
що ме лудо посворшия
и ме лудо пожения.
Ме пошия на порвиче
со моята бре невеста
и одевме що си поодевме

до вор гора Иванова,
ливада Богданова,
си найдовме едни власи,
едни власи арбанаси,
ени турци арнаути,
я сиромав не си зноев
ни влашки, арбанашки,
ни турски, арнаутски.
Невестата джюлап даде
отидохме у майка й,
у майка й, у татка й,
у нейзини девет братя.
Ме зедое, ме седнае
на едно софра во децата,
ми дадое фильджан кафе,
му го туриф во пепельта,
ми дадоя чаша вино,
тамо я назад вратив.
Я опитвет невестата
нейзините девет братя:
- Ори сестро, мила сестро,
али ти е от комшия,
али ти е най-мал девер?
- Ори мои девет братя,
пощо вие ме питавте,
я право кя ви кажа,
не ми от комшия,
не ми е най-мал девер,
туку ми порви ризик,
порви ризик невестински.
Ме зедое ме седнае
на едно софра во можите
ми дадоя фильджан кафе,
му го изпив не го вратив,
ми дадоя чаша вино,
му я изпив не я вратив.

*Лутфие Лила, р. 1924 г. в с. Стеблево, обл. Голо Бърдо, без обр., домакиня;
гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши*

№ 5

Rubato

5

Я на бор - до, сон - це, я зад бор - до,
зад бор - до е зе - ле - на ли - ва - да

Я на бордо, сонце, я зад бордо,
зад бордо е зелена ливада.
На ливада кофилъ³⁴³ до колена,
во кофилъо три девет йотърве.
Ред редее на вода да одет.
Ред ѝе паднал на най-майецкана,
майецкана Емине девойке.
- Ор йотърве, три девет йотърве,
наши яви дъревя и каменя,
я не зноям коде Дунав тече.
- Ор Емино, Емино девойко,
Дунав течит зад Будина града,
Дунав течит в будинска ливада.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 6

Rubato

6

Мил - ват ми се два бра - тя ро - дя - ни
от ми - лос - ти зай - но со же - на - ѝе

Милвет ми се два братя родяни
от милости зайно со женайе,
со женайе и се оделийе.
Мегю ними е сестра Онгелина,

³⁴³ Трева. Трева убава.

що кярвее сестра я давае,
шо зарвее сестра я кажвае.
Се мислеше Секулица млада,
ка да одрицат сестра Ангелина
од нейзините братя.
И му рече лудешек Секула:
- Що ти стори сестра Ангелина
ти скоршила сабля кемерлия.
- Сабя ми е студено железо,
а сестрица топла пазувица.
- Що ти стори сестра Ангелина
ти го закла твоя бордза коня.
- Коньот ми е волкова вечера,
а сестрица топла пазувица.
Закла нейзиното дете и му рече:
- Що ти стори сестра Ангелина
ти го закла твое можко дете.
И той веке...
- Ой ти сестро, сестро Ангелино,
кон ми закла, нищо ти не реков,
сабя скорши, нищо ти не реков,
що ти стори мойно мъжко дете?
И му рече сестра Ангелина:
- Ор Секула, лудешек Секула,
ай да одиме на нови манастир,
манастир право кя ни кажи.
И пойдоя на нови манастир.
Ко одеше сестра Ангелина,
отдалек се манастир смееше,
смееше и се отвораше,
сува чешма вода ми затече.
Ко отиде Секулица млада,
отдалеко ми манастир пищеше,
пищеше и се затвораше,
сува чешма ми се доосуши.
И ми купи три топи лудечек Секула,
три топои платно,
и засука Секулица млада
да ми гори три дни и три ноки.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 7

7

Мил - вет
ме - гю

ми - се
ни - ми

Милвет ми се два братя рогини
мегю ними сестра Онгелина.
Шо кярее сестре йе давае,
шо зарвее сестре йе барае.
И ми станвет Секулица млада:
- Ой йотърво, по-стара йотърво,
кара ми е лошо да сториме,
д'одризаме сестра Онгелина.
Ко ми станвет Секулица млада,
му скоршила Секулу сабята.
Кога идет лудишик Секула:
- Ор Секула, лудишик Секула,
що ти стори сестра Онгелина,
ти скоршила твоя остра сабя.
- Сабя ми е студено железно,
сестра ми е топла пазувица.
Ко ми станвет Секулица млада,
му заклала Секул борза коня.
Кога идет лудичик Секула:
- Ор Секула, лудичик Секула,
що ти стори сестра Онгелина,
ти заклала твоя бърза коня.
- Коньот ми е вълкова вечеря,
сестра ми е топла пазувица.
Ко ми станвет Секулица млада,
си заклала нейзино можко дете.
Кога идет лудичик Секула:
- Ор Секула, лудичик Секула,
що ти стори сестра Онгелина,
ти заклала твое можко дете.
Тога писна лудичик Секула:
- Ой ти сестро, сестро Онгелино,
коньот беше волкова вечеря,
сабя беше студено железно,

защ ми закла мое мъжко дете?
Тога викна сестра Онгелина:
- Ор Секула, лудичик Секула,
ни ти скърших твоя остра сабя,
ни ти заклав твоя бърза коня,
ни ти заклав твое мъжко дете.
То зема по-стара йотърва
и зема Секулица млада,
къ оиме на нови манайстир,
къ оиме кай гора зелена,
къ оиме ке зана извори.
Ко ми зеде лудичик Секула
отидое на нови манастир.
Ко появи по-стара йотърва,
одалек се манастир отвори,
ко появи Секулица млада,
одалек се манастир затвори.
Отидое ке гора зелена,
ко появи по-стара йотърва,
одалека гора разлистена,
ко отиде Секулица млада,
одалека гора се осуши.
Ко отидое на извори,
ко появи по-стара йотърва,
одалека чешмите стекоя,
ко появи Секулица млада,
одалека чешми се сушия.
Коа ми веде лудичик Секула
и я зеде Секулица млада,
и зеде майка и бабо й,
нейзината майка, неговият татко.
И ми зеде три топои платно
и е шета три дни и три ноки,
да горит мало по-мало.
Тога ми разбра лудичик Секула,
шо праила Секулица млада.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 8

Rubato

и Сустал Гюро под Солуна града,
 в ръце държит пиле соколово.
 Порсте режит рана да го ранит,
 сълзе рони вода до напиват.
 Проговоре пиле соколово:
 - Ой ти Гюро, Гюро, добар юнак,
 подпуши ме ду на лов пойда.
 - Ой ти пиле, пиле соколово,
 не те рана на лов да те прашам,
 тук те рана дома да те прата.
 - Ой ти Гюро Гюро отанеиш,
 я не зноя коде кука имаш.
 - Ой ти пиле, пиле соколово,
 моя кука сама се позинат,
 под кукята еден зелен явор,
 на яворот ду три кукаици.
 Една кука от саба до полден,
 друга кука от полден до вечер,
 друга кука ич не застават.
 Тая що е на ворвови,
 тая и е моята невеста,
 кукат, кукат и се застават,
 и се пулит по други да форнит.
 Тая щое в стреле в столпоите,
 тая и е моята сестрица,
 кукат, кукат и столпои коршит.
 Тая що е долу во корните,
 тая и е моята майчица,
 кукат, кукат и корни откорнвет.

Кямила Чауши, Мирветка Бакица Агуши, гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

№ 9

9 **Rubato**

Бо - га мо - ли да бош - на - че - ка де - вой - ка
дай ми, Бо - же, о - чи со - ко - ло - ви
и за - дай ми кри - лье па - у - но - ви

Бога моли да бошначека девойка:
- Дай ми, Боже, очи соколови
и задай ми крилье паунови,
да оттура с(л)ава ем дунява,
да отбера юнак спроти мене,
шо не пие вино ем ракия,
шо не пие оне църно кафе,
шо не пие чадлива тутуна.
От тутуна кука почадена,
от кафе е кука заборджена,
йот ракия кука побольвана,
йот вино мома нелюбена.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 05.2006, зап. М. Жалова

№ 10

10 $\text{♩} = 152$

Бо - га мо - лит, ля - ле - но, бош - нач - ка де - вой - ка
дай ми, Бо - же, ля - ле - но, йо - чи со - ко - ло - ви

Бога молит, лялено, бошнячка девойка:
 - Дай ми, Боже, лялено, йочи соколови
 и задай ми, лялено, криля паунови,
 да отвора, лялено, свава и дунява,
 да избира юнак спроти мене,
 що не пиет вино и ракия,
 що не пиет шарлива тутуна,
 що не пиет оне цорно кафе.
 От ракия кука побольвана,
 от дуван мома нелюбена,
 от тутуна кука почадена.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 11

Бошняк сака... девойка,
 той я сакат, тая не го сакат.
 - Бошнячко юначе, ти ме сакаш,
 ти ме сакаш, а я не те сакам.
 Ке отбира юнак спроти мене,
 шо не пиет вино и ракия,
 и не пиет лютана тутуна.
 От ракия кука побольвана,
 от ракия кука заборджена,
 от тутуна кука почадена.

Лутфие Лиля, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 12

♩ = 84

12

и Ми - та - но, мо - я мо - ри, зол - ви - це

- Митано, моя мори, золвице,
 плети, не плети дарои,
 Гельче Пирувче умрело.
 И кога ми стана Митана,
 ми зеде йозе косавче,

отиде в кара ормани,
 ми надбра дорва сувари,
 изгори дробни дарои.
 Ми поиде снова и пак й рече:
 - Митано, моя золвице,
 гори, не гори дарои,
 Гельче Пирувче живо е.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 13

13

О - де - те со здра - вье, во - де - ни - ча -
 рн, во - де - ни - ча - рн,
 баш при - я - те - ли
 да со - ме - ли - те у - ба -
 1. во браш - но 2. во браш - но

- Одете со здравье, воденичари,
 воденичари, баш приятели
 да сомелите убаво брашно /2
 да замесиме лепа погача,

кя замесиме лепа погача /2

Байрам Бузиов, р. 1931 г. в Кленье, обр. основно, работил в Културния дом в Кленье; Сузана Бузиова, р. 1967 г. в Стеблево, обр. средно, омъжена в Кленье, от 1990 г. живее в Дуръс (Драч); гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 14

♩ = 104

14

За - ме - сив - ме ле - бо - и - те,

- Замесивме лебоите, ай наша невесто,
- заш не дойде да поможиш, ай наша навесто?
- Заш ни абер ти не стори, оре лудо дете?
- Я ти пушив по стройнико, ай наша невесто.
- Стройник абер не ми сторил, оре лудо дете.

Виолета Муратова, р. 1955 г. в Стеблево, обр. висше, начален учител (25 години в Стеблево), от 1995 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

№ 15
$$\text{♩} \text{♩} \text{♩} = 40$$

15

Кой ти го ку - пи по - ръ - сте - нот твой, мо - ри,

по - рь - сте - нот твоей кой ти го ку - пи

по - рѣ - сте - нот твой, мо - ри, пор - сте - нот твой

- Кой ти го купи порстенот твой, мори, порстенот твой? /2
- Мене ми го купи свършеникот мой, мори, свършеникот мой.
- Кой ти го купи порстенот твой, мори, порстенот твой? /2
- Мене ми го купи свършеникот мой, мори, свършеникот мой. /2
- Мене ми го купи ашикот³⁴⁴ мой, мори, ашикот мой. /2

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 16

♩ = 100-108

16

Ке би си - ной - ка на свав -

да ке би и си - ной - ка на

СВАВ - да

³⁴⁴ Що се праи некой мерак за тебе.

- Ке би синойка на свавда /2
 кой беше фатен за тебе? /2
 Кой ти го зеде порстенот,
 дали ку ги то йотнесе /2
 Со порстен фильджан играе /2
 името ти го славеет,
 името твое славеет.

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 17

♩ = 80

17

Де - вой - че бе - лой цър - ве - но, ле - ле, ка - ко на

филь - джан пи - са - но

Девойче белой цървено, леле,
 како на фильджан писано.
 Фильджанот твой со ракия,
 дай ми го, да се опия /2 леле
 да умра, да не ме жалиш /2
 со шамлия да ме покриеш.

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 18

$\text{♩} = 80$

18

И - зъ - ни - къ - на - ло фи - лан дре - во

в де - вой - ки - ни дво - ри

Изникнало филан древо в девойкини двори /2
 й се фали мили татко: – Ша си го изсеча!
 - Не мой, татко, мили татко, не мой не сечи го,
 под сенките, мили татко, сватои ке седат,
 на вейките, мили татко, маргерит ша везе,
 за корните, мили татко, коните ша ворже.

Байрам Бузиов, гр. Дърбус (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 19

$\text{♩} = 92$

19

За - ме - сив - ме по - га - ча - та,

бре бе - ла Ва - сил - ке

Замесивме погачата, бре бела Василке,
 замесивме погачата, най-бела Василке.

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 20

♩ = 92

20

Ра - дост чи - ни - ло, си - на же - ни - ло

ра - дост чи - ни - ло, си - на же - ни - ло

...
 Радост чинило, сина женило /2
 сина женило, свавда праило /2
 гора да иде,
 та да застане бела пченица,
 от кя месиме бела погача,
 ше кя момиме бела Беия. (името на невестата)

Жени от Стеблево, пеят на погача, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева

№ 21

♩ = 38

21

Ой мо - ри бе - лай по - га - чо

ой мо - ри бе - лай по - га - чо

Ой мори белай погачо /2
 бре льепо да се погодиш /2
 да не ми на ми карайе
 да немает

да не речет, че те нямает /2
от бяло име Беия /2
от теб.... /2

...

Така кя се делит Беия
от майкине си ...
от бабои си скутои
от братои си конаци
от сестрине си кос...
от ...

найдов си сено косено
... сено косено
така кя се делит
от бабои си срамови

...

я имаше Беия убава
- Дай ми, мори, дай ми я
я кя е паза от тебе

...

та да е бела и цорвена,
та да е тънка и висока,
... лепа невеста

Жени от Стеблево, пеят на погача, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева

№ 22

22

О - ри сва - кье, мо - ри, Бе - ки - ри - це,
о - ри вор - то, мо - ри, чо - ра - пи - це
о - ри вор - то, мо - ри, чо - ра - пи - це

Ори свакъе, мори, Бекирице,
 ори ворто, мори, чорапице.
 Ой качи се, мори, на магаре,
 а и тея, мори, до три нозе.
 Ой качи се, мори, на магаре,
 а и тея, мори, до три нозе
 да ми поиш, мори...
 ... дамаджан
 и да земаш, мори, кило шекер, /2
 да я фатиш бела Беия /2
 да ни даиш, мори, бела Беия
 Нея кя я, мори, измомиме,
 кя я Бейа, мори, уграбиме.

Жени от Стеблево, пеят на погача, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева

№ 23

23

О - ро се ви - е край ма - на - сти - ра

о - ро се ви - е край ма - на - сти - ра:

- Ай - де мо-ме, ай-де ду-шо, да ви-диш ви - диш

Оро се вие край манастира /2
 - Айде моме, айде душо, да видиш /2
 първоно оро от девойкине, /2
 да идеш, ори моме, да видиш. /2
 В неделя кя ида, свите кя и вида. /2
 Да иде първа севда, да иде /2
 да иде, оре лудо, да вида.

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 24

24

$\text{♩} = 104$

Три - ста сва - то - и пу - ща - ме три - ста сва - то -

и пу - ща - ме

Триста сватои пущаме /2
триста и еден чакаме.

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 25

♩ = 108

25

Музыкальный фрагмент в нотном формате. Начиная с такта 25, мелодия продолжается. Такт 25: ноты G4 (дв. точ.), A4 (дв. точ.), Bb4 (дв. точ.), A4 (дв. точ.), G4 (дв. точ.), F#4 (дв. точ.), E4 (дв. точ.), D4 (дв. точ.), C4 (дв. точ.), Bb4 (дв. точ.), A4 (дв. точ.), G4 (дв. точ.). Слова: Да ти е жи - во ба - бо ти, о - ри. Такт 26: ноты G4 (дв. точ.), F#4 (дв. точ.), E4 (дв. точ.), D4 (дв. точ.), C4 (дв. точ.), Bb4 (дв. точ.), A4 (дв. точ.), G4 (дв. точ.). Слова: не - вес - то. Завершается на ноте Bb4 (дв. точ.).

Да ти е живо бабо ти, ори невесто,
да ти е живо братчето, ори невесто,
що ни заличи кукиява, лепа невеста,
що ни заличи кукиява, ори Василке,
(името е на невестата)
що ни заличи детево, лепа невесто.
Лична да оиш до века, лепа невесто, /2
да ти се живи братяна, лепа невесто,
да ти се живи братяна, ори невесто.

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 26

26 $\text{♩} = 40$

До - бь - ре дой - дов - те, о - ре лич - ни при - я -

те - ли, до - бре дой - дов - те, о - ре лич - ни

при - я - те - ли

Добре дойдовте, оре лични приятели, /2
що ни донесовте лепово невестуле. /2

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дурьс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 27

27 $\text{♩} = 108$

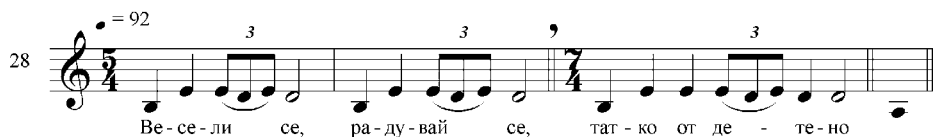
Е те об - лак, ор не - вес - то,

и ро - са по не - го

Е те облак, ор невесто, и роса по него.
Кя ти скиснит, ор невесто, цорвениот дулак.
Айде слезни, ор невесто, от борзаго коня.
Я не слага вит йонага от борзаго коня.
Си ни казал тежко злато, не си ми го дало.

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

№ 28

Весели се, радуй се, татко от детено.
 Весели се, радуй се, майка от детето.
 Шукюр ке си дочакало сина да за жениш,
 шукюр ке сме дочакали в куя да доите.

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 29

- Вино пие, вино пие, вино ем ракия, леле, леле,
 вино ем ракия,
 ой на ракия, бре, на ракия, много мераклия, леле, леле,
 много мераклия,
 ой коня ява, леле, коня ява, коня аджамия, леле, леле,
 коня аджамия.
 Ай я го носа, я го носа на студена вода, леле, леле,
 на студена вода.
 Ей той ме носи, той ме носи на момини порти, леле, леле,
 на момини порти.

Момините порти, момините порти, бейе затворени,
 бейе затворени,
 ой бейа затворени, много преключени, леле, леле,
 много преключени
 Ей не сум пиле, не сум пиле, гора да прилетна, леле, леле,
 гора да прилетна.
 Ей не сум змия, не сум змия, гора да излезе, леле, леле,
 гора да излезе.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 30

30

Пу - къ - на - ла май - ка, трес - на - ла, ле - ле, за - що ме

ро - ди, мо - ри, у - ба - ва

Пукнала майка, треснала, леле,
 защо ме роди, мори, убава.
 Пукнала майка, треснала, леле,
 защо ме роди, мори, убава,
 не мога да ода в чаршия.
 Не мога да ода в чаршия, леле,
 од оне пусти, мори, бекяри.
 Сва нок на клюбот седейе
 люта ракия, мори, пийе /2
 нищо за мезе немайе, леле,
 мене за мезе, мори, барайе.
 Не ме давай, майко, в Гьорица
 ... да седа, мори, в долница.
 Тог дай ме, майко, в Стеблево
 на тия пусти бекяри.

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 31

31

Ма - ша - ла, ле - па не - ве - сто, мо - ри,

най - го - лем кис - мет си и - ма - ла

- Машала, лепа невесто, мори,
най-голем кисмет си имала,
най-голем кисмет си имала, мори,
на ката врата ограда /2, леле,
на мала врата ливада.

Байрам Бузиев, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 32

32

Си - ной сум се на - лю - ти - ла

не су - мъ ве - че - ра - ла

- Синой сум се налютила не сум вечерала.
Заш' ме мене майка дала дено аро и старо?
Ако и е, а кой старо, нека ми е живо.
Ноя каша кя му вара, деня кя го рана.
Кольку душа да го доржа, порстен му да носа.
Кольку душа да го доржа, герданот да носа.

Байрам Бузиев, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 33

33

а) $\text{♩} = 38$

Ме-се-чи - на у - гре-я - ла в'на-ши дво-ри у - гре-я - ла

ме - се - чи - на в'на-ши дво - ри

б) $\text{♩} = 92$ Rubato

У - гре - я - ло ес - но слън - це во на - ши - ве дво - ри

в) $\text{♩} = 72$ Rubato

У - гре - я - ла ме - се - чи - на во на - ши - ве дво-ри

а)
Месечина угреяла в наши двори
угреяла месечина в наши двори.

б)
Угреяло есно слънце во нашиве двори

в)
Угреяла месечина во нашиве двори
И се фали мила майка – На двор не излази.

Байрам Бузиев, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 34

♩ = 58

34

Дай ми, Бо-же, тив-ка ро-са а-мин, Гос - по-ди, по-мо-жи!

Да по-рас-нит ле-ва тре-ва а-мин, Гос - по-ди, по-мо-жи!

1 2

Дай ми, Боже, тивка роса
 амин, Господи, поможи! /2
 Да пораснит лева трева
 амин, Господи, поможи! /2
 Да пораснит лъпа пченка
 амин, Господи, поможи! /2
 Да пораснит лъпа пченка
 амин, Господи, поможи! /2

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 35

Rubato

35

Ки - ни - сал ми Мит - ре да ми о - ди

да ми о - ди Мит - ре на ту - ги на

на ту - ги - на Мит - ре во А - на - дол

1 2

Кинисал ми Митре да ми оди
да ми оди Митре на тугина
на тугина Митре во Анадол.
Тамо седа марай нещо
марай нещо, Митре, девет годин.
Ми спечалил Митре девет коня,
ми киниса дома да иде,
ми от тоа и трите коня,
трине коня, Митре, шамаладжъ,
трине коня, Митре, дробно язно
трине коня, Митре, вража гайтан,
Ми кинисал Митре дома д'иде,
криде, иде иде до пол поту
туе легна Митре да пладнува,
и на полночта Митре разбудило,
мидро гледа Митре една дзвезда:
- Ори дзвезда, мори и милна звездо,
дал си дзвезда, мори, акшамница
ил си дзвезда, мори, саманица
ил си дзвезда, мори, карваница

шо ми лажиш, мори, карваниве?
Ми киниса Митре да ми иде,
шо ми иде Митре в подне Скопие,
в подне Скопие, леле в скопски чаири.

Туе найде Митре стара баба:

- Мори бабо, мори, стара бабо,
ча та прашам, бабо, да ми кажиш
посред Скопие, бабо, сом поминал,
нито човек, бабо, преминува,
нито куче, бабо, пролайюва,
нито петел, бабо, пропейюва,
що е Скопие ошамено?

- Море Митре, море, керли Митре,
не сум баба, Митре, стогодишна,
туку я сум, Митре, църна чума,
битом Скопие, Митре, го изгорев,
а и тебе, Митре, те попарих.

Ай дай ми, бабо, тефтерите,
да се видам, бабо, дал сум писмен?

- Чуму ти си, Митре, в тефтерите,
твое време, Митре, дойде....

(...)

Търгай пото, тори колауза,
да стасаме второ село,
имам мила сестра,
шо ме жали, ти не плачи.

- Добро утро, оре мила сестро.

- Добре дошъл, оре мили братко.

- Яс по-арно, сестро, да не дойдев
ме попари мене църна чума.

Разтовари, сестро, трине кони,
трине кони шамаладжъ,
кога ке умра ти да речиш:

Бог да прости мойот братец!

Търгай пото, тори колауза,
да стасаме трето село,
туе имам мила майка,
шо ме жали, ти не плачи.

- Яс по-арно, майко, да не дойдев
ме попари мене църна чума.

Разтовари, майко, трине коня,
трине коня дребно язно,

кога ще умра, майко, ти да речеш:
 Бог да прости мойот синко!
 И вордзи я, майко, колаюза,
 и вордзи я, майко, на яслине
 не ми е жалба, майко, кай кя умра,
 ми е жалба кай ке я трота,
 кае ке я трота колаюза,
 не зноиш, майко, табието.
 Колаюза пукна на яслите,
 Митре умре на постеля.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 05.2006, зап. М. Жалова

№ 36

36

Мит - ре о - шел на ту - ги - на та - мо се - дал

де - вет го - дин та - мо кя - рил де - вет ко - ня

Митре ошел на тугина
 тамо седал девет годин
 тамо кярил девет кони,
 трине кони дробно азно,
 дробно азно за майката,
 трине кони види гайтан,
 види гайтан за сестрата,
 трине кони сам аладжа,
 трине коня, за своршеницата.
 Си кинисал Митре дома д'иде,
 го снокило Митре во сред Скопие,
 ми се чудит Митре ми се думат,
 и е велит на звездата:
 - Ори звездо, лична звездо,
 аль си звезда от вечера,
 аль си звездо от утрина,
 ниту петел пропеува,

нито човек прогорува.
 Ко ми стана стара баба.
 - Ори бабо, стара бабо,
 задай ми тефтерите.
 - Оре Митре, кираджия,
 дитим Скопие го изгорев,
 и я тебе те попарив,
 време имаш ду икиндия.
 Торгай потот, калаузе,
 да втасаме първо село,
 тамо и я моя сестра.
 - Добре дойде, оре мили брате!
 - Добре найдов, мила сестро,
 иш по-арно сестро да не дойдев,
 ме намери сестро църна чума,
 време имам сестро ду икиндия.
 Разтори ги, сестро, трине кони,
 трине кони види гайтан.
 Ко кя умра сестро ти да речиш:
 Бог да убиет мойот братец!
 Търгай потот, калаузе,
 да втасаме двене села,
 тамо има своршеница,
 девет годин кае ме чака.
 - Добре дойде, оре мой юнако!
 - Добре найдов, ори своршенице,
 иш по-арно да не найдов.
 Разтори ги трине кони,
 трине кони самаладжа.
 Коа кя умра ти да речиш:
 Бог да убиет мойот юнак,
 девет годин шо го чакав!
 Торгай потот, калаузе,
 да втасаме трине села,
 тамо има мила майка.
 - Добре дойде, мили сино!
 - Добре найдов, мила майко,
 иш по-арно, майко, да не дойдев,
 ме намери, майко, църна чума.
 Разтори ги, майко, трине кони,
 трине коня майко, подробно азно.
 Коа кя умра, майко, ти да речиш:

Бог да убиет мойот сино!
 Постели я, майко, постеляна,
 девет годин, майко, не легнато.
 Не ми е жальба, майко, коя кя умра,
 ми е жальба, майко, калаузо,
 не му зноиш, майко, табиего.
 Митре умре на постеля,
 калаузо пукна на яслите.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 37

♩ = 69

37

Ше - тат ми се де - те а - джа - ми - я,

ше - тат ми се из Мер - мер ав - ли - я,

гла - ва дор - жит у су - ро - ва зе - мя,

ро - це дор - жит у бе - ли дже - бо - и

го о - пи - твет не - го - ва - та май - ка:

— Ой, ти де - те, де - те а - джа - ми - я

Шетат ми се дете аджамия,
 шетат ми се из Мермер авлия,
 глава доржит у сурова земя,
 роце доржит е бели джебои
 го опитвет неговата майка:
 - Ой ти дете, дете аджамия,
 шо се шеташи из Мермер авлия,
 со главица сурова земица
 со роцете у бели джебои?
 - Ой ти майко, мила моя майко,
 настанале бабови борджови.
 - Ой ти дете, дете аджамия,
 ти си имаш убава невеста,
 промени я во ситноно руво,
 истаи си я на болук пазара
 и плати си бабови борджови.
 Ми я зеде дете аджамия
 я промена във ситното руво,
 я истаи на Болук пазара.
 Го опитвет дете аджамия:
 - Аль я купеш или продаваш?
 - Сум я купил, сега я продавам.
 И я зеде дете аджамия
 я онеса в шарене одае,
 и ми зеде трамбура в раце.
 Той трамбура, невестата плачи.
 - Ор невесто, убава невесто,
 ти шо плачиш аль не ме бендисаш,
 аль куява не ми я бендисаш?
 - Ой ти дете, дете аджамия,
 те бендисвам, как не бендисваш,
 ток си имах еден мили братец,
 като тебе саде трамбураше.
 - Ор невесто, убава невесто,
 а брата ти шо мана имаше?
 - Ми имаше, как не ми имаше
 десна нога без малото порстче.
 - Ор невесто, убава невесто,
 айде земай го леген и ибрик,
 да ми видиш моя десна нога.
 И ми зеде убава невеста
 и ми зеде легени ибрикот.
 Кога виде десната ножица,

кога виде без малото порстче,
тога рече – ти си бил мойот брат!
И я зеде дете аджамия,
я однесе откоде я зеде,
ова ми е моята сестрица.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 38

Кинисала ми девојка
во поле на жетва да оди.
Одеа що поодеа,
седная да пладнуваат.
Сите седная на сенка,
девојка седна на сонце.
Свите укная да пеит,
девојка укна да плачит.
Оние опитвет девојка:
- Девојко, ори девојко,
сите седнавме под сенка,
ти зашто седна на сонце?
Сите укнавме да пеим,
ти укна да плачиш?
- Другачки ми неверни,
си имав едно братуле,
От дванаесет години
и от тринаесет пролети,
ми го пленая турците,
далеко ми го несоа,
горе на вишне планине,
на Садикова бачия.
Провея ветар од море,
ми я одвея девојка, /2
горе на вишне планина,
на Садикове бачия.
- Садике дике овчаре,
виде пливците шо лаат,
да не е волкот во овците?
Не било волкот во овците,
туку е добра девојка.
Ми я опитвет девојка:
- Девојко, ори девојко,

нещо що боля си имаш?
 - Си има, како си нема,
 едно братуле маецко,
 турците ми го пленая,
 от дванаесет години,
 от тринаесет пролети.
 Писна билбиљот на бука:
 - Али се чуло, разбрало,
 брат и сестра да се земаат.
 Девойко, ори девойко,
 твоето мило братуле,
 али го знаеш позинаш!
 Се фатие горло с горло
 тве душа му излезе.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 39

39

Ни - ко - ла о - шъ - ль вме - а - не

ми е по - ра - чат Бо - я - не:

- Бо - я - но, о - ри Бо - я - но,

ко - га кя туп - на на вра - та,

да ста - ниш да ми от - во - риш

Никола ошъл в меане,
ми е порачат Бояне:
- Бояно, ори, Бояно,
кога кя тупна на врата,
да станиш да ми отвориш.
Сва нок Бояна седала,
ока ми памук превила,
можка кошуля сошила,
можноно дете доржала,
мало пред саба легнала
и на майка се молила:
- Майко ле, мило майко ле,
кога кя тупнит Никола,
от сонот да ме скореваш,
да стана да му отвора.
Шо ми легнала Бояна,
ете го тупнал Никола
и ми станала майка му.
- Майко ле, мило майко ле,
защо не стана Бояна,
да ми отворит вратава?
- Синко ле, ове Никола,
сва нок Бояна играла
со твои игорци жегорци.
Кога ми стана Никола,
и ми я закла Бояна.
Тога писнала майка му:
- Синко ле, оре Никола,
убила ми те босица,
защо я закла Бояна!
Сва нок Бояна седяла,
ока ми памук превила,
можка кошула сошила,
можноно дете доржала,
мало пред саба легнала
и мене ми се молила:
- Майко ле, мило майко ле,
кога кя тупнит Никола,
от сонот да ме скореваш,
да стана да му отвора.
Кога ми стана Никола:
- Майко ле, мило майко ле,

ти не ми кажа по-бъргу,
 айде оиш кай Бояна!
 Кога ми стана Никола,
 и ми я закла майка си,
 и можко дете го закла,
 и само себе се закла.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 40

40

Си - нан бег ба - рал не - вес - та

от да - лье - ка на - фа - ле - на

Синан бег барал невеста
 отдалека нафалена,
 по сва край и начуена.
 Кога по Ана одеа,
 вишни череши цутеа.
 Кога со Ана идеа,
 вишни череши зобеа.
 Идеа, шо поидеа
 до в крива река Радика,
 провея ветар од море
 я неа крена дулакот. /2
 Синан догледа ликото
 Рече: не била за синот,
 а била за мене.
 Кога ми дома дойдое,
 и рече на свекорвата си:
 - Синан бежице, свекорво,
 постели мека постеля,
 да сенит една девойка,
 да ти докажа алои,

алои мори дертови,
от свекорои страмои.
- Идевме, шо идевме,
провея ветар од море,
мене ми крена дулакот,
Синан догледа ликото.
И свекорвата рече:
- Ой мори Яно девојко,
свите сме били невести,
от коња не сме зборвали!

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 41

Побара ми Скендер бег,
надалека нафалена
По кога по Хана одеа,
вишни череша путейе,
кога со Хана идейе,
вишни черешне зобейе.
Идее, що поидее,
провея ветар од море, /2
Ане е крена дулакот, /2
Синан догледа ликот.
Не било Ана за сино,
тук било Ана за себе.
Побарал дел пазувье,
истаи фружки ножови,
само се удри по сорце.
Побара дел джебои,
истаи ризье марами,
само престегна сърцето.
Дури да дойдот до дома:
- Свекорво Синанбегице,
постели меке постеле,
да легните снова да умрит.
- Невесто, доста юбава,
свете сме били невесте,
от коња не сме зборвале.
- Свекорво, Синанбегице,
да ти изкажа дертови,

от свекорои страмои
от синои ти ядои.
Провея ветар од море,
мене ми крена дулакот,
Синан догледа ликот.
Не било Ана за сино,
тук било Ана за себе.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 42

♩ = 288

42

Су - ста - нал бе ми Су - лей - ман, ле - ле,
во пу - сь - то по - ле Со - лун - ско

Сустанал бе ми Сулейман, леле,
во пусто поле Солунско.
Туй поминайе дружина, леле,
дружина сулейманова.
Сулейман му се молеше, леле,
- Дружино, верна дружино,
когя кя дома оите, леле,
тефези да не форляте, /2 леле,
и песме да не пеите,
да ни ви чуе майка ми,
к' излизит майка до питат, /2 леле,
коде ѝе син ми Сулейман.
Да не ѝе право кажите, леле,
тог да ѝе майке речите:
- Сулейман ти се йоженал
во пусто поле Солунско.
Пак кя ви майка опитат, леле,
каква невеста зедохте.
Вие да нане речите, леле,

църнана земя невеста /2, леле,
 силни тотони топани, /2 леле,
 се сеткайце свирците.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 43

43

$\text{♩} = 288$

Су - ста - нал бе ми Сю - лей - ман

во пус - то по - ле Со - лун - ско

Сустанал бе ми Сюлейман
 во пусто поле Солунско.
 Ми го викае дружина:
 - Ай дружина, бе Сюлейман,
 дружина Сюлейманова,
 ужинайте ми со здраве,
 и одейте ми со здраве!
 Кога къ дома пойдите,
 да не форляте туфези,
 къ излезите нана да питат.
 Да ней право кажите:
 Сюлейман ти се ожена
 во пусто поле Солунско,
 църнана земя невеста,
 високе буке сватове,
 силни ветрове топани,
 темни облаци байраци,
 църни кютуци егюпци.
 Излегла дома до питат:
 - Дружина Сюлейманова,
 а камо ви го Сюлейман?
 - Нанице Сюлейманова,
 Сюлейман ти се ожена

во пусто поле Солунско,
 църнана земя невеста,
 високе буке сватове,
 църни кютуци егюпци.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. И С. Пируши

№ 44

44

Спре- май си, спре - май, ай шу - леп ле,
 бор - зна - на ко - ня, ай шу - леп ле,
 бор - зна - на ко - ня

Спремай си, спремай, ай шулеп ле, борзнана коня,
 ай шулеп ле, борзнана коня.
 Я кя си ода, ай шулеп ле, за во тугина
 ай шулеп ле, за во тугина.
 Ако не си дойда, ай шулеп ле, ти оможи се
 ай шулеп ле, ти оможи се
 и я кя се жена, ай шулеп ле, църнана земя
 ай шулеп ле, църнана земя.

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 45

♩ = 120

45

Ой мо - ре Дзу - ляль вой - во - да, ле - ле,

не ше - тай Дзу - ляль сло - бод - но, ле - ле,

не ше - тай Дзу - ляль сло - бод - но, ле - ле,

не ше - тай Дзу - ляль сло - бод - но

Майка Дзулялю думаше:
 - Ой море Дзуляль войвода, леле,
 не шетай Дзуляль слободно, леле, /2
 не шетай, Дзуляль слободно.
 Не шетай, Дзуляль слободно,
 от имаш много душмани.
 Дзуляль ми майке не дочу, леле,
 отиде в поле крушово,
 ми поиде в поле крушово, леле,
 да види жетва яль дошла.
 Жетва ми дошла и преошла,
 Дзуляль ми набрал аргати /2, леле,
 калеш Велика сони ми.
 Свите седнае под сенка, леле,
 калеш Велика на сонце.
 Свите окнае да пейет,
 Калеш Велика да плачит.
 Дзуляль ми вели говори, леле,
 - Велика, калеш, Велике,

не бери гайле за мене, леле,
 дур имам пушка на рамо, /2 леле,
 и стребрен патлак на пояс.
 Пукна ми пушка йот гора
 удри Дзуляля по глава.
 Дзуляля ми вели говори, леле,
 - Дружино верна и верна,
 арам да ви е кафето,
 що сум ви давал на утро.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 46

46

По - са - бе - ри, А - лиль, по - на - бе - ри, да не ти го ро - са -

на по - ро - си, со - бе - ри го цър - ве - ни - от бай - рак

Посабери, Алиль, понабери,
 да не ти го росана пороси,
 собери го цървениот байрак,
 да не ти го росана пороси,
 да не ти го ветарон провеит.
 Провея го ... остана,
 пороси го остана.
 Ние бевме деветмина братя,
 осмина под байрак паднае,
 и за мене еден Господ зноит.
 Рече Алил, рече не дорече,
 пукна пушка от Будина града,
 ми го удри по добрата глава,
 от други триесет и пет души,
 я си има три кемери пари.
 Първи кемер нане да пратите,
 а другият да ме закопате,

со третиот джамия да праите.
 Пред джамия шарена авлия,
 у авлията до две нови чешме,
 на чешмете намазе земае,
 во джамия абдез заклае,
 и Алилю равмет да давае.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. И С. Пируши

№ 47

47 $\text{♩} = 116$

Бо - лен ми, бо - лен ми ле - жит

млад Сто - ян, ле - ле, бо - лен ми, бо - лен ми

ле - жит млад Сто - ян

Болен ми, болен ми лежить млад Стоян, леле,
 болен ми, болен ми лежить млад Стоян.
 На висок, на високине чардаци, леле,
 на висок, на високине чардаци.
 На желез, на железнине кревати, леле
 на желез, на железнине кревати.
 Над глава, над глава майка му сеит, леле,
 над глава, над глава майка му сеит.
 Му сеит, му сеит и му се молит, леле,
 му сеит, му сеит и му се молит.
 Стани ми, стани ми, синко Стояне, леле,
 стани ми, стани ми, синко, не лежи.
 Да видиш, да видиш, чудо големо, леле,
 да видиш, да видиш чудо големо.
 Стред село, стред село оро се играт, леле,

стред село, стред село йоро се играт.
 Свекоя, свекоя мома и момче, леле,
 свекоя, свекоя мома и момче.
 За твоя, за твоя Рада двамина, леле,
 за твоя, за твоя Рада двамина.
 Не мога, не мога, майко, да станам, леле,
 не мога, не мога, майко, да станам.
 Французки, французки куршум ме юдрил, леле,
 Французки, французи куршум ме юдрил.
 Ю лева, ю лева страна по сорце, леле,
 ю лева, ю лева страна по сорце.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 48

48

Фа - та и - дет от Ду - нав на во - да, Саль - ко и - дет
 от Со - лу - на гра - да. Сес - тра ти е у тес - на со -
 му се зап - на то - ка от цър -
 ка - ка, за - фа - ти - ли кор - ну шчи - ти - а - ни
 вул - ка,

Фата идет от Дунав на вода,
 Салько идет от Солуна града.
 Сестра ти е у тесна сокака,
 му се запна тока от цървулка,
 зафатили корну шчитииани.
 - Ой ти Салько, Салько, добар юнак,
 с мене ашик, с Айша порстен купиш.
 - Ай ти Фато, Фато лепотице,
 с тебе ашик, с тебе порстен топан.
 - Ой ти Салько, Салько, добар юнак,

кога пойдеш кай твоята кука,
коа кя видиш чудоно големо,
кон до коня юнак до юнака,
во одае Айша Аджиова.
Кога поиде Салько добар юнак,
кога виде чудоно големо,
кон до коня, юнак до юнака.
Во одае Айша Аджиова.
Й е викна кога пойдеш шарене одае,
и е викна Айше Аджиове:
- Ой ти Айшо, Айшо Аджиово,
ай качи се на шарени кочек,
да н'отониш корви до колене.
- Ой ти Салько, Салько, добар юнак,
не губи си твоя лепа младост,
кя си ода от коде су дошла.
- Ой ти Айшо, Айшо Аджиова,
ти си лепа, по-лепа те нема,
Фата ми е драга на сорцево,
тук на ти я една бела книга,
бела книга, църна наязия.
Да я даиш на моята майка,
да извика одже и аджие,
да ме миет сапун от гирита,
да разтурит...
да ме ворвит край порти Фатини.
Кога викна Фатината майка:
- Ой ти Фато, Фато лепотице,
ай да видиш Салька добар юнак,
коде оит утушче на гости.
- Ой ти майко, мила моя майко,
Салько не оид отушче на гости,
туку оит у бели гробища,
тук речи му нека почакает,
кя оиме чифти со Салия.
Кога ошли у бели гробища,
ми легает до два тръндафили,
мегю ними една търнушка.

(Майка му излегла мегю ними търнушка, защ не му зела тая що сакал, а му зела друга, той сакал Фата, таму зел Айша.)

Стана Сальковата майка:
 - Ай ти Салько, Салько, добар юнак,
 аль ти беше Айша не сакаше,
 до пол нокъ порти отворени,
 от пол нока порти затворени.
 Тога викна Айша лепотица:
 - Ой ти нане, нане Салиова,
 ай да видиш що ти стори Салько добар юнак.
 - Ой ти Айшо, корвино копице,
 защ ми закла Салька добар юнак?
 - Ой ти нане, нане Салиова,
 я не ти заклав Салько добар юнак,
 туку Салько сам се закла.
 Тук на ти я ена бела книга,
 бела книга, църна наязия.
 Да извикаш одже и аджие
 Да го миеш сапуни на гирита,
 та да го минеш край Фатини порти.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. И С. Пируши

№ 49

49

Йей ой ти о - ри Цве - то, мо-ри, о - ри

а - рь - на - ут - ке

Йей ой ти ори Цвето, мори, ори арнаутке
 и шо на вода оиш мори, дробне сълзе рониш.
 Айде да ми речиш една малка песма,
 много малка да е вишо гласоитна,
 да ми я чует Милош у зондани.
 Еношка ка викна, лисья изпажае,
 за два поти викна, ... се скършиа,
 за три поти викна, корни се откорниа.

Е ми е дочуло Милош у зондани,
 ей дружина, трийсет...,
 я ли го дочухте оно горцко пиле.
 Оно не ми горцко пиле,
 оно ми е Цвета Арнаутка,
 що си я сакало токмо девет годин.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 50

50

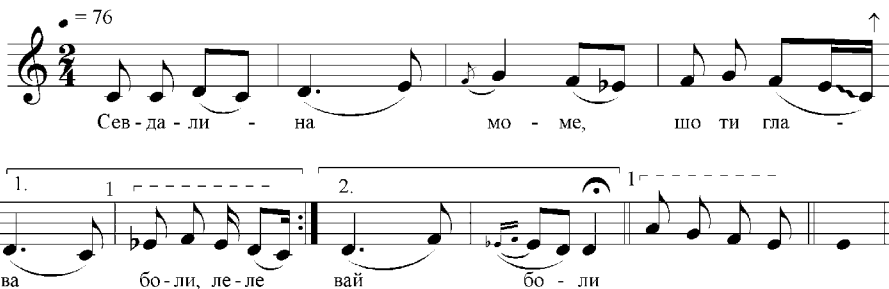
Ей май - ка те за - да - ло, йо - ри Гю - ль се,
 мно - гу на - да - ле - ку Гю - ль се, мо - ре,
 мно - гу на - да - ле - ку

Ей майка те задало, йори Гюльсе, многу надалеку
 Гюльсе, море, многу надалеку.
 Многу надалеку, ори Гюльсе, преку Църно море,
 Гюльсе, мори, преку Църно море.
 Преку Църно море, мори Гюльсе, село Пепелища,
 Гюльсе, мори, село Пепелища.
 За момче маецко, мори Гюльсе, во кука богата,
 Гюльсе, мори, во кука богата.
 На сарай да сеиш, мори Гюльсе, коприна да предиш,
 Гюльсе, мори, коприна да предиш.
 Коприна да предиш, мори Гюльсе, алтъни да нижиш,
 Гюльсе мори, алтъни да нижеш.
 - Пусти ти остали, ори майко, негови сарай
 майко мори, негови сарай.
 Теа ми имало ори кука, не сарай

Теа ми имало овци, не булюзи
 Теа ми имало три реда волои
 - Пуси ти остали, ори майко, негово иманье,
 дель ми си ме дала преку Църно море.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 51

51

- Севдалина моме, шо ти глава боли, леле,
 Севдалина моме, шо ти главай боли.
 - Ни ми глава боли, ни ми полоина болит, /2
 туку ми е жальба за мойон татко, леле,
 за мойон татко, за мояна майка,
 шо си ме зададе мльогу надалеко, леле, мльогу надалеко,
 мльогу надалеко, леле, преку Църно море, преку Църно море,
 преку Църно море, з'ено малой момче, леле, з'ено малой момче,
 отде я киниса, и тея по мене, леле, и тея по мене,
 и то повика: „Почакай ме, майко, леле, почакай ме, майко!”
 - Я не сум ти майка, малик те изгорел, леле,
 я не сум ти майка, малик те изгорел,
 туку сум ти жена, желька ти в горлото, леле, желька ти в горлото!

*Ферит Тамизи (Белков), р. 1943 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., бирник в Стеблево;
 с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева*

№ 52

♩ = 210

52

Си - ной - кя дой - дов о - тъ гур - бет, а май - ко,
зми - я ми влег - ла в'па - зу - ва, май - ко,
зми - я ми влег - ла в'па - зу - ва

Синойкя дойдов от гурбет, а майко,
змия ми влегла в пазува, майко, змия ми влегла в пазува.
- Сестрице мила, сестрице, мори,
пущи десница в пазува, сестро, пущи десница, фати я!
- Ох, братче, ох, мило братче, леле,
без тебе, братче, ча седа, леле, без десна рока не седа.
- Ох, жено, викни братя ти, мори,
пущи десница фати я, леле пущи десница, фати я!
- Без тебе, мажо, кя седа, леле,
без десна рока не седа, леле, без десна рока не седа.
- Майчице, мила майчице, леле,
змия ми влегла в пазува, майко, змия ми влегла в пазува,
змия ми влегла в пазува, майко,
пущи десница фати, мале, пущи десница, фати я!
- Не била змия шарена, синко,
тог биле жълти дукати, леле, тог биле жълти дукати.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 53

53

Ой Сто-я - не, мо-ри, млад Сто-я - не, за - шо

о - ти в'ту - гя зе - мя, мо-ри, о - ти лю - би

дру - га лю - бов

- Ой Стояне, мори, млад Стояне,
защо оти в тугя земя, мори,
оти люби друга любов.
- Ти се колна, несте, во детено
я не любя друга любов
мори друга любов от сърцево.
- Не колни се, Стоян, во детено,
детено е мое твое
и заколни се, що е твое.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 54

54

Гле - дай ме, гле-дай, сев - до, о - ще де -

не - е - ска

- Гледай ме, гледай, севдо, още денеска...
утре ча бегам, севдо, в тугя тугина на гурбет.

- Ой ти кя бегаш, лудо, мене ке кя тротиш от тебе?
 - Я ча та трота со мойта майка и твоя.
 - Пуста да остане моята майка и твоя,
 кога не те има, либе, тебе до мене, без тебе.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 55

♩ = 69

55

Ой ти пи - ле, пи - ле со - ко - ло - во,
 не те ра - на на лов да те пуш - ча,
 ток те ра - на до - ма кя те пра - та

- Ой ти пиле, пиле соколово,
 не те рана на лов да те пушча,
 ток те рана дома кя те прата.
 - Я не знаям коде кука имаш.
 - Ой ти пиле, пиле соколово,
 моя кука сама се позина.
 Пред кукята шарена авлия,
 в авлията еден зелен яор,
 на яоро до три кукаице.
 Тая шо е долу в корните,
 тая ми е моята майчица,
 шо ми кука ич не почувъет.
 Тая шо във сред столпоите,
 тая ми е моята сестрица,
 и ми кука, и се позастават.
 Тая шо е горе на ворвоите,
 тая ми е моята невеста,
 ми се пули кун къде да клувнит.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 56

$\text{♩} = 120$

56

Сто - я - не и - де, джа-нъм, от Ел - ба - сан, от Ел-ба - сан

за во Кле - нье, от Ел - ба - сан, джа-нъм, за во Кле - нье

Стояне иде, джанъм, от Елбасан, /2
от Елбасан за во Кленье,
от Елбасан, джанъм, за во Кленье.
Тог се чуди тог се мисли /2

....

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 57

$\text{♩} = 36$

57

Ай - де, ай-де, бра-те, да ве - че - ра - ме

ай - де, ай - де, бра - те, да ве - че - ра - ме

ай - де, ай - де, бра - те, да ве - че - ра - ме

ай - де, ай - де, бра - те, да ве - че - ра - ме

- Айде, айде, брате, да вечераме! /4
 - Вечерайте, сестро, не чекайте ме,
 я сум яло, сестро, на меяна.
 Я сум било, сестро, на меяна,
 яло, пило, сестро, сум се упило,
 голем зулум, сестро, сум напраило. /2
 Сум заклало, сестро, еден у майка,
 сум заклало синче едно у майка /2
 и барае, сестро, кървнина.
 - За кървнина, братче, за кървнина
 сестра имат, братче, девет сина. /2
 Едно сино майка ке прежали
 кое синче майка ча прежали.
 Прежалила майка най-малото,
 най-малото, леле, най-убавото.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 58

58

$\text{♩} \text{♩} = 40-42$

Май - ка и - ма ед - но че - до, ед - но че -

до май - ка за же - не - не

Майка има едно чедо,
 едно чедо майка за женене.
 Кога майка се налюти,
 и той чедо майка го преколна.
 - Леле майко, не колни ме,
 не сум те яз, майко, за колнене,
 току съм яз, майко, за женене.
 Седумдесе села шетам
 осемдесе, майко, моми любя.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

Ори Митро, моя мисльо,
 докай ода, тебе мисля,
 одум си ме потокнала,
 от сон си ме отсонала,
 от леб си ме одлебила.
 Я отидов на тугина,
 таму седах три години,
 таму кярев три иляде.
 Со порвата порстен топев,
 со другата кон си купив,
 со третата се кинисав,
 се кинисва дома да ида.
 Идев, идев, шо пойдев
 и си почух три абери.
 - Оре Димо, дели Димо,
 мисля ти се посворшила
 и бе ти се овозможа.
 Идев идев на до пол пот,
 на пол пот ми коньот пукна,
 самарчето по рамена,
 оглавчето по главата.
 Люто Димо мисля колнит:
 - Ори Митро, моя мисльо,
 да би стекла можко дете,
 да кинисаш у майка ти,
 у майка ти у татка ти,
 и да идеш до пол пот,
 да ти пукнит мъжко дете.
 Леляйката по рамена,
 повойчето по главата.
 Митра стекла мъжко дете,
 кинисала у майка й,
 у майка й, у татка й.
 Шо ми дошла до пол пот
 й пукнало мъжко дете,
 леляйката по рамена,
 повойчето по главата.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 60

60

О - ро бе - ле - йе в'рос-не ли - ва - гье, А - на и - ма - ше

ша - я до зе - ми, а од ден Гюр - гев - ден до ден Мит - ров - ден

Оро белейе в росне ливагье,
 Ана имаше шая до земи,
 од ден Гюргевден до ден Митровден,
 пак беше шая недопраена.
 Ружа имаше шая до земи,
 шая до земи сребро до пояс,
 сребро до пояс алтън от пояс.
 Туй поминае големи карван,
 големи карван Алили братя,
 свите се Ане изпоклониа,
 а Руже се не опулие.
 Ко ми отиде Ружа девойка:
 - Отвори, майко, времива майко,
 пусто остана сребро до пояс,
 сребро до пояс, алтън от пояс,
 да остаиме да продаиме,
 да покупиме идишик братец.
 Го истаие, го продаде,
 и покупи идишик братец.
 Синко ле, викат, майко не викат,
 брато ле велит, сестро не велит.

Лутфие Лила, гр. Тирана, 12.2008, зап. Х. и С. Пируши

№ 61

61

$\text{♩} = 160$

1. _____ 2. _____

На - ва - ли, де - вой - ко, на - ва - ли,

на - ва - ли, о - ри де - вой - ко, во ли - ва - ге - но
на - бе - ри, о - ри де - вой - ко, све - как - во цве - кье

1. _____ 2. _____

Навали, девойко, навали,
навали, ори девойко, во ливагено
набери, ори девойко, свекакво цвекье.
Напраи си, девойко, напраи си,
направи си, ори девойко, киска прилепа.
Кя доит време, девойко, кя доит време,
кя доит време, девекой, кя ти потребит.
Со киска, девойко, со киска,
со киска, ори девойко, сватои кя стъркаш.

*Садете Пируши, р. 1954 г. в Стеблево, обр. полувисше, медицинска сестра,
от 1977 г. живяла в Елбасан, от 1997 живее в Тирана; гр. София, 10.06.2008,
зап. В. Тончева*

№ 62

62

А - ли си до - ма, ой де - вой - ко,
а - ли си са - ма

- Али си дома, ой девойко, али си сама?
- Дома и сум, лудо и младо, сама не сум, /2
дома и е, лудо и младо, моя майка /2
- За майката ти, лудо и младо, кола... /2
Ка беше те, лудо и младо, кя момиме /2
Сос бабо ти, лудо и младо, сос бабо ти
Кя му дада, лудо и младо, вино ракия. /2
И да пие, лудо и младо, и да спие. /2

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 63

63

Ед - но пи - ле за - тъ-во - ре - но,
ой бен - джам пи - ле - но

Едно пиле затворено, ой бенджам пилено, /2
пилето вели - Ша си бега от шарена одая.
Нестата вели - Не бегай ми, ой бенджам пилено,

ча те рана со суво гройзье, ой бенджам пилено,
ча те рана со шарен шекер, ой бенджам пилено.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 64

64

из ли - ва - да да

ли - ва - да е ро - сь - на, ле - ле, ли -

ва - да е рос - на

... из ливада /2

ливада е росна, леле, ливада е росна /2

а по нея лудо и младо, а по нея лудо и младо

и на мома вели, леле, и на мома говори:

- Постој, моме, почакај ме, постој, моме, почакај ме,
нешо кя ти реча, леле, нешо кя ти реча.

Да ти купа жълти чели, да ти купа жълти чели,
али ча ги носиш, али ча ги чуваш? /2

- Купи, лудо, купи, младо, купи, лудо, купи, младо,
защо да не носа, леле, нема що да носа. /2

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 65

65

$\text{half note} = 40$

Ка - жи Я - но, ка - жи ду - шо,

ко - я ве - чер яз да дой - да

Кажи Яно, кажи душо, коя вечер яз да дойда /2
 - Коя сакаш, тая дойди, со мльозина да не дойдеш,
 одайчето е мало, само земат той йоргия, бело съре
 той не знае каде седа, в одайчето варосано
 я ми пенджер джамлосано
 кя ядеме и кя пиеме, голем джумбуш кя праиме
 и на ... ке спиеме.

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 66

66

$\text{half note} = 40$

За - спа - ла Да - ра, пре - спа -

ла, ле - ле, во ле бо - ри - не

стеб - лев - ски

Заспала Дара, преспала, леле,
 во ле борине стеблевски.
 Кротко я нане будеше, леле:
 - Стани ми, Даро, стани ми,
 стани ми Даро, стани ми севдо,
 овците ти побегная /2, леле,
 во зеленине ливади.
 Оздола иде Рамадан, леле,
 со цървениот джамадан.
 Со цървениот джамадан
 со нея бело копилче.
 Той па й дума „Ча поит, мори,
 татко ми ча ѝе докажит,
 татко ми ча ме оперит,
 майка ми ча ме заколи.”

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 67

67

По - пад - на - ле ми аз - би -

е из кри - ва ре - ка Ра -

ди - ка

Попаднале ми азбие³⁴⁵
 из крива река Радика,
 из оне села ристиянске.
 Старо и младо колеа,
 една невеста грабеа.

³⁴⁵ убави

Идеа, шо поидеа,
кутра невеста сустана.
- Невесто, добра невесто,
що толку бързу сустана?
Дали ги тежи коланот,
али ти тежи герданот?
Тя им вели говори:
- Нито ми тежи коланот,
нито ми тежи герданот,
туку ми тежи мераков,
кога мило ми момче колевте,
право во мене гледаше
и дробни сълзи ронеше.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 68

68

Я - ли не ти ре - ков, мо - ре Фа - то,

о - де не ча - кай ме, Фа - то мо - ре,

о - де не ча - кай ме

Яли не ти рекоф, море Фато, оде не чакай ме,
Фато море, оде не чакай ме.
Е низам сум пишал, Фато на низам кя ода
Фато мори, на низам кя ода.
Айде да ми кажеш, Алиль ду кольчу кя сеиш,
Фато мори, ду кольчу кя сеиш.
Ей али девет годин, Фато, али десет годин,
Фато мори, али десет годин.

На девет годин, ори Фато, ако сам не дойда,
 Фато мори, книга кя ти пуша.
 Ти му да даеш, ори Фато, на твои девет братя,
 Фато мори, на най-маецкине.
 На най-маецките, ори Фато, Алил и Салию,
 Фато мори, Алил и Салию.
 Тие да я пейет, ори Фато, ти солзи да рониш.
 Фато мори, и да си се можиш.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 69

69

Де де - вой - че цър-но - ко - си - че, цър-но е сър-це

май - ке ти, цър-но е сър - це май - ке ти,

цър - но е сър - це май - ке ти,

жа - ри му пе - пел тат - ко ти

Де девойче църнокосиче,
 църно е сърце майке ти, /3
 жари му пепел татко ти.
 Що не те даде за мене, /2
 туку те даде до мене, /2
 до мене у мой комшии, /2
 комшии първи душмани.
 Кога кя оиш на вода, /2
 край дукаан да ми поминиш, /2

сенката в дукаан да влезит, /2
 да сенка фустан да кровам, /2
 меракот да ми поминит.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 70

70

Бо-лен ле-жит мла-тъ Сто - ян над гла - ва му
 Бо-лен ле-жит ке юм - рит чеш - ми съл - зи

мла-да му не - вес - та с'мъж - ко де - те ю ро - ка
 та - я по-ро - ну - ва от жал-ба за Сто - я - на

1 2 3 4

Болен лежит млат Стоян,
 болен лежит ке юмрит
 над глава му млада му невеста
 с мъжко дете ю рока
 чешми сълзи тая поронува
 от жалба за Стояна.
 Стоян ми се разбуди
 на невеста говори:
 - Невесто, ти бре младай невесто,
 що ми ладиш ликово,
 дали ситни росо росовайе,
 дали ситни дождови?
 - Нито й ситни росо росовайе,
 нито и ситни дождови,
 моиве солзи по лико ти капет,
 що ти ладет ликото.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

№ 71

71 $\text{♩} = 38$

Три го - ди - ни, Ка - те, бо - лен ле - жаж, ти не дой,

о - ри Ка - те, да ме ви - диш, да ме ви - диш, Ка - те,

да те ви - дам, да ми до-не - си-шъ, Ка - те, по-на - ди - ца

Три години, Кате, болен лежах,
 ти не дой, ори Кате, да ме видиш,
 да ме видиш, Кате, да те видам,
 да ми донесиш, Кате, понадица, /2
 понадица, ори Кате, любеница, /2
 во сред лето, ори Кате, жолта дуня, /2
 во сред зима, ори Кате, пресна риба.

Ферит Тамизи (Белков), с. Стеблево, 04.06.2008, зап. В. Тончева

№ 72

72 $\text{♩} = 108$

Пи-ле-но ми пе - йе, бре мла-да не - вес - то,

пи - ле - но ми пе - йе ра - но пред зо - ра

Пилено ми пейе, бре млада невесто,
 пилено ми пейе рано пред зора.
 Пилено ми вели, бре младай невесто,
 пилено ми вели утре да ми станиш
 Ти да ми станиш, бре младай невесто,
 ти да ми станиш сутра по-рано
 И да ми спремаш, бре младай невесто,
 и да ми спремаш коньон дория,
 кя ода тугя тугина, бре младай невесто.
 Кажи ми кажи, бре младай невесто,
 кажи ми кажи, що да ти пуша.
 Дали пари сакаш, дали писмо сакаш,
 дали мене чакаш дома да дойда.
 Нити пари сакам, нити писмо сакам,
 само тебе чакам дома да дойдеш.
 Парине се арчит, писмоно се чита,
 а нашата любов, любов до гроба.

Кямила Чауши, Мирветка Бакица Агуши, гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

№ 73

73

Потем си вървеше, мамо, едно лудо младо едно лудо младо

ой - ди по - пи - тай го, мамо, а - ли е же - на - то

- Потем си вървеше, мамо, едно лудо младо /2
- ойди попитай го, мамо, али е женато. /2
- Ако е бекарче, мамо, дома донеси го!
- Немой, кьерко, немой душо, вечера немаме.
- Вечера за него, мамо, моя тънка снага.
- Немой душо, немой кьерко, постела немаме.
- Постела за него, майко, моя равна снага.

Сабри Мурати, р. 1966 г. в с. Стеблево, кмет на селото; с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева

№ 74

74 **Rubato**

Ма - лай мо - ме, а - ли зна - еш, мо - ме, що йе
сев - да е я - ли зна - еш, мо - ри мо - ме, що йе
сев - да сев - да го - рит, мо - ри, на сър - це - во

- Малай моме, али знаеш, моме, що йе севда,
е яли знаеш, мори моме, що йе севда
севда горит, мори, на сърцево,
ой севда горит, мори, на сърцево,
кат звездите, мори моме, на небоно.
- Море лудо, море лудо и младо,
ти да пойдиш, мори, в равна гора, /2
да изсечиш, море, два фидана, /2
да наприш, море, дълга скала, /2
ти да влезеш, лудо, на пенджера.

Байрам Бузюев, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 75

75

Ста - нав си ра - но пред зо - ра, ле - ле,
за да си о - дам, мо - ри, на го - ра

Станав си рано пред зора, леле, за да си одам, мори, на гора,
 силни топани бувайе, леле, моето село, мори, будейе.
 - Не дай ме, майко, во Гьорица, леле, по нока седам доица,
 тог дай ме, майко, в Стеблево, мори, за они пусти, мори, бежари.
 Весден на клубон седейе, мори, люта ракия пийейе,
 люта ракия пийейе, мори, мезе пред ними немайе,
 мезе пред ними немайе, леле, мене за мезе, мори, барайе
 В Гьорица имат работа, в Стеблево имат музика.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 76

76

Ро-ди, ма-мо, о-ще е-но бе - бя - ра, ка - къ да пи - я

да и - мам дру - га - ра

- Роди, мамо, още ено бекяра,
 как да пия да имам другара.
 Моя мама бекяруша била,
 а и мене бекяра родила.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 77

77 $\text{♩} = 126$

Про - ве - ял ми си - лен ве - тар, мо - ри, од мо -

ре ре ми от - ве - я на

гюл бав - че, ле - ле, рат - ли - че че

(Заб. Продължава върху мелодичния модел на втората строфа.)

Провеял ми силен ветар, мори, од море, /2
 ми отвая на гюл бавче, леле, ратличе³⁴⁶, /2
 На гюл бавче три ясике³⁴⁷, леле, високе,
 под ясике три юнаци, леле, в корс нодзе.
 Карши ними три девойки, леле, на нодзе,
 първа сакат руйно вино, леле, цървено,
 друга сакат рудо³⁴⁸ ягне, леле, печено,
 трета сакат рум ракия, леле, инглизка.

Мирветка Бакица Агуши, с. Стеблево, 03.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

³⁴⁶ Трева, шо мириса убаво, убаво.

³⁴⁷ Дръво високо, лисье малки, кога вейт, тие шумет.

³⁴⁸ с убава вълна

№ 78

78 а) $\text{♩} = 63$

Со - фи - я, Со - фи - я, Со - фи - я,

Со - фи - я и - ме го - ле - мо, Со - фи - я

и - ме го - ле. мо, най - го - ле - ма - та

на - гра - да

а) София, София, София, София име големо,
София име големо, най-големата награда,
най-големата награда, опече ягнета на...

б) $\text{♩} = 60-63$

Въл - ко Чер - вен - ков Со - фи - я,

Со - фи - я и - ме го - ле - мо,

Со - фи - я, и - ме го - ле - мо,

най - го - ле - ма - та на - гра - да

б) Велко Червенков София, София име големо,
София име големо, най-големата награда,
най-големата награда, ду две ягнета награда.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 79

79

Сто - я - ни - це, мо - ри, мла - да не - вес - то, що ти

ли - кот, мо - ри, по - вей - на - ло, мо - ри, що ти

ли - кот по - вей - на - ло

Стоянице, мори, млада невесто,
що ти ликот, мори, повейнало,
мори, що ти ликот повейнало /2
како платно небелено,
мори, како платно небелено.
Стоянице, ори, млада невесто,
що ти уста подгорени,
мори, що ти уста подгорени
како люшпа ореова,
мори, како люшпа ореова.

Ферит Тамизи (Белков), с. Стеблево, 04.06.2008, зап. В. Тончева

№ 80

80 $\text{♩} = 66$ 1. —

Край Вар - да - ро рос-на тре - ва рас-нит край Вар - да -

ро рос - на тре - ва рас - нит

Край Вардаро росна трева раснит. /2
 На тревата жолтай преперувка. /2

Ферит Тамизи (Белков), с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 81

81 $\text{♩} = 132$

Да ста - ниш ют-рей по - ра -

1. но, е бре джа - нъм, 2. но, да гра -

биш ко - нъот до - ри - я, да пол -

ниш во - да, мо - ри, сту - де - на

Да станиш ютрей по-рано, е бре джанъм,
 да станиш ютрей по-рано,
 да грабиш коньот дория,
 да полниш вода, мори, студена. /2

Ферит Тамизи (Белков), с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 82

♩ = 104

82

Кам-ба - на би-е, ма-мо, кам-ба-на би-е кам-ба-на би-е

- Камбана бие, мамо, камбана бие /2
 за кого бие, мамо, за кого бие?
 За Байрама бие, мамо, льепа ке надвие,
 за мене бие, мамо, льепа ке надвие.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 83

♩ = 96

83

Ле - ли - на мо - ме, ле - ли - на, мо-ри ле,
 ле - ли - на мо - ме, гла - ва ми бо - ли

Лелина моме, лелина мори ле,
 лелина моме, глава ми боли.

Байрам Бузиов, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 84

84

$\text{♩} = 40$

Про - пад-на - ла, про-пад-на-ла Шар пла-ни - на, ай-де ле,

про - пад-на - ла, про-пад-на-ла Шар пла-ни - на

Пропаднала, пропаднала Шар планина, айде ле,
 пропаднала, пропаднала Шар планина,
 подфатила, подфатила три овчара, айде ле
 подфатила, подфатила три овчара,
 три овчара, три овчаря, три бежара, айде ле
 три овчара, три овчара, три бежара.
 Йе се молит, йе се молит първи овчар, ай ай
 й се молит, й се молит първи овчар:
 - Пуши мене, пуши мене, Шар планина, ай ай
 пуши мене, пуши мене, Шар планина,
 имам майка, имам майка, що ме жали, ай ай,
 имам майка, имам майка, що ме жали.
 Й се молит, й се молит втори овчар, ай ай,
 й се молит, й се молит втори овчар:
 - Пуши мене, пуши мене, Шар планина, ай ай
 пуши мене, пуши мене, Шар планина
 имам жена, имам жена, що ме чака...

Байрам Бузиов, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

№ 85

85

$\text{♩} = 104$

Е - на не - вес - та ка-ле - ша, ка-ле - ша ша

на ви-сок ча-ръ-дак се - де - ше на ви-сок чар-дак се - де - ше

Ена невеста калеша, калеша /2
 на висок чардак седеше, /2
 девет голаби ранеше, ранеше,
 ранеше им се молеше, молеше: /2
 - Голаби, бре мили братя,
 вие високо фурате, ама, фурате.
 Вие високо фурате, летате, /3
 во град София шетате, леле, шетате.
 Да не го видовте той Алекса Алекса³⁴⁹? /3
 - Видовме как не видовме, видовме, /3
 руво за тебе купеше.

Сабри Мурати, с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева

№ 86

86

Е - ле - но мо - ме, Е - ле - но, Е - ле - но мо - ме, Е - ле - но,

не га - зи се - но зе - ле - но зе - ле - но

- Елено моме, Елено, /4
 не гази сено зелено, /2
 не гази сено зелено, /2
 от млади момци косено. /2

Сабри Мурати, с. Стеблево; 22.06.2007, зап. В. Тончева

³⁴⁹ Тук се поставя името на младоженеца.

№ 87

♩ = 264

87

Ай-де, во-де-ни-ча - ре, со-ме-ли ми жи-то -

то ай-де, во-де-ни-ча - ре, баш при-я-те-ле.

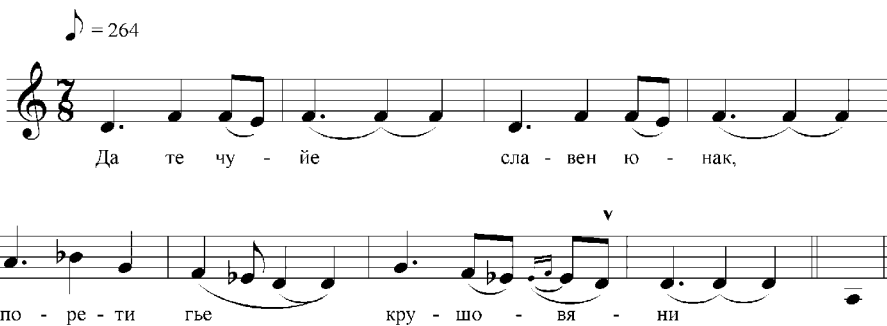
- Во-де-ни-ца - ва во - да ми не - мат, не ти ме-лям жи-то -

1. то 2. то

- Айде, воденичаре, сомели ми житото,
айде, воденичаре, баш приятеле. /2
- Воденицава вода ми нема, не ти мелям житото. /2
- Айде воденичаре, баш приятеле, /2
мояна уста твоя нека биде, сомели ми жотото.
- Воденицава вода ми нема, не ти мелям житото. /2
- Моява снага твоя нека биде, сомели ми житото. /2

Сабри Мурати, с. Стеблево; 17.06.2007, зап. В. Тончева

№ 88

88

Да те чу - йе сла - вен ю - нак,

по - ре - ти гъе кру - шо - вя - ни

Да те чуйе славен юнак, порети гъе крушовяни:
 - Море, вие крушовяни, що сеите нададени,
 що сеите нададени, со куките изгорени,
 со куките изгорени, со моките преборани.

Ферит Тамизи (Белков); с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

2. СЛОВЕСНИ МАТЕРИАЛИ ³⁵⁰

2.1 Общността – история и религия

2.1.1 *Що ни делил нас – един извор що ворвит... Бугарските села – до Пасинки.*

Виолета Муратова: До нас има друго село, що зборвет ка нас – ѝе Кленье. Зад нас, зад Стеблево, е Борово, що не зноит да зборвит бугарски ѝозик, а що ни делил нас – един извор що ворвит, мегю село Стеблево и село Борово, Стеблево е тука, я сум била тамо да работа, овие джагурия³⁵¹ не зноит да зборват бугарско.

Веселка Тончева: Защо?

В. М. Стеблевци знаят бугарски, по-преко е Себища, на куфия³⁵², на граница со Кленье, Кленье е село зборвит бугарски, а Себища изполта³⁵³ зборвит бугарски, изполта зборвит арнаутски. Тука да одиш по-преко, идеш Гинеец – Гинеец зборвит бугарско, Требища по-долу зборвит бугарско, нашо, пойдеш в Ладомерица – зборвит бугарско. Я мисля, поло ворвит оке, овие села зборвит бугарско, овие тука арнаутско – ове ворвит изворот посред ове села, едно село зборви арнаутско, едно зборвит бугарско. И що мога да мисля я. Я не зная.

Виолета Муратова, р. 1955 г. в Стеблево, обр. висше, начален учител (25 години в Стеблево), от 1995 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Спиро Марку: Идет Стеблево, Кленье, Гинеец, после идет Требища како село, Вормица, после Острени мало, Големо Острени... (...)

Веселка Тончева: Как му е името – Мали Острени?

С. М. Малиострени го викаме мие, Големо Острени, се две Острени – големо и мало.

В. Т. А са близо Големо и Мало Острени?

С. М. Близу са, аки полвина часа пешки. После от Мало Острени оиш во Тучепи, после влагаш во Ладимерица, и тя село тука, Пасинки, по Пасинки Миреши, то е албанско.

В. Т. Мене бугарските ме интересуват.

С. М. Бугарските до Пасинки..

В. Т. Колко са села, ги знаеш? Има 20 села? (...)

С. М. Види сега – Кленье едно, Стеблево две, Гиновец три, Требища наше

³⁵⁰ В раздел „Словесни материали” на Приложението ударените гласни са отбелязани чрез опцията Bold (почерняне).

³⁵¹ деца

³⁵² граница

³⁵³ половината

село още четири, Вормица пет, Пасинки шест, Ладимерица седум, ове Ърбеле осум, Кърчища девет...

В. Т. А тия (Ърбеле, Кърчища) къде са?

С. М. Кон Дебар са тия, кон Макаялари, кон Дебар.

В. Т. А во Ърбеле са исто христијани?

С. М. Кристијани, мешани, поекъе кристијани, ама мешани.

В. Т. А Вормица е била само кристијани?

С. М. Само кристијани, те се измешаа, овие дойдени са, купия куки³⁵⁴, ама е бидено... село наше. има кристијани и во Требища е имано, са избегани, тие кристијаните избегани, местото го викат Ѓеорѓијче, има марко куки, чивлик, там беа ени Стојан се вика, ени Борис, демек кристијаните тамо така се викат, имаше един Алексо го викае, туе кристијанци и туе имат имано села, во Требища, сега немаат останато, си са пойдени, но имат селото, демек люди мешани...

В. Т. Тия, които са кон Дебар кой са – Ърбеле?

С. М. Ърбеле, Кърчища, Макелари (албанско е мало), Кърчища поекъе и Ърбеле са поекъе наши, зборат како нами и овие села, што ти кажав пред Кленъе. (...) Имат едно Пешкопия, е албанско, има наши мешани туе, ама малко.

Спиро Марку, р. 1956 г. във Вормица, обр. средно, майстор, работил 25 години в пощата в Г. Острени, сега работи в општината в Требища; с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Божин Фильоки: Кленъе и Гинеец имат поекъе ристијани, а Острени и Требища са саде турци. Сите зборат булгарски. Стеблево немало никаков фанатизам, немаше никаква сметка, другите села имали сметка. Само на времето от стария Енвер Оджа не можеше да речат... И требишките добри се, беше големо село, шестотини куки са, добри са, јаз имах во Требища какви другари...

Божин Фильоки, р. 1928 г. в Лакайца (дн. Р Македонија), обр. 3 кл., майстор зидаро-мазач, гайдар (свирил по сватби); гр. Тирана, 02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.2 На илјада деветстотин и дванајсет годин се кладе граница...

Божин Фильоки: Слушай, Лакайца е место стеблевско, от стеблевските, от времето комисијата, кога се одели, кога дели... сакае тамо до Шопенце да го напрает да влезит во Србско, кога дойдое во Требища, има србски комисији, имаше германски, имаше български, имаше србски, имаше енглиски, и албански. Кога дойдое во Требища, Требища зборит чисто български македонски, исто како наси, биле ище по-убаво, зашто по-близо от нас Требища. Имаше ена жена, невеста от Големи Дебър, Пешкупия... Ова невеста беше

³⁵⁴ кџици

местото старо от старите. И живиме. (...) Татко ми мой во Лакайца, булгарин, татко беше булгарин, живи във България, па живее в Сърбия, сърбите велеа на татко – ти си българин. Па и тамо, па и овдека, навремето от Енвер Оджа, я имав сестра тамо во Сърбия... да те вардит. Во Лакайца – ти си българин, не го сакае. (...) И той најде белята тамо во Лакайца, па и овде во Кленье најде. Сестра, кърката имаше тамо – сърби, после от българи – сърби. (...) Па и в планина не моевме да поиме да бериме дърва, границата близо, половина саат, близо и седевме со страв, зашто войниците што праве, кя те опере, кя каже – па сакаше да бега – и кя му дае отпуса право, еден месец дома да оди, че опрал...

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01-02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Есат Гини: Сме имали фара³⁵⁸, сме давале, сме земале, от Ябланица, имаме мие невесте земено от Ябланица, Стеблево со Ябланица, на куфия.

Веселка Тончева: В кои години е тоа нешто?

Е. Г. Пред люфтата, люфта е дуйт³⁵⁹, море, знаеш ти люфта е дют, от четирийесет – четириесет и четири и тога се затвори куфията. Се затвори градницата. В. Т. Как сте ходили до Лакайца през планина, имало е граница тамо, си одевте?

Е. Г. Си одевме, беше пушено како сега, како вие, што сте българи шетате све Европа, ние не можем да шетаме ништо.

В. Т. А дали сега во Лакайца има некои, които да имат фара от Стеблево?

Е. Г. Немат. От Стеблево са бидени десет куки – ристияни ортодокси им викаме мие. Живеа во Лакайца, на люфтата се вратиа во Албания, пет-шест куки останае и са избегани сега, еден Цветко е останат, други нема, избегани са.

В. Т. Значи тия са били десет куки, избегани са от Стеблево и са отидени во Лакайца пред 1944-та?

Е. Г. Да, триесет и седумта, триесет и шеста. После се вратиа во Стеблево ени, ени бегаат в Скопие, в Струга.

Константин Рангочев: Защо 1936-та година са отишли да живеат у Лакайца?

Е. Г. Отишли тие имали, си имая земя нивна. Лакайца е стеблевска.

В. Т. А Модрич, е имало там от Стеблево люди?

Е. Г. Не. (...)

В. Т. А Джепища и Отишани?

Е. Г. Со Требища имат тие връзка.

Сафет Гини: Стеблево со Лакайца, Ябланица и Лабуница.

К. Р. Как се вика граница между две села? Каква дума? Землището на едно село и на друго село.

Е. Г. Куфия, на градница, на куфия.

³⁵⁸ роднини

³⁵⁹ Втората световна война

Есат Гини, р. 1936 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., горски работник, пенсионер;
Сафет Гини, р. 1963 г. в Стеблево, обр. основно, работи в строителството,
от 1989 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Ранго-
чев

* * *

Виолета Муратова: Слушай сега, земите мои са овде на куфия со Македонија, на градница, земя моя е останата в Лабуница, ѝе останата земя от старите мои, от бабо, е останата в Лакайца, на границата. Сега откак се затвори ку-
фиява, границава, ние моевме тука да влеземе веке, земите мои останаа тамо.
Кой моеше да го најдет овие, кой моеше да го отбери овие...

Веселка Тончева: А сега тие земи са ваши?

В. М. Па наши са, ама нема документ, айде најди, коде да ги најда теа, стар
бабо мой, после бил бабо мой, со що да ода да барам тамо, доде не имаш
книга, можеш да бараш?

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Грозда Попи: По-напред е била пушена границата, свекорва ми я има оттам,
от во Дебар. И е дойдена, туку се одеше, и тая кога сум можена я на осумдесет
и първата година, тая напърво е отидена кай людите нейзини, отиде тая – из-
полвина умрени, изполвина живи.

Грозда Попи (Попоска), р. 1958 г. в с. Стеблево, обр. 8 кл., работила в коопе-
ратива, от 2 години живее в Драч, омъжена в Ърбеле; гр. Тирана, 02.04.2008,
зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Емин Мурати: Лакавица, тамо е во Македонија има зедено. На петдесет и пета
година време се направи еден екип – Югославия и Албания да наместят град-
ницана. Градницава оит аке аке, по водана, я зедоа во Шкодра екипот, беше
еден майор македонски, югославски майор, от овде я направиа градница, мес-
та, мавае, коде за давање – дай, коде за земанье – зей, от овде в Албания, от
теа место, що ти веля, во Лакайца поболи той майорот. Една земя много до-
бра. Лакайца, чисто поле, да се види Глубочица зад Радуч, и вече не се врати,
не давае. (...) И остана таке земята тамо.

Емин Мурати, р. 1934 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., работил в счетоводство, от
1991 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 04.04.2008, зап. К. Рангочев, В. Тончева

* * *

Есат Гини: Дели куфията, градницата, делит кай гробот, има еден гроб тамо.
Лакайца една кукия две, после е Ябланица, до туа Стеблевско.

Алексей Жалов: А знаеш ли ти тука са ми викали някакви притча има за ня-

каква баба, горе некакво место, дето тръгнала да оди на Струга и мраз я фанало и умрела, знаеш ли такава приказка?

Е. Г. Не е баба, невеста велат. Невеста со сватоите. Ги фатила зимата, останале тамо. Викаме мие – гробот от невестата.

А. Ж. А, гробът от невестата.

Е. Г. Над Лабунища. Над планината.

А. Ж. Я ми я кажи тая, кога е било това нещо?

Исмаил Гини: Старо време. (...)

Е. Г. Невестата и сватоите тамо останали. Невестата, после останали сватоите и викаме мие местото – Сватоите, Гробот от невестата, на куфия, кай делит Албания и Македония. (...)

И. Г. Яз како сум чул, две години сум по-стар от братот. Невестата кай сватоите се смелютия, рекла, на коня я носели – земала... како чоек да излезе надвор³⁶⁰, по-надвор. Овие сватоие я подсмеели... невестава, ѝ се помоки³⁶¹ невестата на коня, на коните невестата, та се посрамотила. Убав и љеп е Господ, голѐм той, ние не го виждаме, той виждат многу и чуе многу, той що ни напраи и не шуе. – А така рековте вие за невестата, бре! Е те дожд та ѝ ворнет³⁶², светкаици ѝ направет, тпу, шкруме сватои и невеста! И останало местото – На Сватоите. И Гробот от невестата. А ме разбра? (...)

Е. Г. От во Лакайца идели.

Веселка Тончева: А тие идели от Лакайца на вамо?

Е. Г. От Лабунища. (...)

И. Г. Оке ми кажве мене дедо. Я го питах зашто ѝ викает оке, той оке ми имат речено. Како е навистинското, дотокму не го зноиме.

Есат Гини; Исмаил Гини, р. 1933 г в с. Стеблево, обр. 7 кл., дървар, от 1995 г. живее в Елбасан; с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

2.1.3 Кой не бе овде... Кой не дойде!

Божин Фильоки: Македония беше колония сърбска. И се велиме името Македония. Навремето Сорбия имаше, не само Македония, Сърбия имаше шес републики, що имаше купувяно.

Веселка Тончева: След 1945-та година има Югославия и има 6 републики. А пред това?

Б. Ф. Сърбия беше. Пред това беше България, България е бидена и овде, в Албания. Два пота или три пота е бидена България и овде, три поте. По-напред Турция беше, Аустро-Унгария, Франция, кой не бе овде.. Кой не дойде! (...) Сите овде ги тротив турци в Албания, се мелези, останати тука, е най-лош човек – мелез. Не оригинален! Сите беа католици, кристияни, турците ги на-

³⁶⁰ навън

³⁶¹ напишква се

³⁶² вали

прави сите, ги потурци, ние имаме во Кленье се напраит турци и се напраи най-лоши от тия, що беа оргинални.

Йованка Фильоки: А зашто беа по-напред по-оригинални от сега?

Б. Ф. То беше Турция, кой не дойде овде...

Грозда Попи: За свите беше Турция! Ние го доржевме јазикот и верата.

Б. Ф. Зашто турците живеа четиристотин осумдесет и четири години... Овде останаа два поти поекье во Албания.

В. Т. Теа беа и во Бугария.

Б. Ф. Бугария е бидено отзади, по-доцно, по-късно, ние викаме подзади, а по-късно сакат да речит, избега Турция, дойдоя други – бугарите, французите, Аустро-Унгарија, Србија...

Божин Фильоки; Йованка Фильоки, р. 1962 г. в с. Стеблево, обр. 8 кл., работила в кооператива, от 1989 г. в Тирана, сега има частен магазин; Грозда Попи (Попоска); гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.4 Ова време по първата борба...

Божин Фильоки: Спице под нокти, менгеме на глава, менгеме на глава с гореща вода.

На времето турско е било, им фолеа спици под ноктите....

Веселка Тончева: Спици под ноктите? Защо?

Б. Ф. За да кажат.

В. Т. Шо да кажат?

Б. Ф. Да кажет, кае имаш пушка, кае имаш ова, тие юнаците, качак³⁶³... И менгеме на глава со гореща вода, за да те принуди...

В. Т. Добре, ама в кои години, казваш „бугарин се казвам, ништо не знај”?

Б. Ф. Ова време, по първата, борбата кога се напраи, како се казва бе, не знам, люфта е.... първата борба. Не знам која година, ми казваше татко ми.

В. Т. А татко ти која година е бил роден? Памтиш ли?

Б. Ф. А, татко, не знам, иляда деветстотин и осма, али девета, во тия времиња, тога, татко живи много, живи осумдесет и девет години во Кленье, в Тиран не дойде, умре от кансер³⁶⁴, а и майка ми и тя живи, и тя много. (...)

Само ристияни, сега нема ништо свите избегани во Бугария, не мои от качаците, имаше качаци, що ги переа³⁶⁵, а и дедо ми, дедо мой е биден поп Миленко.

В. Т. И бил во Кленье?

Б. Ф. Не во Кленье, во Лакайца. После и той дойде тамо во Лакайца. Не него имат фолено шес поти со туфач, со снайпер, да го пере, да го убие, зате избега сите от Себица, сите избега во Бугария, во Македонија, от осумде-

³⁶³ разбойник

³⁶⁴ рак

³⁶⁵ стреляха

сет куки, турците викат – има зедено лагомията от ристияните, кой караджа, кой..., кой, ристиянски, защо има зедено земята работает, и теи лагомията, сакат да речит презимето, име презиме, избегая свите. Тамо, каещо бевме ние во Синополе, дванаесет души ворзани и сега да пробаме колко куршум дупит, дванаесет души ворзани... Само еден е останат, Павле го викаме. Я имав тамо братучеди, кушерине, во академия во София, Чотевски, колъку деца има... Па умрен е той.

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.5 Аман бе, шестнаесет години – партизан!

Божин Фильоки: Тука кай мостот, ами не беше како сега, що е зградено, свите неща от градот, тука идет, кя поидем ние во една църква, я викат Свети Проккоп, тамо имаше германци. Отидовме мие и кя фолит со фишек, со раката, па ни видеа, кога фолит со машинска пушка, не знам колъку тука са опрени³⁶⁶. Имаше како пат, озгоре идеше вода, беше такво времето врнежно³⁶⁷... ти влагаше водата во тилот. Я бев с едни наши деца³⁶⁸ кленски, исто ка мене. От туека сакавме да излезиме там кай университетот, го викая палати Зогу³⁶⁹, кай що учат сега ове, що е училище. Не моевме да се вратиме назад и влеговме от овдека, како да ви кажа... во лайната. И друго место не можеше, кя ни опереа. Туека одеа нанозе, из калта, до овя и спи нанозе. Излеговме тамо долу, пукнеа мини и туека от осумдесет души остане на триесе души, кой се... кой се опре. После тамо имавме горе болница, на ридот горе, имам седено я шес месеци, що се борив, идевме нокъта на Тиран и се вракявме назад. Аман бе шестнаесет години – партизан! (...)

Друго що беше кой се опре, кой се блягоса³⁷⁰ мало, го носеа на болницата, не мои, влеговме во Тирана, во Тирана е ре – нова Тирана, а и влеговме внотре, беше четири ката, четири спрата и овие германциве мислеа, како що влеговме мие, фърлавме и се вращавме обратно на позиция горе, излегое кой да се мие и се качивме мие горе, па удривме, горе на ворх, тараса се викат албански, оправме много германци, ех кога удриш германец... от четири спрата, долу имаше... железа, три дена без ядене. Не мое, тие, що шетая по селата, да барае... селата ни ранеа. (...) Ние седевме тука во Тирана, от тука во Шкодра нанозе... (смях) (...) Беше январ, кя ти заморзнеше све. От во Шкодра що... Мирдита тамо, не знам дали сте чули, во Мирдита турци седели четиристотин и не знам колъку годин, не влезели тамо. Енвер Оджа, во Дукагин... Тамо Турция не влезена. Бурел е тука близо. Дукагине е далеко много, Дукагин граничи със сърбите, и тамо... Кукс... сум оден нанозе. (...)

³⁶⁶ застреляни

³⁶⁷ дъждовно

³⁶⁸ момчета

³⁶⁹ на крал Зогу – Ахмед Бей Зогу (1895-1961), крал на Албания от 1928 до 1939 г.

³⁷⁰ ранен

Али не **моиш**, како да ти **кажем**, да се **опушиш**, свекой сака **својот јазик**, свекой сака својата вера. (...)

Италијани бегая от германците и **идеа** во партизаните во Албанија. Тие **идеа**, како да ти **кажа**, со партизаните и **фърляя**, и беше **еден** **талян** Джоваквино го **викая**, имаше името Джоваквино, и **фърляше** со **брета**, **брета** е **митрос голем**, я мал, я носев **фишеци**, туку той се **блягоса** тука во **главата** и **викна** – Мама **миа**! Горе бевме, на **ридот**, на овой свите **ридоите**, и го **зедое**, а другите четите **напред** **мавае**. Долу пред да **поиш** во **комбинат**, **требаше** да се **фоли**, да се **чис-ти** **напред**, и ми остана **митрольозов**. Айде да **фоля** я. Толку **фтасав** я во **това** време, мал бев, да ти **ворзит** **очите** све, да го **отпушиш** све и да го **наместиш** све и да го **фолиш**. И **зедов** **награда** во **тя** време. И **тука** на **вратата** – **филян** партизан. Затворени **очите**, толку **съм** **биден**, толку го **научив** **митрольозов**. А **вошка** ни **яде**... После **изскочи** **една** **вошка** **сръмена**, тая **направи** **много** **зло**, и **удри** **много** партизани, **тифот** ѝ **викат** по **албански**, не знам как ѝ **викат** по **български**. Тиф. Изумирае **много**, на... и **косата** му **падна**, све, от тие **вошките** **цървени**. И по-убаво да **кажеме** **нещо** по-добро...

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01-02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.6 На времето Енверово...

Есат Гини: Едно време **велевме** – Едно време **велевме** – Енвер, Сталин, Тито, Димитров – **велевме** **заедно**, после се **налютивме**³⁷¹, се **отделивме**. Сега си се **сдруживме** пак да си **праиме** **муабет** ка **народ**...

Есат Гини, гр. Тирана, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Божин Фильоки: На **четириесет** и **осма**, **кога** **що** се **разсипа** Тито с Енвер **Оджа**, **толку** **строго** се **напраи** **тога**, **леле** **мајко** **мила**...

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01-02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Спиро Марку: Затворено, затворено. Туа беше **стегнато** **времето**, нас ни беше **страв**, я онде во **Македонија** **внукот**³⁷² **мой**, но не **идевме**, ни беше **страв** да **пойдеш** **тамо** (...), **ке** **пойдиш** со **пасош**³⁷³, со... **ама** **ке** **пойдеше**, **те** **ставит** **мало** **време** да **стоиш** **тамо**, **татко** **ми** **мой** е **биден** на **времето** **Енверово** во **Македонија** е **биден**, со **пасош** и **поседе** **той** **тамо** **две** **недели**, на **Югославия**, **ама** **тамо** со **милиция** по **него**, да го **видит** да не **прави** **нещо**, да **збори** **нещо**, **сега** е **по-слободно**, **сега** си **идеме**, си **збориме**, не **бериме** **гајле**. Ме **запозна** **внукот** **мой**, **той** **тамо** **има** **стрикови**, **вуйкови**, **ме** **запозна**, и **тие** – **Здраво**, **Спиро**, **дойди**,

³⁷¹ разсърдихме се

³⁷² внук, но и племенник

³⁷³ паспорт

Спиро! (смях) Тие викат – айде ке идиме на клубот, ке пиеме кафе, яз не им разбирам, кя се смее после само...

Спиро Марку, с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Фатиме Груда: Ябланица е во Македонија, се ожени момичка от Стеблево, се затвори градница, остана непойдено тамо, имаше една момичка, остаре майка ѝ, не я виде, майка ѝ ѝ излазеше душата дока не... Керима се викаше тая, и рече синот – Иде Керима и тая битиса³⁷⁴, я измамае, а излажия, не си виде момичето четириесе и осем годин стоя градница затворено... Кога се пуши градница... Овде близо градницата имаме мие.

Фатиме Груда, р. 1963 г. в Стеблево, обр. основно, земеделие, от 1994 г. живее в Тирана; с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Есат Гини: На вактот³⁷⁵ Енверов овдека нищо делено немало. Ние со зборваме ѝозик бугарски, горцки, свите едно са бидени. Ти да речиш – ние зборвиме, Голо Бордо зборвит бугарски, да му доржит, да му се пулит со две очи, со едно око – не, не. Сме били и се поекье ние сме били поможени, ка велят, на тја време.

Веселка Тончева: Добро, ама имало е стари люди, коищо не са зборели албански, не са зборели арнаутски...

Е. Г. Не зноит, и она не зноит... (посочва жена си – бел. В. Т.)

В. Т. Не е имало проблем с ова?

Е. Г. Не, не, не. Само кога кя одеа на школо – албанско, курси дома, в куки, песни, свавди, ти виде в стред Тирана – си пее тамо како си сакат, и на вактот Енверов. На телевизия, радия, коа давая вакви емисии³⁷⁶ – мало беше запрено, немаше право ти да отвориш телевизор да гледаш Скопие, да гледаш Бугария, Бугария, София. Тие е бидено не само за нами, туку за свекой албанец, и той, шо беше во Тиран...

Алексей Жалов: И ако някой каже, че ти гледаш телевизия Македонија и идват... а, проблем?

Е. Г. Проблем... Не беше мльогу проблем.

В. Т. Ако те фатат да слушаш Радио Скопие – що?

Е. Г. Нищо, кой сака, го чул...

В. Т. А се кажваше, че сте бугарци? Се кажваше по Енверово време?

Е. Г. Како не се кажваше, ма? Ние ка одевме от овде во Тирана и зборевме, како зборвам с тебе я. Кя ми речеше мене – не зборвай – нема! Ти имаш... пред сто години тамо, го знаеа ѝозикот. Она му зборве на оня, оня го учи и си

³⁷⁴ свърши, завърши

³⁷⁵ времето

³⁷⁶ предавания

зборвет, и младинци го зборват во Тиран йозиков, са избегани во старо време, не бил запреен йозикот...

Исмаил Гини, Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

2.1.7 Децата, викае – ори, маме, ми се яи хлеб...

Божин Фильоки: ... лъеб жетвевме, пченица да, от пченка не мое да се наядет децата. Викае – Ори, маме, ми се яи хлеб! А шо да му даеше... олку ти е дел...

Веселка Тончева: Гладно време.

Б. Ф. А да работаш, я изфърля во ден, зашо я майстор силен сум биден, кога бев млад, четиристотини лека во денот, четиристотини бежа пари големи, ми давая сто лека мене во кооперацијата. Тако беше, кооперација. Кооперацијата не даваше. Компири. И поекъе, сеевме, после там беше и високо место, падаше и слана, па и ке ги попареше и така, зате людите бежа мльогу сиромаси и бравите им стока, сиромаси. Кя доеше време, ке удреше слана и айде...

В. Т. Това беше само за българите ли така тежко или беше за сите?

Б. Ф. Сите. За сите, шо беа во кооперација. За сите беше непогодено, али поекъе беше за българите. (...)

Таква беше наредбата, толко лошо време е бидено, и денес ми се тресит трупо, гладни, слабо облечени, децата нема шо да ядет. Сирота Дафина, жена ми, кя напраи нешо во тиган, кя коснит, шо кя останеше, кя земаше леб и помени на тавата и айде вработа, во едно канче млеко квасено кисело троица – я, жена ми и той син ми, шо умре Вельо. Лъебот пченкан, оке... Много лошо. Во кооператива треба да работаш и за другите. Я праев и куки сам, сам дзиздай, сам внатре, сам мажи, сам... И сега ова... кя ода в планина, да барам древо на дзиздот, шо ти кажва, кя поиш тамо в планина и много пота сакам да бега во Ябланица кай сестра ми, во Сърбия. (...)

В. Т. Шо не избега?

Б. Ф. А Дафина, децата? Не мои. Требаше да седа целата живот во затвор. Три поти су сгутен, тук е направен закон, да ти избега на тебе детето, тука сите майка, татко, сестри, братя, целата фара – айде затвор! Да работае негде далеко, такво време беше.

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01-02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.8 Село наше не торгало мока...

Исмаил Гини: Село наше не торгало мока (...)

Есат Гини: Наимашна е бидена.

И. Г. Най-имашна. Кравите, крави си молзиме³⁷⁷, му велиме (...), криза не видело селово наше, на Енверово, ама имат во Албания села, шо лъеб и шекер

³⁷⁷ доим

немали да **ядет**, стоката му **собра**, копративете слабе, две **пака** макароне в денот му **пажаше**, колку шо **чинет** две **пака** макароне, толку му **пажаше**, много тегна **народот**...

Исмаил Гини, Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

2.1.9 *Защо се велит Стеблево*

Божин Фильоки: **Що** кя **заворшиш** **Кленье** е имало граница **каракал** – български, **сърбски**, **Стеблево** е **бидено** **Сърбия**, **стеблевците** **правеа** **борба** със **сърбите**, **свите**, во **свите** села на **Голо бърдо** **Стеблево** е **бидено** **най-силно** за **свекакво** **случай**.

Грозда Попи: **Защо** се **велит** **Стеблево**, **Стеблево** – не **моит** да те **купит** **чоек** на **албански**, **Стеблева**, **мльогу** **сакали** да го **купят** **како** село, не **можели** да го **купят**, **защо** **имали** много **земя** тия. На **албанско** **Стеблева**, **сакали** да го **запгиса**ет, **Стеблева** – не те **купив** **значи**.

Б. Ф. Слушайте, не е така, **стабло** от **бука** **дебели**, **стабло** и **остана** **стаблово**, не е **стеблева**... **албанско**. На **български** **стабло**, че там **имаше** **буке** **големи** и **стабло** го **викая**. **Булка** **како** **стебла**.

Г. П. На **албански**, я и не го **знаев**, я **кога** се **можев** **кай** **моине**, **мои** се тие **веке**, така **велеа** – **невесто**, **велеа**, **стеблево** на **албанско**, не те **купив**, не **мов** да те **прекупа**.

Б. Ф. Само **стабло** и от **ове** **стабло** **остана** **Стеблево**. **Кога** го **изсечеш** **древено** и **става**. После **Голо Бърдо** не се **викат** **Голо Бърдо**, а на **време** **турско** **Дълго Бърдо**. Не **Голо**, **Дълго Бърдо**, **защо** **планини**, **ридои**, **дълго**, а **стеблевското** **место** има много – има **буки**, **ове** **Стеблево** има **най-поекье** **место**, **що** **сакаш** **планини** во **цела** **Албания**, **най-поекье**... А за **ове**, **що** **зборат** **нук** **теблева**, **стеблева**, **защо** **зборот** на **албански** **нук** **теблева** – не те **купив**, а на **стабло**. От **древя**, **що** имало **буки** **големи**, **остана** **стаблово**.

Божин Фильоки, Йованка Фильоки, Грозда Попи (Попоска), гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Виолета Муратова: Я не **зная**. Я **зная**, че **имат** **едно** **кайда** за **село**во **наше** **стеблевско**. **Дошъл** **некой**, от **кае** **кай** **бил**, не го **знам**. **Седел** да **купи** со **злато**, **алтѣн**, **злато** **велите** **вие**? Со **злато**. **Мога** да го **купа**, не **мога** да го **купа**, го **купува**, не го **купува**, **овие** го **правел** на **албански** **йозик** – **еблей**, **себлей**, **еблева**, **себлева**, **Стеблева**... **сме** го **чули**.

В. Т. Откъде **сте** го **чули**?

В. М. От **некой** **стар**.

В. Т. **Стеблева** **означава** – не го **купи**?

В. М. Не, не **продават**. **Толко** **скъпо** го **продавал** **той**, **що** **бил** **тука**, че **той**, **що** **дошъл** – не **можал** да го **купи**. Не го **купил**. **Що** го **имам** **чуено** от **старо**. **Кой** е

реално, **како** е било – никой не го знае. Старите са **умрени свите**, младите са **разтурени** по **градоите**, тука ние – **толку знаиме**.

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.10 Сега свите избегая...

Веселка Тончева: Па за **Стеблево**, откога е това село, какви са тука **людите**? От кога го има ова село, от кога е?

Есат Гини: Со **илядните години**.

В. Т. И **що** е **бидено**? Колко **куки** е имало?

Е. Г. **Куки** **петстотини**. Сега ни **една**.

В. Т. Е, има **барем десет**.

Е. Г. **Десет**. На **люфтата** **едно** – **петстотини**, на **люфтата аритве** – **двеста** и **осумдесе**. Сега **избегая свите**. Сега има **шестстотини-седемстотини куки** в **Тиран**. **Идеме** **лете** ние **стари люде** и си **бегаме зиме**.

В. Т. А Е имало **школо**, е имало **джамия**, е имало **църква**? **Що** е имало, **разкажи** ми **де**!

Е. Г. **Сефте** **имало църква**, после **имало джамия**, имало **две вери** – **ортодокс ристяни** и **мюслимани**. По-много са **бидени** **мюслимани**, **два-триесе куки** са **бидени** **ортодокс ристяни**.

Есат Гини, гр. Тирана, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: А имаше **хора** **навремето** в **Стеблево**? Колко **хора** е имало **ти** **като** **беше** **по-млада**?

Хатидже Мурати: **Како мала**, **како** го **викате**, не **мои** да се **разберва убао**, **како** **мала** **шеесет** и **шес куки**, ова **маала**, со **другата** **заедно** – **две маали**, **сто** и **осџмдестџ**, **много бевме**.

В. Т. И **школо** имаше?

Х. М. Да, **немае** **сега вече**, **немат куки**, **немат люде**, **саде** **моите**, и **оно куке** у **левонде**, **две** – **еден маж**, **една жена**, **соседет онде**, **нема**, и **две-три куки** **тамо**, **немат люди**.

В. Т. **Кџде** **отидоха**?

Х. М. В **Тирана**. По **градоите**, **свегде**. **Тирана**, **Елбасана**, **Дурус**, **разтури**. **Нема**. Се **тури** **демократијата**, се **тури** **народот**.

В. Т. **Ти** **като** **беше** **по-мала**?

Х. М. Я **бев** **мала**, **много**. Сега **седумдесте**.

В. Т. Да си **жива** и **здрава**!

Х. М. И **вие** да **сте живи** и **здрави**!

В. Т. **Дай Боже**!

Х. М. **Дай Боже**, и **ние** го **велиме** – **Дай Боже**! **Дай Боже** **убаини**, **свекому**.

Хатидже Мурати, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 3 отд., земеделие; с. Стеблево, 18.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: Кажи ми колко куки е имало в Кленье пред петдесет години?

Георги Плаушко: Три-четериесет куки ни е имано християнски.

В. Т. А изобщо колко куки? Вообщо – и мюслимани, и християни?

Г. П. Муслимани поекье.

В. Т. Ама колко куки, колко люди е имало во Кленье.

Г. П. Абе шо знам я, таке чисто, до стотина, сто и петдесет имат имано, стотина куки, дваесет-триесет ристиянски куки са бидени, муслимани – поекье.

В. Т. А сега колко куки има?

Г. П. Сега има дваесет и две-три куки.

В. Т. Колко люди?

Г. П. Шо знам... четири куки са шо идат от Тирана и седет тука, я сум овде стабилен. (...) И бегат, на зима, снегои... (...)

В. Т. В Гинеец има люди?

Г. П. Нема. Ключот за църквата е тука, саде как е направена. (...) Имаше един човек, той умре. Той замина. В Стеблево имат люди, идат на зима, идат во град.

Георги Плаушко, р. 1940 г. в с. Кленье, обр. 4 кл., майстор, работил във фабрика, не е напушнал Кленье; с. Кленье, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Спиро Марку: Осумдесет куки са бидени навремето тука, после си са пойдени, по градоите са кренати, во Дурус...

Веселка Тончева: От коя година, от деведесета може би?

С. М. От деведесет и седма, от деведесета са бидени шейсет куки, до деведесет и седма са кренати още двајсет куки, шейсет куки са бидени до деведесет и седма, по деведесет и седма са кренати още куки, от годината деведесет и девета до две хилядна година са пойдени свите, са кренати и останавме само я. Имаше още две куки, ама не беа наши, дойдени беа во село наше, купени куки от друго село тугьо³⁷⁸, а на село наше – само я останав.

Спиро Марку, с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

2.1.11 От каурите земите му са дадени на стеблевците...

Веселка Тончева: И от каурите земите шо се случило?

Виолета Муратова: Му са дадени на стеблевците.

В. Т. Ти казваш, имало каури, които са заминати в Македония – то е преди 1944-та?

В. М. Моит и по-рано да е, дека туека немаат ни деца останати. А името от земите нивни и е. Се знае. Со име са си били.

³⁷⁸ чуждо

В. Т. Кажи ме некое име такво.

В. М. Теа не мож да знам я. Да те мома, велевме ние, кога одевме да работаме по нивните, на каурските, чиви са теа – каурски, от овде, ка че сме работале днеска, от овде – в каурскине. Ка... нема да го знам я, кои са тия, коишто го имале таа зема. Седвене от кауриве, я колко што го имам почуено, ѝе бидено вакво, каури се бидени во село Себища, Себища имат станато, имат изтерано³⁷⁹ и биле биле изтерано изтерано со якост... становите се местеа, не сме овдешни, кой знаит какво.(...) Кога станале тие от село, село ворви от Себища, поминали изворите, поминали тежко, дошли во Борово, не... не му отворила врата, не сакали да седет туе. Стеблево ги проновило, ги приело, и са забоцани туе, са седени, во малана порва, първата маала – се викат Соска маала, кай Сабриан³⁸⁰, туе, се бидени само две куки каури (...), другите – три-четири-пет куки са бидени в друга маала, се викат Леска, што се викат, стредна маала..., туе таа маала, што ячит кон село Борово, што е по-висока – немаат ни една кука каурска.

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.1.12 И турци, и каури... И църков, и джамия... Како братя и сестри.

Божин Фильоки: Мешани са бидени селата. Во Стеблево е бидено и турци, и българи, и македонци.

Грозда Попи: Арнаути немало.

Веселка Тончева: А тия Требища, Острени...?

Б. Ф. Во старо време ѝе имано... и тие исто како нас зборваат български, сите што беа, беа българи. Али во Стеблево петнаесе куки ристияни.

В. Т. Ти викаш ристияни, а другите са турци, ама и тие зборват български?

Б. Ф. Во време турско се потурчия. И денес и денес им е иминята – турчин.

Г. П. Свавдата како нас. Свите неща.

Б. Ф. Исто.

Г. П. Нашето село беше турци и каури. Ние свите одевме, едно бевме. Един народ. Како нами све. Кристияните по-мало. Нашето село е бидено све каури, после на времето турско...

Божин Фильоки, Грозда Попи (Попоска), гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Садете Пируши: Джамия, па оджа, поп, от Кленье идеше попот во Стеблево, поп стеблевски немавме ние, поп Тодор идеше, църковта е бидена до кукята, што сум родена я. И църковта е турена, сум я видела я, турене са свете. Се бра-

³⁷⁹ изгонени

³⁸⁰ Има предвид Сабри Мурати, кмет на с. Стеблево, който живее в посочената махала.

неше около църковта, църковта беше заградена, имаше само ливада беше оки зеленило около църковта и не влагаше чоек туека. Со ключ.

Веселка Тончева: Защо?

С. П. Ако имаше неделя, беше льепо место, за да не влагает ягънца, крави, да не се пасит, туе беше льепо много.

Садете Пируши, р. 1954 г. в Стеблево, обр. полувисше, медицинска сестра, от 1977 г. живяла в Елбасан, от 1997 живее в Тирана; гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: Я казваш – мюслимани и ортодокс, а как си живееха?

Есат Гини: Радост, ядост, яденье, пиенье, свадби, рожачка, умиращка – све заедно...

В. Т. Различна религия не пречи?

Е. Г. Никогаш на век мие не сме правели вакве да се караме. Ти ортодокс – я мюслиман (...) Свите стеблевски си ворвят како братя и сестри – ристяни и мюслимани.

В. Т. А фестите?

Е. Г. И фестите.

В. Т. Какви фести?

Е. Г. За мльогу годин Великден кай ристиянине, за мльогу годин Байрам кай мюслиманите. Свите заедно.

В. Т. И така, и така.

Е. Г. И сега такве сме си ние во Стеблево. Свите стеблевски си ворвят како братя и сестри – ристяни и мюслимани. (...) Ристияните си одеа в църков – на Водици, на Великден, на Илгден, на Петровден, мюслимани се одеа в джамия – на Байрам да се кланяет, в петок, ристиянине си одеа в недела да се кърстет

В. Т. Добро. Е било убаво.

Е. Г. Мльогу убаво. (...) Она Митре, бирадзер³⁸¹ го имам я, го виждаш Митре (пристига Митре Райко – бел. В. Т.) Он е ристиян, я – мюслиман, кога е женет она, я сум бил бирадзер кай него. Татко му негов на бабо ми мой.

В. Т. Що значи бирадзер?

Е. Г. Бирадзер е како... оке побратим.

Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

2.1.13 Слушай що напрай Енвер Оджа, во църквите фоли козе и волови...

Божин Фильоки: Слушай що напраи Енвер Оджа, во църквите фоли козе и волови, и седа, що седа ено време и паднаа. И така остана. После ние сите, Горция даде помощ, даде три милиона, да напраиеме, али сега само ена каша има тамо кристијанска. Сите избегая селата. Само той е кристијан.

³⁸¹ побратим

Веселка Тончева: Енвер забрани религия и църква, а вие правехте ли празници?

Б. Ф. Не правеме никакво празник, само първи май.

В. Т. И нищо друго? Нито Водици, нито Великден?

Б. Ф. Какви Водици, какъв Великден! Па идеа да видет дали праите нещо – дали мазник, или баклава, и иде да се пулят да не праиме за деноите.

В. Т. А скришно, тайно, не се ли правеше?

Б. Ф. Тайно правеме...

В. Т. А яйца на Великден?

Б. Ф. Сега да, пред тоа не, те фоят во затвор да работиш.... Беше тежко време, ка затвор. Да не мож да се, да прогориш, немаше слободен глас, разбери, за никого, немаше слободно, пусто време беше. (...) За четирейсет и седум години не моеше да се прекръстиш. Кръстенъето е правилно тука, а не... (показва – бел. В. Т.) Во имя отца и сина и светого духа, амин. А не, тамо во Кленье се ядосва, ени карат, зашто така. Слушай кърко, по некоя време жените во наше село Ристос вайзкрос, не е Ристос вайзкрос, а е Ристос възкресе, во истина възкресе.

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: А викаш имало църква и джамия? Коя година ги затвори-ха?

Есат Гини: Шейсет и шес.

В. Т. Ги затвори Енвер Ходжа?

Е. Г. Ги затвориа младинците албански. Младинците велеа – верата наша е албанец. Ристјани, мюслимани – свите едно – албанци сме!

Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

Веселка Тончева: Не е имало проблем за вас кога е било Енверовото време?

Спиро Марку: Не. Немаше проблем. То беше убаво, што нами ни напраи тој (Е. Ходжа, б. м.) едно. И муслимани, и кристјани велеше – да немаат да се карает людиве, да се сакает, тоа беше убава работа, и сите си одеа, сите се сакаа, муслимани и кристијане не се делеа, се сакает, така живиме убаво мие още тога на време Енверово, и сега.

Спиро Марку, с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

2.1.14 А Господ е един...

Есат Гини: Господ е криовил³⁸² и тебе човек, и мене човек, се родивме, и ти доржиш дома, и ти яиш, пиеш, месо, ракия, лѐб, кон, магаре, крава, теле,

³⁸² създад

овца, и я – овца, крава, теле, ягне, яре, и на тебе, свите едно сме. Защо ти си бил **инаков**, я сум бил **инаков**, едно сме – **како** ти и я. Господ. Ти **чиниш** на Бог – е, Господи, дай ми! И я – ей, Господи, амин, дай ми! Защо ти **инако**, я – **инако**? **Како партииве**.

Веселка Тончева: Добро, ама защо едните во църква, другите – во джамия? Айде сега, това са различни куки! А Господ е един.

Е. Г. А защо **ове** прави **люфта** – да **кяри** ова партия, да **кяри** она партия, да **кяра** я...

В. Т. Като партии е ова.

Зенел Гаджа: „Я **одам** в джамия, другиот **оди** на теке, и **секой** кя рече – Господа, за Господа, ти кя **оиш** в църков и кя **кренеш рацете** – за Господа... **домезан**³⁸³ едно сме.

Е. Г. Спиов народ во веков, **що** е **криовяни**, **що** **живет** **седум** милиарди, **що** са **криовяни**, **велят** (...) **двойца** **люди**, да се **криовият** **двойца** **люди** – едно женско и едно мажко, **защо** **излегов** я **инаков**, ти – **инаков**? Ние едно сме. Во веков, **разбираш** ли. В Албания **мюслиманска** **вера** **немало** **преди** **седемстотини** години.

В. Т. А **що** е **имало**?

Е. Г. **Що** **имало**? **Вера**, **кашо** сум си **роден**, така сум си. И ти **кашо** си **родена**, **майка** ти **кашо** те **родила** – **таке** си, **човек** ти – **човек** я, **защо** ти **ристиян**, я... за да се **давиме**, да се **караме** **един** с **другио**, да **ке** **грабиме**, да се **биеме**...

З. Г. **Защо** ти **католик**, я **мюслиман**....

Е. Г. Не **гледай** ти **овдека** во **Стеблево**, **ние** **како** **братя** и **как** **сестри** сме **живели**. И пак така си **живиме**. И в Албания така **живиме**. **Имат** **много** **държави**, **що** **прайт** **люфта**, **виж** **що** се **прайт** во... **Арабия**...

Есат Гини, Зенел Гаджа, р. 1931 г. в с. Стеблево, обр.4 кл., работил като агроном, от 1955 г. живее в Тирана; с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

Фатиме Груда: Боже, **поможи**, **саде** **кога** **имаш** **мока**, **знаш** **све** **арно**... **Кога** си **добро** – **забораваш** (**смях**). **Мие** **све** **арно**, **бегаме** на **работа** – **Боже**, **поможи**! **Варди** ни от **лош** **сат**, от **лошата**, **сато**, **час**, от **лоши** **часови** **варди** ни, се **оиме** **вработа**, **Господ** **душа** **носиме**, да ни **вардит** **Бог** се **молиме**. **Бисмилля**. **Све**, **ката** **ден**, **сонце** **греи** ни, ти **виждаш** **много**, **сонцено** **греи**, **мие** **не**, **мало** **виждаме**, **сонцето** да ни **вардиш**, се **молиш** на **сонце**, на **Господ**, на **Боже**. **Вие** **велите** **Бог**.

Фатиме Груда, с. Стеблево, 18.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

³⁸³ означава

2.2 Календарна обредност

2.2.1 Наши празници кристиянски...

Есат Гини: Пилено бега ду на Илигден. Илигден го викаме на стред лето, Гюргевден – Митровден – шес на шес. (...) За место планинско, що сме ние, ние го велíme – шес месеци зима, шес месеци лъето. Лъето е от Гюргевден до Митровден, от Митровден до Гюргевден, на осум нандор³⁸⁴, единайсти – Митровден, на шес – Гюргевден, май, после овие лъетни – Илигден, Петровден, Боройца, Танасовден. Кя кинисваш³⁸⁵ на Боройца, кинисваме да сейми оржовете³⁸⁶ за другата година...

Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Митре Райко: Деветнайсет януари, как го викате вие, първи месец в годината, януар, на деветнайсет януари фърляме кръста.

Веселка Тончева: Как се вика тоя ден?

М. Р. Водици й викаме ние, по.

В. Т. Защо се хвърля тоя кръст?

М. Р. Зошто го оставили за здравье, за... го остаиле стари, не моо да ти чита, зошто, за какво...

В. Т. Кой го вади кръстот от водата?

М. Р. Кърстот го фърляме туека во водата и ѝеден от стариве, некој стар, кя се кьпит сам, туа, туа кай кърстот, чешмата ке му фърлят овде вода и овде (...), вода, кя се копит и ке бегат дома, и кя оиме в църков, врашат назад и ке оиме дома. Така го остаиле стари, така го кажуваме ия. Ката година.

В. Т. Кога сте го хвърляли последен пат?

М. Р. Пред има десет до тринаесет години. Пред два-тринаесет години. Прекина. Нема люде. Нема кой. Кат да не е попот, поп, како викате. (...)

Константин Рангочев: Земеш ли си от тая вода, дека кръсто се хвърля?

М. Р. Ке земеш вода, ке чуваш дома за здравье, ке се напиеш... (...) Я чуваш една година, не се разсипва тая. Не се разсипва. Тая вода е причестна.

В. Т. Що друго сте празнували? После Водици, на Сечко?

М. Р. Не, по Водици, пред Водици е Нова година. Танасовден, ама Танасовден не праиме ние, го праи друга рата, како викате вие – егюпци. (...) Пред Великден седум недели постим. (...) Се разбира, се прави гозби, да кинисаме пост, се праи, праиме со лоище напред ние, огън... На Поклади, пред седем недели пред Великден – Поклади, дойде, палиме огньове, (...) невести, со килими, работи вакви, кя чукаме филян за филянка, филянка за филяна.

В. Т. Що е филян?

³⁸⁴ ноември

³⁸⁵ приготвях

³⁸⁶ ръж

М. Р. Цуцата³⁸⁷ Митрева за детето Константиново... (...) Гори, чукаме с едно древо, правено тако... со йъглиня, йъглиня замает от таму и чукает на камениот, ако напраи глас – а, ке го зема цуцето Митрево филианка. (...)

В. Т. И после 7 недели що не се яде?

М. Р. Не се еде, що е мърсно – мас³⁸⁸, що има кърв, не се яде.

К. Р. Яйца може ли да се яде, там кърв нема?

М. Р. Нема кърв... има кокошката кърв, що го носи яйцето. (смях) Саде риба се яде, во поста.

В. Т. Кога се яде?

М. Р. Кога сакаш – не, на Блошонье, на Благовец – рибе, Блошонье велимие, на седум април и яке. (...)

В. Т. Во постот какви други празници, значи имаме Благовец? И друго няма?

М. Р. Не, има, що велат Летник, велиме на четиринайсети марс.

В. Т. Летник. Що значи? Що се прави?

М. Р. Нищо се прави, се полюшка джагурия со, ке обеси на нешто, люлки.

К. Р. А тука врзва ли се на децата бяло и червено?

М. Р. По, цървено и бело.

В. Т. Как се вика?

М. Р. Моняк го викаме ние.

В. Т. Тоя моняк какво го правиш после, колко време стои на джагурия на рока?

М. Р. До Гюргювден, на ден Гюргювден на шес май, до тогаш, не гу изфрляш..

Мария Райко: Во една трендафила го меташ.

В. Т. Добро, а после пред Великден има Лазар?

Мария: Лазарица.

В. Т. Кога е Лазарица?

М. Р. Лазарица е една недела пред Великден, не е една недела, повеќе от недела, петок, не петок пред Великден, еден петок по-напред е Лазарица.

В. Т. Не е ли во сабота?

М. Р. Не, во петок.

В. Т. Що се прави на Лазарица?

М. Р. Излезат децата из людето други да берет яйца, кой ке му дадет яйца...

К. Р. Песна пееха ли джагурията?

М. Р. Пеят джагурията, пеят.

К. Р. Там какви – деца и соски или само деца ходеха?

М. Р. Само деца. Мажки деца, женски не. (...)

В. Т. Во секоя кука ли одеха?

М. Р. Во свекоя, и яйца. И муслиманска и им дават.

Мария: За берекет.

³⁸⁷ момиче

³⁸⁸ масло

К. Р. Що ги прават тия яйца после?

М. Р. Ядет и вапцваат за Великден.

В. Т. Ако е петък Лазар, в сабота що е, а во недела? А в недела нема ли Цветница? (...)

М. Р. На Цветници некој, што има име, му одиш да му пиеш ракия, на визита, на друго нема що, имат името, нищо друго.

В. Т. И после?

М. Р. Великден другата недела. Во четврток – Велики четвртък, вапцваме яйцата за Великден, мие го имаме нај-голем ден петок пред Великден, нај-голем ден, зошто велите на Вели петок не треба да работиш никаквата работа, нај-голем ден.

К. Р. Защо?

М. Р. Защо, зашто велат стари, ја станал Ристос и зато нај-голем ден.

В. Т. Яйцата како ги вапцвате само црвени ли или секакви?

М. Р. Црвени.

В. Т. Зошто?

М. Р. Зошто кървта Ристосова, велат, ќе го заклали чифути тамо, кай што ни рекле старите.

К. Р. За яйцата боя от што се прави?

М. Р. Боя се прави и от вино – црвена боя, се праи, ама старо вино да е, ќе остане на древо, и та боя е, бѣчва от вино, ќе остане, три години вино, четири години е седено внѣтре, ќе остане, от тея вапцват, стѣржеш го, што ќе остане и те боя е, сега боята я купим.

В. Т. Петък не работите нищо?

М. Р. Нищо, ние велите овдека, што го доржим и гледачкана я въртиме ничком, да не се види, што е.

В. Т. Гледачкана, огледало?

М. Р. Огледало. Наопъко.

В. Т. Во петок?

М. Р. Само во петок. (...)

В. Т. Ходехте на черква на Великден? Вечерта?

М. Р. Не, сабайле одевме ние, одвечер не. Сабайле.

В. Т. Що правите?

М. Р. Що праиме, да се прекръстиш, да се причестиш, попот, ак да ѝе поп, ак има поп, ако нема, да одиш в църква. Носиме яйца и менваме, ти ќе ми дадеш мене, я ќе ти дадам тебе.

В. Т. А на черквата яйца даваш ли?

М. Р. По³⁸⁹.

К. Р. Първото яйце, дето го боядисваш на Велики четвъртък, нещо правиш ли го?

³⁸⁹ да

М. Р. Првото яйце го чуваме ние, **яйце една година**, година го чуваш, **газеп**³⁹⁰ да има нещо, **върни**³⁹¹, **дождови силни**, ке го **остаиш надвор**, **яйцето от Вели четврток**, првото **яйце**, ке прекине тава...

В. Т. Ке спре да врне. Ша прекине да врне?

М. Р. Ша прекине.

К. Р. Ти какво викаш 7 четвъртъка от Великден.

Мария: Велики четврток и седем четвртока до Спасовден, седум четвртоци не работаме, не работаш во нива.

М. Р. Седем четвъртъци до Спасовден.

К. Р. Не се работят, ама каква работа? На нива?

М. Р. На нива, полска.

В. Т. Зошто не се работи на нива?

Мария: За газеп.

М. Р. И **яйцето** за това е.

В. Т. Газеп е кога падат...?

М. Р. **Зърна**. Младите забравили тия работи. Ама му велиме ние на младите овде...

В. Т. После Гюргювден иде или що иде? После Великден?

М. Р. Великден, после по Великден, Петровден... **Гюргювден**.

К. Р. На Вакоф идехте ли на Гюргювден?

М. Р. По.

Мария: И годинава. Лани бевте вие.

К. Р. Да, бехме.

В. Т. Как се коли агне за Гюргювден?

М. Р. Не коли агне, иде **люди**, **свекой си коли**, си фамилия, си прави кеф, там.

В. Т. И после Петровден.

М. Р. Петровден.

В. Т. Що се прави, има Петров пост?

М. Р. Има.

Мария: Кой може да пости.

М. Р. Триесе дена, три недели.

В. Т. Що се прави на Петровден.

Мария: Месо, от **ягне**, **кокошка**, да има месо.

М. Р. Ако да имаш **ягне** още по-убаво. (...)

В. Т. После Богородица?

М. Р. **Илигдън** е първо, после Богородица. Два август. На **Илинден** се **яди**, се **пие**, се **оди** кай той **Ильо**, що го викат, **кя му пиеш ракия**, месо **кя му ядиш**, тие са празници. После Богородица, на двацет и осум **авгус**. **Авгус** викате месецот?

В. Т. Ние викаме август, а вие как викате?

³⁹⁰ град

³⁹¹ вали

М. Р. Гуш, на албански.
 В. Т. А на бугарски?
 М. Р. На бугарски август. Го знам. (...) Божич го праиме ние на седум янари.
 Праят пости до Божич шес недели, постиш как за Великден, шес недели.
 К. Р. Колко дена е Божик?
 М. Р. Три дена.
 Мария: Не знам, туа Божик ги викаме свите. (...)
 В. Т. А пред Божик? Игнат?
 Мария: Свети Николай.
 В. Т. На кой ден е?
 М. Р. На деветнайсет, по.
 Мария: Лебои ке месиш.
 К. Р. Шарен ли е лебо?
 М. Р. По.
 Мария: Шарен. Со просфор.
 В. Т. Вие имате ли просфор дома?
 Мария: Сме имали, сега не.
*Митре Райко, р. 1937 г. в с. Стеблево, обр. основно, земеделие, не е напус-
 кал Стеблево; Мария Райко, р. 1941 г. в с. Ърбеле (Дебърско), обр. основно,
 земеделие, омъжена в Стеблево; с. Стеблево, 19.06.2008, зап. В. Тончева, К.
 Рангочев*

* * *

Рафмие Авдиу: Кога одеа на Водице, оро праеа, на Василица, не знам как
 викате вие, Нова година на вашинско. Онде чешма, кай оне чешмана имало
 корито, новата, я кука от бабо онде згоре я имав, и идея тея кристианките
 идея, идея навода, туку нока идея, го затинеа коритото, да го најдат полно,
 идея со погаче, викавме погаче ние, идея теа и пеа, туе невести наместени,
 ние джагуриња какво им се пулевме от кай кукјата, ама зима, снегои, тие кье
 идея нока... (...) Не одевме тамо, ни карае стариците, туку ке седевме ние ...
 на нок, ай да пойдиме да му рушиме (смях), джагуриња, старите ни вардеа
 – нека си праят... Ние не одевме сами, не ни оставая стариците. Погаче носеа
 тамо и пеа, не знам какви песни – Дай ми Боже дар берикет... и на турци,
 и на каури, го пеа кауриците... Каурска беше таа феста, не одевме ние, денот
 игравме заедно кай ове плевни им викаме ние, кае беревме сено за брави,
 кай имавме пушено мало и тука ка се сберевме – кристианки, муслиманки, че
 имаше место во плевњата и ке игравме туа заедно. Не работавме и мие на Ва-
 силица, пеа навода, ние не спиевме, ние муслимани момичица ке седевме сва
 нош, ке чакавме, ке идеха кауриците да пеят, ке видевме невестата, убаво, много
 убаво, фестата... облака³⁹² льепо, те льепо много се облакат, имавме кеф да ги
 виждаме невести, невести ке пеа...

³⁹² облекло

Рафмие (Рахбие) Авдиу, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., земеделие, от 1967 г. живее в Дърус (Драч); с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Грозда Попи: Бев девет-десет годишна я, **Водиците** имавме (...) **Праевме** ние кумот – **ениот** ти **земаше**, **ениот** ти **трошаше**, а?

Божин Фильоки: Слушай какво беше. Стар и млад. Сега **стариот**, **що** беше, **им** **даваше** на **той** **другиот**, и **праевме** **джумбус**, **две** **вечери** и **еден** **ручек**. На **Нова** **година** **правеа** **мазник**³⁹³, **сукае**, **не** **знам** **како** **се** **вика** **по** **български**.

Веселка Тончева: Баница.

Б. Ф. Па **баница** и **по** **турски** **се** **вика**. И на **Нова** **година** **после** **одеа** **кай** **кумов** **млад**, **жените** **сукае**, **правеа** **баница**, **правет** и **погача**, **леб**, **па** **е** **мазник**, **да** **има-**
ше **две** **кила** **масло** **внатре**. **После** **на** **задната** **вечер** **кай** **стариот** **кум** **одеа** и **погачава**, и **мазникот**, и **кольку** **куке** **беа**, **аль** **десет**, **аль** **петнаесет**, **аль** **не** **знам** **колку**, и **дели** **за** **секоя** **кука** и **му** **давае**, **беа** **две** **вечери** и **еден** **ручек**.

Г. П. **Едно** **бакрачуље**³⁹⁴ **маецко**, **не** **знам** **како** **го** **велите** **бакрачуле**, **свекой** **фоляше** **лебчиня** **за** **здравье**, **носевме**, **плащавме** **за** **здраве** и **за** **църковта**. **По-**
клони, **пари**, **къф** **се** **прави** **со** **паре**...

В. Т. **Не** **разбрах** **само** **кой** **е** **стар** **кум**, **кой** **е** **млад** **кум**?

Г. П. **Той**, **що** **го** **имаше** **годинава**, **го** **имав** **я** **кърстот** **годината**, **я** **следната** **годи-**
на **ке** **дадам** **еден** **ручек** и **една** **вечера**, **стар** **кум** **се** **вика** **в** **година** **я**...

В. Т. **Как** **се** **избира** **кум** **на** **ова** **година**?

Б. Ф. **Нов** **кум**, **стар** **кум**.

Г. П. **От** **кай** **мене** **са** **дваесет** **куки**, **сега** **си** **имаме** **делено**, **у** **тебе** **година**, **ти** **ке**
ни **ставиш**, **ка** **сега**...

К. Р. **Това** **жена** **ли** **е** **или** **е** **мож**?

Г. П. **Мож**, **шета** **дете** **со** **бакрачулето** **со** **корстот**. И **кя** **оиш** **от** **кука** **в** **кука** и **си**
фолит **пари** **внотре**, **корстот** **си** **е** **со** **босилек**, **цветиня**... **Отвечер** **кай** **попот** **го**
носи и **си** **имаше** **кум**. **От** **кай** **кумот** **стар** **кя** **одевме** **кай** **кумот** **нов** **сватоите**, **за**
ова **година**. **От** **кай** **новиот** **на** **ова** **година** **се** **прави** **сватов** **стар** **кум**, **от** **кука** **в**
кука **джумбус**³⁹⁵ **да** **правит**.

В. Т. **Сите** **ли** **го** **избирате**? **Кой** **го** **избира**?

Г. П. **Стариот** **го** **избира**, **по-стариот** **човек** **от** **тая** **кука** **го** **избира**, **а** **кум**, **що** **го**
праиме **кум** **на** **свавба**, **е** **друго**.

Б. Ф. **Слушай**, **ова** **е** **софра** **светийованова**, **свети** **Йован** **беше** **кум** **на** **софра**.
Ко **корстиа** **во** **река** **Йордан** **на** **свети** **Йован**. И **пея** **после** – **Во** **Йордания** **хри-**
стающе, **свят** **тебе** **Господи**, **троического**... **по** **сърбски**. **Кум** **се** **викаше**, **защо**
беше, **требаше** **свети** **Йовано**, **а** **кум** **друго** **имаме** **за** **свавда**. **Сега** **година** – **я**,

³⁹³ баница

³⁹⁴ бакърче

³⁹⁵ веселба

после предавам я корстот и го земет ове, сега ове е новиот кум, я съм стариот, защ предавам корстот. Следната година со ред.

Божин Фильоки, Грозда Попи (Попоска), гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Садете Пируши: Било. После се раддавме кога кя доит фестите от крищери-те³⁹⁶. Тие на Водици кя одеа кя се копеа, кауриите на една чешма... (...) Да, долу, кя се копеа кауриите и жените кога кя се вращае свите пеяше и ние кя се беревме джагурия маецки и тие не... на блют, во тепция блют, како що праиме коре, сукано и блют.

Веселка Тончева: Не знам що е блют.

С. П. ... сукано и праевме коре, за мазник, за сукано...

В. Т. И що? Що ви дават жените?

С. П. И жените каурске праат погаче, лебои и праеа парчулиня, парчулиня, деее и кя се беревме мие и кя ни давае туека.

В. Т. А какви песни пееха? Викаш идват и пеят песни.

С. П. Кристьянски. Не ги паметва, на отзади кя викае, свите кя пеея жените, после кя викае можите и жените заедно – Господе, поможи! Таке викае, саде песмете пеее жените, тие одеа и жени, и можи на Водице, одеа на чешмата. И кя пеея жените и после... велеа свите одено, по свека песма – Господи, поможи! Беше убаво, оке ги паметва, сум била маецка.

Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: Като сте имали кристьянските празници, муслиманските си ги знаел? Курбан Байрам, Рамазан Байрам?

Спиро Марку: Тие ги правет, теа села само Требища, тие си правеа, ние си имаме правено нашето – само Божик, Водици, Великден, Лазарица, Гюргевден, Митровден, сите праиме како празници, наши празници кристьянски. Имаше стариот татко мой чуваше календар, туе сега нема календар (...) аке, си дава той празниците, ти каже, от църквата се ти кажвет, кя читаш и ... кя ги правиш, я немам сега. (...) На Митровден овие правят питулица велиме мие, тая я правят со мас и я фолят надвор, збореа старите, ко велеа, демек – на.... Господа.

В. Т. Що е питулица, како леб нещо?

С. М. Како леб, кя го праят и кя го печат... со мас, кя го напрат, кукините люди кя земат тука по мало сефте и кя фоли надвор после, кя моли на Господа, кя стави тепциява надвор, ке земет свите кукини по мало, кя фоли во уста, тепция кя фоли надвор и кя даваше, майката от кукята кя молеше на Господа...

³⁹⁶ христијаните

В. Т. Ама и муслиманите?

С. М. И муслиманите **таке**. (...) Вели – и мие да правиме како **вами**, вие имате по-убав...

В. Т. А зашто точно на Митровден?

С. М. Митровден, не знам, така, от старите го знам.

В. Т. Митровден е Митре, Димитър...

С. М. И име имаше! Кой имаше Митре – оде, пие, топла ракия ќе им даде, кафе. На Гюрговден **ягне** **колимe**, мие село наше го праи Гюрговден – иде на гости, **ка** **идет** кай нами другите наши, **ка** ги **нагостим**, **идеше** тетките мои, вуйкови мои, братя, сестри, **ке** иде на гости, селово наше го праеше, Гюрговден го праеше, курсе **Иванден**, Свети **Йован** го правеа Пасинки, **ка** **идеме** тамо кай ними, како села... кристијанци, а па тия ќе дойдат на Гюрговден кай нами.

В. Т. А на Водици? Што се правеше?

С. М. Мазници ќе праят, **кинати** **мазници**, **тепция** **ка** **я** **полнат**, **полнат**, **ка** **варем** **меса**, **ка** **варе** **пченка**, **ка** **фоли** **граф**³⁹⁷ во **пченката**, **ка** **изфоли** **туршия**, **ка** **изфоли** **работи** и **ка** **иде** по селото, по **куки**, **ка** **пее** **песна**, **ка** **пее** **песна** по **куки** **шета**, **ка** **косни** кай тебе, кай мене, кай други, **тѣй** го **праеа** као **феста**. После **наутро** младите **редеа**, како старци, **праеа**, **си** **праеа** **джумбуш** **правеа**,... **ка** **пеет** **песни** **старите**, после **утринта** **дента** **коа** **стане** го **праит** **куките**, **годинава** кай мене **крѣстот**.

В. Т. Што се прави со крѣстот?

С. М. Со крѣстот се праи – **ка** **форлит** во **река**, **ка** го **пушиш** **я** **ти**, **годинава** **ка** го **земав** **я**, **ти** **ка** го **пушиш**, **я** **ке** го **вада**, **я** **чакам** **долу** **крѣстот**... и **ка** **пее** и **ка** **праве** **джумбуши** **туе**, **ти** **ка** го **пушиш**, **ка** го **зема** **я**, после **кога** **ка** **извада** **крѣстот**, **ка** **фоля**, **имаше** **тенджерче** **мало** со **босилек**, по-старите, **ка** се **напиет** **вода** от **босилекот**, от **крѣстот** и **туке** **ка** **прае** кай мене **джумбуши** **ка** **праеше**, **селово** **идеше** **кае** **мене**, **цело** **село** **туе** кай мене, **ка** **праи** **джумбуш**, **ка** **пее**...

В. Т. Ама се знае, че ти ще вземеш крѣста?

С. М. Се знае, се знаеше, **ката** **година** **ти** **си** **знаеш**.

В. Т. Следната година...

С. М. Ќе го пушам **я**, друг **ке** го **фати**.

В. Т. Кой избира **кой** да бѣде следната година?

С. М. Со **ред** **си** го **правиме** **селото**, **годинава** **го** **има** **я**, **догодина** **ке** **доеш** **ти**, со **ред** **селото** **куките**, **цело** **село** **си** **знае**, **си** **го** **знае**.

Спиرو Марку, с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Фатиме Груда: На дванајсет седми е Петровден.

Веселка Тончева: Што правите на Петровден?

Ф. Г. Ёе празник, не го знам **я** како го **имале** **празнико**, како... На два гуш **Или-**

³⁹⁷ боб

гден, **Илигден** е наред летото, първо е **Гюргевден**, после е **Петровден** – на дванайсет **корик**, после по **Петровден** е **Илигден** на два гуш, после на двајсет и осум гуш е **Боройца**, се куфи за стокава до на **Петровден** млеко повеќе, до на **Петровден** пушаат пчеливе, се дејат. (...) После до **Илигден** да збериш **булметот**³⁹⁸ от овците, што земали овци, кесимке. До **Илигден** вземали овце на мера, да гледаме, от старите, вземали от **оздоле** от **вакасава** да ги пасат **омо**. До на два гуш да **собере** **булметот**.

В. Т. Що значи **булмет**?

Ф. Г. Мас и сирене. Млечкото за да са платит човекот, што му даваш овциве. После отгуека от на **Илигден** до на **Боройца** да берит за него. (...) Ние го викаме **булмет**, мас, сирене, **яко** сирене, **качкавал**, све, да се берит до тога, и от тога веќе кусит овците млеко. Край, край, нема вече повеќе.

В. Т. Що е **Илигден**, што значи? Каков ден е?

Ф. Г. Се **собираат** **булгариве** на свети Илия во Гиневец, село, на Свети Илия се **собираат** тамо со оркестри, со све. Го праите вие свети Илия? На два гуш е свети Илия, има **църков** во две села по нас, има **църков**, се берет **люди**...

В. Т. Ама **каури**?

Ф. Г. И турци, и мие си **оиме**, и тамо **праят** ка **феста**. Ка на **Гюргювден** ние, така се **праи** во **ова** село.

Фатиме Груда, с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.2.2 И муслимани, и христијани, заедно одевме...

Веселка Тончева: Василица не е ли христијански?

Кямила Чауши: Ама ние **праевме**. На **каури**те, ама ние **праевме** и **Василица**, **Летник**, **Байрам**, **Гюргевден**.

В. Т. А на **каури**те празниците ги знаете?

К. Ч. Ги знаеме. **Водице**, какви **беха**, **Илигден**, **Велигден**, по.

В. Т. А на **Гюргевден** какво **правехте**? На **Вакуф**?

К. Ч. На **Гюргевден** **одевме** на **Вакуфта**, со **плячки**³⁹⁹ от селото, **Стеблево**, **стари** **плячки**, што са **облакани**, **одевме** **пеевме** на **Вакуфта**, **одевме** **оградьето** на **ливадьето**, **редевме** **едно**... не знам как се казва, **едно** **дрво** со **цветиня**, во **оградата**, да имат **берикет**, **мльогу**. **Кършевме** **едно** **дрво** и му **редевме** **цветиня** и го **редевме** во **оградата** (...) **Одевме** **кай** **Вакуф**, **одей** **пей** **потем**, по **патот**, **саде** **пей**.

В. Т. Само **моми** **ходят**?

К. Ч. Само **жени**, не **можи**. Само **жени**.

Кямила Чауши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. средно специално, работила в детска градина, бюфет, частно, от 1998 г. живее в Тирана; гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

³⁹⁸ мляко, масло, сирене

³⁹⁹ дрехи, носия

Константин Рангочев: На Гюргевден там горе е Вакоф, долу у ниското ли беше орото?

Рафмие Авдиу: Кае е чешмана, поминваш малке, она падина е равна, туй, ке ни фатеше саатот десет ето туйе, пееш и скакаеш и после идей пей, идей пей до дома. Жене, жене, саде жене, маже не, сега одат маже, сега видам мажи и мене ми иде чудо, зашто не сме одели (смях), ние све со жене. Сега ке пойдеш онде, ниш не се разбира, ни песма има, после сега се менат веков, не сакает песни, не сакает... младите, кашо са праиле сакает... ние сме живили инако, вие сега инако...(...) Сто пъти по-арно, знаеше човек да напраи кеф на феста. Веселка Тончева: Казваш песни на Летник, на Гюргевден, толкова много песни, кажи една песма!

Р. А. Не ми теква, ти веля, що... Стояница, тия я пеят. Стояница бре млада невеста, песма е... Некој лаф... Чакай не ми теква, нема да пея, не. (смях) Поече сме пjali ние, мори... (...) Диска сагат сега, не сагат песни. Да му речиш на млади – айде да ти кажам една песма, да я изпееш, не сакает. Ти сакаш, а ту ти я ти веля, не памта. Години се. Педесет години... Ке ги запеев она, каде работев, имавме тамо от село заедно вработа и кja си кинисав нека песма, се смеевме – е, избега... Му загина на народот фестата, да му загиниш фестата, еден ден как, поеке се праеше убавината, ко праевме фести, четири дни Байрам, во градина не влагахме да работаме, беше феста, не умревме за ядене, сега ни Байрам, ни Гюргевден, ни нищо... (...) Кога одевме на Гюргевден, натрева велевме ние, натрева го викавме Гюргенден. (...) Натрева, го велеа старите, натрева, одевме на Гюргевден, ние одевме неогреяно сонце да си измиеме на водана, го имавме ние, младе невесте, мумички – тея ке одеа, наутро тамо ке се измиевме и от тамо, од овде до тамо – со песме, от тамо до дома – со скакање, со песме идевме дома, идевме дома дванаесе саатот, да ручаме идевме со песмете, песмете нашенски. (...) Старите дома се беа, младите одеа тамо, Гюргевден. Сега одат можите, си видела тамо, си била на Гюргевден? (...) Можите одеа вработа, ние одим, ние младите. Жените го правеа, не правеа можи Гюргевден овдека, жените, ние весден феста имавме овдека, праевме работа.

В. Т. А какви – и муслимани...?

Р. А. И каури, заедно, свите пеее песме, заедно одевме, заедно идевме. (...)

К. Р. Добре де, като идехте там натрева, измиеш се, а нешто откъснеш ли си зелено листче, там има един голем бук?

Р. А. Носевме таму цвекюле.

К. Р. Ама откъде ги носиш цветята?

Р. А. Цветиня си земахмве из ливадено и ги носевме кай водана, кой сакаше лебче трошаше, кой нешто плачкулье земаше от дома за здравье, трошае таму, зашто беше. (...) Земахме вода, почнавме да имавме некая невеста леунка⁴⁰⁰,

⁴⁰⁰ родилка до 40 ден

джагурче мало, що не моеше да иде, иш ке й донесевме мало водица, немам мерак, от друго не – не носевме.

В. Т. До колко е леунка?

Р. А. Четриесе дни.

К. Р. А там деца идеха ли или само женски?

Р. А. Натрева? Саде женски, немаше мажко. Мажи одеа вработа, нема овде.

В. Т. А ягне кога се коли и се яде?

Р. А. За вечера ко праим, ко иде можите, да ядет ручек, у секой си имаше свите люди дома, си го праеше за ручек, то що не ги имаше людите, го праеше за вечер. Ние ко се вратевме, ни праеа стариците бурек, мазник, ка го викате вие, стариците ни готвеа ручек. (...) Старици не одеа, старице не, невесте да видеш наместени таму. (...)

Р. А. Летник, го праите вие?

В. Т. Не, що е Летник, кажи!

Р. А. На ний марс, а ла турка, на еден марс Елбасан я праи таа феста най-поикье, ама ние го праехме, туека овде, пеевме мумички, се соберевме невесте, дека ке соберевме, кье си пеевме, ке си свиревме, друга работа не праевме.

К. Р. А врзвахте ли такива, бело и червено?

Р. А. По, по, редеа цървено, оне дренине, как им викате вие?

В. Т. Дрен, дрен...

Р. А. Ядевме от коклия цветулине, джагурина ке попрашавме как чинело на Летник, феста е, ка феста я праи Елбасан.

В. Т. Защо Елбасан и вие сте го знаели тука?

Р. А. Па ние го праевме, Елбасан я праеше голема феста, ка мие почнеме от Гюргювден, тамо не праеа Гюргювден, овде ние го праевме, оние Кленье, друго место го праи, праи феста на Гюргювден, Елбасан не я праеше. (...)

В. Т. А това как се вика (посочвам мартеница – бел. В. Т.)?

Р. А. Конци, кончина, кый викая, не знам, съм забраила, я има много години... ги вързвая на Летник, на еден марс ги ворзвая овде и дрениня косевме⁴⁰¹, джагурина ни велеа стариците, защо беше.

В. Т. А ядехте ли нещо на Летник?

Р. А. По, како да не, ручек правевме таман, праевме. (...) Имавме желба⁴⁰² да дойдеме за феста, не оставах я да не дойда за Гюргевден... От Дурус идех. Кой те оставаше да оиш на Вакоф на той ден, не други денове не оставая на Вакоф. Напред Вакоф ни е бидено со древи големи како оресо, се има онде древи, не одеше човек да носи едно тресче и онде на Вакоф, не одеше човек, да си без дърва, фаре, да немаш да се огриш, там не одевме да земаме. Дойде копративата, отиде... не е убаво, Вакоф е со име, тротено, ке трошаме, онде е Вакоф се вика, на Вакоф. На мене ми се чудит умо, що киниса копративо...

Рафмие (Рахбие) Авдиу, с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

⁴⁰¹ хапвахме

⁴⁰² желание

* * *

Сузана Бузиова: Тамо се **миет**, **играт**... **натрева**

Байрам Бузиов: **Одев** на **Вакуф**. После „на **потка**” велеа, „на **потка**”, от дрен.

С. Б. Да е яко како дрен. **Земвет** и му **дават** **дома** само да **гълтат**, от дрен, да си яко како дрен, на **Гюргювден**.

Б. Б. **Кукурци**, **една** **трева**, **бързо** **растит**, **кукурци**, нещо ти **праи**... како **звонец**. Тие **растет** и во **снегове**....

С. Б. И ти **праит** нещо како **млъко** на **роцене**.

Б. Б. **Първиот** **ден** **натрева**... (...) **Стоката** да **спечелит** **мас** **повекъе** от таа **трева**.

Одеа **жените** от кай **Вакуф**, во **църков**, **Селище** се **вика** тамо **местото** **наше**. И тие **одеа** **напотка**, за **трева** **одеа** на **едно** **место** **друго**, **млъко** го **викаме**. **Мле-карица** таа **трева**, **що** **пуца** **млъко**, **кога** **фащаш** **праит** **млъко** таа. (...)

С. Б. На **Гюргевден** **велят** – **идет** **млъко**но, се **зелени** **место**но, **млъко**но...

Б. Б. На **шес** **май** се **праит** **Гюргевден**, на **пет** **май**, **еден** **ден** **напред** се **одеше** **натрева**. На **трева** за **стоката**, за **овците**, за **стоката**...

С. Б. **Месиш** **погача**, му **даваш** **благо**.

Байрам Бузиов, р. 1931 г. в Кленье, обр. основно, работил в Културния дом в Кленье; Сузана Бузиова, р. 1967 г. в Стеблево, обр. средно, омъжена в Кленье, от 1990 г. живее в Дърус (Драч); гр. Дърус (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: **Василица** е **християнско**?

Садете **Пируши**: Да, я **праевме** и **мие**, **праевме** **погача**, на **Василица** **праевме** **погача** со **лек**, со **паричка** и го **фолявме** на **едно** **место**, **кя** го **изпечевме** и **майка** ни **кя** ни го **делеше**, **колку** **бевме** в **къщи**, **колку** **джагурия**, **све**, **свата** **фамилия** **колку** **беше**, **кя** го **делеше** **лебот** и **кому** **що** **кя** му **паднеше**, **кя** се **завърте**ше **оке** **назад** и таа **кя** **рече** – **ове** **парче** **чиво** е? **Абилино**, **ове** е **Ильветкино**, **ове** е **Исметино**, **ове** е **Займово** и **кому** **що** му **паднеше** **лекот** – **оооо**, **имат** **кисмет** **година**! (**смях**)

Хаджи Пируши: Со **порстенот** го **праве** **ваке** **таке**.

С. П. Се **прави**, **погача** **викаме**.

В. Т. **Каков** **пърстен**?

С. П. **Порстен** со **каменчина**.

Х. П. **Пърстен** **коа** се **мажит** и тие го **правит** на **леб**. Е те **праиме** на **Василица**. (...)

В. Т. **Ходехте** на **трева**? Ти си **ходила** на **трева**?

С. П. **Како** да не, **коа** **бев** **маецка**, на **Гюргевден**, **рано**, **кя** ни **кренеше** **майка** ми – **кой** **кя** **излезит** по-**напред** и **праевме** со **маали**, **коя** **маала** **кя** **излезит** **първа**, за да **пеит**, се **беревме** на **едно** **гумно**, **свете** **облечени** – **невесте**, **мумичке**, **облечене** во **рува**, **пей** **песме**, **играй**, **дреной** **земавме**, за **потненье** **дома** и **потневме** **кукята**.

В. Т. Що значи потненье?

С. П. Кя земаш от тамо кукурци со све корене, кукурци, ти знаиш какви са кукурци? Цвека зелени, пролетно, севте излагаат тия, севте, кукурци, и земавме теа и коршевме дреanoi разцутени⁴⁰³, тогаш цутет⁴⁰⁴, кя ги земавме и кя ги редевме во птинот⁴⁰⁵, около птинот.

В. Т. Защо?

С. П. За да имат све льето, да имат мљеко, да имат мас, сиренье (смях), кукя-та – на вратата надворна кя клаевме от цутоите, от кукурците, от дреanoiите, свите, кя ги клаевме на кукята и со вощец, зноиш ти вощец, вощец е она, що излагат от медон, кога го тишчиш, и едно, що се лепит отзади... И потневме кукята, тольку земавме от вощеца и кя го запотнеше на кукята, да имат убаина све льето. На джагурињата му редевме оке на петлиците⁴⁰⁶ по ено на свеко, туку свекој джагуре по ена петлица се турнеше, да го залепиш и потневме оке. Сум била маецка. Се има много, що сум заборавила, ак не живиш со... во теа место, со тие люди, що имет ени закони... (...)

С. П. На Летник кя ги береше, Летник е на четиринаесет марс, вие го правите на първи марс.

В. Т. И що се прави на Летник?

С. П. Ние на Летник ни праеше... я сум заборавила ка им викавме...

В. Т. Моняк.

С. П. Мартеница викате вие. И кя ни редеше майка ни на ръцете и на вечер спроти Летник, на вечер, кя ни делеше исето, на свекој човек делеше исе. Исе е лешници, ореси, смокини, ябулка, све що що имаше за яденье и кя го делеше на свите едно, на свекој едно. Ние бевме джагуриња маецки и едвай чакавме да доит, ние ядевме свекога, туку той ден беше како нишан и ни беше како чудо, како феста.

Хаджи Пируши, р. 1949 г. в Стеблево, обр. висше, работил в Металургичен комбинат в Елбасан, от 1997 г. живее в Тирана, председател на дружество „Просперитет Голо Бърдо“; Садете Пируши; гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

2.2.3 Фестите муслимански...

Веселка Тончева: А как са Байрамите, са два Байрама?

Рафмие Авдиу: Два, ениот беше четири дни, ениот беше три дни. Мали Байрам, Голем Байрам.

Константин Рангочев: Значи викаш на Летник и христијани, и мохамедани, заедно? На Гюргевден заедно? На Невруз?

⁴⁰³ разцъфнали

⁴⁰⁴ цъфти

⁴⁰⁵ съд за биене на масло

⁴⁰⁶ илиците

Р. А. Не, саде муслимане. И Байрамите муслим. (...) Месевме ние за Байрам, им правевме алва и редевме на колачиня и носевме на кристияне, и тия ако месея – ни носея, нивната феста и тие ни носея, одевме, и девме...

В. Т. Я кажи сега за колачинята? Как се правят?

Р. А. Леб, го месиш лебон, ке, ке умесиш колаче, лебче, како мало лебче, малецко.

К. Р. А шарка отгоре нещо има ли?

Р. А. Не, не, гладко, му редевме алва.

В. Т. А алвата как се прави?

Р. А. Печи брашно, со мас ке я изпечеш брашно, шекер и вода после, ке я извареше, кя се напраи, и бела не е, и църна не е, да я изпечеш со мера, цървена.

В. Т. А ореси?

Р. А. Да сакаш, имаше, ка ке я сакаш. Алва се вика. Ту прават овде и кристияни, мас, брашноно, печи го кротце на огнон, кротце, кротце, кя се изпечит и ке му фолиш водана, кя я измешаш, шекер, ке напраиш... (...) Летник и една феста друга дванаесе дни по Летник я праевме – Невруз я викая, тая е саде муслиманите я праят, ние на дванайсе дни сме я правили по Летник. На дванаесе марс праевме Невруз, на еден марс праевме Летник.

В. Т. На Невруз що се прави?

Р. А. Феста, пеевме, игравме, мие младе, не можи.

К. Р. Къде го правехте това?

Р. А. Мие овде, в село, се сберевме свете, в некое место, в неко падинче, ке игравме, ке пеевме, феста имаше.

К. Р. На Невруз идеха само невести или ей такива джагурия маненки?

Р. А. И ове идеа джагурията, свете.

К. Р. И такива баби?

Р. А. Старице не идеа, не.

К. Р. А деца мажки?

Р. А. Не, не, само женски, Летник, Невруз, Гюргевден – само жени го праеа, само жени. Песме, весело, оро, весден, песни, играй оро весден!

К. Р. Оро то на песма ли е или?

Р. А. Со песма, не е со свирка, само пей и скакай, само, не со топан.

Рафмие (Рахбие) Авдиу, с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Садете Пируши: На Байрам ние... от той ден кя са облакавме со нови, кя ни купвет фустани, работе майкете, тога беше... ка да ти кажа. И сукавме, колевме ягънца за месо, сукавме баклавата, я имавме на ката Байрам, сукавме баклава. И кя се беревме после де кай ениот, де кай другиот. Ручекот го ядавме сами, свекой сами дома и после кя одевме, се беревме кай ениот, кай дру-

гиот, кя одевме кай свиот фис⁴⁰⁷, свата маала кя праевме визите, кя одевме, кя идие, кя се мешае людите. Имаше ена личнотия.

Веселка Тончева: А имаше музика на Байрам?

С. П. Немаше музика, свекой дома, кога да се бериш по... немаше тога, немаше. Убаво.

В. Т. А ви идваха кристияни на Байрам?

С. П. Да, да, ние фестите кристиянске и муслиманске, одевме еден кай друг, кога имаат тие Великден, кога се вапцваат яйце, работе, кя ни носеа, кя ни давае, и мие кога имавме Байрамот... само наше, Летник го праи и тие, Невруз го праеа...

В. Т. Невруз го правеха и христијаните?

С. П. Да, и кристияни, и муслимани.

В. Т. А што се прави на Невруз?

С. П. На Невруз праиме комат со... заборавам, на Невруз праиме со многу зеленчуци внатра, со коприве, со киселица, со компире, пера от кромид, како им викаме оне зеленчуциве... И праиме со зелье. Такви работи.

В. Т. А Невруз не е ли муслиманско?

С. П. Муслиман, от бекташин, и муслиман има на две... се и бекташин, Невруз е от бекташините, го праиме и мие, муслимани што сме. И тие се муслимани, туку... как се кажве, друга, друга ..., бекташин.

В. Т. А вие сте били бекташин?

С. П. Не, не. Го праиме.

В. Т. А нешто друго, освен комат?

С. П. Не, не, за Невруз си е комат. Моиш да праиш и други работи, туку како нишан за тая феста ѝе комат.

Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

2.2.4 Скришом, скришом праевме...

Рафмие Аавдиу: Защо шути, я ако сум избегала от овде, ние туку ище по-напред, години по-напред ни издуквее фестите, Гюргевден да не се праи, Байрам да не се праи, Летник, Невруз, ка ги викаме, ове кристияниве што прават – Водици, едно-друго, да не се прави, не ни остава. Ние, мумички младе, ке одевме со зор, спиее по кукине да ни вардат да не поиме, нока, ние младе ке станевме, тие спиеше, ке запеевме на тумбана горе, кога ке чуе – о бо бо избегале! Години така и го тротивме. И викая децата на локалите⁴⁰⁸, одеа братя мои – сестра твоя го праит овие, што одет там! Брат ми на локалите го викая.

В. Т. Локалите што е?

Р. А. Селото што имат един, комита и викате вие, го викает таму – зашто мумичката сестра твоя одит? Брат ми не знаеше. Бабо мой секога во Тиран работа

⁴⁰⁷ род

⁴⁰⁸ община

тамо на централе и велеше – нема що да прая, тая, си е бабо не овде, си уит, я сум брат, тая уит, две години со зор одевме, и веке го тротивме и веке се заборави све.

В. Т. Не ви ли беше страх?

Р. А. Не, ние одевме не една и две, се зборвавме над сто! Жени, свето село, туку се беревме млогу, немавме страв, яс на тебе ке ти реча... кинисвавме, да не ни знае човек и веке кя се зберевме свите, немавме страв ич...

В. Т. Нали беше забрането, вие знаете, че не може да се оди?

Р. А. Ние бевме со зор, кеверия⁴⁰⁹ ставаше, кеверия како викате вие, партия, прввите от кеверия ставаа (...) ... го скусия све, я още една година седох и си избегах веке...

Рафмие (Рахбие) Авдиу, с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: А когато Енвер Ходжа е забранил религиите, вие сте си правили тези празници?

Садете Пируши: Ние скришом, да не ни зноит.

В. Т. В Стеблево кой ще ви знае като сте толкова далеко?

С. П. Се зноеше, свите зноеа, имаше комунисти, ... партия имаше свите, имаше що ти кажвее и овие, що има люди, що има в партия, со работа в кеверия, много и онакве, да видиме що кя праит, ка ша праит, а мие скришом. И Рамазан кога постет еден месец в годината – скришом, майките наши скришом постиа, да не ги зноит никой, не ядет ду на четири саата пред сабале до на пет саата навечер...

В. Т. Ни се яде, ни се пие вода.

С. П. Ич нищо, ама ги вардиа, кой постит, кой... провоковие, зашто те отидоо в коператива работае, немаше приватски⁴¹⁰, свите беа, го провоковие жените – напий се мало вода, фоли ове... да види дал постет ал не.

В. Т. А кристияните постеха исто?

С. П. Тие постет, туку не постет како нас кристияниве, тие ядет, не ядет саде само месо.

В. Т. Тие не ядет нищо животинско, ни яйце, ни мас, ни мляко...

С. П. Друго е, знам, кай нас постеа, и тия постеа, саде не како нас. Мие сме оделе много, нашено село во Стеблево немаше деление – муслимани и..., свите се радвейе, кога дойдеше феста, два пъти феста – и нивните, и нашите. Беше убаво.

Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

⁴⁰⁹ партия

⁴¹⁰ частни

2.3 Семейна обредност

2.3.1 Кога родев...

Магдалена Стаменова: Кога една жена е бременна, как ѝ викате?

Хамида Джини: Тежка.

М. С. Какво не трябва да прави (да не работи) бременната, тежката жена?

Х. Дж. ... то не работает, ко се фате веке... Я сум работала и трудна на джагурињата... до восумте месеци, седех, работах. Ка влягох в девети вече – не мога, останаф и се роди...

М. С. От кравата ли млеко зимате, или от козата?

Х. Дж. Не, от крава, ке му даеш... ке заплаче. После че работаш, че я напраиш работата.... ке доеш...

М. С. Кога е тежка една жена, къде не трябва да ходи, къде не може да ходи?

Х. Дж. Све... до осумте месеции после троша....

М. С. Излизаш ли като зайде слънцето?

Х. Дж. И дома сум.... със свекорва ми... (...)

М. С. Криеш ли че си трудна, кога зафатиш? Таиш ли се?

Х. Дж. Скришно ода я, не му казвам... не знаят тие сом трудна.... ко кье зарас-теше джагурето на седум, на шестте месеци ... сум трудна...

М. С. Кога една жена е тежка, рубата каква е? Различна ли е?

Х. Дж. Антерие, антерие от бравинье...

М. С. Ама същата ли е като предишната?

Х. Дж. ... со пояс че се ..стегнаф... я не се позинаф ... до на седумте...

М. С. А може ли да се кичи? Да носи накити?

Х. Дж. А и може, све ти носеха.

М. С. А има ли някои празник, дето тежка жена не може да ходи на такъв празник?

Х. Дж. Я сум одела...

М. С. Кога някой умре, ходи ли тежка жена да ходи на погребение, кога го погребват, кога го закопват?

Х. Дж. Закопват? Ако е тежка жена, не оди...не.... (...)

М. С. Кога наближава време да родиш, кой първи научава?

Х. Дж. Ёе то, свекорва ми... све сум родила овде... момиче... сум го родила со йоторвата.

М. С. Ама, овде (в къщата)?

Х. Дж. Овде, дома, дома.. я не сум... .. со спиталье⁴¹¹... доктори не-е... я сум родила сама и коги....ме узинае на шест месеци, на седум месеци...

М. С. Докога спиш заедно със мъжа, кога си тежка?

Х. Дж. ...не...не праиф и я ... и той не праи...

М. С. А кой ти помага като се ражда? Свекърва ти?

Х. Дж. Свекорва ми...

М. С. А баба не викате ли, акушерка сега ѝ викат?

⁴¹¹ болница

Х. Дж. Не ... йоторва ми (...)

М. С. А къде раждаш? Тука, у кукъя, или некъде другаде?

Х. Дж. В кукъята.... другите са в кукъята.... таа йоторва ми спиеше ... легната беше во... кукъи, и я чукнаф ... на вратата ...и таа стана: „Каа сакаш?“ – рече. Рекоф: „Не мога ...” И таа собата беше запалила... ме фати... овде... и она ме болеше... ношъ... срце боли – я ичъ, срце боли – я ичъ... (...) Кога си трудна, сама спиш.

М. С. И той спи у другата соба.

Х. Дж. Там. И я... онана му рече: „Стани, мама, оди одо дека бабо ти”. И он му текна... (...)

М. С. А вардат ли кога излезе детето да не падне на земята?

Х. Дж. Свекорва ми седеше ко се роди... зашо отка се роди ми се спиеше... ке го узмеф, ке плачеше, то викат, и ке го изкопеше свекорва ми, името го редат тее, свекор ми, свекорва ми. И детето ми падна, джагурето и ке ме фатеше мене и ке ме стегнеше, ке ми легнеше... (...)

М. С. А кой казва на твоите майка и татко че си родила?

Х. Дж. Тие му казвае, одеа...

М. С. Кой ходи да им каже?

Х. Дж. Ке доеше майка ми и бабо ми, бракъа ми, идеа свите, како не!

М. С. А кога за пръв път цица, кой седи при тебе?

Х. Дж. Свекорва ми...

М. С. А кой пръв къпе детето?

Х. Дж. Свекорва ми, беше убава много и тая, копе го, тая земе го.

М. С. А на кой ден го слагате (името)? Кога се роди, или малко по-късно?

Х. Дж. Кога се роди, на два дните му го кладоиме името.... после кладои, за-колиме ягне, се сбрае, свекор ми, имаше люди мои...

М. С. А люлката, като слагате детето в люлката, слагате ли нещо? Украшение?

Х. Дж. Редат, редат, карамелъ, я сум забуравила... (...) Кога родех не одех да пера я, не. Йоторва ми, два месеци и, не одех, после и беше студено... зиме се родеа. (...)

М. С. Жена кога е родила нечиста ли е? Докога?

Х. Дж. Докога? Един месец, три недели тако...И стане. (...)

М. С. На детето кой даде името?

Х. Дж. Свекорва ми ... децата...и тее, йоторва ми, девери ми...и мама ми рече: „Невесто, ко кье редите името....”

М. С. Правите ли пити, погачи кога се роди дете? Леб?

Х. Дж. Леб... Праиме, праиме... Идеше свекорва ми, да ми крени, не па-мета..... Име му редат и праат в кукъи... На детето му трошае баш като... че праит баклави.... и му трошае и тако (показва над главата си – бел. М. С.)

М. С. Комшии идват ли?

Х. Дж. Комшии... ове свои от свекра ми...

М. С. Само близките, рода?

Х. Дж. Трошае... па идет...

М. С. И жени и мъже ли идват, или само жени?

Х. Дж. Не, жените само, ама може, шо е некой много свой, па братья ми и од майка ми, свекорва ми немала.... Я немала нише един брат и умрел. (...)

М. С. А ти правиш ли на детето дрехи?

Х. Дж. Ми да реда, как!

М. С. Кога си тежка?

Х. Дж. Е, не така. Майка ми мене не е узнала ко сум трудна, родила детено, я се стегнеф, не знаеше таа. Въж не идеш, мори, рече, по-често? Я рекоф: **Како** да ида ... от свекор ми от свекорва ми...

М. С. Докога си го цицала детето, до колко години?

Х. Дж. Я сум го цицала детето година и пол. (...)

М. С. С какво го захранват детето, като го отбиеш? Со млеко?

Х. Дж. Со млеко.

М. С. Краве, от крава?

Х. Дж. От крава, от крава ... **защо** бех ослабена, после бех лежала ... свекорва ми ке извареше и ке му давахме...

М. С. Кога проходи детето, правят ли пак погача?

Х. Дж. А-а-а, праим.

М. С. Как го правите?

Х. Дж. Праим, праим и овде праим... свекорва ми настааше...

М. С. Кой участва? Кой присъства?

Х. Дж. Свекорва ми **праеше**... погача **праеше**, даваше...

М. С. Кои са ходили на погача? Само жени, маже, све?

Х. Дж. Жени, маже, имаше...

М. С. А майката на детето раздава ли от погачата на некой?

Х. Дж. Не, не ма остааше майка ми, свекорва ми да давам...

М. С. Все тя?

Х. Дж. Све таа, и йотарва ми... Давае, на джагурчинья, давало...ке иде ... даваш на погачата...ке **идет** джагурињя, ке му даваеш от погачата... Айде заста-ни, сега **яди** и ти! (...)

М. С. На година ги стрижете?

Е. Дж. Да му **растет** косата и да се ... по-честа да е.

М. С. Кога за пръв път стрижете косата, прибирате ли кичурче от нея някъде? Първата коса, де е стригана?

Есат Джини: А-а-а, не, само едно, ако **фатам** я приятель да го **напраа** кум, кум, него не го стрижа и десет години... на три месеца да му земат коси ле. И го **фатам** приятель него веке, джагуре и мое, и твое. И стари, и ние, кога се стрижеме **косана** не я **меткаме**. **Косана** ке я **пикнеме**⁴¹²...во **дзиздът**⁴¹³, да не се

⁴¹² пѣхаме

⁴¹³ зид

гази. Дзиз тове е ово кукъя, завиеме у книга и пикнеме я тамо, да не я гази со ноги.

Хамида Авдиа Джини (Гини), р. 1936 г. в с. Стеблево, без образование, земеделие, домакиня; Есат Джини (Гини); с. Стеблево, 05.06.2006, зап. М. Стаменова

* * *

2.3.2 Беше льепо некога свабдана, можсачкана...

Садете Пируши: Ние не сме оделено, не сме имали во селото наше контрадита, само за земање и за даване, за можење и за женене го имаат проблем. Не можеше. Сега не, сега може, туку знам я на тој вакет⁴¹⁴ – една братучедка от свекор ми зеде каурин и о-о-о, у-у-у – беше проблем мльогу, не го сакаше овье, бабо от момичката – кя го коля, кя го бия! И одеше свекор ми тамо, киниса да го ближит, го сакаше, тој беше убав, каурин, заш да не го земе каурин, проблем...

Веселка Тончева: Аз мисля, че после, когато Енвер забрани религиите, сите вече са се земали – мюслимани со кристијани...

С. П. Се земае по-късно, сефте е бидено проблем, на вактот от свекор ми мой, ми го кажваше от братучедот негов и овия са, свекор ми работаше, беше комунист и работаше, беше кмет на све Голо Бордо, так со годинье, много годинье и после кога го заближи... зетов си беше убав, заш да не го земаше, му велеше – ааа, сега да ти я дадев ружкана да го заколиш! Той се смейеше. А, велеше, тој го има най-убав!

Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Сузана Бузиева: На свавда да пеиш, льепо да пеиш.

Байрам Бузиев: На свавдата да се веселиш, ся пее за невестата, я не сакав да ми кажет невеста, нико, невеста не са карает, я имам праено свадби и имам пеяно за невести. Ка се плачет ония свекорви, ка се плачет от невестите, я велев – не карайте ги невестите, да се не карает, да са убави невестите (...)

Веселка Тончева: А ти като свирим на армоника, кой те е учил?

Б. Б. На школо, в Тиран, в палати културус, музика две години и двајсет други...

С. Б. Со нотите учено, со све.

В. Т. С Божин как свиревте? Гайда и....

Б. Б. Гайда и армоника, и топан и джез, за лесна музика, кротка музика, дето двойки играт. (...)

В. Т. Ти си свирим и такви, ама си свирим и народни?

Б. Б. По, по, народни. По-доцна, младината бараше льесни, добрени, ка им викате, йеден со други допрени. Добро – добрени. (смях) Се помагаат, детето

⁴¹⁴ време

со невестата кога **играт**, музика лесна музика, се помага.

С. Б. Играет заедно, за да се **жуљкает** по малечка (смях).

В. Т. Помага да са по-близо. Ми кажи го де!

С. Б. Го е страм. И от старите.

В. Т. Кажи за сватбите. Како поминува, кога ти идеш, що се случува, кога ти идеш, айде разкажи ми. Јз не знам що е било.

Б. Б. Свавдите. Сеа се **отварат** свавдата, от четвѣрток се **вика**. Оит воденици, се мелит брашно, в четвѣрток, и кя **праща**ет там со музика, кя **игра**ет, имае музика. Кога се **праят** лебои, се **има**ет музика, се ... **кумои**, кя **дойдат**.

В. Т. Каква музика свириш?

Б. Б. Музиката, кя пеят жените.

- Оде те со здравѣ, воденичари,

баш приятели,

да сомелите убаво брашно, /2

да замесиме лепа погача,

кя замесиме уба погача.

- Добре дойдовте, воденичари, /2

воденичари, баш приятели, /2

кя замесиме лепа погача /2⁴¹⁵

В. Т. Ама и ти я знаеш!

С. Б. Я маецка сум **можена**...

Б. Б. Жените я пеят, кога се прави погача.

С. Б. Бабо **одеше** по свавди и **бараше** коде има момиче убаво да си го **бара** за син. (смях)

Б. Б. А **имав** гледано на свите.

С. Б. И речи му на син – Она ке земаш! Она е убава. (...)

В. Т. Ти рече има музика, или само жените пеят?

Б. Б. Музика, музика, ако немаше музика, некогаш само жените кя пеят.

С. Б. Некогаш по-немаше.

В. Т. Кога имаше музика що свиреше, какви мелодии?

Б. Б. Како по песмата. По песмата, так се пееше.

В. Т. И после, това е во четвѣрток?

Б. Б. Четвѣрток. Можите играят **фильджани**, во **домот** от **можот**.

С. Б. Играят со **пѣрстен**. Со **фильджани**, кой ке го **наиде** **пѣрстенот**.

В. Т. И що като го наиде **пѣрстенот**?

С. Б. И му пее после кой ке го **наиде** **пѣрстенот**.

Б. Б. И кя пеевме и за невестата – Кой ти го **наиде**...

В. Т. Какво се пее за невестата?

- Кой ти го купи **порстенот** твой, мори, **порстенот** твой? /2

- Мене ми го купи **свѣршеникот** мой, мори, **свѣршеникот** мой. /2⁴¹⁶

⁴¹⁵ Вж. Песен №13.

⁴¹⁶ Вж. Песен №15.

- Ке би синойка на свавда /2
кой беше фатен за тебе? /2
Кой ти го зеде порстенот,
дали ку ги то йотнесе /2
Со порстен филджан играе /2
името ти го славеет,
името твое славеет.⁴¹⁷

Б. Б. Как се викаш ти?

В. Т. Веселка.

Б.Б. (Продължава да пее.)

Порстенот ти е Веселкин /2

Кя си имаш името от невестата. (...)

В. Т. И после що? Во петок?

С. Б. Четвърток и петок играят филджани. Субота оди по байрак, земе байрак, се менвет мумички, невести во плячки наши, во селски, како що си видела, лепеи свите во оро, байракот, ке оиме... Една кука доржи байракот. Се берат свите люди своето, се облакат убаво, оди се со пеене тука топаните, да земет байракот и после оро играет со байракот, со све. Погача навечер со прстен нашарана.

(говор)

Кя месиме, кя месиме белана погача,
кя оиме, кя оиме кай лепана невеста.

В. Т. А дай малко мелодията. Малко запей.

Замесивме погачата, бре бела Василке,
замесивме погачата, най-бела Василке.⁴¹⁸

В. Т. Тук е името на невестата.

Б. Б. Да, името от невестата.

(продължават да пеят)

Кя оиме, кя оиме мльогу надалеко.

(говор: От кай кя беше невестата)

Кя носиме, кя носиме белана погача.

Кя носиме, кя носиме оре бело руво.

Да момиме, да момиме лепана невеста.

Б. Б. Си забораив сите... (...) Па ги знам, ама стар съм веке.

С. Б. Ама му теква.

В. Т. И после? Во сабота – байракот?

С. Б. Топаните. Навечер погачата, се берат свите играт ора, долги ора, и можи, и жени, свите.

В. Т. На какво играт? На каква мелодия?

С. Б. Лъсна, ситна, дробна, кротка. Дробно оро, кротко, да одат сите, полека,

⁴¹⁷ Вж. Песен №16.

⁴¹⁸ Вж. Песен №19.

не со лѣтане... имат и со лѣтане.

Б. Б. Како руско оро. (...)

С. Б. Лѣто е по-бързу.

В. Т. А дробно?

С. Б. Дробно е по-яваш яваш...

В. Т. Какви са мелодиите, на какви мелодии се игра?

С. Б. Оро се вие...

Оро се вие край манастира /2

- Айде моме, айде душо, да видиш /2

първоно оро от девойкине, /2

да идеш, ори моме, да видиш. /2

В неделя кя ида, свите кя и вида. /2

Да иде първа севда, да иде /2

да иде, оре лудо, да вида.⁴¹⁹

Б. Б. Има го забравено. Овие десет-петнаес години не ги пеят овие песме, саде човек на човека кат спомагат. (...)

В. Т. Тая „Оро се вие край манастира”...

С. Б. Свекогаш я пеят, свекогаш на сватба. (...) От деведесетата година, осумнайс години не се пее... Традицион сега...

С. Б. Що праит некой сунет, пак пеет, ние що праим... сега в куки мои, я све мои са братя, со бабо, со людие да пеит, и све песме наши, не сакам албански, си сакам наша песма, и мльогу викаме, да чуе некои, мльогу свири, викай, да се чуе... От кае сме да се зноит.

В. Т. Во неделя?

С. Б. Во неделя оиме по невеста, по невестата, оиме, после яиме ручек, а вечера...

Б. Б. Кя пееме кя оят, сватоите...

Одете со здравье....

С. Б. Сватои триста пушаме, триста и еден чакаме

Триста сватои пушаме, /2

триста и еден чакаме.⁴²⁰

Да е живо бабо, що лѣпо момиче изгледало, да е жива майка й!

В. Т. Така се пее ли?

Да ти е живо, бабо ти, ори невесто,

да ти е живо братчето, ори невесто,

що ни заличи кукаява, лепа невеста,

що ни заличи кукаява, ори Василке,

що ни заличи детево, лепа невесто.

(Велиме на име за невестата)

Лична да оиш до века, лепа невесто, /2

⁴¹⁹ Вж. Песен №23.

⁴²⁰ Вж. Песен №24.

да ти се живи братяна, лепа невесто,
да ти се живи братяна, ори невесто.⁴²¹

Б. Б. Попрашане. От кукята невестата фисот, от фис нейзин, фис, от нейните...

В. Т. И има песма?

Б. Б. Песма, има кога идат тия...

С. Б. И велят – Радувай се, подувай се, после...

В. Т. Кога я пращае каква песма?

С. Б. Що я попрашвае овие невестата, кога я земвае...

Б. Б. Да дойде дома до кай зетот, е пеят от кукя, кай зетов:

Добре дойдовте, оре лични приятели, /2
що ни донесовте лепово невестуле. /2⁴²²

Б. Б. После кога си бегает, кога ги попрашаме от кай зетот:

Одете со здраве, оре лични приятели, /2
що ни сайдисавте лепово невестуле. /2

Б. Б. Да ти сайдисат невестата, ти попрашате невестата нивни роднини...

С. Б. Весели се, радувай се, бабо, от детето...

(пее)

Весели се, радувай се, бабо от бекяра.

Шукюр шо си дочакало сина да за жениш.

(пее Байрам)

Весели се, радувай се, татко от детето.

Весели се, радувай се, майка от детето.

Шукюр ке си дочакало сина да за жениш,
шукюр ке сме дочакали в кукя да доите.⁴²³

Б. Б. За тебе пея и за овие! Се радвит. (...)

В. Т. И во недела край?

С. Б. А таволините⁴²⁴, ке вечерает... Софра. Со музика докрай и после затворят зетот навечер во нокята, го затворвае зетот во кукята, дур не го намавае, не го пуштае кай невестата, го вардит, за да го мавае, да го биет...

Б. Б. Купет пазар – портокали, патлиджани, да го напрает...

С. Б. ... да мой да го извалит – Кае оиш, му велет, шо оиш тамо!

Б. Б. Тикви гнили, ка викате – тикви?

С. Б. Да не му избегае. Да го валькат.

Б. Б. И двойца го вардет. И овие побратими го вардет. И го баржае, да влезет неубав кай невестата... Свите другарите негови, шо са...

В. Т. Кой го варди? Трима го пазят?

С. Б. Има свите асмови, има е нок, шо го вардит...

⁴²¹ Вж. Песен №25.

⁴²² Вж. Песен №26.

⁴²³ Вж. Песен №28.

⁴²⁴ масите

Б. Б. Побратим. Само за весело. (...) Невеста кя го перит сабайле.
 С. Б. Си има невеста млада. Сабайле кя става невестата и кя му дава да-
 рои, що му донесла. На својто фис. Ке му турит вода да се мие. Невестата
 тура вода.
 Б. Б. Со стомниче. Секой се мие и кя плаща.
 С. Б. Ама му дава тая.
 Б. Б. Тя оит на чешмата невестата.
 С. Б. Ама му дава тая – възглавник везан, нещо... На овие. Тея плащае после,
 за теа то праи тая, за да ѝ платит.
 В. Т. После не одат ли кай майката на невестата?
 С. Б. По. После я носит на порвич. Тога я облакат со плачки, не е со бело веке,
 со гerdани, со синджири и оит тая, селски плячки, со... како що си облечена
 ти. Ако да има кеф, ако сака селско, ако не – со плячки убави. Оит по-рано со
 ризи нещо убави, одзади, подзади... со марама, со корпа, наредено и носи и
 оди по-напред. Свекорот напред, золви, тая одзади... По-љепо беше напред,
 лично.
 В. Т. Е зашто тя е одзади?
 С. Б. Тая е невестата – да се познаи, има и мльогу облечени ка неа...
 Б. Б. Свите са облечени невести...
 С. Б. Свите са љепо облечени. Тамо оит, месит погача кай майка ѝ. Погача.
 Невеста. И я земит за тамо, за кай зетот, отдeлyва парчулиня маецки, на свите,
 ѝ барае – дай ми малко от погачата, що си месила кай майка си, людиве от
 мажот, фисот от мажот сакат погача от майка ѝ... Се праит со шекер и ѝ велят
 свите – дай... ѝ барае свите, за благо.
 Б. Б. От погачата от невестата сакае потем. А имав кеф.
 С. Б. Меткат цветиня зад неа, ѝ меткат, и кому ке му паднет, ке се воршит⁴²⁵.
 В. Т. В понеделник кога се ходи на порвич, има ли музика?
 С. Б. Немат веке. Немат в понеделник. Музика бегае. На сабайлето станвае
 невестата, се делят даровите и си бегае. Има музика кога се делят дароите,
 байракот го има една кука само.
 Б. Б. Егюпци напред свиреа. Тия беа за музика, никой немаше за музика в
 наша страна.
 С. Б. Тие свиреа, оркестра.
 В. Т. Ама и ти имаш свирено на сватба?
 Б. Б. Јас имам свирено...
 С. Б. ... на топан... Оркестра, топан, тупан љепо. (...)
 В. Т. Свите песни, които ги знаеш ти, са от сватба, ти си свирел на сватба... а
 на друг празник, на друго време? Други песни? Само жени ли са пеели? Дру-
 ги? Кленевски, стеблевски?
 Б. Б. Не имано песни. Я имам пејано, в селото наше саде я имам пејано и Бо-
 жин, я и Божин.

⁴²⁵ ще се сгодява

В. Т. Жени?

Б. Б. Жени, по, имало е жени. Жените пее масиве, мощне, свите кя пеея на свавда, свите жени, коя почне да пее, мощне...

Байрам Бузиов, Сузана Бузиова, гр. Дуръс (Драч), 03.04.2008, зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: На сватба що? Кажи ми сега, сватбата како беше на каури и на арнаути? Имаше разлика?

Виолета Муратова: Имаше, имаше. Тука бевме еднакви – турци, каури. Свавдата захващува во ден вторник кай нас, се замесват лебоите. Тие се пченични, не пченкани. Лебоите ке замесват от брой от старо, от старо, не сега, сега ке видите, на старото. Кя замесват ка турци, ка каури, кя се замесват лебоите. Овие лебои, що се поделъват, но четвърток, во вторник се замесват, во среда наутро се печат, кя идат нокъта тие, во стредата се печат, в четвртокот се разтурват.

В. Т. Се разтурват, що значи?

В. М. Ги носат по куки. Слушай ме сега. То що праит я, дека имам дете за женене, права свабда, де кя жена син и имам замесени девет али единаесе лебои, свекогаш тек. За момче. Кай момиче немаат такви..., имат инакве правела, немаме да правиме како кай свадбава от децава⁴²⁶. Деца, вие му велите кай момиченява. Лебоиве, сакаш да фатиш ти троица, мие ги велиме биразери, побратими. Три али пет, побратимиве са за измет на свавда. Измет – за работа. Измеджи. Изметчия, един кя дават кафе, другиот кя полнит вода, другиот кя берит дорва, за свавдата сакат млогу да има помагачи. Овие лебови кя се делит, кя се разтурваат, ама за свои кя се редит ове. Яс ке ожена синот и кя ида кай тебе – я те имам втора или трета братучедка, (...) я тука ке корша еден леб, той леб кога ке дойде она облечена во рувото наше, я кя реда, яс сум домакинката порва, я ке реда невестите млади, не девојки, невести млади, седат во рувото наше, и ке одат, ке делят, ке носат лебои, кя го донеса у тебе, кя ставиме софрата, на лебот, на стредата от лебот ке кладиме соль, тука кя делиме лебот изполо, косанице лъебче кя земеш и, що си домакиня, косаница лъебче кя зема я, кя косна лъеб и соль и кя речиме – лафот благи збор. Яиме тука леб и соль, да го имаме зборот благ – шер шамата да сме немале никога.

Константин Рангочев: Тая сол слага ли се у нешто?

В. М. На лъебот, на лъебот. Лъебот кя си го ядет тия люди, кае ке си го однесиш. Нема ни мерак, ни нищо... Ёе лъеб пеян от свавда.

Константин Рангочев: Тоя леб шарен ли е?

В. М. Не, не е, е лъеб печен, не е погача, що кя се шарат и кя се печат. Не е таков. Лъеб, що кя зноиш, я кя донеса кай тебе, да знаеш – ти си кладен биразер кай мене, побратим кай мене. И се броиш брат от детево мое, от денеска упреко, веке приятелщина, мие заедно, си се рожаат по-доцна деца, се рожаат

⁴²⁶ Деца се наричат само момчетата, а „джагурия“ се употребява и за двата пола.

цуци, мие сме на трите пояс земале туека, давало туека, кя се коршит лъеб и се **яит** со соль, тука веке приятельщина, земане и даване немаат.

В. Т. Това се прави от **каури**?

В. М. И турци, и **каури**, ду **овде**. (...) **Ноктя когя** кя **дойде**, вечерта, се прави **джумбус**. Се **берет викано**. Во **вторник навечер** се **викат** саде **близните** свои, **кога** кя се **замесат лебоите**. Во **среда навечер** **можите** се **берат**, играят **фильджан**. Со **пръстените**. Во **четвърток навечер** пак **жените** **пеят**, **можите** играят **фильджан**, со **порстени**. Во **петок навечер** пак се прави **джумбус** как и турци, как и **каури** – **енакво**, нема **дельване** **никакво** **поекъе**. А сега **задниве години**, **отка** **заземвая** **невести**, **оттамо** **дойдоа** по **градои** **дойдоа** **тамо**, **погачава**, **що** се **правеше** во **събота навечер**, **я** **праят** во **петок навечер**, **защо** **зетот** кя **иде** кя **дадит** **ручек** кай **девойкава**, се **праи** **ручекот** от **девойкава** се прави в **sobota**, а кай **момчето** се прави в **неделя**. Ду **овде** сме **едно** турци и **каури**. **Арнаути** и **каури** сме **едно**, до **петок вечер**. И **sobota**, во **sobota** на **утро**, **свойните** **хора** се **берет** пак, се **колет** **месото**. Се **колит** **волои**, по **верата**, **що** си **требет** тебе, **колку** **душа** **имаш** да **раниш**, кя **колиш** **телци**, **вола**, **овциня**, **колку** **що** ти **требит**, ти **требале** **сто** **кила** **месо**, ти **требале** **двесте** **кила** **месо**... **Тога** се **колеа** **волои**. На **утринта**, на **утре рано**, **сабайле**, **утринта** во **sobota**. **Що** **ке** се **изчисит** **месо** от **внатрешни работи**... **кожа**, **джигри**... **послента** се **носит** **ручекот** на **топаните**, мие **велиме** кай **майсторите**, кай **егюпците**, тие, **що** **имат** **свирки** и **топани**. Се **готвит** **ядането** **дома** и **три** **деца** кя **го** **носат** **ядането** **пред** **вакет**, **ручекот** **дома** не **мина**. **Людиве**, **що** **праеа** **измет**, **що** се **земеа** со **работа** **дома**, кя **ручае**, **тука** се **готвит**, се **яит**, во **sobota**. Как и **арнаути**, **така** и **каури**.

К. Р. Ручекот како се готви?

В. М. Ручекот се готви – може да е **чорба** со **месо**, со **джигри**⁴²⁷, може да е **граф** ... без **месо**, може да е **сирене** со **джигри**, **имацината** **кукня**, не са **мльогу** **люди**, **овие**, **що** **прават** **измет**⁴²⁸, не са **мльогу**, се **свойните**. На **старо** **после**, се **колит** в **sobota** **месо**, кя **одит** кя **земит** **топаните**, **скревате** **байракот**. **Байракот** **го** **имаме**... во **Стеблево** са **бидени** **две** **куки**, **що** са **имали** **байрак**. **Туе** кай **байракот**, **коа** **що** се **носат** **лебоите**, се **носит** **еден** **лъеб**. Да **ми** **го** **готвиш** **байракот** и **я** **ке** **ида** и кя **го** **зема**. **Байракот** е **онакъв** – **албанско** **знаме**.

К. Р. А **имаше** ли **нещо** **китка**?

В. М. **Имат** **три** **китке**, по-**долу** на **свите**, **киткиве** се... (...) со **вълнени** **конци** **сучени**, **долги** **може** да са **десет**, **дваесете**, **триесет** **сантиментра**, **толку** и се **стегнати** и са **ворзани** на **цепоите** от **байракот**, на **крайоите**. А **овде** на **ворвот** на **байракот** **редите** **цвека**, **средното** **цвете** **реди**, се **барат** **едно** **момче** **яболкото** по-**големо**, **згора** над **китката** **цвеке** се **редит** **туе**. **Я** кя **пойдет** – се **земет** **байракот**, се **земет** **топаните**, се **вращае** со **песни**, **идееше** со **песми**, **после**... и **топаните**.

К. Р. И **музикантите** **какви** са **били**?

⁴²⁷ дроб

⁴²⁸ измет, изметчий – хора, които идват да помагат.

В. М. Наши.

К. Р. Е нали егюпци?

В. М. Егюпци наши стеблевци, защо егюпците работаа и ковачана. Тука се прави за работане – со мотики... тие им **викахвме** ние – на майстора. Праеа. Ние **имахвме** тупачи, свирачи, ден баба ден, егюпците селски. Свеко село имат имано **нивните** егюпци.

К. Р. Колко тупана са?

В. М. **Тогаш** биле два, по два – две свирки, два **топана**. Свирка. Зурла. Така викате вие. Може **такво** да го викате вие. **Високо**. Тука во село наше са **играни** **можи** тежко. Тежки **играла** на **можи**, не имат имано по-старо, по-старо, **некогаш**, не се мешали жените, **дека** **играли** жени, **немало** **можи** да **влагат** во **оро**.

К. Р. Затворено ли е колото?

В. М. **Първиот**, **първиот** и **задниот**, ама не **ворзано**, не **затворено** комплет, **оиш** **оро**, не **затворено** **оро**. Тука **отка** ќе **дойдат** **дома** со **топаниве** и со **свиркиве**, **йе** **бидено** **свеяно**, **кя** се **игра** едно тежко **игране** **туека**, **дуде** **людето** на **скапае**т **играеше**, **тука** **егюптинот** го **вортит** **топанот** **ничком** и **кя** **плащат**... за **теа** **тупане**, да се не **изполнит**, имат имано **некогаш**, една **куфия**, **олку** **треба** да се **соберит** от **играчиве**, **тога** го **пцовиет** **домакинот**. **Дур** не го и **кладит** **париве**, да се **изполни**, **що** е **кладено** по **пазарот**, **нема**, не **тупат**... **що** **кя** се **изполнит** **пробата**...

К. Р. Това **оро** **мажи** ли **идват** или **жени**?

В. М. На **първо**во, на **старо**, са **играни**, **севте** **играеа** **можите**, **кя** се **торнели** **назад** **можите**, **после** **кя** **играли** **жените**, **жените** **свите** **облечени** во **руво**, **денеска** **теа** не са... **опет** го **облакат**, го **носат**, не **ка** **дома**, **що** го **носели**, го **облакали**. Се **мочат** и **овде** **тие** да го **доржат**, за да не **гинит**, **домашното** **дойдено**, ама **овде** **по-друго** е, не **можеш** да ги **правиш** **свите** **работи**. **Ове** во **субота**. Тука **после**, во **субота** на **утро**, **викат** **деца**, **те** **канат** да **идеш** у нас на **свада**, **тие**, **що** се **викат** от **момци**, в **субота** **викат** **момци**, в **четврток** **викат** **жени**, во **четврток** се **пеит** **прстенот** **кай** нас, на **свадата** **само** **женски** – **девойки**, **невести**, **старици** и **туе** се **пеит** **порстенот**, се **сеит** **житото**, се **пуцат** **воденици**, се **торат** **коните** **ке** **одат** **воденици** се **мелит** **житото**, се **попрашат**, се **ворзват** **ризата** – **порстен**, **злато**, **свекорвата** **собрала** за **синот**, за **невестата** и во **субота** **пред** да се **оит** **кай** **топаните**, **носат** **ковчегот**⁴²⁹ – **рувото** от **невестата** **тамо** **одет**, **ак** **те** **чакат** с **ручек** **приятелот**, **кя** **ти** **кладит** **брой** – **петина**, **седум**, **девет**, **дванаесет**, **има** **цината** **неговата**, **петина**, **седум** **душе**, **дванаесе** **душе**, **кя** **оиш**, **кя** **носиш** **рувото** от **невестата**, **кя** **ручаш** **тамо** и **назад** **кя** се **вратиш**, **ове** се **пред** да се **земат** **топаните**, **ове** е **пред** **топани**. **После** се **вечера** **нокъта**, **овие**, **що** се **викани** от **момци** на **субота** – **по** **двойца**, **две** **момчиня** **кя** **оят**, **ке** **викят**, **иминята**, **що** са **свадари** да се **викат**, **кя** **оит** по **куките** – **те** **канит**, **филан** **те** **кани**, **нокъеска** **си** **викан** на **кафе**, **утре** на **свада**.

К. Р. Они **носят** ли **нешо**?

⁴²⁹ сѣндѣкѣт

В. М. Нищо, нищо, во сабота, ич нищо, абсолютиш. Се берет само за **игране**, за **пеење**, за **шенлок**⁴³⁰, за **съботата** за **шенлок** се бере, тие, **що** **кя** **прайт**... свите **кя** **ги** **ранит**, **домакинот** **кя** **ги** **ранит**, на таа вечер се ставило **месо**... (...) Тука после **шенлокот**, **важдовиет**, **докай** **веке** се **морзит** **людите**, ам в **собота** после **нокъта** **идет** **викано** и **невикано**, **кой** **сакает**, да ти **изпиет** **едно** **кафе**, да ти я **сторит** **аирлия**, **що** се **праиш**... **Немат** **гайле**. **Можите** **кафе**, **жените** **шекер**. **Кя** **легнет**, **кя** **спиет**, **нокъта** е **долга**, **утринта** **кя** **станет**. По **старо** се **зевее** **невестите** **со** **дулак**. **Кя** се **заберее** **сватбарите** **тука** **сега**, **близните** **що** **са** – **кърки** **можени**, **що** се **синои** **женати**, ам **що** **са** **делени**, **що** се **сестри**, **що** се **братя**, **що** се **миджои**⁴³¹, **вуйкови**... **тога** на **по-старо** **беше** **овенот**, **що** се **носеше**, и на **нозбата**...

В. Т. **Що** е **нозба**?

В. М. **Нозба** се **викат**, **кя** **оиш** **ти** на **свазда**, **кя** **носиш** **нещо**, **кя** **даваш**. **Подарак**, **подарак**. **Нозба**. **Мие** **така** **го** **велиме**. **Ќе** **овен** **нозбата**, на **овенот** **имат** и... на **овенот** **ѓе**, **ак** **имаш**, **кя** **носиш** – **злато**, от **близните**, **що** **по-близен** – **то** **по-млогу**. **Тогаш**. **Дает** **вуйкот**, **имаше** **джобата** **най-тежка**, **вуйкот** да **дава** **най-млогу**, **поекье** от **стрика**, **вуйко** е **поеке** от **стрика**, **стрико** е **по** **бабо**, **вуйко** е **по** **майка**, **така** е. По **майка** **поекье**, **по-близо**. После **жените** се **берет**, **ке** **нижат** **дулакот**⁴³², на **старо** – **сега** **со** **бел** **фустан**. Тука се **ниже** **дулакот**, на **дулакот** ... **кя** **седнет** и **кя** **го** **кладет** **зборот**, после **кя** **редет**... **злато**, **синджири**, **що** **има** **рувото** **наше**, ... **кя** **редат**, **огледало**, **кя** се **берат** **людите**, **мие** **викаме** **сватови**, и **вие** **така** **трева** да **викате**. Се **соберет** **сватовиве** и **ша** **имат** **кукниот**, **домакинов**, **конь**, **тога** **имая** **свите**, **момците** **идея** **со** **кони**, **сватови** **со** **кони**, **сефте** се **качваше** на **коньот** **бел** **кукниот**, **домакинов**, после **беше** **дайот**, **вуйкот**, после **беше** **стрикот**, **свите** **со** **ред**, **можи**. **Сефте** на **старо** **жени** **никогаш** не **одеди** **сватице**, **само** **можи**, **одеа** **можи** **со** **кони** и **оружани**⁴³³... **защо** се **зема** **и** **пари** **некогаш**, на **старо**, **зато** се **одеше** **оружани** (...) **зато** се **одеше** **со**, **одеа** **много** **момци**, **одеа** **дайовците**, **вуйковците**, **одеше** **домакинот** – **кукникот** от **кукята**... **Зетот** не **оден**, **тука** **невестата** **я** **чакаше** **дома**, не **одеше** **по** **невестата**. **Селово** **наше**, **Стеблево**, **селана** **други** не **знам**, **за** **нашево** **село** на **старо** **било** **окво**. **Идет** **невестата** **дома**, **качена** на **коня**, **покриена** **со** **дулак**, **я** **доржат** **двойца** **момци** от **страна**, **я** **носат** **во** **двороите** на **гумната** **домашни** от **кукята**. **Кога** **ке** **доит** **во** **гумното** **домашно**, **три** **пота** **кя** **вортит** **окол**...

К. Р. **Как** **обикалят**? **Като** **часовник** или **обратното**?

В. М. **Ка** **ороно**. **Ка** **вортит** **ороно**. **Ка** **ороно** **кя** **вортит** **коня** **три** **пота**. Тука **кя** **слезит** **невестата**, **овие**, **що** **я** **доржат** **са** **побратимите**, **тамо** **кай** **мие** **коршивме** **лебоите**, **двойца** **побратимите**, **туека** **кя** **слезет**, **кя** **я** **чакат** **побратимките**, **ак** **се** **женати** **момците**, **ак** **са** **бежари** – **майка** **му**, **ак** **са** **ергени**. **А** **тука** **после** **невеста**...

⁴³⁰ веселба

⁴³¹ чичови

⁴³² булото на булката

⁴³³ вљорвање

та седи нанозе после, жените пеят, невестите пеят, момите пеят, тука земает едно мажко детуле и го ворвит три пота под нев на коньот, еден го чакат, еден го дават, едно дете мало, три пота го ворват под него.

К. Р. Ама невестата е на коня?

В. М. Слезена е. Невестата е слезена, три поти коньот, сedit, го доржит, под него, над него. Тука после я фoлят невестата в куки, жените крият, (...) не се на едно место, можи и жени на едно место, ... кя зафатает да вечерает, ручек. Кя се ставит, кя яит, (...) той кукникот три поти има ранено свавдарите, три поти софра имат сторено – на утро, ручек и вечера. Свите три вакто и месо. А тука за еден вакет – мазници и сукави кори. Тука, ка що коршивме лъеб, да редиме побратими за работа, жене, майки, сестре нивне, тея сучет во среда, сучет и печет корите, за да са готови за мазниците, за во неделата.

К. Р. Каурите кога я водят на църква невестата?

В. М. Я знам саде, што имам видено... църквата е онде под кукята Енверова⁴³⁴, над куки мои, кае сум живела, не знаая... ги носеа, не ги носеа в църков... в село наше, мене во мозгот да ми е останато, да имам памет што невестата ги носеа в църков, а венчалото – дома – теа го знам. Дома – дуке кя идевме овде, што казвав, турци и каури еднакво го правеа, ша влезе невестата в кука, тога я венчайт...

В. Т. Кой я венчае?

В. М. Я венчае, дойде невестата дома, я носеат кай ношите, што доржиме брашното, не знам, има млогу малко памет – й редеа лебоите на глаата, рувото каурско не ка нашето, копрата е со резките пущени долги, тука кай кошуляна, поясот има резки долги много. Корпата так е проци⁴³⁵, овде правени, не от коса, туку от коноп църн, тука в среда каурките едно лъекче, едно динарче, пара, али стребрена, алтанена... Лебоите ги редат на глаата, туку не знам колку триа, пета, едена, не знаая... я терает, како што е нанозе невестата, со роката да замеси тесто, тука кай венчалото. Влече едно дете, носи едно дете кай нея, седве невестава на палешник, ... во венчалово не знам. Палешник, мие го велиме, ралово, кя седне три пота невестата, кя стане на ралото, й седвае, на скут й седвае едно дете... На палешник. Железоно. На железото, не дръвеното.. На палешникот, само на палешникот. Ние ове го праиме ние турци, в Стеблево, сме го праеле теа, кя му пеет, дури е покриена со дулак. После откя кя заблежит нокъта, ше се затворат зетот со невестата, й го ставае дулакот, тогаш ние седваме на палешник невестата, и ние турци я седваме невестата на палешник. И донесет палешник железен, на нея кя седне три поти, на скут й редат едно детуле, мислам сакат да речит, че първо да е мъжко... Сакам да речат. Може за тея да е бидено тука. А послента кя пеят, кя се затворат невестата со зетот и тука затворат свадбата. А утринта после в понеделникот.

⁴³⁴ Къщата на Енвер Груда и семейството му е точно под мястото, където се е намирала църквата „Св. Никола” в с. Стеблево.

⁴³⁵ усукано

В. Т. Ходят кай майка й и татко й?

В. М. Понеделникот не оит кай нас кай майка й и татко й, а на три дни се враќат на порвич, а на утринта кя разтурват, кя подароват своето, що имат, на своите, тогаш кя влезиме ние кай невестата, кя се ставиш со невестата, таа ке те поздравуват, а поздравението беше три поти целува рока, а тога кай невестата не се ои бош, даваш, що ти летне насорце – пара, що ке имаш, ама не со сува рока. Тука кя се соберат пак својните, що зноит, имат дарове, се... во петок навечер во девојката се кажвет що имат за носење, що имат брано и гомнато, що кя земат по нея, кае ке оит кай детето. После кя оит на вода, и носит едно детуле и едно девојче, едно мџкуле и едно момиче малецко, кя одат начешма, тамо кя и наполнат ибрициве на невестава...

В. Т. Сама ли е со джагурина?

В. М. Не, со брой, со брой, кя оит мажи, жени, близните, близните, дайовци, муджовци, вуйковци, свекорот, свекорвата, золвите, братя, сестри, що имат роднина и туа невестата кя му турват вода на свите. И дзамниот, що се мие дзамниот, кя земет една... що имат земено от дома, теа го зимат той, да си се бришит... После се враќат назад дома и ставят кукниве, има ... останато, ке поручват, ядет, ке играт, со дарови, що си донесит невестава. После се враќа-ет назад, носят топаните и байракот, се враќат наместо, от кай го зеда. И топаните кя ги носят дома, тамо со тупање потем се оит и се врџаает, людиве се врџаает дома. Туе право, после живалото.

В. Т. Какви песни се пееха?

В. М. Песми се пеели бугарски от старо, от старо, кай нас, по арнаутско що имам чуено по радио, по старите... младиве учат арнаутско.

В. Т. Знаеш некоја песма бугарска от сватба?

В. М. Бугарско... що да... Слушай сега, имат песни, кога месиме на вечерта, кога се месат лебоите, има песма що се велит – Борго, по-борго да зафатиме, откя месиме пресни лебои, борго по-борго, за да поиме, да закачиме пресно сирење, откя месиме пресни лебои... Що недојде да поможиш, името от девојката, що се можит, после тука враќат – зашто абер не ми стори, се славит името от детето. Я ти пушив по стройникот, тука се враќа после – стройник абер не ми даде, зашто си го наљютило...

В. Т. А на каква мелодия?

В. М. Е... нема... (запява)

- Замесивме лебоите, ай наша невесто,
защ не дојде да поможиш, ай наша невесто?
- Защ ни абер ти не стори, оре лудо дете?
- Я ти пушив по стройнико, ай наша невесто.
- Стройник абер не ми сторил, оре лудо дете.⁴³⁶

Тука после кога се печет погачата навечер имат песме... незная от стара, какви

⁴³⁶ Вж. Песен №14.

се, знаеш сме чули на радионо, пеят и они от онде градница, и пеят и тия, е сеа – се наши, се нивни... я на може да знам.

В. Т. Добро де, ама е ясно, че имало песни от старите, които са си само стеблевски...

В. М. Мие чиниме, мие дека сме пеели дома, чиниме, дека са наши песни. Кой пеял, от кай се доени, един Господ знайт, ние ни ти. Вие го барате тея.

В. Т. Няма ли песма когато невестата я извеждат на кон, има ли песма или свирѝ музика?

В. М. Имат песма, туку, но не мога я да я донеса тука... Ко я качват наконя, мислям, се пееше една песма кай нас – ак да беше се забавее сватоите, тога кя пеевме ние дома – Що ми убаво ка сватове, ори невесто, дур зе дофала отбабо, кя речеше името от зетот. Да дойда. Да ме стори таа убава, за да бега тука тая (...) Тога. Кога идет после дома се пеет – Слезѝ, слезѝ невесто от борза коня.

В. Т. Дай мелодията малко?

В. М. Недоржа наум како лафовѝ, за да истая....

Е те облак, ор невесто, и роса по него.

Кя ти скиснит, ор невесто, цорвениот дулак.

Айде слезни, ор невесто, от борзаго коня.

Я не слага вит йонага от борзаго коня.

Си ни кажал тежко злато, не си ми го дало.⁴³⁷

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: Я ми кажи как си се женила, какво беше ти като се жени?

Хатидже Мурати: Со свадбульче, како го викате, со топани, со музика. Како беше тога, убао, много.

В. Т. Колко дена беше сватбата.

Х. М. Шес, седумта, от имаше и десетта дена, две недели, како викате. (...)

Фотография имам со руво. Наше руво лепо, убаво. Од невеста.

В. Т. Се, що е на нея, се вика руво?

Х. М. Да.

В. Т. А тука после – кошуля ли е?

Х. М. Кошуля, тука други работи викаме, антерия, пояс, парта, чапрази, чапразиня, гerdани, много работи.

Константин Рангочев: А това отпред (т.е. престилката)?

Х. М. Бокчаница, бокченица. Пояс, парта, чапразиня, гerdани, алтъни...

В. Т. На ушите се викат алтъни.

Х. М. Алтъни, порстени.

В. Т. Тука на ръцете (гривни)?

Х. М. Не, тука не, само порстени и алтъни.

В. Т. Пърстените златни ли?

⁴³⁷ Вж. Песен №27.

Х. М. Стребро, немаше алтън тогаш, само стрebro.

В. Т. А пояса какъв е цвят, червен ли е, какъв е?

Х. М. Поясот го въртевме, цървен, цървен. Антерията цървена, бокчата цървена, бокченицата, цървена, свете, партата цървена, шамлия цървена. (...) Водат коня, еден маж държи от овде, еден маж от овде, качи на брат...

К. Р. А ако немаш брат?

Х. М. Кушерин, како викате вие? Първи братувчед. Ако нема брат, дајот, ке те носат кай мажот.

В. Т. Ке те земат от твоя дом?

Х. М. От дома, дома, идет со музике, со тъпани, кай викате вие.

В. Т. Со музика, каква е музиката – топан и що? Свирка?

Х. М. Свирка.

В. Т. Как се вика свирката?

Х. М. Свирка. Свирка и тъпан. Два топан и две свирки. И иде тамо и те носи кай мажот.

В. Т. Оро се играе?

Х. М. Оро, оро, те тољкави, свекакво.

В. Т. Какви ора, кажи ми име?

Х. М. Немат име, наоро го велиме, наоро, ке скакаш, немат...

В. Т. Това нешто, дето тука ти е закрито, кога го махат?

Х. М. От ке главата до долу, ке оиш кай мажот, некога е било, ке сеиш до кога се седат да играет людите, нока, ке сеиш покриена, пред да бегает людите, ке ти го истае едно дете, дете, како го викате вие, ке ти го истае едно дете, ке си цактае майката от мажот, тие си знае, кое ке си имаш твое. И ти после така си мижиш, да те виждаат тие, що са дойдени нагости, а не го викате гости.

В. Т. Тие са дошли на сватба, а цел ден не са те видели?

Х. М. Не, не, не, не. Кога те ги истае дулото, тогај ке те види народот, свите...

В. Т. Не ядеш, мълчиш, цел ден...

Х. М. Плачиш, бегаш от кай майка. Љепо е бидено. Сега бело валo, ке се смеит невестата, ке играт, ке скакат. Некога беше љепо.

В. Т. Па не е ли било тежко за невестата? Цел ден седи...

Х. М. Мълчи, и другиот кога ке станиш, ке си мълчиш, ке седиш тука...

В. Т. До кога мълчиш?

Х. М. Той ден ке се мажиш, и другиот ден мълчиш, се идет народ да те виждат, да видиме невестата, си зел невеста – да видиме каква е. Ке мълчиш, после... Беше љепо некога свабдана, можачкана...

К. Р. А вода пиеш ли като си така?

Х. М. Не, не, нищо. Вода под дулак – не!

В. Т. Като се жениш преди това си свършеник и свършеница, колко време пред това?

Х. М. От кога ке се свършиш? Една годинта, две годинти си свършена.

В. Т. Колко може най-много?

Х. М. Имат свекакво, я съм седела пет години свършеница! Имат свекакво, имат годината и се мажиш, како му е работата на човекот.

В. Т. Майката и таткото кога решат да се прави сватба, нали?

Х. М. Кога ќе се сготват. Сакат пари свадбата.

В. Т. И кога почва сватбата, кој ден почва вече да се приготвја?

Х. М. Во четврток беше можачката кай нас. Четврток ќе киниса свадба, ќе викаш **люди**, в недела ќе земеш невестата.

К. Р. Едно време мохамеданите на джамия ходеха ли или ходжата идеше тука?

Х. М. На джамия? **Од**жата **идеше** дома. Некога. Ј знам на животта моя, не знам на животта твоя. (...)

В. Т. Кажи ми сега за сватбата – лебовете кога ги правехте? Кой ден?

Х. М. Не, не по-напред. Стреда, по-напред.

В. Т. Какви хлябове се правеха? Имаше ли некой така по- за сватба да е така?

Х. М. Имаше, редевме момиче со несвършено, девојце, как го викате, да не е свършеница, таа да меси, да печи, две-три, да месит лебои, много, ќе **яде** леб **народ**, **идеше** маалата.

К. Р. Лебовете имаха ли нешто украса така отгоре?

Х. М. Леб. (...) Не, не, саде погачана от невестана.

В. Т. А погачата от невестата, тя е шарена?

Х. М. Со **пърстен**... специален, со топалькиня. **Порстен**, еве **пърстенот**, еве, цела погача, две погачи, со ред се прави, прав. **Ова** сега **одат** кай невестата, кай момичката тамо, своршеницата ќе се **мажи**, **ойдат** да земат невестава, **оит** и погачава тамо, со **людими**. Две **праими** ние, **еднава овде** кай **мажот** погачава, сега **ова** кай невестава, **кога** ќе **избегат** невестава от дома, ќе я **корши** парчелиня...

В. Т. Кой я корши?

Х. М. Жена, ќе я **корши**, от **тепция**, ќе я **сдробит**, ќе я **земет** жената **тепсиява** и ќе я **излезет** на **патон**, ќе **бега**ет **людите**, ќе **зема**ет **свите** по **едно** **косаче**, да **видат** погачата от невестата. Да **зема**т, **свекой** да **зема**т, и другата от кай **мажот** я **коси** другио ден, **кой** ќе **дойде** да я **видит** невестата – му **дават** по **едно** **парче**, **мало**, **кога** се **можи** **невеста**, **идат** **млого** **люди**... за да **видат** каква **погача** **меси**ли, **убава** ли.

В. Т. От дома ти като си ти невеста, кой те извежда? Татко ти?

Х. М. Те **истава** братот, ако имаш, ако немаш – **братучед**, не **татко**, ни **майка**, **плачат** **свите**.

В. Т. А дали е имало песма?

Х. М. Туе – не, кай **мажов** **песмата** е, **домот** на **мажот**.

В. Т. Кай твойот дом – няма песма.

Х. М. Плачат, **тажно** е. Си **бега**ет, а **убаво** се **погодиш** кай **можот**... После ние **млогу** да **теглиме** – не се **троша**ме! Не се **делиме**, и да те **бие** **мажот**, **нема** **трошачка**, **делячка** **нема**! (...)

К. Р. Такова като никяф прави ли се, той молитва ли чете или какво?
 Х. М. Незнам ка **праи**, де да знам. Я тамо затворена дома. Во кукята. Ама невестава е во **кукява внатре**, той во другата кукя.
 В. Т. Ти не го виждаш ходжата?
 Х. М. Не. Ни **мажов**, **мажите**.
 К. Р. А има ли жени там ходжата като чете или само мъжете?
 Х. М. Само **мажи** (казва го тихо— бел. В. Т.)
 В. Т. А кай мажот музиката какво свири?
 Х. М. **Топанот** и свирката, е тея.
 В. Т. Ти като отидеш во домот на мажот, те среща неговата майка?
 Х. М. Кога ќе **дойдеш**, таа те сретне...
 В. Т. Тебе и мажот?
 Х. М. Не, не **мажот**, **мажот** тамо **седи**, не се виждат **мажот**.
 В. Т. Нали мажот иде да я земе неа от нейниот дом?
 Х. М. Не, не, не **мажот**, **фарата нивна**, роднините от **мажот**.
 В. Т. И майката от него само тебе те среща?
 Х. М. Кога ќе **пойда** тамо кай неа...
 В. Т. Нешто дава ли ти?
 Х. М. Не, не, не, **толко**.
 В. Т. **Шо** се прави като влизаш?
 Х. М. Не знам како да кажа, не знам. Кя ти **замеси тесто** и ти ќе го **кладиш** на вратата, горе, малко.
 К. Р. Един път ли правиш?
 Х. М. Три пати, на средата, **каде сака**, **каде** да е, горе.
 В. Т. **Защо** се прави това нешто?
 Х. М. За **берикет**, да имат **куки**, да **земаш берекет**, да **донесит** невестата. Много **убаво**. **Брашно**, **напраит** го **тесто**, меко.
 В. Т. Квасено или неквасено?
 Х. М. Не, не, **брашнуле**, **тестуле**. **Брашнуле** со **мало вода**.
 В. Т. После като влезеш какво — **ядене**, **пиене**?
 Х. М. Не, не.
 В. Т. А кога се яде и се пие?
 Х. М. **Кога** ќе **излезет народ**, **людите** много, **кога** ќе **избегает** **людите**, **ядет**, **пиет**.
 В. Т. А ти не!
 Х. М. Не ти **дава**ет.
 В. Т. А тамо ли **седиш**?
 Х. М. В **кукя**, в **куки**. **Внатре**. (...) Не е цел ден, цел ден **седиш** тамо кай **майка**, кай **бабот**, **татко**.
 В. Т. А като **седиш** кай **майка** ти и **чекаш**, само **седиш**? Има ли нешто там?
 Х. М. И тамо **ядет**, **пиет**, **гости**.
 В. Т. **Забравих** да **пита**м — на **предната** **вечер**, **пред**, има ли кай **майка** ти, кай **твойот** **дом**, **идва** ли **някой** кай тебе?

Х. М. Да.
 В. Т. Що се прави?
 Х. М. Нищо, седет, се берет **людите** туа...
 В. Т. Да ти правят косата?
 Х. М. Протци, викаме ние протци.
 В. Т. Косата отпред от двете страни се усуква.
 Х. М. Седем, туе седем, туе седем, протци, седем, девет, по косата, каква я имаш косата. Ако имаш **убаа коса** – **повеке**.
 В. Т. Това ти правят момичетата, приятелките, не майка ти?
 Х. М. Не, не, майката не **земат туека** оно...
 В. Т. А нещо да се вапца, цветот на косата?
 Х. М. Не, не. (показва ръцете)
 В. Т. Тука се вапца, как се вика това нещо?
 Х. М. **Кона**, я викате **кана**, **къна**.
 В. Т. Какъв цвет?
 Х. М. **Цървен**, **кармъзъ** (т.е. по-тъмно червено – бел. В.Т.)
 В. Т. А как се вика тая вечер?
 Х. М. **Накъна**, ке идеме **накона**, го знаиме ние.
 В. Т. А само тука на ноктите ли? И тука – отвътре?
 Х. М. И тука ку ти **праит**.
 В. Т. Кой го прави това нещо? Жена некая?
 Х. М. **Жена**, **жена**.
 В. Т. Не може секой?
 Х. М. Не.
 В. Т. Кой я вика тая жена?
 Х. М. **Жена** от **братучедат**, от **фарата** твоя.
 В. Т. А има ли песма, пеят ли?
 Х. М. Не, не, само кай **мажот**, туа не. Сега **праат** песме, ама пред не.
 В. Т. А сега дали им правят къна?
 Х. М. Сега не. (...)
 В. Т. Ти когато да се мажиш, имаш пригответено такива работа да си ги носиш кай мажот, как се вика? Руба, чеиз?
 Х. М. Руба.
 В. Т. Ти сама ли правиш?
 Х. М. Прая я я, да я **носа** тамо. Прая я я кай майка ми.
 К. Р. Майка ти не ти ли помага? Не те ли учи?
 Х. М. Ме учат тия, я я **прая** я.
 В. Т. Колко, много ли **трябва** да е?
 Х. М. Немаше **каруца**, со **конъ**. Не, со **конъ**.
 В. Т. На колко **коня**?
 Х. М. Колько ке **напраиш**, теа **що могише**, я по-сирома...
 К. Р. У рубата какво има?

Х. М. Све, све. Ткаеш, шиеш, плетеш. За фарата от мажот, да му даваш, да му носиш. За мажот беше първа работа, туку... Дарови. За фарата от мажот, за фарата от свекор, како го викате вие, за фарата от свекорвата, сакаш, ти прашат твое, ама имаше, немаш, ке купваш.

К. Р. Като отидат в къщата на момчето? Или вьтре у кукјата?

Х. М. Ако е убаво времето надвор, ако не – внатре, ако да имаше куки много, имаше и внатра. По людите, много люди, не земат внатре.

В. Т. Цело село идва?

Х. М. Саде фарата.

В. Т. Кой кани?

Х. М. Секој неговата фара.

В. Т. Кой е кум, който е бил кум на майка ти и татко ти или как?

Х. М. Кумот, що бил на майка ми, на татко ми, е кум мой, кумот, що бил на мажот, си е негов, тамо кай негоите, и тамо кай мене седеше мойот кум, кай него – неговиот.

В. Т. Добре де, ама на вас, на тебе и на твойот маж, кой ке ви биде кум, не може двајца кумове?

Х. М. Ја си го имам, мене ми кум е мойот кум, не ли ви кум на вас, како го велите? Земат коса, коса.

В. Т. Кога ти взима коса?

Х. М. Кога си малечка. И си го имаш кум.

К. Р. Как ти зима коса, как ти зима?

Х. М. Секако, и от голема, и от десетта годин ти зема, и от двајсетта годин, ти земат, по... сега ги тротивме, немаме ни кумове, ни нищо, немаме... Не знам нищо.

В. Т. И после като си идат гостите, махат ти го това и си бегат, а музиката и тя ли си бега?

Х. М. Музиката другиот ден си бега, остават, играт сва нок, играт людите кукјата, фарата, твоите люди... Утринта ке си бегат, той ке му дадат пайот, дароите, и си бегат.

В. Т. Ти рече лебове, а що друго се яде? Се коли теле, яре?

Х. М. Све, що има. На свабдата волот имат. Волот. Воловица. Крава, юнци.

В. Т. Как се готви, чорба?

Х. М. Чорба, во казани. Вода, сол и кромид. Пилаф, ориз. Графче. Софрата графче сака. Со графче они ке се наядат. Насе е месото. Со вода, с воица, со кромидче, лепо месо на свабда, лепо месо много, убаво.

К. Р. А за пиене, какво се пие?

Х. М. Нема, не се пие. Немаше навремето, сега пиенье море пиенье имат. Сега е свабди, немаше навремето, неопозине е пиенето, све е скриено, во ормана. Сега се разтури. (...) Нищо, воица, мошеница, како не, ако сакаш пий вес ден мотеница!

В. Т. А на друго ден що се прави? Погачата се дава, която е кай мажот?

Х. М. Па бегаш. Кай детево другиот ден, кай мажот другиот ден се дава погачата.

В. Т. А кога ходиш после кай майка си?

Х. М. На три дена. Мажот не, со люди, со девет души, дванајсетта души, тринајсетта души, и маже, и жени, от фарата от мажот. Ода я со людете от мажот кай майка ми и татко ми, без мажот, така беше.

В. Т. Майка ти ви посреща? Ядене?

Х. М. Ядене, месо, све, баклави. На три дни после одиш кай майката. Ке викает, ке дойде да викает кай свекорот, кай свекорвата, те сакат со колко люди, ке ти каже со колко люди и той кя си спраи там девет души, и да нема, ке си најде.

В. Т. Майка ти и татко ти казват со колко люди?

Х. М. Колко люди ти сакат. От кай мажот, от кай свекор и свекорва. Майката ке си викне нивните там.

В. Т. А може ли свекорот и свекорвата да дойдат?

Х. М. Те одат. И други. Братот от свекорот, братот от майката, от свекорвата, дайовджиня, дайджо⁴³⁸, дайо, како викате вие, брат от майката, вуйчо.

Хатидже Мурати, с. Стеблево, 18.06.2004, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: Кажи сега прво, свирки, викаш цурли?

Ферит Бушати: Свирки, по, цурли, свирките им викавме ние цурли.

В. Т. Кой свири?

Ф. Б. Имавме майстор от селово, що го викавме майсторот, мие им викавме егюпци, тие имае и топанот, що бумвае, и свирката, и бее две топани и две свирки. И еден ден пред да земаме невестата, во саботата, во оваа време вечер погачата се правеше.

В. Т. Къде се прави, кай невестата, в домот на невестата?

Ф. Б. Невестата, невестата си беше кай баба й, кай татка й.

Константин Рангочев: На момчето в кукјата?

Ф. Б. Кай момчето, да, и кя одевме и кя се соберее, кя дойе фаре фисот, що да речиш своето, твоята роднина и дето редеше бирадзер, со кърв...

В. Т. Побратими.

Ф. Б. Бирадзере, одевме сетне кай майсторите да земеме педесет-сто души може да земеме, жените со плячките од место, плячки за феста, плячки от стари, и одеа тамо, тупаните тупая – ба-ба-ба-ба, да-га-да-га, от туека ке одевме кай байракот.

В. Т. Къде е байракот?

Ф. Б. Байракот, имаше една кука, де одеше еден байрак во Стеблево, албанскиот байрак, одевме тамо со тупаните, не идевме дома во кука, то право кай байракот, земевме байракот, одеше едно дете, едно момче со байракот, най-

⁴³⁸ чичо

напред той и свите по него, тупаните тупат, тупат, дома, кай момчето. Туека го внесевме байракот на кьошето от кукјата, да се вида, и после ова свите играе оро, играе, играе, тупае, играе дор да се... нока, акшам⁴³⁹ – осум саата, седум, сега осум-девет, ядене вечера, тие, що беа свите дойдени. И после кинисваат да дојде и виканите, и невиканите. И тие, що сме ги викале на свавда... идеа туека и вечерта спроти недела, сва нош до саатот дванајсет станват можите, жените туе играе, и можите седнали на столови из бахчата и ке играт Ферито со... как ти е името Константин...

В. Т. Аха, някой ке каже – ке игра Веселина со Константин.

Ф. Б. Организовеше.

В. Т. Това нешто е во сабота вечер?

Ф. Б. Во сабота, и ке играет можите, жените, жените пееша, можите играт и после пред да се стурват во саатот дванаесет полнок, се печеше погачата, надвор я става, там де е ороото, черепната...

В. Т. Се печеше погачата во домот на момчето, а кай невестата исто се пече погача?

Ф. Б. Тамо кай невестата погача – не, правеа и тия ручек во другата кука и да си прави све, що сака, туку не со топани, ручек и редко имат некои музика. Сега ке се изпечи погачата.

В. Т. Къде се пече?

Ф. Б. Погачата, кай ороото, кай можите тамо, ке играет, ке пеете, во дворов, в средето, де ние играме, тога играет и жени, и можи заедно, можи и жене оро, не беше, играе, играе, туку кя се изпечи погачата, се бегаат, си одат свите дома. Во неделата...

Константин Рангочев: Чакай малко сега, като играат ороото отварят ли врџникот, да види народот погачата?

Ф. Б. По, по, кя я видит печена и кога играет, фрљят пари.

К. Р. Къде хврљат пари?

Ф. Б. Ја и ти играме, плащаме на майсторите на челото, да играет, да се веселит работата. Другиот ден после, во неделата, на саатот десет-единаесет пред ручек, одет земаат невестата. Со топани, со свите, до саатот десет-единаесе, идат свите, саде виканите, тия що сме викале, и носат парите, свекој носи що му дал Бог, му троши на сайбията от кукјата и оди по невестата. Ја земаат невестата и се шрувет банкетот со ракия, со бира, се мезиня, со... Шчо да сакаш – месо, яйца, бира, ракия, вино.

В. Т. Като се ходи за невестата – со музиката се ходи? Со егюпците, со топани?

Ф. Б. По, по, тамо идет от кай бабо й, со егюпците, со сватовите, земат невестите, невестата седат кай банкетот седат, кай банкетот, ядет. Таволина... Седнеме и невестата и таа во ороото, ама сега седнеме можи и жени заедно, и тогаш и сега заедно седеме, невестата моя, физот твой на едно гумно, свите

⁴³⁹ вечер

туека. Е сега сайбия от кука креват... Айде добре дошли, станвет и пред свите – Да я чукниме за себето, за младиве, за невестата!

К. Р. Невестата покриена ли е?

Ф. Б. Нема покриено, покриено беше на годината петдесета, петдесет и пет, тога беше, тога имаше дувак, ама тоа беше откога дойде партията не остаи дувак вече (смях) Откриена. И не оставаше дувак, банкетот беше и станваат да играет, можи, жени заедно, некој кя земаме на песма, некој ке играт едно оро – филан, овя, оня, овя, оня, пет саата, шес саата, дугя дойде... станваат зетот и невестата, играет оро то нивно, пред свите, кай банкетот.

В. Т. Зетот и невестата си имат оро нивно?

Ф. Б. По, нивно, се викат оро то от... Саде двоица, ке играет тия двоица, ке играт, ке му фолат пари свите, пари... зашто невестата има со вело, туека и после ке станат е некои нивни ке играт с ними, некои близно нивно, некое свое нивно и... невеста ке поиграе с ним... си бегаат свите дома.

К. Р. Во колко часот горе-долу?

Ф. Б. Се стемни, акшам, вие как му велите не знам, акшам по турски, вечера, сонцето бега. И тие си бегат свите, си останат людите от кукјата само.

В. Т. А зетот и невестата?

Ф. Б. Зетот и невестата си влазят в куки, людите от кукјата нешто моабет, некој близен много, някои близни люди нивни, още един вуйко, дайо, седет до него. После на саатот десет-единаесе спроти ... го затвория зетот и невестата.

В. Т. Да си лягат.

Ф. Б. Невестата се сеи... подпрена на плячките нейзини, што донесла от бабо й, подпрена кърши сонце сеи и е пеит туека жените, жените нивните близните пее на невестата, туе се мало...

В. Т. Какво песма?

Ф. Б. Песма – Ой невесто е здрава дошла, добре дошла, ка ти се чинеше, зашто троти бабо ти, зашто троти майка ти, ка я троти майка ти, ка я троти татко ти, што я троти майки ти, што я троти... але ти е жально... Тая да се намурти да заплачи.. (смях) Спроти човекот, спроти... После си се торгаат. Айде ке затвориме зетот, (...) туа ке седи ке се срами невестата, одайка та нейзина... И после ондека надвор седи зетот во салонот, врата затворена по-напред, за по-напред зборувам... Беше оджата кай вратата туе – будубудубуду... велеше нешто....

В. Т. Чете нешто на зетот пред вратата на невестата?

Ф. Б. Не невестата, на зетот во салоно, невестата не я вижда, он на врата и некој другар биразер, некој вуйко, дайо, бабо, майка туека и оджата ке му изпееше тия и зетот ... да влага внатре, лепници му давая...

В. Т. Зошто го бият?

Ф. Б. Како традиата да влезе зетот при невестата.

В. Т. Бият го да влиза, че то не ще...

Ф. Б. Так е како закон, ке го залепи, мара мара

В. Т. Што значи мара?

Ф. Б. Не силно. Традиция, закон, шаха, за шаха. И то що беше работата. Влезе и веќе... После му давая нешто благо зад врата, от зад вратата.

В. Т. Кога после?

Ф. Б. По пол саат. Нешто баклава, нешто благо.

В. Т. На него му носат, не на неја?

Ф. Б. На двоицата, едно нешто, симболик и сабайлето невестата станеше пред свите нај-рано, прва... (...) ... и кя доје денот нейзините луѓе – бабо, майка, братя, нешто сестри, що имаше нешто нейзино тамо и у саатот осум-девет-десет – да я нагледаат (смях). Прва вечер ка си поминала, туека едно кафе, ке поседет мало на обед, и си одет. Ова беше сватбата. Една недела после одет кай майка ѝ на порвиче му викаме ние, порвиче... Така. Овдека кай нами не се тротиле⁴⁴⁰, дека, да речиме во селото наше – можи, жени на иляда един мое да стори ова да се троти. И ове от мораль го имале, сега Господ тамо го имале як, го имале, биле, не биле луѓе албанските, велиме мие, сега мало се раз-сипани, не од лошото, туку малко е промьено, ние стари, зашто не сме учени тако, тога беше по-... по-морално, по-як морал, немаше, сега не знам, мене ми се чини, сега е по-арна животта, виждате надвор много убави работи, ама и много лоши....

Ферит Бушати, р. 1940 г. в с. Стеблево, обр. основно, дървосекач, нормировчик, от 1994 г. живее в Тирана; с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.3.3 Сега и в Тиран имат кинисано стеблевците свавдите ка на село...

Садете Пируши: Свавдата убава много, селска сватба, сега и в Тиран имат кинисано стеблевците свавдите ка на село – со погача, една недела по-напред кя берет, кя играет, кя тупает, кя пеет, се облакает во Тиран со руво стеблевско, той що имат – се облакает, то що си видела ти, се много льепо, що имат кинисано и в Тиран да го правит, пеи на нашиот јазик на булгарски. (...) Албанците свите на албански го правят, со песни, со све, ток мие на български, таке ни аресва, друго ка да ти кажа (смях).

Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Есат Гини: На свавдата во Тирана имаше две-три жени со традиционал, имаше облечено?

Веселка Тончева: Имаше, имаше 4-5 жени...

Е. Г. Четири-пет жени како старана моя, коа се правила невеста... (...) Со... антерија, стеблевски, цървено и сърма, и шарои бокченици⁴⁴¹.

Исмаил Гини: Сега не сакаат тие.

⁴⁴⁰ оставяли, делили

⁴⁴¹ престилки

Е. Г. Се облакает и в Тиран невестиве еее, им е кьеф, се облакает, и фотографии влагает. Ковчег со плячки, нейзините, дойде. Плячки – биле, кога биле, сега нема нищо. Я има таа джоката цървена, я чува во Тиран, и шамлия от...

В. Т. Па да я чува, и шамлия, и све!

Е. Г. Шамлия шарена, от во Стамбул и от во Солун купена, сто години да ти живит боята оригинална. Виде со шамлия тамо, кога скакает?

В. Т. Видов.

Е. Г. Корпа и шамлия...

Есат Гини, Исмаил Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Фатиме Груда: Кога ќе се жени Едлир, кога ќе го жени йотървава, сина й, ќе се облакаме во рувото от селово, во селско руво.

Веселка Тончева: Имате руво?

Ф. Г. Имаме руво, го чуваме, во Тирана.

В. Т. Всеки човек ли има, си пази руво?

Ф. Г. Свекой, свекой, невестите, кога се праит, му се праит рувото, по, и кога имат свавди, си се облакает.

Константин Рангочев: Ти се обличаш както ти си била невеста?

Ф. Г. По, по, ама невестата со вело.

В. Т. Когато ти си била невеста?

Ф. Г. Я сум се облакала со вело.

В. Т. От каде го имаш ова руво, ако не е било от твоята сватба?

Ф. Г. От свекорвава имаме, свекорвава и майка ми моя све тако руво кога се праили невести. После меня рувово и тротиа овие плячки старе, градско руво се вика, по... беше селско руво, антерия се викае...

В. Т. Добре, ама ти ще облечеш селско руво сега?

Ф. Г. Ка праиме свавдите – селско руво.

В. Т. То е много чудно – ти си се мажила со вело, со бела...ама сега и тая ќе се мажи со вело, ама вие се одите со старо?

Ф. Г. Со старо. Се радвиме ни идват невести.

В. Т. Сите, що имат руво, се облакат и одат на сватба?

Ф. Г. Да, земаме оркестрата, тупат, оркестра знаиш ти и бериме ороото, оро, со рувото селско, по.

В. Т. Не е ли малко чудно – во Тирана, во град, а вие со селско руво?

Ф. Г. Не, дома сме, на нас не е чудно... и ми вели мене свекървата, а ние зевме две невести во селово во еден ден во Либрац, за нашите деца и ми вели – Невесто, ти ќе идеш по невестата со зето, со детено, ми велит свекървата – Невесто, я сакам да доиш со селското руво по невестата во Либрац. Я й вела, сина ти, детено ќе слушат, оти ме сакат да дода я со селско руво. Я со селско руво съм била по невеста во Либрац. Тамо во град Либрац ме гледая, я...

(смях) Една коза во сто овце! (смях) И ми вели овие со макините⁴⁴², бевме пет макини наредени – Що е ова? Македонка е! (смях) Не го имаме за гайле. Я се облеков и во Тирана, еден внук, братучед от мажот, жена, дете, се облеков во рувото тамо.

В. Т. Добре, а това руво защо го държите во Тирана, а не овде?

Ф. Г. Овде немаат люди, къде ке се облечиш овде! Немаат свавда овде, во Тирана, си чуваме во гардеробот, долап, обесено, и кога имат свавда, си се облакам и си ода. Кай внукоите, кай братя, кай своите. Ке я праит на диск свавдата от сестра ми, ке ме видиш со рувото.

К. Р. А мажите?

Ф. Г. Ка вас, кошуля, сакаш костюм, не облакат старо руво мажите, дебели са бечви и джамадани се вика, се дебели, тежко руво. (...) Сега свавдата е два дни – в събота и в неделя, во неделя одиме на льокаль⁴⁴³, во събота праиме оро дома. Дома дома, оро праиме.

К. Р. Кога подписват?

Ф. Г. А, ние не оиме нигде, не подписваме нигде, ни в църков, ни в джамия... Кой се сакает, некой ден нека си подпише...

В. Т. Държавата не иска ли да се подпишеш?

Ф. Г. Не, не, во нашето, на нашето време, сакаше кеверията по-напред да го праиш подпишвањето, сега на овие време се тури, кога ке се подпишиш – тога.

В. Т. Може и след сватбата?

Ф. Г. Може. Јз посвадба, коа ке поиш – тога.

В. Т. Во събота идват гости, къде?

Ф. Г. Идат люде и кай мъжкото и кай женското. Праиме погача, имаме оркестрата на вечерта, ке я месиме погачата на събота вечерта и ке я шетаме со порстен.

В. Т. Каков е порстенот?

Ф. Г. Порстенот за погача е правен. Имат, свекървава го имала, в Тиран го имаме и кя я дупиме погачата. Шарена погачата и ке я печиме и ке играме ороото около, шарено оро – и мъжко, и женско.

К. Р. Не е ли тесно?

Ф. Г. Къщата по двеста метра сме купили земня, во двеста метра е кукичката, как викате къща, то е местулята – напред.... ке пушиш портата и ке седат людете, се пулят много, се соберат много люде, гледаат много люди – комшии... Се размешавме, комшии имаме от много места, и ке идет туй и ке се пулят. Ка село се бериме свите, оиме много се бериме, и на свавда, и на умирало. За да закопват се берет много люди нашево и фара, и не фара, и свои, и не свои...

Фатиме Груда, с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

⁴⁴² коли

⁴⁴³ ресторант

2.3.4 Отка го закопаат чоеко...

Магдалена Стаменова: Какви дрехи му облякохте?

Тодорка Райко: Пантоли, кошуля, фанела, сдола, све що...

М. С. Ама, специално ли за погребение беше приготвено облеклото?

Т. Р. Специално.

М. С. Той ли си го приготви, като беше жив?

Т. Р. И сам беше, за **таки сайбия** беше, и сам си готвеше, и мие и джагурињя-на. Еното му **онесе** теа шо **фалихме** ... ена девојка му донесеа батания⁴⁴⁴ за сдола...

М. С. А какъв цвят бяха дрехите?

Т. Р. Кафени, кафени, све те кафени. Так имаше купено. А сдолните – бели имаше.

М. С. А къде го пазеше тоя костюм дето си го приготвеше за погребението?

Т. Р. Во **Либраш**, **Елбасан** ке **викаме**, тамо ги земаше. Там ги зеде тие – плачките.

Константин Рангочев: Той тука ли почина? Или у **Либраш**?

Т. Р. Не, не **овде**. Беше болен **Либраш** многу, ама дома дойде (...) и **викаме овде**... и велите, ...по **шиптарско**.

Константин Рангочев: А ковчег имаше ли?

Т. Р. Имаше.

К. Р. Ама, правен или купен?

Т. Р. Правен беше, ама тие не земее нищо внатре. Само со плачките...тој беше **триесет илјаде**...и **седомдесет илјаде** ... да се качили **людете**... на **един саат**...

беф **сама** кога он ... и **таки** **разтури джагурињята**... **таки**... Ние немахме **кукья** ... **седехме** тамо...

М. С. И къде го погребавте?

Т. Р. **Овде**, горе.

М. С. Дето беше ти вчера?

Т. Р. **Горе**, на **тумбулено**... на **горнана** ... **нататка**...

М. С. Там като го погребавте, поп имаше ли да пее?

Т. Р. Немаше. Далеко **попот** беше, во **Дурьс**... беше зима **таки**...и не го **имахме** **попот**. После на **годината**, во **Елбасан** му **отпяхме**...со **попот**...

М. С. Като го погребавте – после тука ли дойдохте?

Т. Р. Отвори тука...**колку** да го **закопаме**... времето..... **дома** **дойдохме**.....

М. С. А нешто трапеза правихте ли? Нешто за ядене, за пиене?

Т. Р. Аха. Вав **пастарма** – знаеш как?

М. С. Знам. Овча **пастърма**.

Т. Р. **Овча** **имаф**, **колку** **месо** **имаф**, за да **яиме** ... и **месо** **имафме**, и **пастърма** **имафме**...А **джагурињя** не ни беа **овде**... **измитя**, **чисто**.. **вода** да се **изчисти**...

⁴⁴⁴ долни дрехи, бельо

соль.... накладохме со граф за ручак, и детето дойде, зе едно ягне ке един човек... петнаесет иляде ... делихме ягнето – наполо за той ден, наполо – за шесте недели... и така...

М. С. А той като умре тука, вие бехте сами?

Т. Р. Я беф сама...

М. С. А кой го приготви за погребението? Ти ли го облече, изкыпа го?

Т. Р. Я, викаф ена другачка. (...) Беф сама я, го поместих го, шо го поместих и после с нея го облекоф...викаф другачката дойдега наместихме.

М. С. Голям мъж е бил?

Т. Р. Беше. Здрав беше.

М. С. Преди, например, твоя татко кой го приготви за погребение?

Т. Р. От Кленье, от Кленье сум я. И него го имаше снови имаше, майка ми беше жива, го местия тие.

М. С. Жените?

Т. Р. Жените. (...)

М. С. Освен пастърма, друго на трапезата слагате ли? Като ядете после след погребението, друго слагате ли освен “миш”, освен месо?

Т. Р. Те, граф со пастърма и месото со пиляф⁴⁴⁵, на го сварихме, водата пилявот праихме, после сгора на пилявот, надробен, месо го редииме таки...

М. С. А пиете ли ракия?

Т. Р. По енож варвет, по енож варвет. Не пиет, зашто как запият, ке запеят ту! (смее се) Таки ракияна те тера ти да пеиш!

М. С. Кой му прави ковчега тука?

Т. Р. От Либраш, купен, готов.

М. С. А преди, тука ли са ги правили ковчезите – в село?

Т. Р. В село напреди овде го праиа, на тезгаво, под стрява моя....ковчегото. Ние немахме мерак, ич...

М. С. Слага ли се в ковчегото нещо като чаршаф, като платно, преди да го сложите?

Т. Р. Напрет редиа сгора, сега – и батанията, и чаршавот сдола керка ми моя кладе... и си мий детето и керка ми... Той средниот беше в Италия, рече – да не му пушате, рече. Го беше страф да не напраит нещо по патища. Сам рече с устата, да не му пушате него. И да умра, да не му пушате...

М. С. Цветя имаше ли на ковчегото, цветя слагаха ли?

Т. Р. Цвекъе....покриехме све...

М. С. Има ли обичай тука като умре некой и да му пеят, да го оплакват?

Т. Р. Плачем...

М. С. А специална жена ли го прави или само роднините?

Т. Р. Овье и жената, и роднините.

М. С. А преди много време, пак ли така – само родата го е оплаквала, роднините, чужди жени не сте викали?

⁴⁴⁵ ориз

Т. Р. Не далечни, своите.
 М. С. Само своите?
 Т. Р. Само роднината...
 М. С. Само жени ли го оплакват?
 Т. Р. И жене плачат, и жене ...
 М. С. Кога се поставя в ковчега умрелия, скръстват ли му се ръцете отпред?
 Т. Р. На мевот⁴⁴⁶. (...)
 М. С. Като умре човек, какво правите с неговите дрехи? Раздавате ли ги, остават ли в къщата?
 Т. Р. Да даваш, а? Как не? Делиме.
 М. С. Кои ги вземате? Родата? Между родата ли ги делите?
 Т. Р. Викаме на шесте недели ке идет то комшиите, сваето. И че праиме мазник...
 М. С. Мазник?
 Т. Р. Мазник, и граф че праиме, месо че праиме, пиляф со месо, таки...
 М. С. Винаги месо?
 Т. Р. На пилявот – месото...
 М. С. И тогава делите дрехите?
 Т. Р. Делиме, на гробища делиме.
 М. С. Като умре некой, какви дрехи обличат близките? Черни?
 Т. Р. Цорни, цорни.
 М. С. И жените и мъжете?
 Т. Р. И жените и сваето, керките, снаите...
 М. С. И преди е било така? Като умря татко ти, дядо ти? Какво облече майка ти, като умря татко ти – черно?
 Т. Р. Цорно, по-напред не редеа цорно...
 М. С. Да, какво правеха по-напред?
 Т. Р. Како...како е (показва цвета на чергата – виненочервен – бел. М. С.) – потемно...
 М. С. Тъмночервено?
 Т. Р. Темно црвено редеа. Сега – цорно. (...)
 М. С. Колко време се носят тия дрехи?
 Т. Р. Сега... да речиме я сум стара веке...
 М. С. А преди?
 Т. Р. По-младине – ена година (...) и ке изтрет цорните... Керка мии ши носи до ена година, ке носит... (...)
 М. С. Като умре некой, нещо слага ли се на къщата, на вратата – да се види, че умрел? Нещо – знак слага ли се? Кърпа...?
 Т. Р. Се реди, корпа... (...)
 М. С. Какви цветя се слагат на погребение, като на мъртвеца му слагаш? Специални цветя – търси ли се?

⁴⁴⁶ стомаха

Т. Р. Све, специални... карамфилъ...све що е и пойдеме на гробища, карамфилъ че носиме...ке му редим... (...)

М. С. Цветя някакви садят ли се на гроба?

Т. Р. Ко умрела свекорва ми, босилек й излезе, босилек на гроба.

М. С. Ама самичък излезе?

Т. Р. Самичак, ке сме радиле, ке излезе... (...)

М. С. А като закопвате некой, как се определя къде да го копате, кое място да се избере?

Т. Р. Ту... редиме ние чоек на чоек. Можа ми го кладооме на свекар ми.

М. С. Колко години трябва да има разлика да е умрел некой та да може човек отгоре да се погребва?

Т. Р. Е, треба да идет на три години.

М. С. Най-малко?

Т. Р. Най-малко, на три години.

М. С. Слага ли се на гроба нещо кръст, некакав камък?

Т. Р. А-а, редие краст, цвекъя...

М. С. Някой седи ли на изкопания гроб да го пази?

Т. Р. Седи...чоэка...

М. С. Кой седи?

Т. Р. Един турчин иммахме и един каурин – ристиянин.

М. С. И те седат, така ли?

Т. Р. Го изкопае гробот и седает туе да вардает.

М. С. Цяла нощ седат?

Т. Р. Туе седат, дор се клае чоекот.

М. С. Като човек умре – не го оставяте сам?

Т. Р. Не, не, не. Со чоек до него.

М. С. А защо не го оставяте сам?

Т. Р. А що знам я, сам не го остае, не чини – мачка да прескочи, нече... зато...

М. С. Ако го прескочи мачка, какво ще стане?

Т. Р. Не знам я, не чини – що велат старите.

М. С. Хората дете пазят гроба – изкопания гроб, те нещо говорят ли си, докато пазят гроба или мълчат?

Т. Р. Молчат си. (...)

М. С. Кой изнася мъртвеца от къщи с ковчега?

Т. Р. Ке му кладве ено качка, ке го носат и ке се менуе, свите да фатат.

М. С. Само близките, роднините?

Т. Р. И близките, и турците. (...) Секи, секи фашае.

М. С. Как го карате до гробищата? На ръце или с кола?

Т. Р. Не, на роце ние по градо, со кола....

М. С. А преди как е било?

Т. Р. Овде свекога таки е било. (...)

М. С. Тези хора дето такъв занаят са работили, нещо специално слага ли им се в ковчега като умрат, което да показва, че те такова са работили – свещар, ... дето казваш?

Т. Р. Му редиме леки у джобоите, да имат, да имат...му редиме таки.

М. С. Монети? А защо слагате леки?

Т. Р. Живот далга, негде не платил, да му ги побарат, на той век да плати... (смее се). Таки праиме ние...

М. С. Като закопват мъртвеца и зариват гроба, има ли обичай да не се обръщаш?

Т. Р. Не се обръщаш. От кукъйна излеет напред, ке го пушаме, напред, отка го закопае чоеко... (...)

М. С. Трапезата... Като дойдете след погребението в къщата, освен пастърма, пилаф со месо, нещо друго слага ли се още? Жито, да кажем, нещо, варено, както ти направи оня ден?

Т. Р. Ченица, редиме и носиме ченица, вариме. После, на шестте недели ке подет три-четворица, тамо ченица, мазник.

М. С. Как викате на шестте недели? Помен?

Т. Р. Е-е, тако.

М. С. А преди пак ли така се е казвало? Помен?

Т. Р. Пак така, све ща, на шестте месеци, на годината. Сега праит и на двете, на три години праит.

М. С. Кога се прави тоя помен? Преди деня на смъртта или на самия ден? На предния ден?

Т. Р. Пред да умре на самият ден по-горниот. Да има три дни четири, по-горниот, да не е на тот день...

М. С. Преди ручак? Сутрин или вечер?

Т. Р. Ово го праиме ручак...

М. С. Има ли специален ден от седмицата, кога се ходи на гроба?

Т. Р. Во неделя. На ден по пладне.

М. С. Тогава се ходи? А сега на Спасовден, дето идва, нещо на гроба прави ли се?

Т. Р. Оиме, на Спасовден делиме тамо, някога га ...народ многу ... после ке се сакаа некоа ... никой нема сами ... ядеме, дробееме со кисело млеко праехме, и мазници праехме... дробееме сам млеко кисело со леб, ке яде, та да се мешаат умрелите... да ги ранат.

М. С. Като взимаш от тия, мазниците и от там, на помена, какво...?

Т. Р. Ке делиме от мазникот, ке делиме на свите. Ти мене – я тебе. Праихме и ченица на Спасовден. (...)

М. С. Има ли обичай след време да се откопават костите на умрелия и да ги препогребват някъде?

Т. Р. Таки ги ... коските... ке ги клаеме... до умрелиот... ке измием...

М. С. И после къде се слагат – до него?

Т. Р. До него.

М. С. А това костите от кое са – от предишното погребение?

Т. Р. От парвиот костите ке се.

М. С. Иначе, обаче, ако е сам гроб, ако няма друг човек положен – не го ровите? В смисъл – не го изравяте...

Т. Р. Не, не. (...)

М. Ст: Да знаеш някой умрел да го погребват не в гробището, а отвънка? Кои се погребват извън гробището?

Т. Р. Со свите... настрана... тие шо са некорстени, некорстен, го редат настрана, не со свите.

Тодорка Мирческа Райко, Р. 1931 г. в с. Кленье, обр. 3 кл., земеделие, прякор "Русица" по името на мъжа ѝ; с. Стеблево, 30.04.2006, зап. М. Стаменова, К. Рангочев, А. Жалов

2.4 Музика

2.4.1 Свете песме, що ги има во Стеблево, ги чув тамо я, на фестивал...

Садете Пируши: Копривщица бев на фестивал, ни покания Агенциява...

Веселка Тончева: Агенцията за българите в чужбина.

С. П. Да. Ни покание, аз кя идев, и немав с кого да ида, тамо беше мочно сефтето да работаш, со България се ворзаваме откога се мена държавата, отка падна комунизмата и дойде.... И дойдов со двете сестре Аджиове и отидовме во Копривщица на фестивал. (...) Пеяхме две песме, стеблевски, тамо ги чув я – ... Благоевград, имаше свете песме, коишо ги пееме ние во Стеблево, да, теа песмете... Ние изпеяхме „Заспала Дара, преспала” и „Навали ори девойко во ливагъено”, ова песма я пее и Благоевград, мие я чувме песмата, що таман я пеемме мие, свете песме, що ги има во Стеблево, ги чув тамо я, на фестивал, старе песме, се беше фестивал фольклорик.(...) И тамо изпеяхме две песме мие, саде ние не бевме облечене во руво стеблевско, ѝе мочно да наиш, се разсипане.

Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

2.4.2 Песмете – свекакве...

Божин Фильоки: Песме от Пешкупия кя ги местеа по арнаутски да ги пееме, туку не зноиш диалект, ако не го имаш ориджинал јазикот. Мекамот от песмата, мелодията.

Веселка Тончева: Каков беше мекамот? Беше български?

Б. Ф. Ние учевме от български песме, после кя ги местевме по албански. Али не знаеа и арнаутското не го знае добре. И така непогодено, да ти кажам.

В. Т. Ти си ходел по сватби, по целото Голо бърдо. Кой те е учил тебе да свириш гайда, да пееш песни, откъде знаеш?

Б. Ф. Кя оевме, на радио.

В. Т. Кое радио?

Б. Ф. Не, телевизор, радио, не албанско, ние го пуштаме на Македонија, на Бугарија, па го слушавме, ма со страв, не бевме слободни. Идеа да ти шутет, дали пуштаме надворешни...

В. Т. Кои години е тоа?

Б. Ф. Сега на времето Енвероджево, сите години, што седе Енвер Оџа на влада, сите години ние бевме ка да ти кажа като прости луѓи во теа места там, бугари... велат – па бугарите са дебели луѓи. (смях) Велат тие, што беа како да ти кажам, што тие самите беа непогодени, недобри, тие го велеа тоа. Ние не моевме да се отпуштиме добро... (...) Ние си имавме песни на свавба што пеевме, али македонски, бугарски, аз повеќе бугарски, ги казваше радиото Варна, не знам кој... и я ги паметвех, кя ги слушав два-три пџте, кя ги научев, си пеев слободно, и тамо во кљубот, не ме забрани никој, а не бевме пушани, не бевме слободни, такво беше времето, беше лошо време и лошо го поминавме. (...)

В. Т. Казваш от Бугарија от радио си слушал, дали памтиш некоја песма? Да ми кажеш.

Б. Ф. Тодоро Тодоро, вечерала ли си,

вечерала ли си, вино пила ли си.

Песми такви.

После е имали и македонските, разбери. И тие.

В. Т. А има ли разлика между македонските и бугарските?

Б. Ф. Како нема!

В. Т. Каква е разликата?

Б. Ф. Македонците зборват инакво, бугарите зборат по-инакво, македонците викат каштата кука, па не треба да е кука... Али сите песни и бугарски, и македонските немаат голема разлика, за да ги пееш. Аз имам чуено многу бугарски песни, македонски..., па за мене македонските, бугарските са ми многу лесни, лесни, зашто я зборовев тој јазик. А албанските беа тежки, зашто я ги имам учено, бев партизан, не знаев еден лаф, шестнаесет годишен, партизан. Ове на ридоите тука имам седено четири месеци и тука... кай owe ... идев тука нока. На тия ридоите. Арнаутските ми беа тежки, зашто требаше да ги пееш, ама како ги пеят тия, па не можев, не бев учил я. Па я незнав арнаутски.

В. Т. Кога го научи?

Б. Ф. На илјада четириесет и четвџртата – партизан. Бев партизан и го научив ова албанско, па не чисто и денеска не збора чисто. Тога заватиф, зашто я школо немам албанско. Сџрбски. Слушай тука, я знам сџрбски и граматично, знам толико сџрбски, не знам како да ти кажам. (...)

В. Т. Нали ходите по сватбите на Голо Бџрдо, албански кој слуша? Тия искат бугарски и македонски?

Б. Ф. А го мешае и бугарско, и македонски, и арнаутско го викаме ние, ал-

банско. Свекакви. По-напред све песни български и македонски, и сръбски. Аз знам песни сръбски, али прошло време...

В. Т. Кажи ми една сръбска песма, айде яз не знам, кажи ми!

Б. Ф. После пеевме тие песме ние (запява)

Сбогом мила, дойде време

я со тебе да се раздела

Та са македонска песма, а и българите я пеят, овде нема разлика голема.

В. Т. А сръбска? Кажи некоя сръбска! Ми е много интересно какви сръбски пеехте.

Б. Ф. (запява)

Айде вино пие, ракия ми е горка,

я пот кукю жена ко девойка.

Божин Фильоки, Тирана, 02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.4.3 Свирка, шупелка, кавал, два кавли, гайда, физармоника...

Веселка Тончева: Кажи за свирките сега, какви свирки?

Рафмие Авдиу: Долга, голема, ена со барабанче тупа.

Константин Рангочев: Как се казва?

Р. А. Ние свирка ѝ велим. И топан, се прави. (...) Шупелка го викавме, саде едно стапче дълго рушвено, що свири, свиреа овчарите, по тумбене.

В. Т. То е различно от свирката?

Р. А. Е инаква, шупелка е инаква, свирката, тъпаните, инаква беше.

В. Т. Свирка и со топани е на сватба?

Р. А. Аха, сватба, со шупелка само овчарите, ко одеа напред по тумбене, коа ке я писне и ти ке я чуеш и ке се чудиш (смях). Сега нема нищо.

В. Т. А дали има някой сега, който да има свирка или шупелка во село?

Р. А. Немат... Немат овде сега, три куки са. (...) Тие, що имале свирката, пак имаат, теа, що са во кука. Имат, зема по една свавда по селяниве наши, селяниве наши и викает по свавди, да му свире, да му тупе, так сега викает не само свирка и топан, и друга имаат.

В. Т. До кога е било свирка и топан? До кои години?

Р. А. Дур се разсипале, да избегаат от село, деведесе, кога дойде демократия, тога овде се разсипа свирка и топан, избегаат и ти... Ти од овде ти позинаме на свавде, ги позинаме тие наши се од овде. (...) егюпци⁴⁴⁷ викавме ние, егюпци, що идеа овде, що тупае, егюпци викавме ние.

Рафмие (Рахбие) Авдиу, с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Сабри Мурати: Шупелка е друго, кавал ѝе друго. Шупелката е по-мало.

Ферит Тамизи: Имав, ма ми ги украдоуе.

⁴⁴⁷ цигани

Веселка Тончева: Шупелька е мислам албански збор.

С. М. Шупелька е албанско. Имат два кавли, имат и еден кавал, ама тие са имали от старите, татко му от този имал два кавли...

Ф. Т. Два, и двойца – чифт.

С. М. Два кавали дълги от седумдесет-осумдесет сантиметри. И еден човек свиреше, ама еден по-кус, по-мал, еден по-дълг. Еден човек свират, ама еден кавал, тие си водат мелодия, музика си водат, го чакат со другиот, еден по-дълг, еден по-кус, ама близко така, ама вака, еден...

В. Т. Тия са направени два?

С. М. Ги правели старите люде наши, два като залепени, ама еден по-кус, еден по-дълг, ти дуваш на еден, ама музика, двата прави музика.

Константин Рангочев: От едно дърво ли са или са направени поотделно и са сглобени?

С. М. От едно дърво, ама имат свекой дупка посебно, разбираш ли, ама така на еден бильбиль ке свириш, ама еден музика става по-голема, еден по-мала. Дека са два – кавли, дека е еден – кавал, свирит со кавал, дека са два – со кавли.

В. Т. Това нешто го няма вече нали?

С. М. Мож да намериме негде, ни е изгубено, може да најдам... Не ни кажал един човек, ти ке добиеш добри пари, абе не искам пари, чекай. (...) Два кавли, ама убави кавли, тея носат музика добра, два гласа – еден по-танк, еден по-дебел глас. Еден као жена, еден – маж, мажот има дебел глас, жената имат тънък глас, така ли е, или не?

Сабри Мурати; Ферит Тамизи, р. 1943 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., бирник в Стеблево; с. Стеблево, 17.06.2007 г., зап. В. Тончева

* * *

Божин Фильоки: На гайда имам свирено много време. Слушай, я имам една гайда, що свира, па мои да имат триесет години, па той ми я прати сестра ми от во Ябланица, ми прати сестра ми, и пуцив я писмо – не ти сакам я нищо, ни палто, ни..., само да ми пушиш гайда.

Веселка Тончева: Немаше гайда от Албания откъде да вземеш?

Б. Ф. Па немаше, айде после тая ми пуци, како годин немам запаметвено добро, али има триесет годин коде свира на гайда.

В. Т. Значи ти късно си се научил?

Б. Ф. Да, па и се научив и немаше кой да ми каже, да ме поучи, самот мой, ми прати гайда два пот, една ми се разсипа, опат против писмо, после дойде време и тая ми я скърши на циментото... (...)

В. Т. Ти откъде знаеш да пишеш на сестра ти за гайдата, че има таков инструмент, откъде знаеш?

Б. Ф. Я имав виждано по-напред, свиреа тамо во Ябланица, ние одевме со стока и виждаме що свират. Майка му от еден внук мой, Йованка от Ябланица

е, стрико нейзин знаеше на гайда, идеше во Лакайца много пота и я – той кя свиреше и я седа до него и пуля му се. А и свирев и на шупелька, севте... после на Свети Илия во Ябланица, там се праеше панаир во Свети Илия го викае, идеа от свите места и носеа, купив кавал, да, свира, се научив, како... После ѝ пратив на сестра ми, имам три разреди сърбски що пиша, сърбски. Па Сърбия беше тука во Лакайца и ние одевме три саати нанозе и три саати наназад во Ябланица от Лакайца, защ Лакайца тольку бе – пет-шеснаесе куки, къщи, македонците – кука, па ги подиграме – па защо да кукаш! (смях)

В. Т. А шупелька и кавал имаше во Кленье и во Стеблево?

Б. Ф. Ёе имано от едно време, после зафатиа много да свират на шупелька, на кавал, на такива неща... Сефте я со брата ми Бойко во Драч имам еден брат, жив е още, и той свири добър, на шупелька, на кавал. И мие тамо со бравите и седне навечер оке обойцата свиревме, после како що ти кажав ми пуци сестра ми гайдата и с нея се занимавах много време и поминав льепо. Али що ти кажав преде, немаше кой да ме поучит.

В. Т. Е как сам се научи? Как? Јаз мислам да земам една гайда сама не можам да се научам!

Б. Ф. Па се учит. Ако да имаш, ако да ѝ се добри тие, викает, калами викат по наше, они що свири, защо во теа... що е от пърстите имат... и правам такви писки.

В. Т. Писка викаме на български

Б. Ф. Писка и ние. Како банално...

В. Т. Не е банално, как да е банално! (смях)

Б. Ф. После тие зафатив, гледав овде во Корча, и гледав, и прашав, и купев от овие пискаляни. И така од мойот... и сега отзади свират тольку льепо, не знам како да ти изкажам. Ми падна много зло – ми умре кьерка ми, петдесет и четири години, па син ми, па старата ми, жена ми, па еден внук сега тука... и така, на шес месеци, немам ни свирено, ни пејано, и ми е жал тольку за кьерка ми, ми е жал. (...)

Веселка Тончева: Во Кленье имаше и културен дом.

Божин Фильоки: Да, па имаше културен дом, ние свиревме, одевме на фестивал, во селото енвероджево. Во Гирокастро.

В. Т. Какви песни пеехте на фестивал?

Б. Ф. Песме албански, па що праеа, я су избеган како утре, попростиме се мало какво защо... Кя поевме тамо. Я сум избеган, одев на фестивал, праев ката година со гайда, али гайдата до време не я примае, не я сакае...

В. Т. Не я сакае гайдата? Защо?

Б. Ф. Била българите... Била българска ова. Не е бидена, я имана и местото. Не я сакае от едно време, после ме пуциа тука от Тирана, защо седа я, ме барае за на фестивали. После ме пуциа во Тирана. Вие имате тамо гайда... (...)

В. Т. А на гайда какви мелодии свиреше?

Б. Ф. Тука во Кленье, само я, **има**в и **еден** другар Байрам Бузиов, ние с него заедно **оде**вме, **има**вме дружбаство силно, и **обой**цата⁴⁴⁸ ние пеевме заедно, по свавди. После той ка що ми **дой**де мене гайдата, ми прати сестра ми, и той купи физармоника и после **обой**цата – той физармоника, я – гайда.

В. Т. Е гайда и физармоника добре ми звучи?

Б. Ф. Много љепо.

В. Т. Какви песни?

Б. Ф. Македонски, албански, што кя ни **да**дат. (...)

В. Т. До кои години ходехте по сватби с Байрам и свирехте?

Б. Ф. До сега, **до**цно. Пред осем години, тамо бев я, со жена ми **Да**фина **ви**кая, имаше името, тамо **се**дав, **де**цата **дой**доа тука, я **ос**танав на село со жена ми. **Из**бега Байрам, **из**бегав я, бевме заедно.

Божин Фильоки, Тирана, 02.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

2.5 Идентичност

2.5.1 Майка Бугария...

Байрам Бузиов: **О**вие **на**род голобърдски **им**ат велено Майка Бугария! Чуели са от стари – Жи ми майка Булгария⁴⁴⁹ (...) Там **ра**ботат наши **лю**ди, **от**тамо **жи**вие ние. От **у**ста от **на**род, ние от Булгария сме, **ка**ко по, **о**вие **що** ни е мила и музиката **бу**лгарска. **Та**кви песни пеем. (...)

Сабри Мурати: Нашето **по**текло, казва той, е **бу**гарско **чи**сто, **на**шено **по**текло от **це**лава **о**бщина **Го**ло **Бъ**рдо, **то**й, **ви**кат, е **бу**гарско, **та**ка е **ка**звано от **ста**рите.

Б. Б. Има нешто **з**борват **щи**п, **ар**наутско, **ко**га сме **сл**егвали ние в село, **о**ние **ке** **о**деа на друго село, нас не знам **за**що ни **ви**кая – **бу**лгарите да **сл**езат, **а**бе **бу**гари. (...) Имаше в наше село **же**ни, **що** се **ко**лнеа, **к**летва **ко**га се **ко**лне – Жи ми **Го**спод, имаше жена, **ко**ящо **ве**леше – Жи ми майка Бугария! Чуели са от стари – Жи ми майка Булгария! **Ра**ботат **де**ца наши в Бугария, **вре**ме, **що** **о**де-ли в Булгария... наши **лю**ди.

Байрам Бузиов, Сабри Мурати, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

* * *

Кямила Чауши: **Де**тето от **ха**ла ми **мо**я, **ле**ля, **ко**га **из**лезе **ра**диото на **пъ**рво **ра**диото, **гу** **пу**шаше во Бугария, **пу**шаше да се **чу**е во **све**то село – **А** **бре** **пе**ит **ма**йка Бугария!

Кямила Чауши, гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

* * *

Исмаил Гини: Ние я **са**каме Бугария! От **ста**ро **вре**ме. **Ко**га **пе**ет **те**ле**ви**зия,

⁴⁴⁸ двамата

⁴⁴⁹ „Жив ми Господ”, „жива ми майка” и днес са устойчиви кратки словесни форми в днешната Р Македония (за заклеване).

тога радио имавме, не телевизия, ме разбираш? Кога пее пеячките бугарски, сърцето да ти **растит**! Сърцето да ти **растит**. И по ѝзиков со македонски ние се разбираме млогоу лъпо, ама со бугарскиот – мало много, мало много, туче, туче. Я сакаме млогоу Бугария мие.

Исмаил Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

2.5.2 Бугария поекъе е седена во местата наши

Веселка Тончева: Преди албанското сте зборели бугарско? Или е македонско?

Божин Фильоки: Българско. Бугария поекъе е седена во местата наши. Бугария е **бидена** два **пота**, три **пота**, колко, **кащо** ни казваше старите. Татко ми мой три **години** е **биден** войник, салдат, български, со **стрика** ми, **двойцата**...

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Исмаил Гини: Бугария е **бидено овде!** (...)

Есат Гини: Бугария е **бидена**, ду **Берат**, **види** ми името ти мене – **Берат** – **Белград**, **Цоровода** – **Църна вода**, **излага** ваке – **Църна вода**. Бугария е **бидена овде**, край **кукяна** е имало... тук се не вера **мюслиманска**, ти **кажеа** и **децата** мои там во **Тиран**, се **бидени** **ристияниве** поекъе от **сърбско**, **мюслимани** – поекъе от **бугарско**, **таке** я **чини** на теа времена, **тако** е и **денес**, (...) **пред люфта**... **четиридесет** и **четири**

Алексей Жалов: Преди втората световна война.

Е. Г. Ду дванайсета **година** е **бидена** **Туркия овде**, **петстотини години**... (...) И во Бугария е **бидено**, све **Европа** **турско**, све **Балкана**, **османи**. (...)

А. Ж. И после кога са дошли турците, са взели верата – **исляме**.

Е. Г. **Петстотини години**.

Веселка Тончева: Добро, ама сте били **ортодокси**, е **бидено** **ортодокс овде**...

Е. Г. Свето село, **свия народ** е **биден** **ортодокс**, не **овде**, во све **Албания**...

Исмаил Гини, Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

Божин Фильоки: Само Бугария **мало** е **отделена**, **сърбите**, **македонците**, **русите** са **едно**. Па и Бугария, Бугария е по-друго, е по-стара, Бугария не е **предната** от **местото** **нейзино**, **овие** са **дойдени**, **отделени**, от **Русия**, и са **дойдени** **мало** по **мало**. Бугария **идена** е во **местата**, во **Кленье**, не **знам** **коде**, е **бидена** Бугария, два **поти** е **бидена**, **йе** **бидена** на **место**, на **местото** **нейзино**, а тие се **отделиа**. **Зато** **велеа** **сърбите** – **стара** **дедовина** за **русите**. Па я и сам **имам** **чуено**, **имам** **работено** со **сърби**, во **Корча**, во **една** **фабрика** от **шекер**, **защ** **бев** **силен** **майстор** я, ме **барае** **свегде**...

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

2.5.3 Саде бугарско збориме...

Веселка Тончева: Каков јазик ти збориш?

Зенел Гаджа: Бугарски.

Есат Гини: Ние го викаме бугарски.

З. Г. Велиме бугари.

Е. Г. Бугарско. Кјавиет и македонско влагат.

В. Т. Е сега бугарско ли е или македонско?

Е. Г. Е старо македонско, оригинално е **ове**, што збориме ние. Нами ни велат бугарско. Се зборвит арнаутски јозик – нас ни викат бугарско, **ове**, што говориме ние бугарско.

В. Т. А ти от твојата мајка, от твоја бабо, што знаеш, че е бугарско?

Е. Г. Че е бугарско. Наши стари бабовци **оке**, дедовци, **баби**, шетали Албанија, научиле, без школо, курсе бабоите наши не знаеа арнаутско, саде вакве зборвеа, што зборвиме мие.

В. Т. Си биден во Бугарија?

Е. Г. Не.

Алексей Жалов: Той е биден в Кина.

В. Т. Ти во Кина си биден, ама во Бугарија не си биден. Бугарин, а не си бил во Бугарија. А бугарин ли си?

Е. Г. Бугарин. Ја сум албанец, говора бугарско. Кја ме земат Алексей и ти, кја ме носите у Софија, нема работа, јас у пенција сум...

Есат Гини, Зенел Гаджа, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

Садете Пируши: (На сватба в песните – бел. В. Т.) ни еден лаф албански не е влезен внатре, ги мешаме, кја фолиме по еден лаф албански, ал во песмата – не, старине – не, не знаит, мајка ми моя не зноит албански, арнаутско не зноит, мајка му Аджиова не зноит, само бугарско.

Хаджи Пируши: Мајка ми моя, ми починал брат ми, мајка ми плачит, да ја чуеш неја, таа не прогорваат ни еден лаф друг, само наше, шес години си плака...

В. Т. Е, и песните са бугарски, немаат какви да бъдат други...

Х. П. Немаат какви да бидат други, жалко е, да имаше поекье интерес, јаз затва работа, да се върне интерес. (...)

С. П. Јаз не сум тоько млада, сум избегана от во Стеблево, много лафои на албанско и кога зборвам бугарски дома со мајка ми, со други, со по-други, кја фолја лафои, разбираш ли? Ак не го знаиш, ак не го учиш и ак не се напраит неща, за да се продолжит, да се учит сериозно, кја загинит со свете, джагурињата сега са пойдени во градоиве, Стеблево нема никой.

Х. П. Поекье била Веселка, отколку си била ти...

С. П. Да, ја имат много годин ка не сум била... (...) Вакет, да се напраит, да се

се зборват **йозикот**, **що зборвала нана моя**, **бугарскиот**. После **арнаутско**, **що го велиме мие**, **шип....** теа го учат, на теа **куки**, **що има школари**, **що са правени свете категории** **школо**, **първите класе**, **после осумте класе**, **после стредно**, **посло големото**, **туе се зборват албанско до едно**.

Веселка Тончева: Ти от първо до четвърто си ги учила на албански децата?

В. М. Да, на албански. Тие зборват бугарски, ама **йозик**, **пишене кай нами** **немало**, **я не...** я ку сум **била** на **школо**, на **средното** во **Елбасан** **кога сум правила**, **сум правила руски**, **тамо руски**, **чета руското йе...**

В. Т. Два **языка** – на **школо** **зборваш арнаутски...**

В. М. **Дома зборваш бугарски.**

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Божин Фильоки: **Сите децата го заборава** – **ни български**, **ни македонски**, **ни сърбски**, **само албански**. И **толку** ми е **жал**, **како да ти кажем**, **я и дома викам**, **ка ода** на **много места** – **пощо ти знаеш**, **нека зноит**. Па **то е языкот майчин**, **языкот от законот**. Я сум **мльогу фанатик** се **вика** по **албански**. Не **сакат така**, **да знаит**. **Лошо ли е да знаеш язици**. Яз **мога** со **четири-пет държави** да се **разбера**, со **македонците**, со **българите**, со **чехословаците**, со **полонезите**, **руски**, ако не **све**, **мога**, **можем да се...** **Таке** ни **велеа нас**. **Бевме вработа** **тамо по ...** **имахме и аргати**, **викаме мие**, **али тие работае нас**, а **после рекоя** да **работате** со **майсториве**, **ги сакае нас да работае**, и се **скаравме** и **ни викае там** во **директория**. **Како** **що**, се **разбравме** и **ние си зафативме** по **наше**, **булгарски**. **После** на **утрото кога отидовме вработа** **викат еден** – **Бекьо**, **е море**, **тие зафатие български**, **да не се разбра нищо!** **Защ тие не знае** (**смях**) по **български**. **Не се разбра нищо**. **Поекъе** **българи** **ни викая нас**.

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Есат Гини: **Овие мешат**, **овие славско**, **старо макидонско**, **оригинално**, **руско** **влагат внотра**, **бугарско** **влагат**, **сербско**, **шарено оро**.

Веселка Тончева: **Славско**, **ние викаме славянско**.

Е. Г. **Славянско** – **славско**. **Югославия**.

В. Т. А **езика**, **дето го говорите**, **каков е**, **бугарски?**

Е. Г. **Ваке** **говориме ние**, **бугарски**. **Ка** **що** **говора сега**. **На бугарски**.

В. Т. **Откъде знаеш?**

Е. Г. **Откъде зная...** **так е останало**, **говориш българско**, **българско** и **македонски** **едно е**, **близо е**.

В. Т. **Близко е**, **но не е едно и също**.

Е. Г. **Не връщат от школо**, **ама се разбираме по мало**.

В. Т. **Можеш ли да пишеш на български?**

Е. Г. **Не**.

Есат Гини, гр. Тирана, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.5.4 *Имаме доржано йозикот*

Сафет Гини: Имаме доржано йозикот от старите, от четиристотин и пет години комунизма требаше да се забравеше свете, сме одържали. Овде во Тирана се заборава. Кога беше народот се доржеа свите и се доржеше, ак ке избегаш... се губит. Кя поиш во Италия, джагурињата растит, не кя знаит албански, не кя знаит бугарски. Го губет. Во школото се губит.

Веселка Тончева: Дома фамилијата може да говори на бугарски?

С. Г. Жена ми моя не зноит бугарски, джагурето мое не зноит бугарски, кога, еден саат вечер... кя го пуша кай майка ми и татко да учит, инако... (смях) Лете в Стеблево.

Сафет Гини, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Хаджи Пируши: Ние сме влегле во българщината на нашиот район и персонално Стеблево, сега е много малко, ако влезеш да търсиш повеќе, повеќе неща, саде я на много моменти имам среща со преподавателка от Бугария кай нас, имат интервју земаат, имат нека дума, тя казват – оооо, злато, миличко, как может тая дума да живее овде в Албанија. Има много думи. Защо? Я имам много проблеми към Бугария. Бугария имат много много да дават за овие место, никога не се грижила. И државата. Ама ще бъде. Ако имат хора като мен и като тях, кя си продължава. Сега почваме да строиме колежа овде в Албанија, ще бъдат, абсолютно ще бъдат, нямат как да не. Моята стратегия ке я свърша, до като сум жив я, без друго, нямат никой противник не може да спечели към мен.

Хаджи Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

2.5.5 *Не ни остава да збориме бугарско*

Фатиме Груда: Ние работавме, войниците наши туа седеа до нас, армията... Ние зборваме арнаутско, не ни остава да збориме бугарско, по...

Веселка Тончева: Не ви даваха?

Ф. Г. По, да не зборвите инакво..., броеше, ние меревме земята, метра, тоя... кя викаше – едно, два, три, четири, пет, броеше на онаквата, ние знаевме, туку не ни остава, кя молчевме.

Константин Рангочев: Србският граничар им брои, те разбират, но не смеят да се обадят.

Ф. Г. Бугарски... само арнаутски. Старите наши, бабо не знаеше арнаутски, само бугарски, ние нашколо научивме арнаутски, не знаевме, ко се размешавме, зборовме само арнаутски, сос тебе нема да говора, со Енверица арнаутски, ти се офендиваш, се покървеш, да прогориме арнаутски, тебе ти стане лошо, му стане лошо на тия там... По-лесно ни е за зборим бугарски, арнаутски збо-

риме по-редко. Имаш твоя... ке земаш, ке одиш на пазар – що зборвите вие на таков йозик? Учите го! Я зашто знам ка вас, и вие знайте ка мене! Момичето мое ке го пушам да учи курс бугарски... Се учи курс англиски, италијански учит нашколо, и бугарско да го знаит, зборваме ние, да го има подпишано.
Фатиме Груда, с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Байрам Бузиов: На Културниот дом не ни остава да пеем песни бугарски, само албански. Пеевме само по сватби и в дом, некаде каде седневме во работа и пеевме бугарски, во Културниот дом – не. За пропаганда агитацион два-наесет години в затвор.

Сабри Мурати: Ние го имаме чувано насила бугарскио, ама Бугария ништо не зной за нас, не зной, дека сме бугарци.

Б. Б. Во Драч ние сме свите голобърдски люди, има трийсе куки, саде песни бугарски си пееме и чуваме, саде песни бугарски.. (...) Ние ни македонско збориме, ни сръбски, само бугарски. Ние благо на Бугария.

С. М. Цело Голобърдо само бугарска музика слушат, не албанска, ни никаква.

Байрам Бузиов, Сабри Мурати, с. Стеблево, 17.06.2007, зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: Мене ми е чудно – тия деца знаат бугарски и ти знаеш бугарски, тия са деца стеблевски и сега некако – не си ли сакала да им зборваш на бугарски в школо?

Виолета Муратова: Кой да ми го дадеше теа нами? Теа немаше кой да ни го даде нас. Едно. Двете – да имат едно право да влезет на училище, йозик с едно право, со една книга, аз може да сум много сайбия, ама немаш право. Разбираш? Не мож да зборваш.

В. Т. Какви песни? Арнаутски? Во програма на школо?

В. М. Арнаутски. Бугарска песма – никољку. Бугарска дума – на свавди, на радости, човек нема речено – стоп, до тука, нема веќе да го зборвите тој йозик. Нема речено. И денеска, што сум я в Тиран, што живеа, што работа, имат човек, што си зборвит со мене бугарско, си зборвит, си го знам – си го зборвам, не моит да ме заприт...

В. Т. Не е било забрането.

В. М. Никољку. Тука никој не побарал, не побарал никој, зашто, ние не го имавме йозикот да се броит... ние не сме се броили миноритет. Не сме броени. Мие сме знаеле, че збориме бугарско, ама сме албанци, ама збориме бугарски.

Виолета Муратова, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.5.6 Българи ни викае...

Божин Фильоки: ... после да зборваш български, българи ни викае. Българи, па и тамо по работите, що бев я – булгар! Българи, па ни посмевае – сте българи, па не можем да бидем албанци ние, защо Албания иляда и деветстотин и дванайстата година се отвори, до тога немаше... Турция беше до тога, турски зборвая. Кемали крена знамето тамо во Вльора и от тога завадия школа, албански школа, що се напраи концеланско... после се отвори школо, па тамо во Кленье, во Стеблево, во Требища, не знаея, кога одеа на школо децата мали, зборвая български. Немаше до тога. После Кленье се напраи най-лъепо, се стабилизира, се напраи до школа, големо школо, имаше триесет даскали, како се вика на булгарски, даскали, во Кленье се напраи. Со лъокалитет го викаме ние, община.

Божин Фильоки, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.5.7 Али Бугария, али Македония...

Йованка Фильоки: Защо им даде школо на македонците во Преспа.

Грозда Попи: Тие си го барае, ние не сакавме македонски, саде бугарско, со Требища имаме инако, Стеблево, Гинеец, Кленье збориме бугарско, що го разбираме све, а тие Джепища... поекье збореа на македонски.

Йованка Фильоки, Грозда Попи (Попоска), гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: Значи мюслиманите казват, че говорят български, а христијани – македонски. Защо? От старите знаете, че е бугарски?

Сафет Гини: Да, от старите саде бугарски. Муслиманите – бугарски, христијаните – македонски. Ние сме четириесе и пет години, како говориш – да те питат некой албански, бугарски велим. Курсе другине ортодоксите велат македонски. Ние – бугарски, по старо така останато.

В. Т. Ама сега има држава Македония...

С. Г. Теа да си поделат сами државите. Да си ги поделат, ние не сакаме да знаеме... Ние си знаеме, ко мо питат, кя кажа.

В. Т. В Стеблево казваш се поддржаше езика, сите говореха на български, а кој говореше на албански, на арнаутски?

С. Г. На арнаутски от коа кя учеше, поекье на бугарски се збореше. И коа растевме маецки, зборовме бугарски. От малени – бугарски.

Сафет Гини, гр. Тирана, 31.03.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Веселка Тончева: Вие се мислите, че сте българи? За българи ли се мислите или за македонци?

Кямила Чауши: Майка ми моя, кога велевме какъв збор збориме – бугарско, не велеа никогаш македонско. Како зборвите вие – бугарско! Таке. От майка ми моя, така велеше майка ми.

Алма Чауши: Преди да дойде България, преди да кажат така отворено, са носили по нещо, еми са носили по нещо, да помогат на хората, особено в Требища, македонци, по някакъв начин малко, съвсем малко, хората са били бедни. Какви сте вие? – Македонци!

И повече тия села там. Требища. В Стеблево много рядко или почти никога не можеш да чуеш това.

В. Т. Излиза, че селата в Голо бърдо не са единни, т.е. всяко село си има своята история, има разлика между селата и между хората от селата. Но ми се струва, че Стеблево е едно от чисто така българските и като мислене...

А. Ч. Аз това казвам, не само от това, от помощта, но и по принцип от... не знам, от културата ли, от нещо, се различава в Стеблево, имам чувството, че те повече могат да кажат, че сме македонци, докато в Стеблево не може. Не можеш да чуеш.

К. Ч. Майка ми моя велеше – българско!

В. Т. А тя знаеше ли албански?

К. Ч. Мало, много мало. Живеяла тамо, на училище не одела.

А. Ч. В къщи ние говорим български.

К. Ч. Само български.

А. Ч. И тука примерно, тука ако е нещо да е много весело или да се караме – е така избухваме на български. И в къщата на вуйчо ми също почти се говори само български.

Кямила Чауши; Алма Чауши, р. 1974 г. в с. Стеблево, обр. висше – в Албания педагогика, в България – право (СУ „Св. Климент Охридски”), живее в Тирана; гр. Тирана, 30.03.2008, зап. В. Тончева

* * *

Садете Пируши: Никога не е речено от старите – македонски, що зборваш – бугарско. Никога македонско во нашено место не е... българско.

Веселка Тончева: Ама вие сте на граница с Македония, има държава Македония. Пише го, в македонските книги пише, че сте македонци.

Хаджи Пируши: Нека пише. Сега тая политика е политика, не мой така.

С. П. На историаните му таковет.

Х. П. Например като говора за тая тема, нема, две-три идат при мен дружествата, от македонските дружества, поекъе ортодоксите с тях дружат, силни са, Македония дава много пари.

С. П. Ама Македония работа с ними.

Х. П. И ти казват от **ова страна**, тие се много по-агресивни, по-силни. (...) Коа **дойдо**я на пръв, **кога** се среќнав пръв път со членове на тия дружества, директно, седнавме, искаме да пием по **едно кафе**, говориме... да се **праиш** фигура, станат политическа фигура и имаш, **работаш** много за Бугария, не за Булгария, те **работат** за себе си. Защо? **Шо** си свършил ти? Сум свършил за учител во Албания, и аз сум свършил... сичките на **еден систем**, на **еден ваков**, училища, сичките неща. Как можеш да кажеш ти, че си македонец? Как казваме ние – как говориме – арнаутско или българско? Майка ти, баща ти, сички говорят, от Стеблево си ти, от Стеблево съм и я, **еден ниво** училище, сичките, ти казваш, че сме македонци, откъде го знаеш? Защо? (...) Дружеството сам, никой не идваше на съдия с мен, саде брат ми, **шо почина**, той ми помагваше много и **еден зет**, **шо имам**, други човек на съда – не, пет пъти съм влезал в съда, не ми го дават. Тие казвае – не, саде са Булгария... Не, казвам я, ние говориме булгарско, айде да **збориме** булгарско. На пет пъти судията рече – браво, я нищо не сум знаела за Голо бърдо, сега сум много ясна (...) Инициатива персонална без абсолютно никаква помощ от никой, персонално и от дух, а то да исках да правя далавери я, я **можев** да си **прая**, я **можев** да **строя** хотел во Варна, знаеш ли колко албанци имат за гражданство без да се... дружество сега **таке прае**, даваш удостоверение, за да **земат пари**. Да ме **излажет** мен некой... за документ – **таксата**, членството на дружеството, да има, първите пет години сум **държел** я сам, от **моите пари**, я имам частна фирма.

В. Т. Си давал от себе си.

Х. П. Не може **инак** да се **работи**. И от тая страна, сега е **еден момент** много много много критичен, сега ако имат **еден интерес**, имаме връзка, ако нема интерес – ние казахме: ако **почне** по-бързо да се даваше гражданство, **кя дое**ше един момент, **кя имаше** повеќе хора...

Хаджи Пируши, Садете Пируши, гр. София, 10.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Веселка Тончева: Ти мислиш, че вие сте бугари, македонците викат, че сте македонци, сега какви сте ми кажи!

Спиро Марку: Македонците... туку я, старите наши **велеа** **поекье** на бугарско, **работани** бугари, демек **поекье** бугари **дойдени** во наше село, е **дойдени**, е **пойдено**, е **бидено** бугари в старото наше, от старите знам, **шо са бидени** **поекье** бугари и **язикот**, **шо велиме** мие сега, **шо збориме**, **поекье** на бугарско е **язиков** наш.

В. Т. И со македонците се разбирате добро.

С. М. **Исто** се разбираме и со македонците, ама **язиков** ваш е по-чист. **Язиков**, **шо зборите** вие ви разбираме по-чисто от македонското, македонското **како** да **мешкат** мало, не мой да разберим, има **мешкано**, и **србско**, тамо и **албанско** се **збори**, я **кога ода** **кай внукот** мой, **той си го има** **учено** **язикот** от татко му, **ени лафои** не му **разбирам**, се **насмея** – не знам **шо вели** (...) Македония ни е

градница с нея, Македония **язиков** го **менвет** много, се **менва** **язиков** негов с нашия, **кя** **зборваме**, имат **едни** **лафои** – не му **разбирам**, **имам** я **внукот** там, **кога** **кя** **збориме**, не **знаем** **що** **вели**.

Спиро Марку, с. Вормица, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Амед Тамизи: Македония, **людето** Македония **велят** **поекъе** **край** нас **сте** **македонци**. Македония **вели** – **вие** **сте** **македонци**.

Веселка Тончева: А **вие** **какво** **мислите**?

А. Т. По **языкот** **мие** **велиме**, **ко** **пеит** на **радио** **песми** **многу** **убави**, **са** **како** **наши**, **како** **место** **наше**, **ваши** **песми** **са** **како** **мие** **во** **село** **наше**, а **македонски** – **не**

Веселка Тончева: А и **македонски** ги **разбирате**.

А. Т. И **македонски**, и **бугарски**, ама не **знам** **сега**, **поекъе** **ние** **знаем** **бугарски**, **бугари**, **придойдени** от **Бугария**. Е **старо** **село**, **много** е **старо**, **пред** **иляди** **години**, **много** **години** **как** е... **языкот**. **Язык** **наш** **не** **се** **чита**, **не** **се** **пишит** – **ни** **бугарски**, **ни** **македонски** **язык**, **що** **говорим**.

В. Т. **Вие** **не** го **пишете** **вашиот** **язык**?

А. Т. **Не**, **не**, **само** го **говорим**.

А. Ж. А **верно** **ли** е, че **арнаутите** **ви** **викат** **бугарци**?

А. Т. **Да**, **арнаутите** **бугарци** **викат** нас, **велят** – **бугари** **сте**, **арнаутите** **кажат** на **албански** и **ни** **велят** **бугари**, **не** **ни** **велят** **македонци**, **тие** **ни** **викат** **бугари**, **па** **как** **се** **дойде** **ове** **йозик**, и **ние** **не** го **знаем** **добро**, ама **добре** **разбираме**. **Кога** **дойдоа** **тия** от **Кроация**, **можевме** **да** **им** **разбираме** на **языкот**, **словените** **не**, **не** **можем**, **има** **друга**, **ка** на **руски**, **не** **можевме** **да** **се** **разбираме**. **Со** **кроатите** **се** **разбиравме**, **со** **Македония** **се** **разбираме**, **со** **вас** **Бугария** **се** **разбираме**. И **во** **Гърция** **имат** **една** **Македония** и **с** **ними** **так** и **говорим** **ка** **нас**...

Амед Тамизи, р. 1940 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., музикант, фотограф, джолгерин, сега народен лечител (билки); с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

Веселка Тончева: А **сте** **бугари** **вие** **или** **сте** **македонци**? **Какви** **сте**?

Георги Плаушко: **Исто** **македонци**...

В. Т. В **Стеблево** **викат** **бугари** **че** **са**.

Г. П. **Не**. **Не** **моит** **да** **бидет**, **ние** **сме** **близко** **вака** на **линиява** с **Македония**, **Радуч** **ни** **делит**. **Така**, **какво** **да** **викаш**, **кя** **викаш**. (...)

Георги Плаушко, с. Кленье, 05.06.2008, зап. В. Тончева

* * *

Есат Гини: На **стото** **дваесе** **влага** **руско**, **славски** **язык**, **славски** **язык**...

Веселка Тончева: Ама **ти** **така** го **мислиш**...

Е. Г. Я **таке** го мисля. Руско **влагат**, **сърбско** – по, старо**макидонско** оригинално.

В. Т. Старо **македонско**?

Е. Г. Да, старо**макидонско** от Скопие, **курсе бугарско** – по, **вляга**ет **мльогу** **язици**, **що зборв**име **мие**.

В. Т. А **що** е старо**макидонско** и ново**макидонско**? Кое е **разлика**?

Е. Г. Мало со **граматика**. (...) Старо**макидонско**.... младо**макидонско** има **по**-**екъ**е **сърбско**... (...) **Сърбско** и **кроатско** има, **сърбо-кроатско**, ако да учиш **язык** за... беше Югославия – **сърбо-кроати**, то се **позна**...

В. Т. Ама **ето** ти **викаш** – има руско, има **сърбско**, има **макидонско**, **що** е **бугарски** **тогаш** **тоя** **язык**? **Викате** **бугарски** **язык**.

Е. Г. **Бугарски** го **викаме**.

Есат Гини, с. Стеблево, 02.06.2008, зап. В. Тончева, А. Жалов

* * *

2.5.8 Кемал Ататурко – И яз сум стеблевски!

Емин Мурати: **Име**во да е **биден** **Кемалъ**. **Година**, не знам **коя година** е **биден** **Али Бали**, от **Балевците**, **майстор** во **Стамбул**. **Майстор**. **Останале** **много да**-**леко** от **ова**, **како** го **викате**, от **портите**.

Хаджи Пируши: **Дурус** как се **казва**?

Константин Рангочев: **Пристанище**.

Х. П. **Пристанище**, **немаме** **дума** **ние**. **Порта**. **Корабите**, **що ид**ет от **морето**...

Е. М. И **ове** **Ататурко** **бараше** **майстор**, **що** да му го **носит** **морето**...(…) И **ове** му **оти**де **лафовете** на **оня**, и **еден** от **Албания**, **арнаут**, **арнаутлък** го **викае** **ове** **Али Бали**. **Той рече** – **ова**, **кя** **ке** **работа**, **теа** **свете**, и го **правеше**. И **овя** му го **свърши**, го **намести** **тамо**, го **плати** **Ататурко**. **Еден** **ден** на **меана** **пиеше** **друга**-**рите** **овде** – **ти** **немаш** **работа** с **нас**, **ти** **си** в **друга** **таволина**, **маса**, го **прокара**, му **побара** **майката**, му **рече** **овя**, **еден** **турски**. **Овя** **какощо** **имаше** **шишето** го **опратит** **турскиот**. На **майка**, му **рече**, му **побара** **майката**. И **дойде** **работата** **годеновие** **со**... да **умреше**, **требело** **сега** да **оит** да **клаит**... **Ататурко**, **президен**-**тото**, **Али Бали**. **Що** **стори**, **що** **направи**, **си** **убил** **човек**! **Донесете** **ми** го, **мори**. **Що** **си** **направил**? И му **кажал** **право** – **я** **си** **бев** на **моя** **маса** **тамо**, **ме** **прокара** **мене**. И **овие** му **таке** – **Ке** **ти** **дадам** **пари**, да **ми** **напраиш** **чешмата**, на **Филян** **место**, **со** **име**, **чешма**, **вода**. **Чешмата**, за **двайсет** и **четири** **саати** да **се** **сдук**-**веш** от **во** **Турция**, **задето** **си** **опрало**, за **двайсет** и **четири** **саати** да **бега** от **во** **Турция**! И му **даде** **дванаесет** **напољони** **алтън**, и му **рече** – да **ми** **я** **напраиш** **чешмата** на **Филян** – **Терзица** **се** **вика**. **Я** **направил**, **много** **убава**.

К. Р. **Къде** е **тая** **Терзица**?

Е. М. В **Стеблево**. **Името** го **викате**, **местото** **кай** **чешмата** е **Терзица**.

К. Р. **Аз** не **разбрах** **как** от **Стамбул** – **Стеблево**?

Х. П. **Ататурк**, **той** **стеблевчанот**, **майсторот**... **той** на **еден** **момент** **во** **едно** **заве**-**дение**, на **другата** **маса** го **прокарват** на **майка** му. **Понатамо** **судията** му **казва** –

ти ще се обесиш, ама за да се обесит президентот треба да подпише. Ататурк – да оиш да строиш тая чешма!

Е. М. Ти си от Стеблево – на ти овие пари да ми направиш чешмата на филияно место. И аз сум стеблевски – му рече! За двајсет и четири саата да се тръгнеш от во Турция.

Веселка Тончева: Дава му правото да избяга.

Е. М. Аз ова история я знам от еден старец, што умре на сто години. Керим Бояджия.

К. Р. Коя годена е умрел тоя човек?

Е. М. Керим е умрен на шейсет и една година⁴⁵¹. Той не беше оставил България, Сърбия, сегде имаше шетано Керим.

Емин Мурати, Хаджи Пируши, гр. Тирана, 04.04.2008, зап. К. Рангочев, В. Тончева

2.6 Фолклорен светоглед

2.6.1 Сечко, Март, Април...

Фатиме Груда: Јанар се вика Коложи, Сечко, Март, Април, после не знам, Мај, Черешна, Гуш се вика Жетвар, осми месец, седми не го знаем, Митров месец единајсети, Јодар е двајнајсети. Седумти не го знаем и девети, и десети. Девети е Шатор на албански. Се заборава, години...

Фатиме Груда, с. Стеблево, 18.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

Фатиме Груда: Денеска е куйнокс, куйнокс е вортит се кун зима, денес Вортулум се вика, куйнокс. Се куси денот, кя зема ноква.

Веселка Тончева: Денес е нај-долгиот?

Ф. Г. Синойкя е бидена нај-късата нокъ.

Константин Рангочев: Това празник ли е?

Ф. Г. Не. Се знае, што на кай денов и нокъта седот на едно место, ка пилено во яйцено кога сеит, ни зимат, ни кусит. Ме разбираш, денов сеит, ни кусит, не намера, девет со четиринаесе, со петнаесе. Двајсет и два черешнар и двајсет и два виетор, дванаесете месец се врашат денот кон нокъ, нокъ кон денот е куйнокс.

В. Т. Само не разбрах што велиш како пилено во яйце, што значи?

Ф. Г. Пилено кога излезе пилено от яйцено, неколку дена е живо во яйце, во яйцено, се тлачит. (...) Деном со ноква ни се должит, ни се кусит, се равни, како пилено, што сеит равно во яйце, се тлачит, на топло, то сеит живо во яйцето, ни растит, ни малее. (...) В черупкана. (...) И денов со ноква седат равно, на едно... Двајсет и два черешнар ке завршиш сега денов, ке зазимат ноква, се должит ноква, кя се кусит денот. На двајсет и два виетор два-

⁴⁵¹ През 1961 г.

найсети пред Нова година, осум дена пред Нова година врашат кон лѐто, се кусит нокѓта, се должит денот...(...) Сега кон зима се врашат, на дваинаесети се врѓшат кон лѐто. (...)

Фатиме Груда, с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.6.2 Ако имаш майка и татко...

Фатиме Груда: Ако имаш майка – имаш **ове** рамо, ако имаш и татко – имаш и **ове** рамо, **моиш** да **оиш**, двете **рама** имаш, си весел, кѓде ке **оиш**, ке се вратиш на майка и татко. Не **убава** живот делена. Животот е со тежина, свекој човек има глава да му тежи на рамене. Да си **джагури**ня и да **остаиш** **сама** – каде ке я **бараш** друга живот. На старост се вика.

Фатиме Груда, с. Стеблево, 18.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.6.3 Господ тебе си ти го дал кismetот...

Фатиме Груда: Не е **кismet**, не е **нивниот** **кismet**, **кismet**от од неа ке избегаат, Господ тебе си ти го дал **кismet**от, Господ го **делил** теб, си ти го дал тебе **кismet**от твой. Не **тугиот** **кismet** – твойот. **Инако** крадено.

Кога **оиш** **потем**, **трѓжиш** **трагана**⁴⁵², **следа**, да е **снег**, ке **газиш** ти на **оваа** **трага**, после я на **твойта**, **газиш** на **трагана**, не на **кismet**о. Може да му стѓпиш на **трага**, не на **кismet**! На **трагава** ми **газиш**, на **кismet**о – не. **Кismet**от мой е мой. По-**арно** **живиш**, ама Господ **делил** за тебе, за мене **только** Господ го **делил**.

Веселка Тончева: Ако не ни е дал много?

Ф. Г. Не **моиш** **що** да **праиш**, **только** го **делил** Господ. **Повекѓе**, ке се **молиш**.

Фатиме Груда, с. Стеблево, 18.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.6.4 А ла турка, а ла франга...

Фатиме Груда: А **ла турка**, по стариот календар, по старо иде. Ние **велиме** а **ла турка**, а **ла франга**, а **ла франга** сме ние, а **ла турка** е четиринаесет денови **подзади**.

Константин Рангочев: Стариот календар е а **ла турка**, новиот календар е а **ла франга**.

Ф. Г. **Месечинана**, на **петнаесет** се **менува**, по **еден** ден **менува**...

В. Т. Как? Не **разбрах**.

Ф. Г. Мие си **гледаме** а **ла франга**.

В. Т. Ако на втори **гуц** е Илигден, по **кой** календар е?

Ф. Г. По а **ла франга**, **велиме** ние.

В. Т. А **кога** е а **ла турка**?

⁴⁵² следата

Ф. Г. Не го знаиме ние, ние си знаиме а ла франга. Старите ги гледале денови, празниците.

Фатиме Груда, с. Стеблево, 22.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.6.5 Така ги гледая старите...

Рафмие Авдиу: Во гуш на четиринаесет како е авава го гледай напред, како е денеска – е сонце, кя и е сонце гуш, после на петнайсет кя и е ка шо е денот го гледая старите – дванайсет месеци, дванайсет дни ке ги гледай, до дванайсе...

Со ред. Дванайсет дни до двајсет и шест, се почва от гуш.

Веселка Тончева: 14-ти показва гуш?

Р. А. Да, така ги гледая старите...

В. Т. 14-ти показва гуш, ама той гуш, който е в момента?

Р. А. Да, по. Имав зълва, сестра от мажот, во Себища е таа, тая и знаит, и гледат, паметват от старите що е учило, та е по-стара от мажот мой, те са шес джагурина и знаит тая.

В. Т. Ако е денот сончев, значи ще е месецот...?

Р. А. Сонце.

В. Т. Ако вали, врне?

Р. А. Ворнит, ке ее ворнезливо, ко е студено, ке е студен, ако веит, кя веит той месец, кя имаит ветрови, како, свекак.

Рафмие (Рахбие) Авдиу, с. Стеблево, 20.06.2007, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.6.6 Жената е по-печена...

Божин Фильоки: За овье годините, старите велеа – четириесет години е токмо човек печен. Знае све що... како що тебе. По турски – оке се вика така четириесет години - кърк тър.

Веселка Тончева: Това е за маж, а за жена?

Б. Ф. За жена... жената е друго нещо.

Йованка Фильоки: Жената поекье е печена.

Б. Ф. Много имат кажено за мажките, отколко за женските.

Грозда Попи: Жената е по-печена...

Б. Ф. Старите велеа, жената го фолила шейтанот⁴⁵³ в шише, го измомила. Влагат в шише.

Г. П. На можот не му влагаше, не се битвеше да влезе в шише, а жената...

Б. Ф. Жената е како лисица, що напраи жената – се напраи болна, а волкот беше толку болен, що не можеше да... и ова окат – ка що кажвае како приказка, я зеде волкот на рамо тука и олкова лиска и чинит – Болен здрав носит. Що велиш? О, не можам да земам душа! А той беше болен. Я носи лиската. И жената исто е ка лиската.

⁴⁵³ дяволът

В. Т. А ти откъде я знаеш тая приказна?

Б. Ф. Па я **кажвеа** старите, от старите я **знам**, от старите, от **кого**, **кажвеа** приказки, не само за тва, за много неща, **имахме еден**, ние **Ламбе** го **викахме**, во Кленье, Плаушко. Той знаеше какви приказки, я **одев** да **работа**, **али** **одев** на свавда да свира ал да пея... и **немах** **только**... Свекое нещо е от приказки. Не мога да **кажам** чисто, **только** не **знам**, **языкот** не го **знам** чисто, **имат** **мльогу** неща, **що** се **кажвет** – **така** **било**, **оке** **било**, па и не мое да и **бидено** така. Сега **мои** да **влезит** во **ова** **шише**...

Г. П. **Сакат** да се **кажит** **оти** жената е **бидена** **итра** многу.

Б. Ф. Па и **таке**. Жена го **фоли** **овде**. Беше по-умна тая.

В. Т. Ти си сигурен, че тая приказка за лисицата не я знаеш от школо? Си сигурен?

Б. Ф. Старите **тоа** **кажеа**, от **нашколо** **знам** това за Богородица – Богородице, дево, **радујся**. А ова старите, **бевме** **мали**, после я не **моев**, ми е много слабо школото, после я сум **земен** не со **ови** неща, со **историята**, со **земвен** **поекье** со, **како** **що** ти **кажвам**, на **музика**, на **радио**...

Божин Фильоки, Йованка Фильоки, Грозда Попи (Попоска), гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева, К. Рангочев

* * *

2.6.7 Имам овде пишано на челото...

Адиле Авдиу: Имам **пишано** **овде** на челото на коската, **имат** **пишано**, отка си **родена** **ду**... Ка **що** **велиш** ти, така и **мие** **велиме**, **по**.

Веселка Тончева: Ти не го **виждаш**.

А. А. Се да го **виждаш** и да го **зноїш**, не **живеше**.

Адиле Авдиу, р. 1945 г. в с. Стеблево, бр. 7 кл., цветарство, от 1967 г. живее в Тирана, гр. Тирана, 01.04.2008, зап. В. Тончева

IX. СПИСЪК НА ОСВЕДОМИТЕЛИТЕ

Адиле Авдиу, р. 1945 г. в с. Стеблево, бр. 7 кл., цветарство, от 1967 г. живее в Тирана

Алма Чауши, р. 1974 г. в с. Стеблево, обр. висше – в Албания педагогика, в България – право (СУ „Св. Климент Охридски“), живее в Тирана

Амед Тамизи, р. 1940 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., музикант, фотограф, дюлгерин, сега народен лечител (билки)

Байрам Бузиов, р. 1931 г. в Кленье, обр. основно, работил в Културния дом в Кленье, акордеонист (свирил по сватби)

Божин Фильоки, р. 1928 г. в Лакайца (дн. Р Македония), обр. 3 кл., майстор зидаро-мазач, гайдар (свирил по сватби)

Виолета Муратова, р. 1955 г. в Стеблево, обр. висше, начален учител (25 години в Стеблево), от 1995 г. живее в Тирана

Георги Плаушко, р. 1940 г. в с. Кленье, обр. 4 кл., майстор, работил във фабрика, не е напуснал Кленье

Грозда Попи (Попоска), р. 1958 г. в с. Стеблево, обр. 8 кл., работила в кооператива, от 2006 г. години живее в Драч, омъжена в Ърбеле

Емин Мурати, р. 1934 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., работил в счетоводство, от 1991 г. живее в Тирана

Енвер Авдиу, р. 1945 г. в с. Стеблево, обр. средно, строителен техник, от 1956 г. живее в Тирана

Есат Гини, р. 1936 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., горски работник, пенсионер

Зенел Гаджа, р. 1931 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., работил като агроном, от 1955 г. живее в Тирана

Исмаил Гини, р. 1933 г. в с. Стеблево, обр. 7 кл., дървар, от 1995 г. живее в Елбасан

Йованка Фильоки, р. 1962 г. в с. Стеблево, обр. 8 кл., работила в кооператива, от 1989 г. в Тирана, сега има частен магазин

Кямила Чауши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. средно специално, работила в детска градина, бюфет, частно, от 1998 г. живее в Тирана

Лутфие Лиля, р. 1924 г. в с. Стеблево, без образование, домакиня

Мирветка Бакица Агуши, р. 1950 г. в с. Стеблево, обр. 4 клас, работила в кооператива

Мария Райко, р. 1941 г. в с. Ърбеле (Дебърско), обр. основно, земеделие, омъжена в Стеблево

Митре Райко, р. 1937 г. в с. Стеблево, обр. основно, земеделие, не е напуснал Стеблево

Рафмие (Рахбие) Авдиу, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., земеделие, от 1967 г. живее в Дурас (Драч)

Сабри Мурати, р. 1966 г. в Стеблево, обр. основно, кмет на селото

Садете Пируши, р. 1954 г. в Стеблево, обр. полувисше, медицинска сестра, от

1977 г. живяла в Елбасан, от 1997 г. живее в Тирана
Сафет Гини, р. 1963 г. в Стеблево, обр. основно, работи в строителството, от 1989 г. живее в Тирана
Спиро Марку, р. 1956 г. във Вормица, обр. средно, майстор, работил 25 години в пощата в Големо Острени, сега работи в общината в Требища
Сузана Бузиова, р. 1967 г. в Стеблево, обр. средно, омъжена в Кленье, от 1990 г. живее в Дурьс (Драч)
Тодорка Мирческа Райко, р. 1931 г. в с. Кленье, обр. 3 кл., земеделие, прякор „Русаица” по името на мъжа ѝ
Фатиме Груда, р. 1963 г. в Стеблево, обр. основно, земеделие, от 1994 г. живее в Тирана
Ферит Бушати, р. 1940 г. в с. Стеблево, обр. основно, дървосекач, нормировчик, от 1994 г. живее в Тирана
Ферит Тамизи, р. 1943 г. в с. Стеблево, обр. 4 кл., бирник в Стеблево
Хаджи Пируши, р. 1949 г. в Стеблево, обр. висше, работил в Металургичен комбинат в Елбасан, от 1997 г. живее в Тирана, председател на дружество „Просперитет Голо Бърдо”
Хатидже Мурати, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 3 кл., земеделие, с. Стеблево
Халил Тамизи, р. 1974 г. в Стеблево, обр. средно, мениджър, работил в Европа, живее в Дурас (Драч)
Хамида Авдиа Гини (Джини), р. 1936 г. в с. Стеблево, без образование, земеделие, домакия
Хатидже Мурати, р. 1939 г. в с. Стеблево, обр. 3 кл., земеделие

X. PE3IOMETA

THE BULGARIANS FROM GOLO BARD0, ALBANIA. TRADITIONS, MUSIC, IDENTITY

The book “The Bulgarians from Golo Bardo, Albania. Traditions, Music, Identity” presents a society, not enough known not only in Bulgaria, but on the Balkan Peninsula as well. This society – the Bulgarians from Golo Bardo, Republic of Albania, has an interesting historical fate. After declaring of the independence of Albania in 1912-1913 and the constitution of its new boundaries, 21 villages in the region of Golo Bardo were situated on the territory of east Albania and six – in present Republic of Macedonia.

Bulgaria has active contacts with these people until the Second World War, followed by “isolation” for more than 40 years. Only in the beginning of 1990s, after the falling of the regime of Enver Hodzha and the opening of the Albanian boundaries, the Bulgarians showed again social and scientific interest in these lands. The self-definition of this society tends more often to be shown as “Bulgarians” (in some cases – as “Macedonians”), but the historical data state that till the beginning of 20 c. the national definition of Golo Bardo was only a Bulgarian one, apart from the region Macedonia. The external (for the society) name is “Bulgarians” – under this name are known people from Golo Bardo among the Albanian population from the whole Albania.

The confession of Bulgarians in Golo Bardo divides into Islam (in higher percentage) and Christianity. The accepting of Islam happens relatively late (probably about 18 c.) and in the local narrative sources present memories about the Christian past of these people. Many settlements of Golo Bardo used to have at the same time both churches and mosques. After 1967, the official state politics in Albania banned all religions, which influences the religious life and traditions of these Bulgarians.

The language of this society, known as “Bulgarian” could be defined as West Macedonian Bulgarian dialect. This is a language, used for communication only inside the society and family environment and exists only in spoken type. During the time of the regime of Enver Hodga, the use of this language in the public space and places is not quite desirable and this turns the language into a “domestic” language. Today in Golo Bardo are still elder people, which do not speak Albanian language at all.

The statute of the population of Golo Bardo is not of “Bulgarian” minority, because the Albanian state does not recognize such one. In recent years, in diplomatic relations between Albania and Bulgaria appears the question of recognizing the “Bulgarian” minority in Albania, but it is not solved up to now.

The present book falls into two parts – a scientific text and terrain materials. The scientific text deals with important aspects of the history, religion, traditional calendar and family rituals, the music and identity of the Bulgarian society. The terrain materials are recorded in the villages Steblevo, Klenie and Vormitza, as well as among the migrants from Golo Bardo in the cities Tirana and Duras. These materials include selected stories and free interviews about the history, belief, religion and the tradition culture of the society, as well as the ethnical identity (with the own idea of origin, language and ethnical identity), published in the local dialect; musical folklore – 88 songs with music texts; maps and pictures. This is the first publishing of the collected material in Bulgaria and the song samples and its analysis in the text is a type of accent of the edition. Until present days, there are no records, notations and publishing of the music folklore of the Bulgarians from Golo Bardo not only in Bulgaria, but also in the neighboring Balkan countries as well.

The aim of this book is to document and preserve a part of the traditional knowledge of the Bulgarians from Golo Bardo. This book acquaints the readers with a Bulgarian society outside Bulgaria, which lived in a foreign language and ethnic environment, but managed to preserve the Bulgarian language, culture and traditions in the course of time.

DIE BULGAREN AUS GOLO BARDO, ALBANIEN. TRADITIONEN, MUSIK, IDENTITÄT

Das Buch “Die Bulgaren aus Golo Bardo, Albanien. Traditionen, Musik, Identität“ stellt eine sowohl in Bulgarien, als auch auf der Balkanhalbinsel ungenügend bekannte Gemeinschaft vor, dessen historisches Schicksal besonders interessant ist – die Bulgaren aus Golo Bardo, Albanien. Nach der Verkündung der Unabhängigkeit von Albanien im Jahre 1912-1913 und der Konstituierung seiner neuen Grenzen, bleibt der größte Teil der Ortschaften des Gebietes Golo Bardo auf dem Territorium Albaniens – 21 Dörfer bleiben in Ostalbanien und 6 – auf dem Territorium der heutigen Republik Mazedonien.

Die Kontakten von Bulgarien mit dieser Bevölkerung waren aktiv bis zum Anfang des Zweiten Weltkrieges, woraufhin eine „Isolation“ im Laufe von über 40 Jahren folgte, das gesellschaftliche und wissenschaftliche Interesse ist erst im 90. Jahren des 20. Jahrhunderts, nach dem Absturz des Regimes von Enver Hoxha und der Eröffnung der albanischen Grenze wiedergeboren. Die Gemeinschaft definiert sich selbst oft als “Bulgaren” (manchmal auch als “Mazedonier”). Die historischen Daten zeigen jedoch, dass bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts das nationale Definieren von Golo Bardo nur bulgarisch ist, obwohl die Gegend sich auf dem Gebiet von Mazedonien befindet. Die Aussenbenennung „Bulgaren“ wird verwendet um die Leute aus Golo Bardo unter der albanischen Bevölkerung ganzes Albaniens zu bezeichnen.

Die Religionen, die die Bulgaren aus Golo Bardo bekennen, sind Islam (der grösste Teil) und Christentum. Die Übernahme des Islams erfolgte relativ spät (18. Jahrhundert). In den örtlichen Narrativen ist die Erinnerung an die christliche Vergangenheit anwesend. In einer Reihe von Ortschaften in Golo Bardo haben sowohl Kirche, als auch Moschee funktioniert. Nach 1967 ist die offizielle staatliche Politik in Albanien mit Religionsverbot verbunden, was einen Einfluss auf das religiöse Leben und die Traditionen dieser Bulgaren ausübte.

Die Sprache, die diese Gemeinschaft spricht, welche „bulgarisch“ genannt wurde, kann auf die westmazedonische bulgarische Mundart bezogen werden. Das ist die Sprache, die für Kommunikation im Rahmen der Gemeinschaft und in der Familie verwendet, aber nur mündlich übertragen wird. Während des Regimes von Enver Hoxha war der Gebrauch dieser Sprache im öffentlichen Raum und an gesellschaftlichen Stellen nicht besonders erwünscht und das machte sie zu einer „Hausprache“. In der Gegend kann man immer noch ältere Leute treffen, die keine albanische Sprache können.

Die Bevölkerung in Golo Bardo hat nicht das Statut einer “bulgarischen” Minderheit, da sie als solche in Albanien offiziell nicht anerkannt ist. In den letzten

Jahren wird man in den diplomatischen Beziehungen zwischen Bulgarien und Albanien gestellt. Auf diese Frage ist aber bis jetzt noch keine Antwort gefunden.

Das Buch ist in 2 Teile strukturiert – ein wissenschaftlicher Text und Feldforschungsmaterialien. Der Text stellt wichtige Aspekte der Geschichte, der Religion, der traditionellen Riten, der Musik und der Identität von der bulgarischen Gemeinschaft dar. Die Feldforschungsmaterialien (die in den Ortschaften Steblevo, Klenje und Wormitsa, als auch in Tirana und Duras aufgenommen worden sind) umfassen: gewählte Erzählungen und freie Interviews über die Geschichte, das Glauben, die Religion und die traditionelle Kultur der Gemeinschaft, als auch über die ethnische Identität (mit ihrer eigenen Vorstellung von Herkunft, Sprache und ethnischer Zugehörigkeit), die im örtlichen Dialekt veröffentlicht worden sind; Volksmusik – 88 Lieder mit Notenbeispiele; Karten und Bilder. Das ist die erste Publikation solcher Materialien in Bulgarien. Die veröffentlichte Lieder und ihre Analyse im Text sind ein eigenartiger Akzent dieses Buches – bis jetzt ist keine Volksmusik aufgenommen, notiert und veröffentlicht worden nicht nur in Bulgarien, sondern in allen Balkanländern.

Das Ziel des Buches ist die traditionellen Kenntnisse der Bulgaren aus Golo Bardo zu dokumentieren und zu bewahren. Es stellt eine bulgarische Gemeinschaft ausserhalb ihrer Heimat vor, die in einer fremdsprachigen und fremdetnischen Umfeld existiert hat, aber die bulgarische Sprache, Kultur und Traditionen im Laufe der Zeit bewahrt hat.

BULLGARËT NGA GOLLO BORDA, SHQIPËRI. TRADITA, MUZIKË, IDENTITET

Libri “Bullgarët nga Gollo Borda-Shqipëri. Tradita, muzikë, identitet” prezanton një bashkësi jo të njohur në Bullgari, por dhe në Gadishullin Balkanik, fati historik i të cilëve është shumë interesant – bullgarët nga Gollo Borda, Republika e Shqipërisë. Pas shpalljes së pavarësisë të Shqipërisë gjatë viteve 1912-1913 dhe përcaktimi i kufijve të saj të rinj, pjesa më e madhe nga qytezat e krahinës Gollo Bordo mbeten në territorin e Shqipërisë – 21 fshatra mbeten në Shqipërinë Lindore, kurse 6-në territorin e sotëm të Republikës së Maqedonisë .

Kontaktet e Bullgarisë me këtë popullsi janë aktive deri në fillim të Luftës së Dytë Botërore, pas kësaj pason një “izolim” në vazhdim të mbi 40 vjetëve dhe mezi në fillim të viteve 90 të shekullit të 20, pas rënies së regjimit të Enver Hoxhës dhe hapjen e kufijve shqiptar, opinjoni shoqëror bullgar dhe interesi shkencor rilindën nga e para. Vetpërcaktimi i bashkësisë është më tepër si “bullgarë” (në disa raste dhe si “maqedonas”, por të dhënat historike tregojë se, deri në fillim të shekullit të 20 përcaktimi-definicioni i Gollo Bordos ka qenë vetëm dhe vetëm bullgar, pavarësisht dhe në krahinën e Maqedonisë. Emërtimi i jashtëm për (bashkësinë) është “bullgarë” – në këtë mënyrë janë të njohur njerëzit nga Gollo Borda mes popullsisë shqiptare nga e gjithë Shqipëria.

Fetë të cilët janë ekzistuese dhe praktikohen nga bullgarët e Gollo Bordos janë islami (përqindja më e madhe) dhe krishterimi. Pranimi i islamit daton relativisht vonë (mbase aty gjatë shekullit të 18) në dorëshkrimet vendase është i pranishëm kujtimi për të kaluarën e krishtërë. Në një sërë qytezash të Gollo Bordo kanë funksionuar në një kohë dhe kishat dhe xhamitë. Pas vitit 1967, politika zyrtare shtetërore në Shqipëri është i lidhur me ndalimin e feve, që ndikon mbi jetën fetare dhe reflekton mbi traditat e këtyre bullgarëve.

Gjuha, të cilën e flet kjo bashkësi është e quajtur “bullgare”, mund të përcaktohet ndaj së folurës më perëndimore maqedonase bullgare. Kjo është gjuha, e cila shfrytëzohet gjatë komunikimit vetëm brenda përbrenda bashkësisë dhe familjes dhe e cila ekziston vetëm në formën gojore. Gjatë kohës së regjimit të Enver Hoxhës përdorimi i kësaj gjuhe në hapsirën publike dhe në vende shoqërore nuk ka qenë shumë e preferuar dhe kjo e kthen në një gjuhë “shtëpie”. Sot në Gollo Bordë akoma takohen njerëz më të moshuar, të cilët nuk e flasin gjuhën shqipe.

Statuti i popullsisë në Gollo Bordë nuk është i një pakice “bullgare”, sepse një i tillë nuk është i njohur në Shqipëri. Gjatë viteve të fundit në marrëdhëniet diplomatike midis Bullgarisë dhe Shqipërisë vihet çështja për njohjen e pakicës “bullgare” në Shqipëri, por ajo tani për tani akoma nuk është e zgjidhur.

Libri është i ndarë në dy pjesë – tekst shkencor dhe materiale në terren. Teksti shkencor prek aspekte të rëndësishme nga historia, feja, traditat kalendarike dhe ritet familjare, muzika dhe identiteti i bashkësisë bullgare. Materialet në terren (të regjistruara dhe incizuar nga fshatrat Steblevo, Klenje dhe Vormica, si dhe të njerëzve të shpërngulur nga Gollo Borda në qytetet Tiranë dhe Durës) përmbajnë: tregime të zgjedhura dhe intervista të lira për historinë, fenë, besimin dhe kulturën tradicionale të bashkësisë, si dhe identiteti etnik (me një përfytyrim peronal për prejardhje, gjuhë dhe përkatësi etnike) të botuar në dialektin vendas: folklori muzikor-88 këngë me tekste me nota, hata dhe fotografi. Popullarizimi i këngëve dhe analizimi i tyre në tekst janë një farë akcenti i këtij botimi – deri në këtë moment folklori muzikor i bullgarëve nga Gollo Borda nuk është shkruar, incizuar, i shkruar me nota dhe botuar jo vetëm në Bullgari, por dhe në vendet fqinje ballkanike.

Qëllimi i këtij libri është dokumentimi dhe ruajtja e dijes tradicionale të bullgarëve nga Gollo Borda. Libri i njeh lexuesit me një bashkësi bullgare jashtë kufijve të Bullgarisë, e cila ka jetuar në një mjedis të huaj gjuhësor dhe të huaj për nga ana etnike, por që ka ruajtur gjuhën, kulturën dhe traditat bullgare gjatë kalimit të kohës.

Административна карта на Република Албания – отбелязани са окръзите Либражд и Булчиза, в които попада областта Голо Бърдо

Фрагмент от картата на Македония, публикувана от В. Кънчов през 1900 г. (Кънчов 1900) – областта Голо Бърдо все още не е на албанска територия

Областта Голо Бърдо – фрагмент от съвременна албанска карта

На път от Либражд
към Голо Бърдо

Голо Бърдо

Голо Бърдо

„Клъенско поле” – полето край с. Кленъе

Стеблевска река

с. Стеблево – общ изглед

Къща в с. Стеблево

с. Стеблево

Къща в с. Стеблево

с. Стеблево

Църквата
„Св. Георги”
в с. Вормица

Фрагмент от стенопис в църквата „Св. Георги” в с. Вормица

Църквата „Св. Петка”
в с. Кленье

Олтарът на църквата „Св. Петка” в с. Кленье

Джамията в с. Стеблево през 2008 г. (възстановена през 2009 г. със средства на местните хора)

Надгробен кръст в християнските гробища в с. Стеблево (от 1896 г., с надпис на кирилица)

Снимка от надгробен паметник в с. Стеблево

Надпис на църквата „Св. Никола” в с. Гиневец (на кирилица)

Просфора от
Голо Бърдо

Невестинска носия от с. Стеблево

„Парта” с „чапразиня” – елементи на невестинската носия от с. Стеблево

Традиционна шевица от Голо Бърдо

Традиционна тъкан от Голо Бърдо

Свещеното дърво (бук) в
местността *Вакуф* край с. Стеблево

Изворите в местността
Вакуф край с. Стеблево

Празнуване на Гергьовден „на Вакуф”

Гергьовденско
хоро „на Вакуф”

Гергьовденска трапеза

На Гергьовден жените берат растенията „повида” и „леска”

Пресяване на брашно (с босилек)
за приготвяне на сватбената погача

Замесване на сватбена погача –
сред преселници от с. Стеблево в гр. Тирана

Възрастни жени пеят обредни песни
при замесване на сватбената погача

Хоро със
сватбената погача

Байрам Бузиов
от с. Кленье

Божин Фильоки и синът му
Цветан, с. Кленье, 1994 г.

Божин Фильоки,
гр. Тирана, 2008 г.

Мирветка Агуши
от с. Стеблево

Амед Тамизи
от с. Стеблево

Сабри Мурати –
кмет на с. Стеблево

Илирия Тамизи от с. Стеблево

Хатидже Мурати от с. Стеблево

Недзиба Тамизи
от с. Стеблево

Хамида Гини от с. Стеблево

Цветан Драпа от с. Стеблево

Илирия Груда от с. Стеблево

Алма и Еди Чауши, родени
в Стеблево, живеещи в Тирана

Квартал „Кодра е прифтит” в
Тирана, населен с голобърдци

Хаджи Пируши – председател на дружеството на българите в Албания „Просперитет Голо Бърдо”

Вестник „Стеблево”

Вестник „Голо Бърдо”

Бар „София” в Тирана, собственост на албанеца Селим Ходжай – приятел на българите в Албания